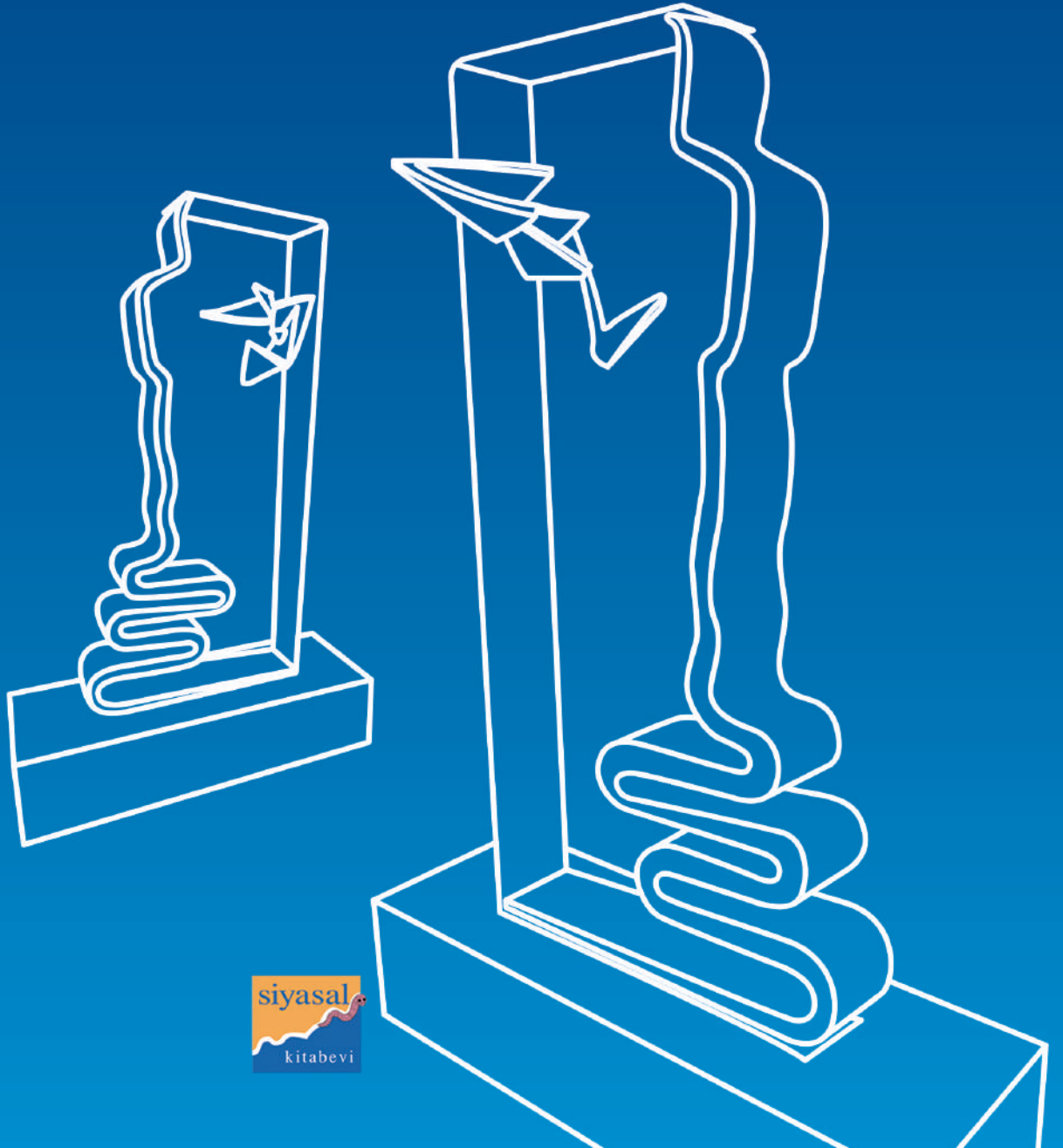

GÖÇ ÜLKELERİ OLARAK ALMANYA VE TÜRKİYE

Türk İşgücü Göçünden 60 Yıl
Sonra Politikalar ve Uygulamalar

Editörler: Erol ESEN - Damaris BOROWSKI

GÖÇ ÜLKELERİ OLARAK ALMANYA VE TÜRKİYE

Editörler
EROL ESEN - DAMARIS BOROWSKI

Göç Ülkeleri Olarak Almanya ve Türkiye

Türk İşgücü Göçünden 60 Yıl
Sonra Politikalar ve Uygulamalar

Editörler

Erol ESEN – Damaris BOROWSKI

İçerikler ile ilgili sorumluluk makalelerinde tamamen kendi görüşlerini
dile getiren yazarlara aittir.

Bu kitabın yayın hakkı SİYASAL KİTABEVİ'ne aittir. Yayınevinin ve yayıncısının yazılı izni alınmaksızın kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

**Göç Ülkeleri Olarak Almanya ve Türkiye:
Türk İşgücü Göçünden 60 Yıl Sonra Politikalar ve Uygulamalar**

Editörler: Erol ESEN ve Damaris BOROWSKI

Kapak Tasarım: Hanife Nerhis Yüksel ve Ömer Can Sorgunalp

Sayfa Düzeni: Gamze Uçak

©Siyasal Kitabevi Tüm Hakları Saklıdır.

2022 Kasım, Ankara

ISBN No: 978-625-7424-67-7

Siyasal Kitabevi-Ünal Sevindik

Yayıncı Sertifika No: 14016

Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1

Kızılay-Ankara

Tel: 0(312) 419 97 81 pbx

Faks: 0(312) 419 16 11

Baskı:

Sonçağ Yayıncılık Matbaacılık Reklam San Tic. Ltd. Şti.

Sertifika No: 47865

İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı 48/48

Tel: 0(312) 341 36 67

Dağıtım:

Siyasal Kitabevi

Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1

Kızılay/Ankara

Tel: 0(312) 419 97 81 pbx

Faks: 0(312) 419 16 11

e-posta: info@siyasalkitap.com

<http://www.siyasalkitap.com>

Göç Ülkeleri Olarak Almanya ve Türkiye
Türk İşgücü Göçünden 60 Yıl Sonra
Politikalar ve Uygulamalar

İÇİNDEKİLER

SELAMLAMA	9
Prof. Dr. Gökhan AKYÜZ	
SELAMLAMA	11
Prof. Dr. Thorsten BOHL	
ÖNSÖZ	13
Prof. Dr. Erol ESEN ve Prof. Dr. Damaris BOROWSKI	
KONFERANS BİLDİRİ KİTABINA GİRİŞ ARAŞTIRMA, POLİTİKA VE UYGULAMADAN ÖRNEKLER	15
Dr. Meryem İÇİN	
KONFERANS BİLDİRİ KİTABI SONUÇLARI VE DEĞERLENDİRMELER.....	21
Prof. Dr. Erol ESEN, Prof. Dr. Damaris BOROWSKI ve Dr. Meryem İÇİN	

BİRİNCİ BÖLÜM TARİHTE VE BUGÜN ALMANYA VE TÜRKİYE'DE GÖÇ

TÜRK İŞGÜCÜ GÖÇÜNÜN 60. YILINDA ALMANYA'NIN GÖÇ POLİTİKALARI.....	25
Erol ESEN	
TÜRKİYE'DE GÖÇ YÖNETİMİNİN ÖRGÜTSEL YAPISI	45
Vehbi Alpay GÜNAL	
ÇOK PAYDAŞLI YÖNETİŞİM EKSENİNDE TÜRKİYE'DE GÖÇ YÖNETİMİ: MERKEZİ YÖNETİM, YEREL YÖNETİMLER VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI.....	59
Veli Ercan ÇETİNTÜRK, Hülya KÜÇÜK BAYRAKTAR ve Tuğba AYDIN HALİSOĞLU	

BULGARİSTAN'DAKİ TÜRKLERİN GÖÇ İKİLEMLERİ: KALMAK MI YOKSA GİTMEK Mİ? NEREYE?..... 79
Bahriye CANSIZ ve Ferhunde HAYIRSEVER TOPÇU

KÜRESEL GÖÇ VE GÖÇ HAREKETLERİ – KARŞILAŞTIRMALI KISA BİR DEĞERLENDİRME: AVRUPA BİRLİĞİ, ABD VE KANADA..... 101
Hıdır ÇELİK

TÜRKİYE'DEN ALMANYA'YA GÖÇÜN TOPLUMSAL CİNSİYET BELİRLENİMLERİ..... 115
Songül SALLAN GÜL ve Emine TÜRKMEN ER

İKİNCİ BÖLÜM GELECEĞE BAKMAK

SEÇİMLERDEN SONRA ALMANYA'DA YENİ GÖÇ POLİTİKA BEKLENTİLERİ..... 131
Safer ÇINAR

TÜRKİYE VE AB ÜYESİ OLMAYAN DİĞER ÜLKELERDEN GELEN İŞGÜCÜ GÖÇÜ..... 135
Frederick SİXTUS

GÖÇ YÖNETİMİ VE BÜYÜK VERİ 149
Serkan DORU

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 60 YIL GÖÇ VE EĞİTİM

TÜRK GÖÇMEN ÖĞRENCİLERE VERİLEN ANADİLİ DERSİNİN ALMAN EĞİTİM SİSTEMİNDEKİ YERİ 161
Mehmet CANBULAT

ÇOK DİLLİ OKULDA EĞİTİM BAŞARISI - BİR TUTUM MESELESİ Mİ?..... 175
Damaris BOROWSKI

BERLİN DEVLET AVRUPA OKULU (SESİB) ÇOK DİLLİLİK KONSEPTİ VE UYGULAMASI..... 187
Zeynep ARSLAN

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
GÖÇ ALANINDA KURUMSALLAŞMA VE İŞBİRLİĞİ OLANAKLARI

AVRUPA DEMOKRASİLERİNİN İRKÇILIKLA İMTİHANI.....	199
Esra AKDOĞAN	
GÖÇMENLER VE AYRIMCILIK, MUZ VE TAHAKKÜM MEKANİZMALARI.....	221
Polat S. ALPMAN	
BERLİN EYALETİ AYRIMCILIKLA MÜCADELE DAİRESİ ÖRNEĞİNDE ALMANYA'DA AYRIMCILIK KARŞITI VE FIRSAT EŞİTLİĞİ BAKANLIK POLİTİKASININ UYGULANMASI.....	235
Eren ÜNSAL ve Nina SCHRÖDER	
TÜRK-ALMAN AKADEMİK İŞBİRLİĞİ İÇİNDE ORTAK PROGRAMLARIN GELİŞTİRİLİP AÇILMASI: İKİ DİLLİ OKULÖNCESİ EĞİTİM İÇİN BİR PİLOT PROJE HİKAYESİ.....	245
Zeliha YAZICI ve Erol ESEN	
“YENİ ÜLKENİZE HAZIRLIKLIL GELİN - SEYAHAT ÖNCESİ HAZIRLIK VE DESTEK” BİR SABEV-DIAKONİE ÖNUYUM PROJESİ.....	261
Nevriye KAYIŞ	
YAZARLAR DİZİNİ.....	269

SELAMLAMA

Bugün sayıları 3 milyonu bulan Türkiyeli göçmenlerin Almanya'ya göçü, 1961 Ekim ayında başladı. O dönem işçi olarak, eş olarak, çocuk olarak gittiler ve bugün orada üçüncü hatta dördüncü kuşak olarak yaşıyorlar. İlerleyen yıllarda işveren oldular, milletvekili oldular, vatandaş oldular, yönetici oldular ve artık hemen tüm mesleklerde temsil ediliyorlar. Ancak yine de diğer göçmen gruplardan farklı olarak okul ve iş hayatında büyük

sorunlarla karşı karşıyalar.

Başta Almanya olmak üzere birçok Avrupa ülkesine o zaman göç veren Türkiye, bugün dört milyona varan ve çoğunluğu Suriye'den gelen göçmen kökenlilere ev sahipliği yapıyor. Son rakamlara göre dünyada yaklaşık 270 milyon insan göçmen konumunda. Küreselleşme, iklim değişikliği, ekonomik ve siyasi sorunlar nedeniyle bu durum yakın bir gelecekte azalacak gibi de görünmüyor. Bilakis! Göç etmek zorunda kalan insan sayısının daha da artması bekleniyor.

Sadece zorunlu göç değil, yeni dönemde ekonomik ihtiyaç sonucu çağrılan göçmenler de dünyadaki insan hareketliliğini artırıyor. Bugün Avrupa Birliği üyesi ülkelerin yılda 1 milyonun üzerinde göçmen çalışana ihtiyacı var. Diğer birçok Avrupa ülkesi gibi günümüzde birer göç ülkesi olarak aynı kadere paylaşılan Almanya ve Türkiye'nin, bu alandaki politika ve uygulamalarında sıkı işbirliği yapması bekleniyor.

Türk işgücü göçününün 60. Yıldönümü nedeniyle 11-12 Kasım 2021 tarihlerinde Fakültemizde gerçekleştirilen "Göç Ülkesi Olarak Almanya ve Türkiye" konulu sempozyum tam da bu amaçla düzenlenmiştir. Türkiye ve Almanya'dan araştırmacı ve uygulamadan gelen uzmanların katılımıyla gerçekleştirilen akademik buluşmadan elde edilen sonuçlar bu kitabın konularını oluşturuyor.

Fakültemizle birlikte bu Türk-Alman akademik buluşmasının düzenlenmesinde işbirliği yapan Friedrich Ebert Vakfı İstanbul Temsilciliği'ne, programın gerçekleştirilmesine katkı veren Almanya İzmir Başkonsolosluğu ve Alman Akademik Değişim Servisi'ne (DAAD) teşekkürlerimi sunuyorum.

Ayrıca, sözü geçen Türk-Alman buluşmasının hazırlanıp gerçekleştirilmesinde emeği geçen Üniversitemiz öğretim üyesi ve Göç Çalışmaları Merkez Müdürü Prof. Dr. Erol Esen'e ve onunla birlikte bu yayının editörlüğünü yapan Tübingen Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Damaris Borowski'ye de teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. Gökhan AKYÜZ
Akdeniz Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekanı

SELAMLAMA

Türkiye ve Almanya arasındaki İşgücü Antlaşması'nın 60. yıldönümü, göç ülkeleri olarak Türkiye ve Almanya'ya bakmak ve her iki ülkenin politika ve uygulamaları hakkında görüş alışverişinde bulunmak ve yeni perspektifler kazanmak için iyi bir fırsattır.

Göç söyleminde eğitim ve dil politikaları ile farklı bağlamlardaki ilgili uygulamalar merkezi bir rol oynamaktadır. Eğitim politikası tartışmalarında, tüm okul türleri ve branşlardaki öğretmenlerin, tüm öğrencilerin eğitim fırsatlarının güçlendirilmesine önemli bir katkıda bulunabilmeleri için dilsel çeşitlilikle başa çıkma konusunda özel yeterliliklere sahip olmaları gerektiği konusunda bir süredir fikir birliği bulunmaktadır. Ne yazık ki ilgili tedbirlerin sonuçları (model projeler, destek programları, vb.) siyasi ve bilimsel beklentilerin çok gerisinde kalmaktadır. Öğrencilerin çok dilli olmalarına eğitim bağlamında hala birçok yerde negatif bir görüş hakimdir.

Bu derleme kitabın ortaya çıktığı konferans, bu ve diğer konularda fikir alışverişi için bir alan yarattı - ve bu alan oldukça aktif olarak kullanıldı. Bu disiplinlerarası ve iki dilli konferansın mevcut pandemi koşulları altında düzenlenmesi, teknik açıdan da zorlu bir görevdi. Tübingen Eğitim Fakültesi (TüSE) ve Tübingen Çokdillilik Merkezi (MiT), Kasım 2021'de Antalya'da Prof. Dr. Damaris Borowski tarafından temsil edildikleri bu konferansı düzenledikleri için Antalya'daki Akdeniz Üniversitesi'ne ve İstanbul'daki Friedrich Ebert Vakfı'na teşekkür eder. Ayrıca TüSE ve MiT, Prof. Dr. Erol Esen ile bu çok yönlü konferans kitabıyla sonuçlanan verimli işbirliğinden memnuniyet duymaktadır.

Konferansa ve bu konferans kitabının yayınlanmasına katkılarından dolayı tüm katılımcılara içtenlikle teşekkür etmek isterim.

Prof. Dr. Thorsten BOHL
Tübingen Eğitim Fakültesi Dekanı

ÖNSÖZ

“Göç Ülkeleri Olarak Almanya ve Türkiye: Türk İşgücü Göçünden 60 Yıl Sonra Politika ve Uygulamalar”. Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi ve Friedrich-Ebert-Stiftung Derneği İstanbul Bürosu işbirliğinde ve Alman Akademik Değişim Servisi (DAAD) desteğiyle 2021 yılı Kasım ayında bir sempozyum düzenledi. Bu uluslararası ve disiplinlerüstü buluşmanın nedeni, Almanya ve Türkiye arasındaki işçi alımı anlaşmasının yıldönümüydü. Türkiye’den ve Almanya’dan katılımcıları ve konuşmacıları en iyi şekilde dahil edebilmek için, sempozyum iki dilli ve hibrit bir şekilde yapıldı. Sunumlar ve tartışmalar, profesyonel bir simultane tercümeyle Türkçe ve Almanca gerçekleştirildi. Programın gerçekleştirildiği Antalya’da yaklaşık 150 kişi ve ayrıca çevrimiçi olarak da 100’ü aşkın kişi programa katıldı.

Bu sempozyumun ürünü olan elinizdeki bu derleme kitap, Prof. Dr. Erol Esen (Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi) ve Prof. Dr. Damaris Borowski (şu anda; Bielefeld Üniversitesi Dilbilimi ve Edebiyat Fakültesi – sempozyum sırasında; Tübingen Üniversitesi Tübingen School of Education) tarafından yayımlanmış ve (yukarıda sözü geçen kurumların yanı sıra) Tübingen Çokdillilik Merkezi (MiT) ve Tübingen Üniversitesi Üniversite Birliği Derneği tarafından desteklenmiştir.

Bu derleme kitapta; Türkiye’den ve Almanya’dan katılan bilim insanları, yazarlar, gazeteciler, öğretmenler ve siyasetçilerin farklı görüşleri yer almaktadır. Böylece bu derleme kitapta; mesela Berlin-Brandenburg Türk Toplumu (TBB), Berlin Nüfus ve Gelişim Enstitüsü, Sosyal Hizmetler Araştırma, Belgeleme ve Eğitim Vakfı (SABEV) veya Berlin’deki Aziz Nesin Türk-Alman İlkokulundan (Avrupa Okulu - Europaschule) bir öğretmenin makaleleri bulunmaktadır. Bilim insanlarının makalelerinde; iktisadi ve idari bilimler, sosyoloji, dilbilim, siyaset ve eğitim gibi çeşitli bilim alanları temsil edilmektedir. Bu derleme kitap, çoğunlukla sempozyumda sözlü olarak da tartışmaya sunulmuş olan makalelerden oluşmaktadır. Ayrıca sempozyum konusuyla ve diğer yakın konularla ilgili makaleler de bu kitaba dahil edilmiştir. Makalelerinde yazarlar; kısmen kurumlarının taleplerini ifade etmekte, göç bağlamında kişisel olarak kazandıkları tecrübelerini sunmakta ya da bilimsel araştırma ve incelemelerinin sonuçlarını özetlemektedirler.

Bazı yazarlar makalelerini Türkçe, diğerleri ise Almanca yazmışlardır. Bilim, uygulama ve politika arasında ve Almanya ve Türkiye’deki göç ve enteg-

rasyon alanlarında çalışan aktörler arasında paylaşımı mümkün kılabilmek için, sempozyum kitabını Almanca ve Türkçe yayımlamaya karar verdik. Bu sebeple, bilhassa destekleriyle tüm makalelerin diğer dile çevrilmesini mümkün kılan Friedrich-Ebert-Stiftung Derneği İstanbul Bürosu'na teşekkürlerimizi sunarız.

Böylece bu kitap, birçok açıdan Türk-Alman işbirliğinin bir dokümantasyonu olup, müşterek tarihin yansıtılmasına ve tartışılmasına vesile olmak ve gelecek için perspektifler sunmak istemektedir.

Değerli makalelerini bize emanet ederek bu yayının yapılmasına imkan veren tüm yazarlara teşekkürü bir borç biliriz. Ayrıca makalelerin diğer dile itinayla çevirisi için Sebastian Heuer, Sezai Zeybekoğlu ve Tamer İlbuğa'ya candan teşekkür ederiz.

Prof. Dr. Erol ESEN
Prof. Dr. Damaris BOROWSKI

KONFERANS BİLDİRİ KİTABINA GİRİŞ

ARAŞTIRMA, POLİTİKA VE UYGULAMADAN ÖRNEKLER

“La patria no es la tierra” – (*Vatan toprak değildir*). Hayatının büyük bir bölümünü gönüllü sürgünde geçiren ünlü yazar Juan Goytisolo’nun sözleri, vatanın pek çok şey olabileceğini ifade ediyor - dil, kültür, birlikte yaşamak... Ama kesinlikle olmadığı bir şey var: bir toprak parçası.

Türk-Alman İş Gücü Antlaşması’nın 60. yıldönümü vesilesiyle hazırlanan bu konferans kitabı, farklı odak noktalarına sahip çok çeşitli bağlamlardan gelen makaleleri içermektedir. Takip etmesini kolaylaştırmak amacıyla, benzer makaleler bölümler halinde düzenlenmiştir. Aşağıda dört bölümden oluşan makalelerin kısa bir özeti yer almaktadır.

Konferans kitabı, Erol Esen’in makalesiyle Türk-Alman göçünün tarihi ve bugünü üzerine bir bölümle başlıyor: Almanya’nın son 60 yıllık göç ve entegrasyon politikasından başlayarak, 2000’li yıllardan bu yana göç modellerinde meydana gelen değişiklikler ve büyük ölçüde değişmeyen göç politikası eleştirel bir şekilde incelenmekte ve ikinci adımda Almanya’nın göç tarihinin ötesine geçen bir göç olgusu profili çizilmektedir. Misafir işçi olarak adlandırılmaktan göçmen kökenli Alman vatandaşı olmaya uzanan süreci deneyimleyen Türk göçmenler açısından göç ve entegrasyon politikasındaki uyum ve değişimler ve son olarak da verimli ve geleceğe yönelik bir uyum politikası için köken dillerin önemi Erol Esen’in çalışmasının temelini oluşturmaktadır.

Vehbi Alpay Günel, mülteci ve sığınmacıların statülerinin tanımlanması ve özellikle komşu ülke Suriye’de iç savaşın başlamasından sonra son derece önemli olan göç konusunda Türkiye’deki mevcut yasal duruma özel bir önem vermektedir. Türk göç idaresinin işleyişinin ve kurumsal yapısının ortaya konulması, bu bağlamda, göç araştırmaları perspektifinden ilgili sorunların tanımlanabilmesi ve hedef odaklı çözümlerin bulunması açısından özellikle önemli bir katkı sağlamaktadır.

Veli Ercan Çetintürk, Hülya Küçük Bayraktar ve Tuğba Aydın Halisoğlu, Türkiye’de göç yönetiminin yakın geçmişini ve bugününü ekonomi odaklı bir yaklaşımla ele alıyorlar. Göçü öncelikle stratejik olarak organize edilmesi gereken bir yönetim meselesi olarak anlamak birçok çözümü beraberinde getirmekte ve her şeyden önce geleneksel göç yönetimi stratejileri tarafından ihmal edilen mevcut sorunları göz önüne sermektedir. Küreselleşmenin avantajlarından ve göçün karmaşık doğasının hakkını veren işbirliklerinden, etkili me-

kanizmaların uygulanmasında nasıl faydalanılması gerektiği, bu makalede derinlemesine incelenmiştir.

Ferhunde Hayırsever Topçu ve Bahriye Cansız, Bulgaristan'daki Türkler örneğini kullanarak göç dinamiklerindeki çeşitli eylem türlerini ele alıyorlar. Tarihsel bir sınıflandırmanın ve her göç bağlamında ortaya çıkan kimlik meselelerinin örnek bir sunumunun ardından, Kırcaali kentinde yapılan derinlemesine görüşmeler, anavatan imgesi veya yabancı, artık anlaşılamayan bir anavatanın tanımıyla ilgili olarak ortaya çıkan ikilemin genel bir resmini göstermektedir. Her zaman belirleyici bir faktör olan bu ikilemden kurtulma ihtiyacı, her göç sürecinin göz ardı edilmemesi gereken karakteristik bir özelliğidir.

Nihayet Hıdır Çelik, genellikle ulusal bir mesele olarak ele alınan göç yönetimini küresel bir misyon olarak incelemektedir. Göçmenleri kökenlerine göre değil, sadece entegre olma yeteneklerine ve ortaya koyabilecekleri niteliklere göre seçen ve göçmenleri tamamen ölçülebilir performansla kabul eden alternatif bir göç politikası sunmak için bir başarı örneği kullanılmıştır. Bu durumun (örneğin eğitim açısından zayıf) grupları ne ölçüde dışladığı ve yüksek nitelikli göçmenlerin yine de mesleklerini (örneğin dil engeli nedeniyle) kendi anadillerinde yapabildikleri gibi icra etmekte zorlanıp zorlanmadıkları da bu çalışmanın bir parçasıdır.

Songül Sallan Gül ve Emine Türkmen Er yaklaşık 60 yıl önce işgücü piyasası entegrasyonunun başlangıcından günümüze kadar Almanya'daki kadın göçmen işçilerin istihdam biçimi ve türündeki değişikliklerin ne ölçüde toplumsal cinsiyete özgü bir şekilde kendini gösterdiği sorusunu ele alıyorlar. Yazarlar ayrıca ilk nesil kadın işçi göçmenlerin, niteliklerine karşın ya da tam olarak nitelikleri nedeniyle işçi olarak vazgeçilmez ve aynı zamanda "görünmez" kalıp kalmadıkları ve 1970'lerde aile birleşimine ilişkin düzenlemelerin neden bu konuda köklü değişikliklere katkıda bulunduğu sorusunu da araştırmaktadırlar.

Bu kitabın ikinci bölümü geçmiş ve mevcut göç politikalarının bulgularına dayanarak, refleksif göç araştırmaları bağlamında önemli olan ve göç politikası için de aynı derecede önemli olması gereken bir dizi yapılması gereken şeyleri detaylandırmaktadır. "Geleceğe bakış" başlıklı bölüm, Berlin-Brandenburg Türk Federasyonu sözcüsü Safer Çınar'ın görüş yazısıyla başlıyor. Alman göç politikasının federal düzeydeki gelişimini özetledikten sonra, hangi değişikliklerin gelecek için olumlu olduğu ve hangi "inşaat alanlarının" hala ele alınması gerektiği sorularını gündeme getiriyor.

Frederick Sixtus'un Avrupa Birliği dışındaki üçüncü ülkelerden nitelikli işçi alımına ilişkin kapsamlı çalışması, işgücü göçünün sürdürülebilir yollarını ve iyileştirmelerini ele alıyor. "Alman ekonomik mucizesini mümkün kılan" misafir işçilerin tarihinden başlayarak, üçüncü ülkelerden nitelikli işçi alımının yakın gelecekte neden yeniden aciliyet kazanacağını analiz ediyor. Ardın-

dan Türkiye'den nitelikli işçilerin işe alınması sorunu ortaya konmakta ve Alman ekonomisinin nitelikli işçilere olan talebinin artmakta olduğu ve işgücü göçünün önündeki engellerin halen mevcut olduğu belirtilmektedir. Makale, somut çözüm önerileriyle son bulmakta ve hükümetin koalisyon sözleşmesinde açıklanan yasama planlarını da incelemektedir.

Serkan Doru göç yönetimi konusunu son derece güncel bir bakış açısıyla ele alıyor. Teknolojinin ve kişisel verilerin depolanması veya işlenmesinin giderek önem kazandığı bir dönemde, göç yönetiminde Büyük Veri'ye profesyonel bir yaklaşım kaçınılmazdır. Serkan Doru'nun göç yönetimi ve sürekli yenilenen teknolojik yeniliklere ilişkin gözlemleri, hassas verilerin toplanması ve saklanması giderek bir sorun alanı haline geldiğini bir kez daha ortaya koyuyor. Ve burada şu ortaya çıkmaktadır: Özellikle okuma yazma oranı düşük insanlardan elde edilen veriler söz konusu olduğunda, bu tür verilerin üretilmesi ve işlenmesi ahlaki açıdan sorgulanmaya değerdir.

Konferans kitabının üçüncü bölümündeki makaleler başarılı bir entegrasyon politikasının, göç geçmişi olan çocuklar arasında köken dillerinin teşvik edilmesiyle ne kadar yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Ana dilin aktif kullanımının ikinci dilin veya eğitim dilinin edinimini zorlaştırdığı yönündeki aslında uzun süredir geçerliliğini yitirmiş görüşlere makalelerde karşı çıkmaktadır.

Mehmet Canbulat Almanya'da yaşayan Türk göçmen kökenli öğrenciler için köken dilde konsolosluk eğitiminin rolünü ortaya koyuyor. Alman okul sistemine ve Türk-Alman işçi göçüne kısa bir bakıştan sonra, 1971 ve 1975'teki ilk kararlardan bu yana konsolosluk derslerinin gelişimini anlatıyor. Mehmet Canbulat, köken dilde dersin Türk göçmen kökenli öğrencilerin gelişimi ve eğitim biyografisi için önemini vurguluyor ve köken dilin teşvik edilmesini savunuyor.

Damaris Borowski ikinci dil edinimi araştırmaları ve eğitim politikası önlemlerindeki mevcut durumun arka planında dille ilgili tutumlara bir göz atıyor. Okullarda dil duyarlılığının başarılı bir şekilde uygulanması için mesleki yeterliliğin bir parçası olarak tutumların önemini vurgulamaktadır. Kısa ifadeler olarak formüle edilen tipik tutumlar temelinde, bilimsel bulgular sunmakta ve sınıfta köken dillerin hassas ve takdir edici bir şekilde ele alınması için somut önerilerde bulunmaktadır.

Zeynep Arslan yenilikçi bir pedagojik konseptte sahip kültürlerarası temelli bir okul modeli örneğini kullanarak ikili daldırma (dual-immersiv) yöntemi kullanılan bir dersin uygulanmasına ilişkin bir bakış sunuyor. İlk adım olarak Avrupa Okulu kavramıyla ilgili ayırt edilmesi gereken terimleri açıklamaktır. Berlin Staatliche Europa-Schule, ilkokuldan Abitur'a kadar çok dilli bir öğretim modeli uygulamakta ve burada bir örnek teşkil etmektedir: İki eşdeğer öğretim diline sahip konsept, böylece genel yabancı dil öğretimine

kiyasla ortalamanın üzerinde dilsel ve kültürlerarası yeterliliklerin geliştirilmesini sağlamaktadır.

Konferans kitabının dördüncü ve son bölümü göç konularında farkındalık yaratılması gereken sorun alanlarını vurgulamaktadır; örneğin projeler, işbirlikleri veya hedeflenen çözümlerin bulunmasına yardımcı olacak süreçlerin kurumsallaştırılması gibi.

Esra Akdoğan'ın makalesi Avrupa'da göç politikasına ilişkin olası tehditleri, özellikle de belirli devletlerden ve kıtalardan göçmenlerin kabul edilmesine karşı çıkan siyasi partilerin artan popülist tutumlarını ele alıyor. Irkçılığın, uzun bir geçmişe ve göçle ilgili geniş kapsamlı perspektiflere karşın, bir değerler topluluğu olarak anlaşılan Avrupa'yı hala tehdit edebiliyor olması, ırkçılık konusunun zamandan ne kadar bağımsız olduğunu ve sürekli mücadeledenin ve buna bağlı duyarlılığın ne kadar vazgeçilmez kalacağını göstermektedir.

Polat Alpman göçmenlere yönelik ayrımcılık konusundaki makalesinde, bu kez Türkiye örneğini kullanarak ve "yönetenler" ile "ezilenler" gibi ikili karşıtlıklara dayanan sosyo-politik tutumları dikkate alarak bu tür bir duyarlılığı ele almaktadır. Polat Alpman'a göre, "tahakküm mekanizmaları" olarak adlandırılan bu mekanizmalar çıkmaza yol açmakta ve böylece ayrımcılığın bulaşıcı biçimlerini teşvik etmektedir. Bu konudaki farkındalığın artırılması, "kurumsal kapasitelerin güçlendirilmesini" ve farklı aktörlerle işbirliğini gerektirmektedir.

Eren Ünsal ve Nina Schröder'in makalesi, bir önceki makalede talep edilen kurumsallaşma ve işbirliği biçiminin olası bir örneği olarak okunabilir. Berlin Eyaleti Ayrımcılıkla Mücadele Ajansı'nın (LADS) görevleri ve başarıları, ayrımcılığa duyarlı üç faaliyet alanı örneği üzerinden ayrıntılı olarak incelenmektedir. Bunlar işgücü ve konut piyasası ile sağlık sistemidir. LADS'in çalışmaları, tüm sektörlerde ve eğitim seviyelerinde ayrımcılıktan etkilenenler için eğitim çalışmalarına ve manevi desteğe ihtiyaç olduğunu ve ayrımcılığın gizli ve açık biçimlerini görünür kılan bu tür projelerin daha gelişmiş bir entegrasyon çalışması çerçevesinde amaca yönelik olduğunu açıkça göstermektedir.

Kitapta yer alan ve örnek teşkil eden Türk-Alman işbirliğine dikkat çeken son iki makale de başarı ve umut vaat ediyor: Zeliha Yazıcı ve Erol Esen, Türk-Alman okul öncesi eğitim kurumlarında kullanılmak üzere öğretmenlerin eğitimini amaçlayan bir pilot proje sunuyorlar. Bu öncü projenin iki dilli bir bağlamda uygulanmasına kadar olan ilk adımlar ayrıntılı olarak açıklanmaktadır. Öğretmenlerin iki dilli eğitim alanında uygun niteliklere sahip olması ve duyarlı hale getirilmesi, bu öncü projenin uygulanması için temel ön koşul olmalıdır.

Nevriye Kayış, SABEV ve Diakonie arasında 2009 yılından bu yana devam eden bir Alman-Türk işbirliği projesini tanıtıyor. Bu işbirliğinin misyonu ve öncü başarısı, potansiyel olarak Almanya'ya göç etmek isteyen Türk vatandaşlarını, özel eğitimli danışmanlar aracılığıyla göç ve hedef ülkedeki yaşama mümkün olan en iyi şekilde ve her şeyden önce zihinsel olarak hazırlamaktır ki önemli bir aydınlatma çalışması anlamındadır.

Sonuç bölümünde bu kitabın sonuçları ve ortaya koyduğu meseleler özetlenmekte ve araştırma ve uygulamaya yönelik perspektifler gösterilmektedir.

Dr. Meryem İÇİN
Bielefeld Üniversitesi

KONFERANS BİLDİRİ KİTABI SONUÇLARI VE DEĞERLENDİRMELER

Önceki makalelerden doğan merkezi düşünceler, öneriler ve çağrılar, aşağıda son olarak özetlenmektedir.

Çokdilliliğin takdir edilmesi ve ilgili konseptlerin okullarda uygulanmasının öğrencilerin dilsel, mesleki ve kişilik gelişimlerinin temel taşı ifade ettiği konusunda, eğitim bağlamında bir konsensüs mevcuttur. Buna göre okullarda çokdilliliğe karşı duyarlılık talep etmek ve bunu teşvik etmek, geleceğe yönelik eğitim politikası tedbirlerinin merkezi bir görevi olmalıdır. Köken dillerin okul öncesi dönemde edinilmesinin teşviki yanında farklı dillerin derse dahil edilmesinin de vurgulanarak talep edildiği bildirilmektedir.

Bunun yanı sıra köken dillere saygı gösterilmesi ve onların takdir edilmesi, öğretmen eğitiminin de sabit bir unsuru olmalıdır. Köken dillerin okullarda kullanılmasına yönelik olarak doğrudan ve dolaylı ifade edilen dil yasaklarının, çocukların öğrenmelerini ve özgüvenlerini olumsuz etkilediği ve derste kimlik gelişimini destekleyici didaktik formların başarı vadettiği, dil edinimi araştırmalarının güncel talepleriyle uyumludur.

Açık ve şeffaf düzenleme talepleri ve birçok eylem seviyesindeki çok aktörlü işbirlikleri, sağlam bir göç yönetimi için ittifakla teklif edilen çözümlerdir.

Türkiye'ye göç hareketleri, komşu ülkelerdeki siyasi durumlara bağlı olarak son yıllarda çok yükselmiştir. İlgili Türk kurumlarında göç yönetiminin karmaşık yapılarına yönelik oldukça yeni tecrübe, göç yönetimindeki etkin mekanizmaların hala aktörlerin rollerine ve yetkilerine yönelik yasal belirsizlikler sebebiyle frenlendiğine işaret etmektedir. Bu paydaşların büyük önemi ve onlarla etkin işbirliği yanında onların bu açıdan sahip olması gereken yasal güvence, bu kitaptaki önemli mesajlardır. Üçüncü ülkelerden işgücü göçünün önceliğe sahip olacağı şeklindeki meşru varsayım bağlamında benzer bir yasal şeffaflık, Alman tarafı için de talep edilmektedir. Bürokratik süreçlerin kolaylaştırılmasına yardım eden belirleyici değişiklik imkanları, nitelikli elemanların arzu edilen göçlerini mümkün mertebe kolay tasarlamak istenmesi ölçüsünde gereklidir. Destekleyici önlemlerin uygulanması ve bu bağlamda göç etmek isteyen kalifiye elemanlar için hedef kitleye yönelik pazarlama faaliyetleri de kolaylaştırıcı önlemlerdir.

Makalelerde, ülke sınırlarını aşan göçe ilişkin olarak, Avrupa ülkelerinin birlikte tasarlanmış bir göç politikasının daha güçlü geliştirilmesi ve bu arada göçmenlerin Avrupa'da adil ve eşit paylaştırılmasının öneminin kriter olarak alınması savunulmuştur. Dünyadaki mevcut örnekler dikkate alınarak, gelişmekte olan ülkelere nitelikli ve niteliksiz işgücünün aynı derecede dikkate alınmak zorunda olduğu bir sistem talep edilmiştir. Göçü müşterek mesele olarak kabul etmek ve iltica talebinde bulunanlar için insan onuruna yakışır bir hayat kalitesi ve onların bireysel gelişimlerini sağlayacak iş fırsatları sunmak, Avrupa göç politikasının hedefleri olmalıdır.

Ayrıca makalelerde, ayrımcılık formlarının hala her yerde mevcut olduğu, yanlış anlamalara fırsat vermeyecek şekilde dillendirilmiştir: Irkçılığı ve ırkçılığın söylemsel araçsallaştırma şekillerini önlemek, hem belirli popülist partilerin yükselişiyle tehdit altında olan Avrupa Birliği değerleri açısından hem de Türkiye'de göçmenlere karşı genel «sosyo-politik» tutum açısından önemlidir.

Bazı makalelerde Türkiye ile ilgili olarak, avantajlı bir birlikte yaşamı iletirmek için daha güçlü bir kurumsal ve toplumsal duyarlılık talebi ve bu duyarlılaştırma sürecine tüm medya türlerini dahil etme talebi ileri sürülmüştür. Özellikle göç yönetimi alanında çalışan insanlar, çalışmalarına ve buna bağlı ahlaki taleplere profesyonelce hazırlanmalı ve bunlara karşı duyarlılaştırılmalıdır.

Almanya'daki ayrımcılıkla ilgili olarak ise ayrımcılığın hayatın bir çok alanında bariz bir şekilde sürdüğü ve bu açıdan dezavantajlı insanların haklarının bilincinde olmadıkları tespit edilmiştir. Eyalet Ayrımcılıkla Mücadele Ajansı (LADS), Almanya'nın başka şehirlerinde ve bölgelerinde de aydınlatma çalışmalarının ve ayrımcılığa maruz kalan insanların desteklenmesinin gerekli olduğunu mantıklı bir sonuç olarak göstermiştir.

Nihayet örnek projeler ve işbirlikleri, göçün artık çözülmesi gereken bir problem olmadığı, aksine uluslararası bağlamda angaje olmaları ve birlikte çalışmaları yönünde insanlara ilham veren bir dünyaya bakış sunan örnekler vermiştir. Burada sunulan her bir işbirliği, birçok aktörün başarılı birlikte çalışmasının sonucudur. Mesela 2009 yılından beri süren Türk-Alman «Önuyum Projesi» ve proje personelinin titiz ve angaje çalışmaları, göç alan ve göç veren ülkeleri benzer açık işbirliklerine özendirilmelidir. Bu ve benzer türdeki iki uluslu işbirliği imkanlarının devam etmesi ve Türkiye ve Almanya arasındaki işbirliğinin gelecekte kamu kurumları, eğitim ve kamu yararına olan işler düzeyinde gelişmesi, bu bağlamda nihai olarak ifade edilebilecek arzulardır.

Prof. Dr. Erol ESEN
Prof. Dr. Damaris BOROWSKI
Dr. Meryem İÇİN

BİRİNCİ BÖLÜM
TARİHTE VE BUGÜN ALMANYA VE
TÜRKİYE'DE GÖÇ

Türk İşgücü Göçünün 60. Yılında Almanya'nın Göç Politikaları

Erol ESEN

Özet

Türk işgücünün Almanya'ya göçü, 1961 yılında imzalanan bir anlaşma ile başlamış, yıllar içerisinde nitelik değiştirerek halen sürmektedir. Ancak Türkiye, Almanya için tek göç kaynağı değildir. Yüzyıllardır göçmen işçi çalıştıran Almanya, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra diğer birçok Avrupa ülkesi gibi göçmen işçi almaya başlamıştır. Önceleri Avrupa ülkeleri ile sınırlı kalan işçi alımı, daha sonra Türkiye, Fas ve Tunus'u da içine alarak devam etmiştir. Petrol krizi ile 1973 yılında "misafir işçi" alımı durdurulan Almanya'da göç, daha sonra aile birleşimi çerçevesinde devam etmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan beri zaman zaman etnik Almanların da katıldığı göç hareketleri, bugün Almanya'da üçüncü bir grup olan "göçmen kökenlileri" ortaya çıkartmıştır. Kökenleri farklı olmasına rağmen Almanya'ya göç eden yabancı uyruklu çalışan ve mülteciler, etnik Almanlar, vatandaşlığa kabul edilenler ve bunların aileleri göç politikalarının hedef kitlesini oluşturuyor. Önceleri niteliksiz, düşük ücretli ve yardımcı işlere yönelik göçü yönlüten politikalar, 2000'den itibaren yeni bir döneme girmiştir. O zamana kadar ABD'den sonra en fazla göç alan ülke olmasına rağmen bir göç ülkesi olduğunu kabul etmeyen Almanya, yüksek donanımlı uzman ve nitelikli eleman ihtiyacının da doğması ile göç politikalarını iki ana hedefe yöneltmiştir: Yabancı işgücü alımını hızlandırmak ve içerideki göçmenlerin uyumunu sağlamak. 2005 yılında kabul edilen Göçmen Yasası, hem yeni işgücü alımını güvence altına almayı hem de ülkede yaşayan göçmen kökenlilerin diğerleri ile eşit koşullarda toplumun tüm alanlarına katılımını sağlamayı hedeflemektedir. Savaş sonrası dönemde 65 yılı aşan göç politikalarının, yeni Göç Yasası'na rağmen, ne göçmen uzman ve kalifiye eleman alımında ne de göçmen kökenlilerin uyumunda istenilen hedeflere ulaştığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: göç hareketleri, göç politikaları, göçmen kökenliler, uyum politikaları

Giriş

Türkiye ve Almanya, bu yıl Türk işgücü göçünün 60. yılını kutluyorlar. Bu kutlamalar, belki kısmen sazlı sözlü ve eğlenceli buluşmaları da kapsayacaktır. Ancak her iki ülke araştırmacıları, siyasileri, kurum temsilcileri ve göç bürokrasisi, son 60 yılda nelerin yapıлып nelerin yapılamadığının da bir muhasebesini yapacaklardır şüphesiz.

Göç sadece Almanya'ya mahsus bir olgu değildir. Göçün tarihi hemen hemen insanlık tarihi kadar gerilere gider. Almanya da yüzyıllardır göç alan ama aynı zamanda göç veren bir ülke olmuştur. Almanlar çalışmak için, evlilik yoluyla, yaşamak için veya farklı kültürler tanımak amacıyla başka ülkelere göç etmişlerdir. Almanya'dan olduğu kadar Almanya'ya göç de halen devam etmektedir. Birinci Dünya Savaşı öncesi Almanya'da yaklaşık 1,2 milyon göçmen yaşamaktadır. Bugün 190'dan fazla ülkeden insanın yaşadığı Almanya'da göçmen kökenlilerin oranı yüzde 25'i geçmiştir, yani Almanya'da yaşayan her dört insandan biri göçmen kökenlidir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar geçen sürede Almanya'da her zaman göçmen işçi olmuş veya Birinci ve İkinci Dünya Savaşı sırasında buna bir de zorla çalıştırılan yabancılar (Zwangsarbeiter) ve savaş esirleri dahil olmuştur. Savaş sonrası ülkesine dönen milyonlarca Almanın kapatamadığı işgücü ihtiyacını, hükümetler işgücü ithal ederek kapatmaya çalışmışlardır. İlk ikili işgücü anlaşması 1955 yılında İtalya ile imzalanmıştır. Berlin Duvarı'nın örülmesinden sonra Batı ve Doğu Almanya arasındaki geçişlerin durma noktasına gelmesi, o zamanki Adenauer Hükümetini yeni çözümler aramaya sevk etmiştir.

Alman kurumlarının "Gastarbeiter" (misafir işçi) olarak adlandırdıkları yabancı işçilere 1961 yılından itibaren Türkiyeli işçiler de katılmıştır. O yılın 30 Ekiminde imzalanan "Türk-Alman İşgücü Anlaşması" ile Türkiye'den Almanya'ya göç başlamıştır. Kesintilerle de olsa 15 yıla yakın düzenli olarak devam eden yabancı işgücü alımı, petrol krizi sonucu 1973 yılında tamamen durdurulmuştur. 1967'den itibaren İtalya'dan gelen işçilerin sayısını aşan Türkiyeli göçmenler, bugün Almanya'da en büyük göçmen grubunu oluşturmaktadırlar.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte yaklaşık 65 yılı kapsayan Almanya'nın göç ve uyum politikalarının gelişmesi bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Genellikle ulus devlet anlayışında oluşturulan ve 2000'li yıllara kadar geçen sürede, büyük göç akınlarının üstesinden gelmeye çalışan Almanya, göç politikalarını iki temel hedef ekseninde oluşturmuştur: Bunlardan ilki, ülkeye devam eden göçü sınırlamak; ikincisi ülkede bulunan göçmenlerin uyumunu gerçekleştirmektir. Ancak işgücü ihtiyacının nitelik değiştirerek yeniden ortaya çıkması ve uyum politikalarının yetersiz kalması sebebiyle

ve Avrupa Birliği'nin de (AB) baskılarıyla politika değişiklikleri zorunlu hale gelmiştir. 2000 yılında vatandaşlık yasasında kabul edilen değişikliklerle başlayan yeni dönemde Alman hükümetleri, sesli olmasa da bir göç ülkesi olduğu gerçeğini dile getirmeye başlamış ve buna uygun düzenlemelere gitmişlerdir. 2005 yılında kabul edilen "Göç Yasası" ile federal devlet, ilk kez sorumluluk üstlenerek Almanya'da yaşayan göçmen kökenliler için uyumu destekleyen önlemler almayı bir görev ve bu programlardan yararlanmayı göçmen kökenliler için bir hak olarak kabul etmiştir.

Bu çalışmaya vesile olan ve 60 yıldır Almanya'da yaşayan Türkiye kökenli göçmenlerin sayısı bugün üç milyona ulaşmaktadır. 1960'lı yılların başında işgücü göçü olarak başlayan Türkiye'den Almanya'ya göç, daha sonraki yıllarda farklı grupları ve statüdeki insanları da içine alarak halen devam etmektedir. Yaklaşık üçte birinin Alman vatandaşlığına sahip olmasına rağmen, diğer göçmen gruplarından farklılaşan; ancak kendi aralarında ortak birçok özelliği halen koruyan Türkiye kökenli göçmenlerin, Almanya'nın uyum politikalarından ne ölçüde etkilendiği de bu çalışmanın bir diğer konusunu oluşturmaktadır. Ulusal ve uluslararası literatür ve basın taraması yardımıyla yapılan bu çalışmada kısaca Almanya'nın göç tarihçesi ele alınacak, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası değişen göç politikaları incelenecektir.

Yabancılardan Göçmen Kökenlilere

Almanya'nın göç politikalarının hedef kitlesini oluşturan göçmenler, burada yoğunlukla İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde ele alınmaktadır. Ancak sözü geçen göçmen politikalarının kapsadığı hedef gruplar zamanla değişikliklere uğramıştır. Bugün göçmen politikalarının muhatabı olan, yani kendisi ya da ebeveynlerinden birisinin göç deneyimi olan insanlar, Almanya nüfusunun yüzde 26'sını oluşturmaktadır. Yani bu politikalar Almanya'da yaşayan her dört insandan birinin Almanya'ya giriş, orada oturma, yerleşme ve çalışma koşullarını tanımlamaktadır. Ayrıca topluma entegre olma yolunda alabilecekleri destek ve toplumun çeşitli kesimlerine katılım koşullarını tanımlamaktadır (Esen, 2011: 21-22; Berlin Institut, 2011: 11). Onun için bu politikaların hedef kitlesini oluşturan göçmen kökenli farklı gruplara bir göz atmak yararlı olacaktır.

Almanya'da göçün üç kaynağı bulunmaktadır. Bunlardan ilki etnik Almanlardır. Onlara Alman kökenli göçmenler de denmektedir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra eski Alman bölgelerinden Batı Almanya'ya göç etmiş kişilerdir (Aussiedler). Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra da Doğu Avrupa ve Rusya'dan Batı Almanya'ya göç eden etnik Almanlar da (Spätaussiedler) bunlara dahildir. Bir diğer göçmen grubu Alman vatandaşı olmayanlar, yani yabancılardır (Ausländer). Bunlar işgücü alımı çerçevesinde ve çeşitli ikili söz-

leşmelerle 1955'ten itibaren Almanya'ya gelen kişilerdir. Başlarda bunlara "mı-safir işçiler" de denmiştir. Bu gruba daha sonraki yıllarda eklenen ve düzensiz bir şekilde Almanya'ya gelen sığınmacılar veya mülteciler de dahildir.

Etnik Almanlarla birlikte ilerleyen yıllarda Alman vatandaşlığına kabul edilmiş veya evlatlık yoluyla vatandaş olan kimseler de göçmen kökenlilere dahildir. Göçmen kökenli olup Alman vatandaşlığını alan diğer bir grup ise ebeveynlerinden en az bir tanesi yabancı statüsünde olan ve Almanya'da doğan göçmen çocuklardır. Son olarak bu üç temel grubun, yani Alman olmayan yabancılar, etnik Almanlar ve daha sonra vatandaşlık kazananların çocukları da "göçmen kökenli" olarak anılır.

2019 yılında Almanya'da 21,2 milyon (nüfusun yüzde 26'sı) göçmen kökenli insan bulunmaktadır. Bunların 7,6 milyonu Almanya'da doğmuş, 13,7 milyonu da Almanya'ya göç etmiştir (BpB, Datenreport 2021; BMI, 2020: 11); Bugün göçmen kökenlilerin yarısı etnik Alman ve sonradan vatandaşlığa geçmiş Almanlardan oluşmakla birlikte, yaşadıkları sorunlar diğer göçmenlerinkine benzer niteliktedir. Dolayısıyla Federal İstatistik Kurumu (Bundesamt für Statistik) 2005'ten beri Almanlar ve Alman vatandaşı olmayan yabancılarla birlikte bir de göçmen kökenliler diye üçüncü bir grup oluşturmuştur. Göç yasasında sözü geçen birçok düzenleme de bu gruptaki insanları kapsamaktadır.

Yabancı İşçi Sözleşmeleri

Almanya'da Birinci Dünya Savaşı öncesi, çoğunluğunu Polonyalıların oluşturduğu yaklaşık 1,2 milyon yabancı işçi bulunmaktaydı. Bunlar, çoğunluğu Prusya'da yaşayan göçmen işçilerdi. Birinci Dünya Savaşı sırasında bunlara bir de sözlük anlamı "emek köleleri" olarak anılan zorla çalıştırılan ve büyük bir bölümü Savaş esirlerinden oluşan yabancılar eklenmiştir. Genelde kömür madenlerinde veya ağır sanayi ve tarımda çalıştırılmışlardır.

İki Dünya Savaşı arasında ülke sınırlarının değişmesiyle daha çok Alman bölgelerinden kaçan, sürülen veya atılan çoğu Alman olan mülteciler gelmiştir. Avrupa, en fazla göç ve deportasyonu Nazi döneminde yaşanmıştır. Çoğu Yahudi olan siyasi muhalifler veya Naziler tarafından istenmeyen etnik gruplar, zorunlu olarak savaş endüstrisinde çalıştırılmışlardır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası Almanya'nın eski bölgelerinden Batı Almanya'ya göç eden veya sürülen Alman mülteci sayısı 12 milyonu bulmuştur. Bunlara bir de Nazi döneminde oluşturulan toplama kamplarından kurtulup Almanya'ya dönen veya yeni bir vatan arayışı içindeki insanlar eklenmiştir.

Alman İmparatorluğu döneminde yabancılar yönelik geliştirilmiş bir kontrol sistemi bulunuyordu. Amaç, yabancı işçilerin Almanya'da yerleşmelerini önlemektir. Sıkı denetim yanı sıra, yabancıların her yıl en az üç ay ülkeyi terk etmeleri gerekmektedir. Bu zorunluluk özellikle Polonyalı göçmenlere

karşı çok sıkı uygulanmıştır. Hatta bu nedenle zamanın yabancılar politikaları “Polonyalı düşmanı” olarak da nitelendirilmiştir (Oltmer, Grundlagendossier, 2005).

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Almanya, çeşitli Avrupa ülkeleri ile ikili anlaşmalar çerçevesinde yeniden işçi almaya başlamıştır. İlk anlaşmayı İtalya ile 1955, İspanya ve Yunanistan ile de 1960 yılında imzalamıştır. Bu anlaşmalarda öngörülen rotasyon usulüne göre belli bir oturma süresi (genelde 1 veya 2 yıl) sonunda yabancı işçilerin ülkelerine geri dönmeleri düzenlenmiştir. Bu anlaşmalar yoluyla alınan işçilere “misafir işçi” denmekteydi. Yani onların belli bir süre çalışıp sonra da geri dönmeleri bekleniyordu. Rotasyon usulünün uygulanması ise, yabancı işçiye verilen oturma izni süresi ile çalışma izni süresinin aynı tutulmasıyla mümkün olmuştur. Böylece çalışma izni biten “misafir işçi”, oturma izni de bittiği için geri dönmek zorunda kalmıştır.

Berlin Duvarı’nın örülmesi, Doğu ve Batı Almanya arasındaki geçişleri durdurmuş, bu sebeple Batı’da yeni işgücü ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Yunanistan’ın Batılı ülkelerin oluşturdukları kurumlara yalnız başına katılmasını önlemeye çalışan Türkiye de bazı Avrupalı ülkelerin bu ikili göç anlaşmaları sürecine ısrarla dahil olmak istemiştir. Diğer ülkelerden farklı olarak Türkiye, Almanya’nın bu konuda teklif getirmesini beklememiştir. Yunanistan’dan alınan işçileri de gerekçe göstererek kendisinden de işçi alınmasını talep etmiştir (Jamin, 1998: 70; Hanrath, 2011: 15). Almanya’nın Türkiye’den işçi alma ile ilgili karar sürecinde ortaya çıkan Bakanlıklar arası şiddetli tartışmalar, özellikle Alman Çalışma Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı arasında bir tür krize dönüşmüştür. İki ülke arasındaki geleneksel dostluk ilişkileri yanı sıra İkinci Dünya Savaşı sonrası yeni dönem dış ve güvenlik konularının öne çıkmasıyla Türkiye ile de böyle bir anlaşma yapılmasına karar verilmiştir. 30 Ekim 1961’de imzalanan Türkiye-Almanya İşgücü Anlaşması ile Türkiye’den işçi alımı başlamıştır. Onu 1963’te Fas, 1964’te Portekiz, 1965’te Tunus ve 1968’de Yugoslavya takip etmiştir.

Almanya’da göç politikalarının istihdam piyasasının ihtiyaçları ile ne denli ilintili düzenlendiği, göçmen işçilerin oturma izinlerinin çalışma izinlerine bağlı olmasından da görülebilir. Bu nedenle göçmen işçiler bir tür “ekonomik tampon” işlevi görmektedirler. Ekonominin durumu iyiye yabancı işçi sayısı artırılmakta, ekonomi zayıfladığında ise yabancı işçi sayısı düşürülmekteydi. Sanayi sektörünün ihtiyaçlarına uygun olarak 1960’lı yılların ortalarına gelindiğinde göçmen işçiler geri gönderilmiyor, sadece yenilerinin getirilmesi yavaşlatılıyordu. 1965’te kabul edilen ilk “Yabancılar Yasası”yla göçmen işçilerin oturma izinleri çalışma izinlerinden bağımsız olarak verilmeye başlanmıştır. Ayrıca Yasa, yabancılar için aile birleşiminin de kapısını açmıştır. 1971’de yasada yapılan değişiklikle 5 yıl Almanya’da yasal olarak kalan yabancılara 5 yıllık oturma izni verilmesi kabul edilmiştir.

Yabancı İşçi Alımlarının Durdurulması ve Aile Birleşimi

Petrol Krizi sonucu 1973 yılında işçi alımları durdurulduğunda 1955-1973 yılları arasında toplam 14 milyon yabancı işçi gelmiş, bunların 11 milyonu kendi ülkesine geri dönmüştü. 1960 yılında 280 bin olan göçmen işçilerin sayısı, 1973'te yaklaşık 9 kat artarak 2,5 milyona ulaşmıştır. İkinci Kuşak anlaşmalarında öngörülen rotasyon usulü, 1960'ların ortalarına gelmeden uygulamadan kaldırılmıştır. Örneğin Türkiye ile yapılan anlaşmada rotasyon düzenlemesi hemen hiç uygulanmamış, bu düzenleme 1964'te yenilenen işgücü anlaşmasından da tamamen çıkarılmıştır (BpB, Hintergrund, 2020; BpB, Zahlen und Fakten). Belli bir iş deneyimi kazanan yabancı işçileri rotasyon usulüne uygun geri gönderip gelen yenilerini eğitmeyi masraflı bularak reddeden işletmelerin tutumu bu konuda belirleyici olmuştur.

1973'te işçi alımlarının durdurulması, ülkelerine dönen göçmen işçilerin Almanya'ya tekrar gelmelerinin yolunu tıkamıştır. Bununla birlikte yabancı işçilerin ailelerini getirme sürecini hızlandırmıştır. Bu nedenle çoğu göçmen işçi ülkesine geri dönmediği gibi, eşini ve çocuklarını da getirerek Almanya'ya yerleşmeyi tercih etmiştir. Böylece Alman endüstrisinin ihtiyaç duyduğu fazla eğitim gerektirmeyen, düşük ücretli işlerde çalışacak işgücü potansiyeli artarak var olmaya devam etmiştir.

Almanya'nın İmparatorluk döneminde şiddetle kaçındığı ve İkinci Dünya Savaşı sonrası uzun yıllar reddettiği bir "göç ülkesi" olma süreci, aslında 1973'teki işçi alımının durdurulmasıyla fiilen başlamıştır. Buna bir de Alman Hükümeti'nin bir düzenlemesiyle göçmenlerin sadece Almanya'da yaşayan çocuklarına çocuk parası hakkı tanınması, göçmen işçilerin sadece eşlerini değil, çocuklarını da getirme sürecini hızlandırmıştır (Esen, 2011: 18). Ülkesine dönmeyip kalmaya devam eden göçmen işçiler, az eğitim ve iş deneyimi gerektiren işlerine devam ederken, gelen aile üyeleri düşük ücretli ağır işleri üstlenmişlerdir. Almanlar arasında işsizlik olsa da bu işleri üstlenmeyi istememişlerdir. Bu şekilde istihdam piyasasında Almanlar ve yabancılar arasındaki iş taksimi iş hiyerarşisinde altlarda bulunan işleri göçmen işçiler, onların üzerindeki de Almanlar üstlenmişlerdir.

Her ne kadar yurtdışından yeni işçi alınması durdurulduysa da ilerleyen yıllarda ülkede istihdam piyasası yabancı işçiler yardımıyla konsolide edilmiştir. Ancak göçmenlerin bu yolla Alman iş piyasasının ayrılmaz bir parçası konumuna gelmeleri, kamu politikalarında karşılık bulamamıştır. Bilakis! yabancıların belli semtlere yerleşerek olası bir gettolaşmaya neden olmalarını önlemek amacıyla, onların göçmenlerin yoğun yaşadığı semtlere taşınmaları yasaklanmıştır. Genellikle altyapısı bozuk, bina kalitesi düşük ve buna bağlı olarak kiralının da düşük olduğu semtler yasayla göçmenlere kapatılmıştır. Onlar da kendilerine daha pahalı semtlerde ev bulmak ve daha düşük gelirle-

rine rağmen daha yüksek kira ödemek zorunda kalmışlardır (Butterwegge, 2005; Seifert, 2012).

Sosyal-liberal koalisyon hükümetinin (SPD-FDP) 1978 yılında atadığı Yabancılar Danışmanı Heinz Kühn'ün bir yıl sonra sunduğu ilk raporunda tamamen farklı bir gerçeği ortaya koyması, Almanya'nın uyum politikalarında bir dönüm noktası oluşturmuştur. Heinz Kühn "Yabancılar Raporu"nda, ülkede göç gerçeğinin kabullenilmesini, göçmen gençlerin uyumunu sağlayacak önlemlerin geliştirilmesini ve Almanya'da doğan göçmen çocuklarına vatandaşlığa geçme hakkı tanınmasını istemiştir. Ancak koalisyon hükümetinin bu önerileri uygulamaya dönüştürmek için ömrü yetmemiştir.

1982'de iktidara gelen Hristiyan Demokrat ve Hür Demokratlardan (CDU-CSU/FDP) oluşan sosyal-muhafazakar koalisyon hükümeti, uygulamaları ile Kühn Raporu'nu unutturmuşlardır. Yeni Hükümet, politikalarıyla Almanya'ya yeni göçleri sınırlamak ve halen Almanya'da yaşayan göçmenlerin sayısını da azaltmak istediğini açıklamıştır. Ülkede kalan göçmenlerin de uyumunu sağlamayı vadedmiştir. Ancak uyuma yönelik herhangi bir somut önlem sunulmamıştır. Buna karşılık geri dönüşü desteklemek üzere 1983'te geçici bir yasa¹ çıkartarak, işçiler tarafından ödenen sigorta primleriyle birlikte, dönen işçi başına 10.500 Alman Markı (DM) ödemeye karar vermiştir (Delioğlu, 2017: 618; Öztürk, 2011: 75; Seifert, 2012).

Birçok muhafazakar uygulamaya imza atan Helmut Kohl liderliğindeki sosyal-muhafazakar Koalisyon Hükümeti, Yabancılar Yasasına da benzer amaçla el atmıştır. 1990 Bahar'ında Federal Parlamento'nun onayını alan yeni Yabancılar Yasası Ocak 1991'de yürürlüğe girmiştir. Yapılan değişikliklerle oturma izni ve aile birleşimi konuları bir hak olarak kabul edilmiş, Almanya'da yaşayan yetişkin göçmen gençlerin ve burada doğan çocukların vatandaşlığa geçişi kolaylaştırılmıştır. Bir tarafta işçi alımının durdurulması sürekli hale getirilirken, sözü geçen yasada oluşturulan istisnai durumlar için süreli yeni işçi alımına kapı açılmıştır. Yeni Yabancılar Yasası ile ilgili değerlendirmelerde, Yasa'nın karmaşıklığı daha da artırdığı, düzenlemelerin çelişkiliere neden olduğu; ancak siyasi olarak Almanya'nın bir göç ülkesi olmadığı fiksinin yasa ile güçlendirildiği tespit edilmiştir (Kolb ve Schneider, BpB, 2005; Butterwegge, 2005). Buna karşılık yabancılar dairelerine verilen takdir yetkisi daha da genişletilerek, yabancıların sınır dışı edilmeleri kolaylaştırılmıştır. 1990'ların ortalarında kamuoyunda yükselen ve Almanya'nın bir göç ülkesi olduğu görüşünün kabul edilmesini isteyen tartışmalarla, 1996'da Yabancılar Yasası'nda küçük değişikliklerle vatandaşlığa geçiş ve aile birleşimi

---

¹ Yasanın tam adı: "Yabancıların Geri Dönüşününün Geçici Süre Desteklenmesi Yasası". Yasanın geçerli olduğu Ekim 1983-Haziran 1984 dönemi arası 300 bin kişi bu destekten yararlanarak Almanya'yı terk etmiştir.

koşulları kolaylaştırıldıysa da Kohl liderliğindeki sosyal-muhafazakar Hükümet göçmenlerin uyumunu destekleyen düzenlemelerden kaçınmayı başarmıştır.

Vatandaşlık yasasının değiştirilip vatandaşlığa alınma koşullarının kolaylaştırılması ve Almanya'da doğan göçmen çocuklarına Alman vatandaşlığını alma olanağını tanınması, yine yeni iktidar dönemine kalmıştır. 1998'de kurulan Sosyal Demokrat/Yeşiller Koalisyon Hükümeti yoğun bir çalışmadan sonra 2000 yılında vatandaşlık yasasında yaptığı değişikliklerle, 1979 yılında ilk yabancılar danışmanı Kühn'ün önerdiği gibi Almanya'da doğan çocuklara otomatikman vatandaşlık hakkı tanınmıştır. Buna göre çocuklar 18-23 yaş arası hangi vatandaşlıkta kalmak istediklerine karar vermek zorundadırlar. Çocuklar 23 yaşına kadar ebeveynlerinin vatandaşlığına da sahip olabiliyor ve vatandaşlık konusunda bir karar vermedilerse Alman vatandaşlığını kaybediyorlardı (Öztürk, 2011: 81; Butterwegge, 2005). O yıl vatandaşlık alanların yüzde 40'ı Türkiye kökenli göçmenler olmuştur. Vatandaşlık yasası değişikliğinin yapıldığı yılda, Hükümetin inisiyatifiyle kalifiye elemanların ülkeye alınmasını öngören Green-Card düzenlemesi de yapılmıştır. Amaç, özellikle bilişim teknoloji uzmanlarının ülkeye çekilmesidir. Ayrıntılı olarak yapılan düzenleme istenen hedeflere ulaşamamıştır (Öztürk, a.g.e., 86).

Sosyal Demokrat ve Yeşillerden oluşan Koalisyon Hükümetinin ilk etapta vatandaşlık Yasası ile ilgili yaptığı değişiklik yeterli olmamıştır. Göçmenlerin uyumunun önemli bir koşulu olan toplumsal katılım için gerekli fırsat eşitliğinin sağlanması yeni bir adımı gerektiriyordu. Ayrıca 2000 yılında yapılan Green-Card düzenlemesi de işçi alımını durduran 1973 kararından sonra ilk kez yeni göçmen çalışan almanın yolunu açıyordu. Buna bir de göçmenlerin uyum sorunları nedeniyle Hükümet üzerinde artan baskısı eklenince, göç ve uyum politikalarını daha kapsamlı bir şekilde ele alma zorunluluğu ortaya çıktı. AB'nin 2000'den itibaren aldığı kararlar da üye ülkeleri yeni düzenlemelere zorlamıştır² (Güneş, 2017: 2495-2496).

Almanya'nın Göç ve Uyum Politikaları

2001 yılında kurulan Göç Komisyonu, sunduğu raporunda ekonomik ve demografik nedenlerle denetimli emek göçünün kaçınılmaz olduğunu ve yabancıların Almanya'ya giriş koşullarının bir an önce düzenlenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Komisyon ülkeye yeni alınacak göçmenlerin seçimi için üç kri-

---

² Bunlar, "İrk ve Etnik Kökene Bakılmaksızın Kişilere Eşit Muamele Edilmesi İlkesinin Uygulanmaya Konmasına İlişkin Direktif" (2000); "İrkçılık ve Yabancı Düşmanlığı ile Mücadeleye İlişkin 2496 sayılı Çerçeve Kararı" (Proposal for a Council Framework Decision on Combating Racism and Xenophobia); Üye Devletler Ayrımcılıkla Mücadele Direktifleri (2000/43/AT sayılı İrk Eşitliği Direktifi ve 2000/78/AT sayılı İstihdamda Eşitlik Direktifi) gibi düzenlemelerdir.

ter belirlemiştir: yaş, eğitim düzeyi ve Almanca dil bilgisi. Ayrıca gelecek göçmenlerin dil bilgisini geliştirmek ve ülkenin sosyal ve hukuk sistemi konusunda bilgilendirilmelerini sağlamak üzere devletin uyum programları geliştirmesi önerilmiştir. Kamuoyunda da bu konuda baskılar artıyordu. Büyük işletmelerin temsilcileri sadece yüksek donanımlı uzman değil, kalifiye işçi ihtiyacının da çok yüksek olduğu ve yakında Almanya'nın bu konuda büyük sıkıntıya gireceğini ifade ediyorlardı. KOBİ temsilcileri de uzun süredir çalıştırdıkları Bosnalı sığınmacılara oturma izni verilmesini istiyorlardı. Yüksek seyreden iç göç nedeniyle Doğu Almanya'nın kırsal kesimlerindeki yerel yönetim temsilcileri, kendi bölge insanlarının daha fazla göç etmeleri durumunda birçok işlevin yerine getirilemeyeceği konusunda kaygılarını dile getiriyorlardı (Schneider, 2007).

Yeni yasa ile ilgili kamuoyundaki olumlu tartışmalar ve Sosyal Demokrat/Yeşiller Koalisyon Hükümeti'nin geniş katılımlı ön çalışması sonucu ortaya koyduğu Göç Yasası'nın 2002 yılında Federal Parlamento'da kabulü ve yürürlüğe girme süreci sancılı olmuştur. Seçim yılı da olması itibarıyla muhafazeteki Hristiyan Demokratlar, koalisyon ortağı siyasi partilerin oylarıyla Parlamento'da kabul edilen yasayı Federal Konsey'de engellemeye çalışmışlar; yeni yasa Anayasa Mahkemesi'ne (AYM) dava konusu olmuştur. Konsey'deki oylamayı iptal eden AYM kararı sonrası Yasa³ ancak 2004 Haziran ayında Konsey'e tekrar gelmiş ve kabul edilerek 2005 Ocak ayında yürürlüğe girebilmiştir.

Yasa ile dört alan kapsamlı bir şekilde düzenlenmiştir. Bunlardan ilki Almanya'nın ihtiyaç duyduğu göçmenlerin nitelik ve ülkeye giriş koşulları ile ilgilidir. 1973 yılında kabul edilen göçmen işçi alımlarının durdurulması kararı geçerliliğini korumaya devam ederken, Almanya Yasadaki bazı istisnalarla yeni göçmenlere kapılarını tekrar açmıştır. Bunlar yüksek donanımlı uzmanlar, özellikle bilgi teknolojileri uzmanları, CEO'lar ve bilim insanlarıdır. Bir diğer grup yatırımcılar; Almanya'ya en az bir milyon Euro tutarında yatırım yapan girişimciler de Almanya'ya yerleşim hakkı edinebilecektir. Son olarak Almanya'nın birçok alanda ihtiyaç duyduğu kalifiye elemanlardır (Schneider, 2007; Butterwegge, 2007;). Bunların başka ülkelerden gelmesi kabul edilirken, Almanya'da yükseköğrenim görmüş göçmenlere de öğrenim sonrası iş bulmak üzere bir yıl Almanya'da kalma hakkı verilmiştir.

Göç Yasası'nda insani nedenlerle kabul edilen göçün de (sığınmacı göçü) devam etmesi kararlaştırılmış, uluslararası yasalar, AB düzenlemeleri ve diğer ulusal yasalara uygun olarak mültecilerin kabul edilmesi sürecidir. Bunlara

---

³ Kısa adı Göç Yasası olarak geçen yasanın adı: "Gesetz zur Steuerung und Begrenzung der Zuwanderung zur Regelung des Aufenthaltes und der Integration von Unionsbürgern und Ausländern" (Zuwanderungsgesetz – ZuWG)

iki grup daha eklenmiştir. Buna göre ülkelerinde devlet kurumları tarafından şiddet görmeyenlere de (örn. iç savaş mağdurları veya cinsiyeti nedeniyle şiddet görenler) sığınma hakkı verilmesi kabul edilmiştir. Sığınma başvurusu reddedildiği halde belli nedenlerle ülkesine geri gönderilemeyen sığınmacılara, 18 ay sonra oturma izni verilmesi de yasa maddeleri arasındadır.

Kabul edilen Göç Yasası ile ilk kez düzenlenen ve federal devletin görevi olarak tanımlanan uyum konusu da düzenlenmiştir. Hollanda ve İsviçre örneklerine⁴ benzer bir şekilde (Fördern-Fordern / Teşvik et – Talep et) ülkeye yeni gelecek göçmenlere, federal devlet tarafından finanse edilecek uyum kurslarına katılma hakkı tanınmıştır. Kurslar iki alanı kapsamaktadır. Bunlardan ilki 600 saatlik Almanca dil kurslarıdır. Diğeri ise yurttaşlıkla ilgili temel bilgileri kapsayan ve 100 saati bulan oryantasyon kurslarıdır⁵. Bunlara katılım, ihtiyaç durumunda halen Almanya'da yaşayan göçmen kökenlilere de açılmıştır. Hatta bazı durumlarda bu kurslara katılım idare tarafından zorunlu hale de getirilebilmektedir. Yasanın uygulandığı ilk yıl, Almanya'da yaşayan göçmen kökenlilerin bu kurslardaki oranı yaklaşık yüzde 50'dir. Açılan toplam 8.200 kursa 215.651 kişi katılmıştır. (Schneider, 2007).

Son olarak Yasa'da ülke güvenliğini tehlikeye atacak kişi ve faaliyetlerle ilgili de düzenlemeler yapılmıştır. Göçmenler yasadışı faaliyetlere katılma veya yasaklanan örgütlerde üyelik durumunda sınır dışı edilebileceklerdir. Ayrıca insanları şiddete yönelten faaliyetler (örneğin vaaz yoluyla) yürütenlerin de sınır dışı edilmeleri yasa ile düzenlenmiştir.

Sözü geçen Göç Yasası birçok yasada değişikliğe neden olmuştur. Bunlar Vatandaşlık Yasası, Federal Sınır Dışı Etme Yasası ve Mülteci Yasası'dır. Yasanın, göçmenlere verilen oturma izni statülerinin sayısını azaltması ve işlemleri kolaylaştırması dikkati çekmektedir. Yasayla iki çeşit oturma izni statüsü kabul edilmiştir. Bunlardan ilki; öğrenim, eğitim, iş ve ailevi nedenlerle gelen göçmenlere verilen 'sürelili oturma izni'dir. Çalışma izni ise başından itibaren oturma izni içerisinde öngörüldüyse gelen göçmenler çalışılabilmekte, aksi takdirde çalışmamaktadırlar. Diğeri bir oturma izni statüsü de 'süresiz yerleşme izni'dir. Bu statü, Almanya'da belli bir süre oturma iznine ve geçimini sağlayacak yeterlikte gelire sahip, yeterli yaşam alanı olan ve herhangi bir ceza almamış olanlara verilen bir oturma izni türüdür. Ayrıca belli düzeyde de dil bilgisi istenmektedir. Bu koşulların uygulanmadığı gruplar ise, yüksek dona-

---

⁴ İsviçre için bkz. Kijan, 2019: 150

⁵ Her iki kurs kategorisi birlikte uyum kurslarını oluşturmakta ve yoğunlaştırılmış olarak ilki 400 diğeri 30 saate kadar kısalmaktadır. Bunun için bkz. Bundesamt für Migration und Flüchtlinge: <https://www.bamf.de/DE/Themen/Integration/ZugewanderteTeilnehmende/Integrationskurse/InhaltAblauf/inhaltablauf-node.html;jsessionid=A9C9E88753B24C261094CFA41992BAEE.intranet671>

nımlı uzmanlar (araştırmacılar, mühendisler ve bilişim uzmanları gibi), girişimciler ve aileleri, son olarak da belli koşullara sahip sığınmacılardır.

Göç Yasası zaman zaman Alman kökenli mülteciler ve ulusal azınlıklar için de eleştirilere neden olan yeni haklar getirmiştir. Alman mültecilerin ülkeye alınmaları için başvuruların kabul koşulları kolaylaştırılıp, güvence altına alınmıştır. Ayrıca onlara uyum programlarına diğer göçmen kökenlilerden farklı olarak ücretsiz katılma hakkı tanındığı gibi, ihtiyaç duymaları durumunda yine ücretsiz olarak pedagojik destek ve çocukları varsa ücretsiz çocuk bakıcısı tahsis edilmektedir.

Yasanın, benzer koşullara sahip olmaları nedeniyle düzenlemelerde “göçmen kökenliliği” baz olarak almasına rağmen, Alman kökenli olan ve olmayan mülteciler arasında ayırım yaparak Alman kökenlilere tanınan ek haklar, ulus devlet reflekslerinin halen aktif olduğunu gösteren bir kanıt olarak görülmektedir (Güllüpınar, 2014: 11). Bunlardan ilk gruba verilen özel haklara karşılık, sığınma başvurusu yapmak üzere farklı ülkelerden Almanya’ya gelen mültecilere tanınan haklarda bir iyileşme olmadığı ve sığınmacıların kaderinin büyük ölçüde eyalet hükümetlerine bırakılması nedeniyle Yasa sıkça eleştiri almaktadır. Ancak Göç Yasası yine de özellikle uyum politikaları açısından bir paradigma değişikliğinin de ifadesi olarak görülmektedir.

Almanya’nın göç politikalarında bir dönüm noktası, hatta bir milat teşkil eden Göç Yasası, göç ve uyum politikalarını bir madalyonun iki yüzü olarak ve birlikte ele alarak iki politika alanını birleştiren önemli bir karar niteliğindedir. Yasa ile göç ve uyum düzenlemeleri sıkı bir şekilde birbiriyle ilişkilendirilmiş ve bunların uygulaması ve finansmanı da federal devletin görev alanına dahil edilmiştir. Göç ve uyum konularının federal düzeyde kurumsallaştırılması da daha önce yabancılarla ilgili müsteşar konumundaki hükümet danışmanının, federal şansölye teşkilatı içerisinde devlet bakanı statüsüne yükseltilmesinde ifadesini bulmuştur.

Göç Yasası 2007 yılında ilk kez gözden geçirilmiş ve bir “Uyum Planı” (Integrationsplan) hazırlanmıştır. Tüm yönetim düzeyleri için ortak zemin oluşturması beklenen uyum planına göre, göçmenlerin sahip olduğu potansiyelleri baz olarak alınıyor ve bunların daha da geliştirilmesi öneriliyordu (Seifert, 2012). Bunun için de çeşitli önlemler sunuluyordu: Uyum kurslarının iyileştirilmesi ve göçmen çocuklarının erken çocukluk döneminden itibaren Almanca’yı öğrenmelerinin desteklenmesi; göçmen kökenli gençlerin okul ve meslek hayatındaki fırsatlarının iyileştirilmesi ve genç kız ve kadınların fırsat eşitliğinin sağlanması; yabancıların yoğun yaşadıkları semtlerde uygulanacak projelerle uyumun yerinde desteklenmesi⁶; göçmen kökenlilerin olduğu kadar,

---

⁶ 1970’li yıllarda yabancıların yoğun yaşadığı semtlere yenilerinin taşınması yasa ile yasaklanmıştı.

göçmenlerle çalışan personelin de kültürlerarası yeteneklerinin artırılması; göçmenlerin kararlara katılarak, toplumun çoğulcu yapısının korunması; kurumların kültürlerarası açılımının sağlanması gibi. Uyum planında yapılan öneriler uluslararası standartları yakalamakla birlikte, önlemlerin ancak orta ve uzun vadede etkili olması beklenebilir.

Vatandaşlık ve yurttaşlık haklarının uyum için önemli olduğu vurgulanarak daha sonraki yıllarda Yasa'da birtakım değişikliklere de gidilmiştir. Göçmen kökenli gençlere, 16 yaşından itibaren vatandaşlığa geçme hakkı tanınmıştır. Bunun için gençlerin 8 yıl Almanya'da kesintisiz oturuyor olmaları, herhangi bir ceza almamış olmaları ve sosyal yardım almadan geçimini sağlamaları gerekmektedir. 2009 yılından itibaren vatandaşlığa geçiş testleri başlatılmıştır. Almanca dil bilgisinin yanı sıra ülkenin hukuk sistemi ve toplumsal yapısı ile ilgili bilgileri içeren uyum testlerinin uygulama koşullarını belirlemek eyalet hükümetlerine bırakılmış, bu da uygulamalarda bölgesel farklılıklara neden olmaktadır.

Almanya'da göçmen kökenlilere yeni eklenen ve gelecekte de önemli bir göç kaynağı teşkil edecek gruplar, yüksek donanımlı uzmanlar ve nitelikli çalışanlar olacaktır. 1973 yılında durdurulan işçi alımından sonra çalışmak üzere Almanya'ya gelen göçmenlere sınırların ilk kez açılması, 2000 yılında kabul edilen yasayla yüksek donanımlı uzmanlar için gerçekleşmiştir. Özellikle bilgi teknolojileri alanında uzmanların kabul edildiği yasa ve daha sonra çıkan Yeşil Kart (Green-Card) uygulaması, yapılan birçok değişiklikle nitelikli eleman göçünü de oldukça kolaylaştırmıştır.

Avrupa Birliği ülkeleri dışından gelecek kalifiye elemanların ülkeye girişini kolaylaştırmak amacıyla Haziran 2019'da yeni bir Yasa (Fachkräfteeinwanderungsgesetz) kabul edilmiş, birtakım değişikliklerden sonra 1 Mart 2020'den itibaren yürürlüğe girmiştir. AB dışından gelen kalifiye elemanların istihdam piyasasına girişini kolaylaştırmak amacıyla ülkeye girişlerini ve işe başlamalarını hızlandırmayı hedefleyen yasanın kabulünden sonraki süreçte (Mart-Aralık 2020) toplam 30.000 nitelikli çalışana ve staj adayına vize verilmiştir. Alınan yeni önlemler arasında, eyaletlerde yabancı kalifiye eleman bulma konusunda uzmanlaşan yabancılar daireleri kurulmuştur. Yeni Yasa'nın hedefi, kalifiye eleman göçünün hızlandırılmasıdır. Bunun için yapılan düzenlemelerin bazıları şöyledir: Üçüncü ülkelerde alınan diplomaların denkliğinin kolaylaştırılması, bilgi teknolojileri uzmanlarının diploma zorunluluğunun kaldırılması, çalışma amaçlı gelen göçmenlerin ülkeye girişlerinin kolaylaştırılması ve Alman veya AB vatandaşlarının ihtiyacına bakılmaksızın aranan mesleklerin de yeni göçmen elemanlara açılması. Ayrıca ülkede bulunan ve özellikle ülkesine gönderilemeyen mültecilerin meslek eğitimi yapmasının sağlanması ve başarılı olmaları durumunda ülkede kalıp çalışmalarına

izin verilmesi de yeni düzenlemeler arasında bulunmaktadır (BMI, Ein Jahr, 2021; Deutschlandfunk, Einwanderung, 2019).

Bir paradigma değişikliği niteliğinde olan yeni Göç Yasa'sı 2005'ten itibaren sadece ülkeye yeni gelecek emek göçünü kolaylaştırmamış, yapılan yeni düzenlemelerle aynı zamanda ülkede yaşayan göçmen kökenlilerin uyumunu destekleyen önemli önlemleri de beraberinde getirmiştir. O zamandan beri istihdam piyasasında kalifiye göçmen elemanlara duyulan ve artarak devam eden yüksek ihtiyaç, yeni paradigmayı destekler niteliktedir. Ancak şimdiye kadar olduğu gibi, son düzenlemelerin de ekonomik konjonktürle doğrudan ilişkilendirilmesi, ekonomide olası değişiklikler nedeniyle göçmen kökenlileri kaygılandırmakta, onlara güven vermemektedir.

'Misafir İşçilikten' Yurttaşlığa: Türkiye Kökenli Göçmenlerin 60 Yılı

Bugün Almanya'da en büyük göçmen grubunu oluşturan Türkiyeli göçmenlerin Almanya macerası şüphesiz 1961'deki "Türk-Alman İşgücü Sözleşmesi" ile başlamamıştır. Yaklaşık üç yüz yıl önce diplomatik bir çerçeveye kavuşan Türk-Alman dostluğu, Birinci Dünya Savaşı'nda iki müttefik ülke olarak birlikte Savaş'a girmeleriyle perçinlenmiştir. Resmi ilişkileri koparmadan, Nazi rejiminden kaçan sanatçı ve bilim insanlarına kapılarını açan Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da Batı dünyasına dahil olarak, yeni kurulan Federal Alman Cumhuriyeti ile dostluk ilişkilerini sürdürmeyi başarmıştır.

Almanya'nın 1955 yılında İtalya ile başlattığı İşgücü anlaşmaları, Türkiye'de oldukça yüksek seyreden işsizlik oranları nedeniyle, 1960'taki darbe sonrası kurulan askeri hükümetin de dikkatini çekmiştir. Yeni dönemin demokratikleşme ve ithal ikameci ekonomik kalkınma hedeflerinin 1961 Anayasası'nda da yerini aldığı gibi, diğer ülkelerden farklı olarak Türkiye, Almanya'ya işgücü teklifini kendisi götürmüştür. Deprem ve kuraklığın vurduğu Türkiye'de özellikle kırsal kesimlerde oldukça yüksek olan işsizlik oranları çözüm beklemektedir. İşsizliğin bu şekilde ithali yoluyla, hem döviz girdisi sağlanarak ödemeler dengesi düzeltilecek hem de yurtdışından dönecek işçilerin getirecekleri bilgi ve deneyimlerden ülkenin kalkınması sürecinde yararlanılacaktır.

Önceleri İtalya, İspanya ve Yunanistan gibi misafir işçi alımını Avrupalı komşu ülkelerle sınırlamaya karar veren Alman hükümeti, Türkiye'nin bu önerisi üzerine kendi içerisinde yoğun tartışmalar yaşamıştır. Türkiye'nin NATO üyeliği ve iki ülke arasındaki geleneksel dostluk ilişkileri, özellikle Alman Dışişleri Bakanlığı'nın özel çabası sonucu Almanya, Türkiye'den misafir işçi almayı kabul etmiştir⁷. Kalifiye olmayan ve daha çok sanayi ve inşaat

---

⁷ Dış ve güvenlik politikalarının Türk işgücünün Almanya'ya kabul edilmesindeki rolü için bkz. Jamin, 1998: 70 vd.

sektöründe çalıştırılmak üzere seçilecek işçiler konusunda Türkiye'nin önceliği, deprem veya kuraklık gibi doğal afet ve kırsal bölgelerden yana olmuştur. Bu yolla o bölgelerdeki yüksek işsizlik azaltılacak, aynı zamanda giden işçilerin gönderecekleri dövizlerle o bölgelerin kalkınması da sağlanacaktır. 30 Ekim 1961 tarihinde Batı Almanya ile imzalanan işgücü anlaşması, bir yıl önce toplam 2.700 olan Türkiyeli göçmenlerin sayısını 1963 yılında 27.500'e çıkarmıştır (Öztürk, 2011: 70). Oturma ve çalışma izinlerinin iki yıl ile sınırlı iş sözleşmeleri Türkiye'den alınan misafir işçilerde hemen hiç uygulanmamıştır. 1964 yılında yenilenen Türk-Alman İşgücü Sözleşmesi'nde, rotasyon usulü tamamen çıkarılmıştır. Ayrıca Türkiyeli işçilere de diğer ülke çalışanlarına tanınan haklar aynen tanınmış ve birçok sosyal güvenlik hakları da yeni anlaşmaya dahil edilmiştir (Esen, 2007: 42).

Petrol krizi sonucu 1973'te yabancı işçi alımları tamamen durdurulduğunda, birçok misafir işçinin ülkesine geri dönmesine rağmen, göçmen sayıları artmaya devam etmiştir. Bunda Almanya'da kalıp çalışmaya devam eden işçilerin ailelerini Almanya'ya getirmeleri önemli rol oynamıştır. Bunun bir sonucu olarak, Almanya'da yaşayan Türk nüfusun sosyal yapısı da değişmeye başlamıştır. O zamana kadar, çoğunluğunu 20-40 yaş aralığında yalnız başına gelen erkek göçmen işçiler, topluca yaşadıkları işçi yurtlarından ayrılıp eşleri ve çocukları ile bir aile olarak yaşamaya başlamışlardır. Bununla birlikte çocukların bakımı ve eğitimi, sağlık konuları gibi daha çok sosyal konular öne çıkmaya başlamıştır (Hanrath, 2011: 15; Orendt, 2010: 169).

Aile birleşimi çerçevesinde 1973'ten itibaren Almanya'ya gelen ve çoğunluğunu kadınların oluşturduğu Türkiyeli göçmenler, onları bekleyen koşullara hazır değillerdir. Dil bilmedikleri gibi, okuma yazma oranı da oldukça düşüktür. Buna bağlı olarak, 1970'li yıllarda gelen Türkiyeli göçmenlerin istihdam oranı giderek düşmüştür. Türkiye'den gelip istihdam dışı kalan göçmen sayıları 1968'de yüzde 25 iken, 1972'de bu oran yüzde 50'ye, hatta 1976'da yüzde 86'ya kadar yükselmiştir (Luft, 2009: 69).

Aile birleşimi süreci 1980'li yıllarda tamamlanmakla birlikte, daha sonraki yıllarda evlilik yoluyla da Türkiye'den Almanya'ya göç devam etmiştir ve bugün de etmektedir. Türkiye'deki siyasi koşullar da Almanya'ya göçün tetikleyicileri arasındadır. Özellikle 1980'deki askeri darbe, birçok sanatçı ve aydının Almanya'da sığınma hakkı istemesine neden olmuştur. 1980'de Almanya'da yapılan iltica başvurularının yarısından fazlasını Türkiyeli sığınmacılar oluşturmuştur (Hanrath, 2011: 16).

Bugün Almanya'da yaklaşık üç milyona yakın Türkiye kökenli göçmen bulunmaktadır. Bunların üçte birinin Alman vatandaşlığı bulunmaktadır. Oldukça genç bir nüfusa sahip olan Türkiye kökenliler, Berlin Institut für Bevölkerung und Entwicklung tarafından yapılan bir araştırmaya göre Almanya'da en az uyum sağlamış göçmen grubudur. (Berlin-Institut, 2009, 18;

Orendt, 2010: 171). Sözü geçen araştırmaya göre; Türkiye kökenli göçmenlerin eğitim düzeyleri düşüktür ve düşük meslek eğitime sahip gençler arasında işsizlik oranı da oldukça yüksektir. Diğer birçok göçmen kökenli gruptan farklı olarak, topluma uyum seviyesi oldukça düşük olan Türkiye kökenlilerde bu durum kuşaklar arasında da çok fazla farklılık göstermeden devam etmektedir (Berlin-Institut, 2009: 18-19; Güllüpınar, 2014: 6).

İlerleyen yıllarda da Türkiye kökenli göçmenlerin yaşadığı uyum sorunlarına en önemli neden olarak, Türkiyeli gençlerin okul ve meslek eğitiminde başarı düzeyinin düşük olması gösterilmektedir. Bunun da büyük oranda sorumlusu olarak Alman eğitim sisteminde uygulanan seleksiyon yöntemi gösterilmektedir. Ayrıca Türkiye kökenlilerin Almanya'daki sayılarının yüksek olmasının ve genelde yaşamlarını aile, hatta büyük aileler şeklinde sürdürmelerinin uyum baskısını hafiflettiği tespit edilmiştir. Uyumu zorlaştıran bir diğer faktör olarak da din farklılığı gösterilmektedir (Orendt, 2011: 174; Berlin-Institut, 2009, 19).

Sonuç ve Öneriler

Alman ekonomisinin durumuna göre başlayıp, artan veya azalan, hatta büyük ölçüde durdurulan göç, hemen her zaman işgücü politikalarının bir uzantısı olarak işlev görmüştür. Ülkedeki ekonomik konjonktürle yakın ilişkisi nedeniyle "ekonomik tampon" olarak da anılan göçmenlere yönelik politikalar, İkinci Dünya Savaşı sonrası da eski alışkanlıkları büyük ölçüde sürdürmüştür. Yabancıların ülkeye yerleşerek kalıcı olmalarını önlemeyi hedefleyen İmparatorluk dönemi politikaları, 1955 yılından itibaren yapılan ikili işgücü sözleşmelerine rotasyon usulü olarak girmiştir. Ancak ülkede artan endüstrileşmenin de bir sonucu olarak bu uygulama, ilk Yabancılar Yasası'nın kabul edildiği 1965 yılında resmen terkedilmiştir. Hatta Türkiye ile 1961 yılında imzalanan ilk İşgücü Anlaşması'nda öngörülmesine rağmen rotasyona ilişkin düzenlemeler uygulanmamış, 1964'te güncellenen Anlaşmadan da tamamen çıkarılmıştır.

Savaş sonrası ortaya çıkan bu uygulamaya rağmen, göçmen işgücü alımı yine ekonomik konjonktüre bağlı olarak belli kısıtlamalarla devam etmiş, ta ki 1973 yılında ortaya çıkan petrol krizi sonucu işçi alımlarının durdurulmasına kadar. Savaştan yaklaşık 20 yıl sonra ortaya çıkan bu yeni dönemde, resmi olarak göçmen işçi alınmasa da ülkede yaşayan göçmen işçilerde aile birleşimi süreci hızlanmıştır. Yabancılar Yasası'nda yapılan değişikliklerle göçmen işçilere verilen ve bir göç ülkesi uygulamasına benzer nitelikteki bu hak, ülkede bulunan göçmen nüfusun sayıca artmasına neden olmuştur. Bundan daha da önemlisi, bu durum göçmen nüfusun demografik ve sosyal yapısını büyük

ölçüde değiştirmiş, hükümeti ve devlet kurumlarını tamamen yeni sorunlarla karşı karşıya getirmiştir.

İşçi yurtlarında topluca yaşayan ve çoğunluğu erkek olan göçmen işçiler buralardan ayrılarak aileleri ile birlikte yaşamaya başlamışlardır. Özellikle eğitim ve barınma olanaklarının yetersiz kaldığı Almanya'da göç ve uyum sorunları, göçmenler arasında en büyük grup olarak Türkiyeli göçmenler ekseninde tartışılmaya neden olmuştur. Sosyal-liberal Hükümetin 1978'de atadığı ilk yabancılar danışmanı Heinz Kühn'ün önerdiği uyum önlemleri özellikle göçmen kökenli gençlerin okul ve meslek hayatlarını iyileştirmeye yöneliktir. Ancak bunun için Yabancılar Yasası ve Vatandaşlık Yasası'nda öngörülen değişiklikler yapılamadan Helmut Kohl liderliğindeki sosyal-muhafazakar koalisyon hükümeti iktidara gelmiş, bu öneriler uygulamaya geçirilememiştir.

Önceki hükümetin önerdiği politikaların aksine, Kohl Hükümeti aile birleşimini sınırlamayı ve Almanya'da bulunan göçmen sayısını azaltmayı hedeflemiştir. Bunun için 1983 yılında çıkardığı geçici yasa ile geri dönmeyi kabul eden ailelere finansal destek sağlamıştır. Yaklaşık 300.000 kişinin ülkesine geri döndüğü bu süreçte, öngörülen yardımdan yararlananların sayısı oldukça düşük kalmıştır. Sözü geçen yasa ile beklenen hedeflere ulaşılamamıştır. 1980'li ve 1990'lı yıllar genellikle farklı göç ve uyum politikalarının tartışıldığı ve zaman zaman da yasa değişikliklerinin yapıldığı bir dönem olarak görülmektedir. Ancak Türkiye kökenli göçmenler üzerinden yürüten uyum(suzluk) tartışmaları, 1998'de Sosyal Demokrat-Yeşiller koalisyonu tarafından öncelikli olarak ele alınmıştır.

2000 yılında vatandaşlık yasasında yapılan değişiklikle ilk kez soya bağlı vatandaşlıktan kısmen uzaklaşarak belli koşulları yerine getiren göçmenlere doğum yerine bağlı vatandaşlık da olmak üzere bir takım yeni haklar tanınmıştır. Ebeveynleri belli koşullara sahip göçmen kökenli çocuklar doğuştan itibaren Alman vatandaşlığına kabul ediliyor, önceki vatandaşlığından çıkmak zorunda olmayan çocukların 18-23 yaşları arası bir vatandaşlıkta karar kılmaları istenmiştir. Bu zorunluluk daha sonra tamamen kaldırıldıysa da, bunun bir sonucu olarak göçmen kökenlilerin büyük bir bölümü bugün Alman pasaportuna sahiptirler.

Ülkede giderek artan yüksek donanımlı ve özellikle bilişim teknolojileri alanından gelen uzmanlara olan ihtiyaç nedeniyle yeni hükümet aynı yıl Yeşil Kart düzenlemesine gitmiştir. Göç politikalarında ortaya çıkan değişiklik ihtiyaçlarını kapsamlı bir şekilde ele almak üzere oluşturulan Göç Komisyonu'nun önerileri doğrultusunda 2002 yılında Göç Yasası Federal Parlamento tarafından kabul edilmiştir. Ancak muhalefetteki Hristiyan Demokratların itirazı sonucu Yasa'nın Federal Konsey'deki oylama usulü Anayasa Mahkemesi tarafından geçersiz sayılmıştır. 2004 Haziran ayında Konsey'e tekrar getirilerek kabul edilen Göç Yasası, ancak 1 Ocak 2005'ten itibaren yürürlüğe

girmiş ve göç politikalarında önemli bir paradigma değişikliğini de beraberinde getirmiştir.

Yasa toplam dört konuda yeni düzenlemeler getirmiştir. 1973 yılında durdurulan işçi alımının aksine, belli niteliklere sahip göçmen uzman ve kalifiye elemanlara ülke kapılarını tekrar açmıştır. İnsani nedenlerle kabul edilen ve çoğu kez düzensiz olarak devam eden mülteci göçünün genişletilerek sürdürülmesi de Yasa'da öngörülmüştür. Buna göre iç savaş ve cinsiyet ayrımı da sığınma nedeni olarak kabul edilmiştir. Göç Yasası ilk kez ülkede yaşayan göçmenlerin uyumunu destekleyen somut düzenlemeler öngörmekte ve bunların finansmanı ve uygulaması için federal kurumlara sorumluluk vermektedir. Son olarak Yasa ile ülke güvenliğini tehlikeye atacak faaliyet ve kişilerle ilgili de düzenlemeler öngörülmüştür.

2005 yılında kabul edilen Göç Yasası ile ilk kez göç ve uyum politikaları birbiriyle ilişkilendirilmiş ve alınan önlemlerin uygulanmasından Federal kurumlar sorumlu tutulmuştur. Yasa 2007 yılında gözden geçirildikten sonra, yerel, bölgesel ve federal kurumlara yol göstermesi amacıyla "Uyum Planı" oluşturulmuştur. Özellikle gençlerin uyumunu destekleyen önlemler kabul edilmiş, göçmenlerin karar süreçlerine katılımı öngörülmüştür. Almanya'da yaşayan göçmen kökenli nüfusun uyumunu destekleyen önlemlerin yanı sıra, istihdam piyasasında ihtiyaç duyulan nitelikli çalışanlara da yeni kolaylıklar getirilmiştir. Haziran 2019'da kabul edilen ve bir takım değişikliklerden sonra 1 Mart 2020'de yürürlüğe giren yasa ile (Fachkräfteeinwanderungsgesetz) kalifiye elemanların ülkeye girişi, diplomalarının tanınması ve iş bulmaları kolaylaştırılmıştır. Almanya'da öğrenimini tamamlamış yabancı öğrenciler ve çeşitli nedenlerden dolayı ülkesine gönderilemeyen sığınmacıların da iş bulup ülkede kalmalarının yolu açılmıştır.

Her ne kadar 2000 yılından bu yana göç ve uyum politikalarında bir paradigma değişikliğine giderek önemli bir sıçrama yaptıysa da Almanya'nın özellikle uyum konusunda çok başarılı olduğu söylenemez. Almanya'daki en büyük göçmen grubunu oluşturan Türkiyeli göçmen kökenlilerin ve özellikle gençlerin eğitim ve iş hayatındaki sorunları, aradan geçen 60 yıla rağmen kuşaklar arasında çok fazla farklılaşmadan devam etmektedir. Bunun önemli bir nedeni, göç politikalarının geçmişte yoğunlukla ekonominin işgücü ihtiyacına göre oluşturulmasıdır. Göç Yasası ile göçmen kökenlilerin uyumu da desteklenmek istendiye de alınan tedbirlerin var olan ihtiyaca cevap vermekten uzak olması, hedeflenen etkilerin ancak orta veya uzun vadede mümkün olabileceğini göstermektedir.

Savaş sonrası Almanya'ya işgücü göçünün başlamasından yaklaşık 65 yıl sonra yürütülecek göç politikaları, uyum politikaları ile mutlaka sıkı bir ilişki içinde oluşturulmalıdır. Yeni düzenlemeler bu iki politika alanının birbirinden ayrılmaz iki önemli parça olduğundan hareketle yapılmalıdır ve ilk etapta

Alman ve yabancı kökenli göçmenlere sunulan uyum fırsatlarının eşitlenmesi gerekir. Bu şekilde güdülecek göçmen odaklı politikalar, sadece ekonomik konjonktür veya işgücü piyasası ekseninde değil, göçmenlerin ve aile fertlerinin göç toplumuyla birlikte yaşam koşullarını da dikkate alarak ve daha uzun vadeli oluşturulmalıdır. Bu politikalar, göçmen kökenlilerin kendi kültürlerini, dillerini ve dinlerini korumalarını gerektirir. Örneğin Türkçenin kamusal alanlarda yasaklanması değil, okul öncesi dönemden itibaren ana dili ediniminin desteklenmesi ve çok dilli eğitim olanaklarının artırılması gerekir. Türkiye kökenli göçmenlerin beraberlerinde getirdikleri bilgi ve deneyimlerin bir değer olarak kabul edilip, onların geliştirilip her iki toplumda da kullanılabilirliğini sağlamak için Türkiye ve Almanya arasındaki işbirliğinin kamu kurumları, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları düzeyinde geliştirilip sürdürülmesi gerekir.

Avrupa Birliği ülkelerinde ve Almanya'da göçmen uzman ve kalifiye elemanlara olan yüksek ihtiyaç, yeni göç politikası anlayışını destekler niteliktedir. Yapılan demografik projeksiyonlarda, AB düzeyinde yılda 1 milyon üzerinde göçmen elemana ihtiyaç durumunun orta vadede devam edeceği öngörülmektedir. Ayrıca Almanya'daki Eylül 2021 seçimleri sonrası göç ve uyum politikalarının, 2000'den sonraki göç toplumu anlayışı içerisinde daha fazla liberalleşmesi beklenmektedir. Ancak bu koşullarla Alman ekonomisinin ve iş piyasasının ihtiyaç duyduğu göçmen çalışana olan ihtiyacının büyük oranda karşılanması mümkündür. Aksi takdirde, Almanya ve birçok AB ülkesinde oluşturulan sosyal sistemin sürdürülmesi tehlikeye girecektir.

Kaynakça

- Berlin-Institut für Bevölkerung und Entwicklung (2009): *Ungenutzte Potentiale: Zur Lage der Integration in Deutschland*. Berlin: Berlin-Institut für Bevölkerung und Entwicklung.
- Bundesamt für Migration und Flüchtlinge:
<https://www.bamf.de/DE/Themen/Integration/ZugewanderteTeilnehmende/Integrationskurse/InhaltAblauf/inhaltablauf-node.html?sessionId=A9C9E88753B24C261094CFA41992BAEE.intranet671>
- Bundeszentrale für politische Bildung (BpB) (2021): *Datenreport 2021, Bevölkerung mit MH*. Online: <https://www.bpb.de/nachschlagen/datenreport-2021/bevoelkerung-und-demografie/329502/bevoelkerung-mit-migrationshintergrund> (12.10.2021).
- Bundeszentrale für politische Bildung (BpB) (2020): *Hintergrund aktuell: Erstes Anwerbeabkommen vor 65 Jahren*. Online: <https://www.bpb.de/politik/hintergrund-aktuell/324552/anwerbeabkommen-mit-italien> (14.10.2021).
- Bundeszentrale für politische Bildung (BpB): *Zahlen und Fakten: Migration*. Online: <https://www.bpb.de/nachschlagen/zahlen-und-fakten/soziale-situation-in-deutschland/61621/migration> (8.9.2021).

- Bundesministerium des Inneren, Bau und Heimat (BMI) (2020): *Migrationsbericht der Bundesregierung 2019*. Online: <https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/downloads/DE/veroeffentlichungen/themen/migration/migrationsbericht-breg-2019.html> (08.09.2021).
- Bundesministerium des Inneren, Bau und Heimat (BMI) (2021): *Ein Jahr Fachkraefte-einwanderungsgesetz*. Online: <https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/kurzmeldungen/DE/2021/02/fachkraefteeinwanderungsgesetz.html> (10.10.2021).
- Butterwegge, Carolin (2005): Von der "Gastarbeiter"-Anwerbung zum Zuwanderungsgesetz, BpB, 15.03., Von der "Gastarbeiter"-Anwerbung zum Zuwanderungsgesetz | bpb (15.9.2021).
- Butterwegge, Carolin (2007), Neue Zuwanderungs- und Integrationspolitik seit 2005, BpB, 20.07, Neue Zuwanderungs- und Integrationspolitik seit 2005 | bpb (3.9.2021).
- Delioğlu, Fatmanur (2017): "Almanya'nın Göç Politikaları". In: Ahmet Yatkın (Ed.): *Uluslararası 11. Kamu Yönetimi Sempozyumu (KAYSEM), 28-30 Eylül 2017, Bildiri Kitabı: Uluslararası Göç ve Mülteci Sorununun Çözümünde Kamu Yönetiminin Rolü*, Elazığ: Kaysem, 615-622.
- Deutschlandfunk, Einwanderung von Fachkräften soll leichter werden, 4.6.2019, Gesetzespaket zur Migration - Einwanderung von Fachkräften soll leichter werden (Archiv) (deutschlandfunk.de) (20.09.2021).
- Esen, Erol (2007): "Die deutsch-türkische Kooperation: Eine Einführung in die Rahmenbedingungen und Perspektiven". In: Esen, Erol (Ed.), *I. Türk-Alman İşbirliği Forumu – Uluslararası Sempozyum/ I. Deutsch-Türkisches Kooperation / Internationales Symposium*, Ankara 30-53.
- Esen, Erol (2011): "Türk İşgücü Göçünün 50. Yılında Almanya'da Sosyal Hizmetlerin Kültürlerarası Açılımı". Erol Esen ve Zeliha Yazıcı (Ed.): *Onlar Bizim Hemşehrimiz: Uluslararası Göç ve Hizmetlerin Kültürlerarası Açılımı*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 13-42.
- Güllüpnar, Fuat (2014): "Almanya'da Göçmen Politikaları ve Türkiyeli Göçmenlerin Trajedisi: Yurttaşlık, Haklar ve Eşitsizlikler Üzerine". In: *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 1-16.
- Güneş, Mehmet (2017): "Batı'da Yükselen Göçmen Karşıtlığı ve Yabancı Düşmanlığının Göç İdaresine Etkileri". In: *Uluslararası 11. Kamu Yönetimi Sempozyumu (KAYSEM), 28-30 Eylül 2017, Bildiri Kitabı: Uluslararası Göç ve Mülteci Sorununun Çözümünde Kamu Yönetiminin Rolü*, Elazığ: Kaysem, 2490-2503.
- Hanrath, Jan (2011): "Vielfalt der türkeistaemmigen Bevölkerung in Deutschland". In: *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 61(43), 15-21.
- Jamin, Mathilde (1998): *Deutsch-Türkische Anwerbevereinbarung von 1961 und 1964, Fremde Heimat: Eine Geschichte der Einwanderung aus der Türkei*, Essen 69-83.
- Kijan Espahangizi (2019): „Der Schweizer Migration-Integration-Komplex – Postmigrantische Perspektiven“. In: Ruth Daellenbach, Beat Ringger, Pascal Zwicky (Ed.): *Reclaim Democracy*, Zürich: Edition 8, 149-155.
- Luft, Stefan (2009): *Staat und Migration: Zur Steuerbarkeit von Zuwanderung und Integration*. Frankfurt/New York: Campus Verlag.

- Oltmer, Jochen (2005): Grundlagendossier Migration, BpB, 15.03.,
<https://www.bpb.de/gesellschaft/migration/dossier-migration-ALT/56355/migration-1871-1950> (12.8.2021).
- Orendt, Moritz (2010): "The Integration of The Turks Into German Society: Turks on Their Way to Parallel Societies or to True Integration?". *Bilge Strateji*, 2(3), 165-182.
- Öztürk, Meltem (2011): *Avrupa Birliği Göç Politikaları: Almanya'daki Türk İşçileri*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Schneider, Jan (2007): Rückblick Zuwanderungsgesetz 2005, BpB, 15.05., Rückblick: Zuwanderungsgesetz 2005 | bpb (11.9.2021).
- Seifert, Wolfgang (2012): Migrations- und Integrationspolitik, BpB, 31.05., <https://www.bpb.de/politik/grundfragen/deutsche-verhaeltnisse-eine-sozialkunde/138018/migrations-und-integrationspolitik> (20.9.2021).

Türkiye’de Göç Yönetiminin Örgütsel Yapısı

Vehbi Alpay GÜNAL

Özet

Tarihsel bir olgu olan göçün özellikleri, sebep ve sonuçları Dünya’nın küçülmesiyle birlikte değişmekte ve karmaşık hale gelmektedir. Göçle muhatap olan devletlerin kurumları ve mevzuatı, göç eden insan ve insan gruplarına mülteci, sığınmacı, misafir gibi statüler tanımakta, onlara korunma ve barınma gibi temel ihtiyaçlar başta olmak üzere çeşitli düzenli ve insani yardımlar sunmaktadır. Yaygın benzetme ile Asya ile Avrupa arasında köprü konumundaki Türkiye, son yıllarda özellikle istikrarsız ve güvensiz Ortadoğu ülkelerinden kaçıp yeni bir başlangıç arayan insanlar için güvenli bir sığınak haline gelmiştir.

Özellikle 2011’de Suriye’de başlayan rejim sorunu ve iç savaş, komşu devletler içerisinde öncelikle Türkiye Cumhuriyeti’ni çözümü zor bir göç sorunsalı ile karşı karşıya bırakmıştır. Suriyeli sığınmacıların Türkiye’deki göç olgusuna eklenmesi sonucunda Türkiye’nin uluslararası göç algısında ve politikalarındaki ortaya çıkan değişimin yol açtığı hukuki ve idari değişimin incelenmesi gereklidir. Uluslararası ve ulusal mevzuatta göç edenlerin hukuki durumlarındaki belirsizlik ile Türkiye’ye göçün nitelikleri ve dönüşümü, değerlendirilmesi gereken önemli noktalardır.

Bu çalışmada son yıllarda yoğunluğu artan göçün Türkiye’deki mevzuatta ve devlet teşkilatındaki etkileri ele alınmaktadır. Türkiye, planlı ve koordine bir göç yönetimine sahip bir ülke midir, yoksa beklenmedik gelişmelere gündelik çözümler üreterek mi hizmetlerini yürütmektedir, sorularının cevabı aranmaktadır. Göç realitesinin Türk kamu yönetimine etkisi merkezi yönetim açısından ele alınmakta, göçle ilgili göreve sahip kurum ve kurullar yetki, görev ve sorumluluk paylaşımı açısından mevzuat çerçevesinde incelenmektedir. Çalışmada nitel araştırma perspektifinde yorumsamacılık yöntemi kullanılarak, mevcut devlet teşkilatındaki dönüşümler eleştirel bakışla değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Göç Yönetimi, İdari Yapı, Yetki Paylaşımı.

Giriş

Uluslararası Göç Örgütü'nün (IOM) tanımıyla, insanların uluslararası bir sınırı geçerek veya bir ülke içerisinde yer değiştirerek zamanı, biçimi ve sebebi ne olursa olsun coğrafi yaşam alanlarını geçici bir amaçla değil, kalıcı bir niyetle değiştirmelerine göç denilmektedir (IOM, 2013:35). Çalışmanın odağındaki göç olgusu bir ülke içerisinde yer değiştirmek olarak kabul edilen iç göçü değil, ülke sınırlarının dışından Türkiye'ye yapılan göçtür. Ülke sınırlarından giren yabancıların; sığınmacı, mülteci, göçmen hatta misafir statülerinden hangisine dahil olduğu kamuoyunca açık değildir. 2011'den günümüze komşu ve yakın ülkelerden Türkiye'ye olan yoğun göçün zamanla nitelik değiştirdiği; başlangıçta transit ülke konumunda olan Türkiye'nin, süreç içerisinde hedef ülke konumuna geldiği değerlendirilmektedir. Ortak bir amaca ulaşmak için insan gruplarının, planlama, örgütlenme, eşgüdüm, güdüleme ve denetim gibi en temel işlevleri yerine getirdiği bir süreç olarak tanımlanabilecek yönetimin (Öztekin 2018:20), göç olgusunda özellikle hangi kamu kurumları tarafından uygulandığı önem arz etmektedir.

Türkiye'de Göçün Kısa Tarihi

Suriyelilerin Mart 2011'de başlayan göç hareketine kadar Türkiye'deki göç süreci kronolojik olarak dört bölümde incelenebilir. 1923-1960 arası kapsayan dönemde göç olgusu ulus-devleti oluşturmak amacıyla kullanılmıştır. Bu dönemde hem mübadele hem de dışarıdan Türkiye'ye göç söz konusudur. 1960-1980 arası dönemde başta Almanya olmak üzere Batı Avrupa ülkelerine işçi göçü gerçekleşmiştir. 1980-1990 arası dönemde ise Türkiye dışı göç verirken aynı zamanda dışarıdan da göç almıştır. Son dönem ise 1990 ve sonrası olup bu dönemde de Türkiye dışarıya işçi göçü vermekle birlikte, bu sefer göç Batı Avrupa ülkelerine değil, Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkeleri ile Sovyetlerin dağılması sonucu bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetlerine yönelik olarak gerçekleşmiştir. Dünya'da ise uluslararası göç ve uluslararası göçün neden olduğu sorunlar, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İkinci Dünya Savaşı sonrası küreselleşmeyle birlikte ön plana çıkmıştır. "Uluslararası göç kontrolsüzce ve yoğun bir şekilde gerçekleştiğinde", AB ve ABD'deki örneklerde olduğu gibi, "hedef ülkelerde yabancı korkusu ve etnik şiddet gibi güvenlik tehditlerine dönüşebilmekte; siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel yapıları olumsuz etkileyebilmektedir" (Deniz, 2014: 177).

Cumhuriyet Dönemi

Cumhuriyet'in kuruluşundan günümüze Türkiye'ye yönelik kitlesel göç hareketlerinin en somut örnekleri şu şekilde özetlenebilir:

- 1922-1938 yılları arasında Yunanistan'dan 384 bin kişi,
- 1923-1945 yılları arasında Balkanlar'dan 800 bin kişi,
- 1933-1945 yılları arasında Almanya'dan 800 kişi,
- 1988 yılında Irak'tan 51.542 kişi,
- 1989 yılında Bulgaristan'dan 345 bin kişi,
- 1991 yılında I. Körfez Savaşı'ndan sonra Irak'tan 467.489 kişi,
- 1992-1998 yılları arasında Bosna'dan 20 bin kişi,
- 1999 yılında Kosova'da meydana gelen olaylar sonrasında 17.746 kişi,
- 2001 yılında Makedonya'dan 10.500 kişi,
- Nisan 2011- Mart 2019 arasında Suriye'de yaşanan iç karışıklıklar nedeniyle yaklaşık 3,6 milyon kişi.

Türkiye 1922'den günümüze 6,5 milyondan fazla kişiye kucak açmış göçse de bu sayıya çalışma ve eğitim gibi amaçlarla gelen yabancılar ve düzensiz göçmenler dahil değildir. Türkiye'ye çalışma, eğitim ve diğer amaçlarla gelmiş olan yabancılara ilişkin verilere bakıldığında ise son 15 yılda yaklaşık 3,3 milyon yabancıнын ikamet izni aldığı kaydedilmiştir (goc.gov.tr).

Türkiye'de Göç Mevzuatının Gelişimi

Cumhuriyetin ilanından önce olsa da Türkiye Cumhuriyeti'nde mülteci kavramına ilk olarak 27.06.1921 tarihli Resmi Gazete'de¹ yayımlanan "Muhâcir ve Mültecilerin Tarz-ı İdâre ve Sevkleri Hakkında Nizâmname"de rastlanılır. I. Dünya Savaşı sonrasında Rus işgalinin bitmesi üzerine, ülkesine geri dönecek olan Türkiye'deki mültecilerle ilgili çıkarılan bu tüzükle, kalacak olan mültecilere verilecek iâşe ve yevmiye şartları ve miktarları belirlenip düzenlenmiştir (İpek, 1999:199).

Cumhuriyetin ilk döneminde göçle ilgili mevzuat öncelikle şu düzenlemeler ile ortaya çıkar:

- 10.12.1925 tarihinde kabul edilen "Mahalli İskânlarını Bila- Me'zûniyet Tebdîl Eden Muhâcir ve Mültecilerle Aşâir Hakkında Kânûn" ile herhangi bir izne sahip olmadan ülkeye yerleşen topluluklar ile ilgili uygulanacak hükümler belirlenmiştir².
- 22.03.1928 tarihinde kabul edilen Bakanlar Kurulu kararıyla yayımlanan "Mıntika-i İskâniyyelerini Tebdîl ve Tahvîl Edecek Muhâcir ve Mültecilerle Sâirenin Nakillerinde Mahallî İskân ve Mâliyye Me'mûrlarınca Ne Sûretle Mu'âmele ve Tahsîlât-ı İcrâ Edileceğine Dâir Ta'limâtname" isimli yönetmelikle yerleşim yerleri değişen mültecilerle

¹ <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18.pdf>

² www.resmigazete.gov.tr/arsiv/241.pdf

rin iş ve işlemleriyle ilgilenecek olan memurların görev ve sorumlulukları belirlenmiştir³.

- 13.03.1930 tarihinde Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğünden yayınlanan bir tamimde mübadil ve mültecilerle ilgili mülklerde kullanılacak harçların nasıl olacağı belirlenmiş⁴, 23.10.1930 tarihinde Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğünden bir tamimle mübadil ve mültecilerle yine harçlarla ilgili karar yayınlanmıştır⁵.
- 25.03.1934 tarihinde yayınlanan kanunda muhacir ve mülteci sıfatını haiz kişilerin ülkeye girişlerinde yanlarında getirdikleri eşya ve malların hangilerinin gümrük işlemlerinde harçlardan muaf tutulacağı yasal dayanağa kavuşturulmuştur⁶.
- 15.03.1948 tarihinde yayınlanan Bakanlar Kurulu Kararı'yla muhacir, mülteci göçebeler ve gezginci çingenelerin yurtiçinde yerleştirilme esasları ayrıca bu kişilerden teşkil edilecek köylerin nasıl kurulacağı ve şartların esasları belirlenmiştir⁷.

2013 tarihli 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'na kadar ülkemizdeki göç hukuku genel olarak 1934 tarihli ve 2510 sayılı İskân Kanunu ile 1951 'Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Cenevre Sözleşmesi' çerçevesindedir. İskan Kanunu'nun kapsamadığı yabancılara ilişkin iş ve işlemler ise, 1950 tarihli 5682 sayılı Pasaport Kanunu ve 5683 sayılı Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanunlar ile yürütülmüştür. Türkiye Cenevre Sözleşmesine de 1967 yılında Ek Protokol ile "coğrafi sınırlama" getirerek taraf olmuştur (İçduygu vd., 2014: 58-59). Coğrafi sınırlamada Türkiye, Avrupa ülkeleri vatandaşı olma şartı başta olmak üzere temel insani değerleri ve siyasi düşünceleri nedeniyle iltica talebinde bulunanlara mülteci statüsü vererek kabul edeceğini beyan etmiştir.

2006'da kabul edilen 5543 sayılı İskân Kanunu ise "göçmen, serbest göçmen, iskânlı göçmen, münferit göçmen ve toplu göçmen gibi çeşitli göçmen türlerini tanımlamışsa da soydaş odaklı düzenlemelerle sınırlı bir yapı öngörmektedir. Dolayısıyla bahsi geçen göçmen tanımındaki sınırlayıcı yaklaşım, günümüz koşullarında düzenli, düzensiz göç ve uluslararası koruma alanlarını içeren göç kavramından uzak kalmıştır" (GİGM-1, 2015: 27).

Suriyelilerin göç hareketi ile yüzleşmek istemeyen Avrupa Birliği'nin sınırlarını kapatarak, göçün sosyo-ekonomik maliyetini Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin üzerine bırakması mevcut şartlarda Türkiye'nin göç yönetiminin

---

³ www.resmigazete.gov.tr/arsiv/864.pdf

⁴ www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1444.pdf

⁵ www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1629.pdf

⁶ www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2662.pdf

⁷ www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6857.pdf

sürdürülebilirliğini daha da zorlaştırmaktadır. Göçün ekonomik ve sosyal boyutu bir yana, Türkiye'nin bu boyutta bir nüfus hareketini yönetebileceği bir göç hukukunun ve doğal olarak da bu alanda idari örgütlenmesinin olmadığı bu süreçte fark edilmiştir. 2013 tarihli 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ve 2014 tarihli Geçici Koruma Yönetmeliği ile göç hukuku inşa edilmiş ve 2013 yılında ilgili kanun çerçevesinde İçişleri Bakanlığı'na bağlı olarak Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurulmuştur.

Çatışma veya yaygın şiddet ortamlarından kitlesel olarak kaçıp gelen kişilere, öncesinde bireysel statü belirleme işlemine tabi tutulmaksızın devlet tarafından geçici koruma sağlama konusunda geliştirilen düzenleme (IOM, 2013:28) olan "geçici koruma" sistemi, sığınmacıların asgari yaşam standartlarına acil çözüm odaklı, pratik ve tamamlayıcı çözüm yolu arayan bir koruma biçimi olarak değerlendirilebilir. Türkiye'de geçici koruma rejimi, YUKK ile yasal zemin kazanmış, kitlesel ve eş zamanlı göç hareketliliğine acil çözümler bulmak üzere geliştirilmiştir. YUKK; insani değerlerin ön plana çıktığı, ırk, dil, din gibi belirli bir kimliğe ayırmadan göç eden insanları, hürriyetleri tehdit altındaysa ve vatanlarına geri dönemiyorlarsa geri göndermemeye dayanan - göç terminolojisindeki en yüksek yasal haklara sahip olan mülteci statüsünde değerlendirilmeyen- ikincil koruma statüsü ilkesi ile düzenlenmiştir.

Geri göndermeme ve ikincil koruma statüsü ilkesi çerçevesinde düzenlenen kanun; yabancıların Türkiye'ye giriş, kalış ve çıkışlarındaki uluslararası koruma talebinin usul ve esaslarını düzenlemektedir. Suriyeli sığınmacıların kitlesel göç hareketlerinin başlaması sonrasında hızlıca kurulan Göç İdaresi Genel Müdürlüğü; Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR), Uluslararası Göç Örgütü (IOM), Uluslararası Göç Politikaları Merkezi (ICMPD) başta olmak üzere göç ve iltica alanında bütünsel bir kurumsal yapılanma ihtiyacından doğmuştur

Göçle İlgili Görevi Olan Birimler

2018'de Türkiye'nin parlamenter sistemden cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçişiyle birlikte Cumhurbaşkanına politika önerisi geliştirmek işlevi ile 9 politika kurulu oluşturulmuştur. 1 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'ne göre politika kurullarının üyeleri Cumhurbaşkanınca atanır. Kurulların başkanı olan Cumhurbaşkanı, kurul üyelerinden birini başkanvekili olarak görevlendirir. Kurullar, alanlarında doğrudan Cumhurbaşkanı ile çalışıp Cumhurbaşkanının talimatlarını yerine getirir. Görev alanına giren konularda bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşları, kamu iktisadi teşebbüsleri ve kamu kurumu niteliğindeki kuruluşlar ile yakın işbirliği içinde bulunan kurullar, kendi görev alanlarıyla ilgili olarak her türlü bilgi ve belgeyi ilgili bakanlıklar ile kamu kurum ve kuruluşlarından talep edebilir. Birden fazla kurulun görev

alanına giren konular genişletilmiş kurul toplantılarında ilgili kurullar tarafından müştereken çalışılır ve görüşler müştereken oluşturulur. (CBK no 1, Md.33)

Politika kurullarından 3'ünün görevleri arasında göçle ilgili konular da bulunmaktadır:

- *Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu*, Türkiye'nin göç politika ve stratejilerini belirlemek, uygulanmasını takip etmek, göç uygulamalarını izlemek ve önerilerde bulunmak, göç alanında yapılması planlanan yeni düzenlemeleri değerlendirmek, göç politikaları ve hukuku alanında bölgesel ve uluslararası gelişmeleri takip etmek ve bu gelişmelerin Türkiye'ye yansımalarını değerlendirerek raporlamak, (CBK no 1, Md.26)
- *Sosyal Politikalar Kurulu*, göç ve göçmen sorunlarının çözümüne ilişkin politika önerileri geliştirmek, (CBK no 1, Md.30)
- *Yerel Yönetim Politikaları Kurulu*, göç ve iskan konularında politika önerileri geliştirmekle (CBK no 1, Md.31) görevlidir.

Politika üretecek kurulların yanında, asıl yürütme görevini yerine getirecek bakanlıklardan da 3'ünde birer genel müdürlüğün göç ile ilgili görevleri bulunmaktadır.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına bağlı olarak çalışan Uluslararası İşgücü Genel Müdürlüğü'nün başlıca görev ve yetkileri;

- Yabancı istihdam ve işgücü göçü ile ilgili ulusal ve uluslararası düzeyde faaliyette bulunmak, çalışma izni ve çalışma izni muafiyetine ilişkin iş ve işlemleri yürütmek,
- Uluslararası işgücüne ilişkin politika belirlenmesi amacıyla gerekli çalışmalar yapmak ve belirlenen politikanın uygulanmasına ilişkin ulusal ve uluslararası düzeyde faaliyette bulunmak,
- Uluslararası işgücü göçüne ilişkin iş ve işlemleri yapmak, ulusal ve uluslararası projeler hazırlamak ve uygulamak,
- Yabancı Başvuru, Değerlendirme ve İzleme Sistemini kullanarak yabancı çalışanlara ve yurtdışında yaşayan Türk vatandaşlarının niteliklerine ilişkin veri toplamak, bunları analiz etmek ve raporlamak,
- Ulusal göç politikasının oluşturulmasında görev alanıyla ilgili konularda çalışmalar yapmak,
- Ülkemize rekabet üstünlüğü sağlamak amacıyla uluslararası eğilimleri, işgücü potansiyelini ve hareketliliğini izlemek ve politikalar geliştirmesi için gerekli çalışmaları yapmak (CBK no 1, Md.91) şeklinde sıralanabilir.

Dışişleri Bakanlığı'na bağlı çalışan Küresel ve İnsani Konular Genel Müdürlüğü; çevre, insan hakları, göç, iltica, insan ticareti ve insani yardımlar ile küresel boyuttaki diğer konularda politika ve hareket tarzlarının belirlenmesi

için gerekli çalışmaları yapar ve tatbikine yönelik faaliyetlerde bulunur, ilgili kurum ve kuruluşlarla koordinasyonu sağlar (CBK no 1, Md.133).

İçişleri Bakanlığına bağlı Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü ise vatandaşlığın kazanılması, kaybı ve göçmen olarak kabule dair işlemleri yürütmek ve vatandaşlıkla ilgili kanunları uygulamak, vatandaşlık anlaşmazlıklarını karara bağlamak ve vatandaşlık incelemelerini yapmakla görevlidir (CBK no 1, Md.258).

Yine İçişleri Bakanlığı'nın bünyesinde kabul edilebilecek olan Göç Kurulu; Türkiye'nin yabancılarla ilgili göç stratejilerini belirlemek, koordinasyonunu ve uygulanmasını takip etmekle görevli olup İçişleri Bakanının başkanlığında, İçişleri Bakanlığınca belirlenecek bakanlık kurum ve kuruluşların temsilcilerinden oluşur (CBK no 1, Md.522).

Göç İdaresi Başkanlığı

Göç İdaresi Başkanlığı, 04.04.2013 tarihli ve 28615 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 6458 sayılı YUKK ile Genel Müdürlük statüsünde kurulmuştur. Anayasada yapılan değişikliklere uyum sağlanması için 703 sayılı KHK ile 6458 sayılı YUKK'un Genel Müdürlüğün kuruluşunu düzenleyen 103'üncü maddesi yürürlükten kaldırılmış; Genel Müdürlüğün kuruluşuna ilişkin hükümler, 15.07.2018 tarihli ve 30479 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 4 sayılı Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 158'inci maddesiyle yeniden düzenlenmiştir. 29 Ekim 2021 tarihli ve 31643 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 85 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Genel Müdürlüğün statüsü Başkanlık olarak değiştirilmiştir.

Göç İdaresi Başkanlığı, göç alanına ilişkin politika ve stratejileri uygulamak, bu konularla ilgili kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak, yabancıların Türkiye'ye girişi ve Türkiye'de kalışları, Türkiye'den çıkışları ve sınır dışı edilmeleri, uluslararası koruma, geçici koruma ve insan ticareti mağdurlarının korunmasıyla ilgili iş ve işlemleri yürütmek üzere İçişleri Bakanlığına bağlı olarak kurulmuştur.

Göç İdaresi Başkanlığının görev ve yetkileri ilgili kararnamede şöyle sıralanmıştır:

- Göç alanına ilişkin, mevzuatın ve idari kapasitenin geliştirilmesi konularında çalışmalar yürütmek ve Cumhurbaşkanınca belirlenen politika ve stratejilerin uygulanmasını izlemek ve koordine etmek,
- Göç Kurulunun sekreteryaya hizmetlerini yürütmek, Kurul kararlarının uygulanmasını takip etmek,
- Göçle ilgili iş ve işlemleri yürütmek.

- 19.9.2006 tarihli ve 5543 sayılı İskân Kanununda Bakanlığa verilen görevleri yürütmek,
- İnsan ticareti mağdurlarının korunmasına ilişkin iş ve işlemleri yürütmek,
- Türkiye’de bulunan vatansız kişileri tespit etmek ve bu kişilerle ilgili iş ve işlemleri yürütmek,
- Uyum süreçlerine ilişkin iş ve işlemleri yürütmek,
- Geçici korumaya ilişkin iş ve işlemleri yürütmek,
- Düzensiz göçle mücadele edilebilmesi amacıyla kolluk birimleri ve ilgili kamu kurum ve kuruluşları arasında koordinasyonu sağlamak, tedbirler geliştirmek, alınan tedbirlerin uygulanmasını takip etmek,
- Kamu kurum ve kuruluşlarının göç alanına yönelik faaliyetlerinin programlanmasına ve projelendirilmesine yardımcı olmak, proje tekliflerini değerlendirmek ve onaylamak, yürütülen çalışma ve projeleri izlemek, bu çalışma ve projelerin uluslararası standartlara uygun şekilde yürütülmesine destek vermek ve
- Mevzuatla verilen diğer görevleri yürütmek (CBK no 4, Md. 159).

Göç İdaresi Başkanlığı’nın merkez teşkilatı şu birimlerden oluşmaktadır:

Yabancılar Genel Müdürlüğü, Düzenli göçle ve Türkiye’de bulunan vatansız kişilerle ilgili iş ve işlemlerin yürütülmesinden, 5543 sayılı Kanunda İçişleri Bakanlığı’na verilen görevlerin yürütülmesinden ve ilgili mevzuat kapsamında yabancıların sınır kapılarındaki iş ve işlemlerini yürütülüp ve koordinasyonundan sorumludur (CBK no 4, Md. 161a).

Uluslararası Koruma Genel Müdürlüğü, uluslararası korumaya ve geçici korumaya ilişkin iş ve işlemleri yürütmek, menşe ülkelerle ilgili bilgi toplamak ve güncellemek, kabul ve barınma merkezleri ile geçici barınma merkezleri işletmek veya işletmekle görevlidir. Genel müdürlüğün diğer görevleri ise insan ticaretiyle mücadele ve mağdurların korunmasına ilişkin iş ve işlemleri ve projeleri yürütmek, insan ticaretiyle mücadele ve mağdurların korunmasına ilişkin kamu kurum ve kuruluşları, uluslararası kuruluşlar, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği ve koordinasyonu sağlamak ve insan ticareti mağdurları sığınma evleri ile bu kapsamda ihtiyaç duyulabilecek diğer merkezleri işletmek veya işletmek şeklindedir. İnsan Ticaretiyle Mücadele Koordinasyon Kurulunun sekretarya hizmetlerini de Uluslararası Koruma Genel Müdürlüğü yürütür ve Kurul kararlarının uygulanmasını takip eder (CBK no 4, Md. 161b).

Düzensiz Göçle Mücadele ve Sınır Dışı İşleri Genel Müdürlüğü, düzensiz göçle ilgili iş ve işlemleri yürütmek, düzensiz göçle mücadele edilebilmesi amacıyla kolluk birimleri ve ilgili kamu kurum ve kuruluşları arasında koordinasyonu sağlamak, tedbirler geliştirmek, alınan tedbirlerin uygulanmasını takip etmek, Türkiye'nin taraf olduğu geri kabul anlaşmalarına ilişkin hükümleri yürütmek ve geri gönderme merkezlerini işletmek veya işletlettirmekten sorumludur (CBK no 4, Md. 161c).

Uyum ve İletişim Genel Müdürlüğü'nün başlıca görevleri, yabancıların toplumla olan karşılıklı uyumlarına ilişkin iş ve işlemleri yürütmek, başkanlığın görev alanıyla ilgili konularda kamuoyunu bilgilendirmek ve toplumsal bilinci artırmaya yönelik çalışmalar yapmak, yabancılara yönelik uyum faaliyetlerinde kamu kurum ve kuruluşları, mahalli idareler, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ile uluslararası kuruluşlarla gerektiğinde işbirliği yapmak, yabancılara yönelik iletişim merkezinin işletilmesi, koordinasyonu ve denetimini sağlamak, kurumsal iletişim çalışmalarını planlamak ve yürütmek, göç alanında belirlenen politika ve stratejilerin uygulanmasını izlemek ve koordine etmektir (CBK no 4, Md. 161ç).

Göç Kurulunun sekreteryaya hizmetlerini Göç İdaresi Başkanlığı adına yürütüp, Kurul kararlarının uygulanmasını takip etmek, göç alanına ilişkin projeleri yürütmek, izlemek ve koordine etmek, kamu kurum ve kuruluşlarının göç alanına yönelik faaliyetlerinin programlanmasına ve projelendirilmesine yardımcı olmak, proje tekliflerini değerlendirmek ve onaylamak, yürütülen çalışma ve projeleri izlemek, bu çalışma ve projelerin uluslararası standartlara uygun şekilde yürütülmesine destek vermek, göç alanına ilişkin inceleme, araştırma ve etki analizleri yapmak, yaptırmak ve değerlendirmek, yıllık göç raporunu hazırlamak ve yayımlamak, göç alanına ilişkin ulusal ve uluslararası istatistiklerin derlenmesi, raporlanması, analiz edilmesi çalışmalarını yürütmek de Uyum ve İletişim Genel Müdürlüğü'nün diğer görevleri arasındadır (CBK no 4, Md. 161ç).

Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı; Göç İdaresi Başkanlığı'nın görev alanıyla ilgili konularda diğer ülkeler ve uluslararası alanda faaliyet gösteren kuruluşlarla iletişim ve işbirliğini yürütmek, gerekli bağlantıyı ve koordinasyonu sağlamak, yeni işbirliği alanlarına yönelik çalışmalar yapmakla, Başkanlığın görev ve faaliyet alanına giren konularda Avrupa Birliği ile ilişkilerin yürütülmesini sağlamakla, Başkanlık personelinin yurtdışında geçici görevlendirilmeleriyle ilgili işlemleri yürütmekle, Başkanlığın görev alanıyla ilgili ülkeye gelen yabancı heyet ve yetkililerin ziyaretlerini programlamak, uluslararası toplantı, konferans, seminer ve benzeri faaliyetlerin düzenlenmesiyle ilgili çalışma yapmak, koordinasyonu sağlamakla, Başkanlığın görev alanına giren ko-

nularda yabancı ülkelerde gerçekleşen faaliyet ve gelişmeleri izlemekle ve Türkiye'deki diplomatik temsilciliklerde göç konularında görev yapan yetkililerle temasları yürütmekle görevlidir (CBK no 4, Md. 161f).

Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Rehberlik ve Denetim Başkanlığı, Hukuk Müşavirliği, Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği, Özel Kalem Müdürlüğü ve İç Denetim Birimi ise merkez teşkilatındaki yardımcı hizmet birimleri olarak değerlendirilebilir.

4 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nde Uluslararası Koruma Değerlendirme Komisyonu, İnsan Ticaretiyle Mücadele Koordinasyon Kurulu ve Göç Araştırmaları Merkezi de Göç İdaresi Başkanlığı altında düzenlenmiştir.

Uluslararası Koruma Değerlendirme Komisyonu, Göç İdaresi Başkanlığı temsilcisi başkanlığında, Adalet ve Dışişleri bakanlıklarınca görevlendirilen birer temsilci ve bir göç uzmanından oluşur. Komisyona, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Türkiye Temsilciliği temsilcisi gözlemci olarak katılmak üzere davet edilebilir. Başkanlık temsilcisi ve göç uzmanı iki yıl, diğer üyeler ise en az bir yıl için asıl ve yedek olmak üzere belirlenir. Komisyon, idari gözetim kararları ve kabul edilemez başvurularla ilgili kararlar ile hızlandırılmış değerlendirme sonucu verilen kararlar hariç, uluslararası koruma başvuruları hakkında verilen kararlar ile başvuru ve uluslararası koruma statüsü sahibi hakkındaki diğer kararlara karşı itirazları değerlendirip karar vermek ve uluslararası korumanın sona ermesi ya da iptaline yönelik kararlara karşı itirazları değerlendirmek ve karar vermekle görevlidir (CBK no 4, Md. 164).

İnsan Ticaretiyle Mücadele Koordinasyon Kurulu, ilgili İçişleri Bakan Yardımcısının başkanlığında toplanır. Kurul insan ticareti suçunu önleme ve bu suçla etkin mücadeleye ilişkin stratejilerin oluşturulması konusunda kamu kurum ve kuruluşları, uluslararası kuruluşlar ile sivil toplum kuruluşları arasında koordinasyonu sağlamakla görevlidir (CBK no 4, Md. 164A).

Göç Araştırmaları Merkezi; göç alanında bilimsel araştırma ve incelemelerde bulunmak, bölgesel ve uluslararası gelişmeleri değerlendirmek, bu gelişmelerin Türkiye'ye yansımalarını incelemek ve bunlara ilişkin raporlama ve yayın faaliyetlerini yürütmek; göç uygulamalarını izlemek ve önerilerde bulunmak üzere kurulmuştur. Göç Araştırmaları Merkezi, göç alanına ilişkin faaliyetler yürütmek üzere kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler ve üniversitelerde bulunan göç araştırma merkezleri ve sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği yapabilir (CBK no 4, Md. 164B).

Göç İdaresi Başkanlığı, Türkiye'nin her ilinde il müdürlüğü ve 148 ilçede ilgili mevzuat uyarınca ilçe müdürlüğü kurmuştur; başkanlık ihtiyaç duyulan il ve ilçelerde il müdürlüklerine bağlı olarak hizmet vermek üzere geri gönderme merkezi, kabul ve barınma merkezi ile insan ticareti mağdurları sığınma evi kurar, işletir veya işletirir. Kanun ve ilgili diğer mevzuatın öngördüğü iş ve işlemler; illerde, Başkanlığın taşra teşkilatı olarak kurulan ve valiliğe bağlı olarak görev yapan il müdürlüğü ile bu müdürlüğe bağlı geri gönderme merkezi, kabul ve barınma merkezi ile insan ticareti mağdurları sığınma evi; ilçelerde ise kaymakamlığa bağlı olarak görev yapan ilçe müdürlüğü tarafından yürütülür. Gerekli görülen il ve ilçelerde ise il ve ilçe göç koordinasyon kurulları oluşturulabilmektedir.

Göç İdaresi Başkanlığı 4 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'ne göre yurt dışı teşkilatı kurmaya yetkili olmakla birlikte, mevcut durumda başkanlığa bağlı yurtdışı teşkilatı çalışanları olarak **Büyükelçiliklerde Görev Alan Göç Müşavirleri ve Konsolosluklarda Görev Alan Göç Ataşeleri** bulunmaktadır.

Görevli oldukları ülkelerdeki kurum ve kuruluşlarla Başkanlık arasında göç alanına ilişkin iş birliği ve koordinasyonu sağlamak, başkanlığın görev alanına giren konulardaki gelişmeleri izlemek ve Başkanlığa iletmek, buldukları ülkeyle Türkiye arasında göç alanındaki mevzuatın uygulanmasını takip etmek, düzensiz göçe konu yabancıların sınır dışı edileceği veya gönüllü geri dönüşlerinin sağlanacağı ülkelerde bu faaliyetleri kolaylaştırmak amacıyla gerekli temas ve bağlantıları kurmak, menşe ülke bilgilerine ilişkin işlemleri yürütmek, başkanlıkça insan ticaretiyle mücadele ve mağdurların korunması alanına ilişkin olarak verilecek görevleri yapmak gibi görevlere sahiptir (CBK no 4, Md. 163-2).

Göç Ataşeleri ise konsolosluklara yapılacak vize ve ikamet izni başvurularını almak ve sonuçlandırmak, başvurularla ilgili bilgi ve belgeleri toplamak, eksik bilgi ve belgeleri yabancından talep etmek, gerektiğinde ilgiliyle mülakatlar yaparak değerlendirmek ve bunları kayıt altına almak, konsolosluklarca karara bağlanabilecek vize başvurularını doğrudan, ikamet izni başvuruları ile Başkanlığın kararını gerektiren vize başvurularını ise Başkanlığın kararını aldıktan sonra konsolosun onayına sunmakla görevlidir. Aynı zamanda Türkiye'den sınır dışı edilecek veya gönüllü geri dönecek yabancıların, gidecekleri ülkedeki iş ve işlemlerinde yardımcı olmak ve görev yaptıkları ülkede göç konuları ile ilgili gelişmeleri takip edip yıllık raporlar hazırlamaktan sorumludurlar (CBK no 4, Md. 163-3).

Sonuç

Göç İdaresi Başkanlığı'nun verilerine göre yılda 40 milyondan fazla kişinin giriş çıkış yaptığı, güncel olarak 5 milyondan fazla yabancıların ikamet ettiği bir ülke konumundaki Türkiye bu nüfus hareketliliğini ve göç sorunsalını yönetecek mevzuat ve örgütlenmeyi daha yeni oluşturmuştur. Yakın tarihe kadar sadece "iskan" açısından ele alınan göç, 2011'den itibaren zorunluluk sonucu daha geniş ve kapsamlı bir şekilde değerlendirilmektedir.

Kısa süre önce parlamenter sistemden başkanlık sistemine geçiş de Türkiye'nin henüz kurmakta olduğu göç örgütlenmesini revize etmesi gereğini ortaya koymuş; mevzuat ve örgütsel yapı yeniden ele alınmıştır. Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları, İçişleri Bakanlığı, Göç İdaresi Başkanlığı, Uluslararası Koruma Değerlendirme Komisyonu ve İnsan Ticaretiyle Mücadele Koordinasyon Kurulu gibi farklı işlev, statü ve seviyelerdeki kurumların karar alma ve planlama işlevleri ve bu noktadaki başarıları tartışmalıdır.

Geçici koruma statüsündeki sığınmacıların Suriye'deki iç savaş bittiğinde ülkelerine geri dönüp dönmeyecekleri de tartışmalıdır. Bu çerçevede Suriyeli sığınmacılara, mülteci statüleri bile yokken vatandaşlık verilmeli mi sorusu ülke siyasetinde ciddi bir tartışma ortamı yaratmaktadır. Suriyeli sığınmacılar için sağlanan/harcanan ekonomik, idari ve sosyal kaynaklar; ülkenin dar geliri ve yoksul kesimlerinin varlığı düşünüldüğünde ayrıca tartışma konusu olsa da tüm Avrupa ülkeleri arasında bu yükü en net yüklenen ve bu sürece siyasi, idari, hukuki olarak da hızlı bir uyum sağlayan bir Türkiye'nin çabası takdir edilmelidir.

Kaynakça

- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) (2005): *İltica ve Göç Mevzuatı*, Ankara: Başkent Matbaası.
- Uluslararası Göç Örgütü (IOM) (2013): *Göç Terimleri Sözlüğü*. Türkçe 2. Baskı ed. Peruchoud R., & Redpath-Cross J.
- Demirhan, Y., & Aslan, S. (2015): "Türkiye'nin Sınır Ötesi Göç Politikaları ve Yönetimi". In: *Birey ve Toplum Dergisi* 5 (1), 23-62.
- Deniz, T. (2014): "Uluslararası Göç Sorunu Perspektifinde Türkiye". In: *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 18 (1), 175-204.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM-1) (2015): *2013 Türkiye Göç Raporu*. Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM-2) (2015): *Düzensiz Göç*. Online: www.goc.gov.tr: http://www.goc.gov.tr/icerik6/genel-bilgi_409_422_423_icerik (09.14.2017).
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM) (2017): *2016 Türkiye Göç Raporu*. Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları.

- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM) (2017): *Yurtdışı Teşkilatı*. Online: www.goc.gov.tr: http://www.goc.gov.tr/icerik3/yurtdisi-teskilati_273_274_4686 (10.04.2017).
- İçduygu, A., Erder, S., & Gençkaya, F. (2014): *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere*. İstanbul, Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- İpek, N. (1999): Birinci Dünya Savaşı Esnasında Karadeniz ve Doğu Anadolu'da Cereyan Eden Göçler. In: *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12 (1), 167-254.
- Öztekin, A. (2018): Yönetim Bilimi, Ankara: Siyasal Kitabevi
- Sağiroğlu, A. Z. (2015): "Türkiye'nin Yeni Göç Kanunu ve Göç Politikası". In: Canatan, K., Birinci, M., Çağlar, İ., Kryvenko, Y., Öksüz, S., & Altun, F. (Ed.): *Disiplinlerarası Göç ve Göç Politikaları Sempozyumu*. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayınları, 69-90.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2013). *Türkiye ve Göç Yönetimi*, Ankara
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) (2013): *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu*. Online: Resmi Gazete: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130411-2.htm> (04.06.2022)
- <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18.pdf> (27/02/2022)
- www.resmigazete.gov.tr/arsiv/241.pdf, (05/03/2022)
- <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1444.pdf> (27/02/2022)
- <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1629.pdf> (27/02/2022)
- <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2662.pdf> (27/02/2022)
- <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6857.pdf> (27/02/2022)
- <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/19.5.1.pdf> (27/02/2022)
- <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/19.5.4.pdf> (27/02/2022)
- <https://www.goc.gov.tr/> (27/02/2022)
- <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18.pdf> (27/02/2022)

Çok Paydaşlı Yönetişim Ekseninde Türkiye’de Göç Yönetimi Merkezi Yönetim, Yerel Yönetimler ve Sivil Toplum Kuruluşları

Veli Ercan ÇETİNTÜRK, Hülya KÜÇÜK BAYRAKTAR ve
Tuğba AYDIN HALİSOĞLU

Özet

Göç, salt bir hareketliliğin ötesinde devletleri dönüştüren ve kamusal görünümünü yeniden yapılandıran bir niteliğe sahip olan sosyolojik bir olgu, hem de yönetim sorunudur. Özellikle günümüzde artan devlet sayıları ve uluslararası sistemdeki sorunların karmaşık yapısı gibi sebeplerle göç, en çok yönetilmeye ihtiyaç duyulan, işbirliği gerektiren ancak bir o kadar da işbirliğinden kaçınılan alanlardan biri haline gelmektedir. Bununla birlikte göç yönetiminin kapsamlı yapısı merkezi yönetimin yanında yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarının (STK) işbirliği içerisinde çalışmasını gerekli kılmaktadır. Bu çalışma, Türkiye’de göç yönetiminin çok paydaşlı yönetim ekseninde yürütülmesinin gerekliliğine ve önemine vurgu yaptığından, öneriler sunduğundan ve literatürde bu kapsamda bir çalışma olmadığından özgün değere sahiptir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de göç yönetimini merkezi, yerel ve sivil toplum düzeyinde analiz etmek ve çok paydaşlı yönetim ekseninde bu aktörlerin arasındaki ilişkiyi değerlendirmektir. Çalışma nitel yöntem kullanılarak hazırlanmıştır. Bu çalışmada Türkiye’nin göç tarihi ve göçmen profili tanımlanmış, ardından merkezi ve yerel düzeyde ve sivil toplum düzeyinde göç yönetiminin nasıl yapılandığı, eksiklikleri, fırsatları ve sorunları ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Göç, Türkiye, Göç Yönetimi, Yerel Yönetim, Sivil Toplum

Giriş

1980’li yıllardan itibaren en çok tartışılan kavramlardan birisi “yönetim” olmuştur. Siyaset biliminin birçok alanında olduğu gibi, yönetim algısı ve anlayışı üzerinde de konjonktürel nedenlerden dolayı değişiklikler yaşanmıştır. Gerek özel gerek kamu sektöründe merkezîyetçi uygulamaların azalması ve çok paydaşlı bir süreci yansıtması açısından yönetim, değişen ve dönüşen bir

kavram olarak literatürde yeniden tartışılmaya başlanmıştır. Göç yönetimi de değişen ve dönüşen bu süreçten etkilenmiş ve çok paydaşlı bir zeminde yeniden yorumlanmıştır. Avrupa ülkelerinde daha derin hissedilen bu dönüşüm, Türkiye’de 2011 Suriye iç savaşı ile patlak veren kitlesel göç hareketleri ile hissedilmiştir. Dolayısı ile göç yönetimi, Türkiye’de halen merkezi düzeyde yapılanan, yerel ve sivil toplum düzeyinde ise yapılanmaya devam eden bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yerel yönetimlerin ve sivil toplumun rolü, göç ile birlikte yaşanan sıkıntıların hafifletilmesi ve etkin bir göç yönetimi mekanizması oluşturulması adına önemlidir. Bu kapsamda halkın mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamakla görevli yerel yönetimlerin, kente dair her türlü konuda görev ve sorumlulukları bulunduğu gibi kentlerin yapılarını birçok açıdan etkileyen göç konusunda da önemli görevleri bulunmaktadır. Bu kapsamda kendi alanlarında yaşayan göçmenleri daha yakından tanıyan yerel yönetim birimleri, ihtiyaçları daha doğru bir şekilde tespit edebilir ve ihtiyaca uygun hizmet planlamasını da daha etkin bir şekilde sağlayabilir.

Göç yönetiminin önemli aktörlerinden biri olan sivil toplum kuruluşları, devlet, ekonomi ve aile arasında kalan sivil toplumsal sorunları çözmeye eğilimli hem kamusal tartışma alanı hem de bu tartışmanın yaşama geçirildiği örgütsel etkinliktir (Keyman, 2006: 15; akt.; Kaya, 2008: 1). Ancak *“sivil toplumun devletin göç politikaları üzerindeki uyum, çatışma ve değiştirme yönünde bir etken olarak rol alması üzerine birçok çalışma bulunmasına karşın”* (Ambrosini ve Van der Leun, 2015: 104), sivil toplumun özellikle yerel ve ulusal düzeyde hizmet sağlama fonksiyonunun yeterince incelenmediği vurgulanmaktadır.

Bu kapsamda bu çalışmada göç yönetiminde çok paydaşlı yönetim ekserinde merkezi yönetim, yerel yönetim ve sivil toplum kuruluşları ve bu kuruluşların göç politikalarındaki etkisi ve birbirleri ile olan ilişkisi incelenmiştir. Göç yönetiminde başarılı politikalar izleyen ve çalışmalar yapan Avrupa ve Amerika’da merkezi yönetim, yerel yönetim ve sivil toplum kuruluşlarının işbirliği içerisinde çalıştığı ve süreci etkin bir şekilde yürüttüğü görülmektedir. Bu noktada Türkiye’de 2011 yılından beri daha fazla ön plana çıkmış olan göç konusunu merkezi yönetimin tek başına bu süreci yönettiği söylenebilir. Ancak göç yönetimi gibi önemli ve kapsamlı bir konunun tek bir çatı altında merkezi yönetim tarafından yürütülmeye çalışılması önemli sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada göç yönetiminin çok paydaşlı bir eksende ele alınması gerekliliği üzerine merkezi yönetim, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarının göç yönetimindeki rolü ve ilişkileri incelenmektedir.

Türkiye’nin Göç Profili

Bir göç ülkesi olan Türkiye, küresel ve bölgesel konjonktüre göre göç veren, göç alan ve transit ülke olma unvanlarına sahiptir. Bu rollerin oluşması ve

gelişmesinde, kuşkusuz Osmanlı İmparatorluğu dönemine kadar uzanan bir süreçte meydana gelen göç hareketleri etkilidir.

Tarihsel perspektiften bakıldığında, Osmanlı İmparatorluğu'na yönelen göç hareketleri kuruluş, yükselme ve gerileme dönemlerinde çevre imparatorluklarda yaşanan savaşlar, iskan politikaları, vergi yüklerinden kurtulmak isteyenlere ve belli dini gruplara yönelik çeşitli baskılar gibi (Efe, 2018: 19-20) farklı sebeplerle gerçekleşmiştir. Cumhuriyet'in ilanından sonraki ilk dönemlerde ise göçe ilişkin olarak mübadele ve iskân konusu ön plana çıkmıştır. Bu dönemde göçmen tanımına yer verilmiş ve göçmen, Türkiye'ye yerleşmek amacı ile dışarıdan gelen, Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olan kişiler olarak tanımlanmıştır (Resmi Gazete, 1934). Sonraki dönemlerde komşu ülkelerde yaşanan savaşlar ve çatışmalar gibi gerekçelerle kitlesel göç hareketleri, özellikle 1980'li yıllardan itibaren hız kazanmaya başlamıştır. Güncel olarak ise, 2011 yılında patlak veren Suriye iç savaşı ile birlikte günümüzde 3.7 milyon Suriye vatandaşı Türkiye topraklarına göç etmiştir (GİB, t.y.a). Yine, Afganistan'dan göç ederek Türkiye'ye sığınan Afgan mültecilerin sayısı da azımsanmayacak kadar çoktur.

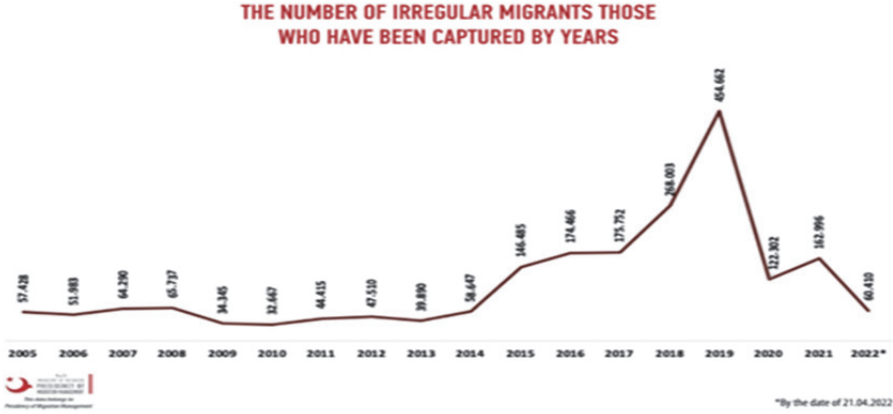
Türkiye, düzenli ve düzensiz göç hareketlerinin odak noktasında yer alan bir ülkedir. Göç hareketlerinin Türkiye'ye yönelmesinin başlıca sebepleri, Türkiye'nin stratejik ve coğrafi konumu ile ilintilidir. Özellikle doğu bölgele-
rindeki dağlık coğrafi yapı, düzensiz göç üzerindeki kontrolü zorlaştıran bir etkidir. Ayrıca, Türkiye'nin istikrarsız yönetim yapısına sahip bazı Ortadoğu ve Asya ülkelerine komşu olması, Türkiye'yi komşu ülkelerin gözünde cazibe merkezi haline getirmekte (GİB, t.y.a) ve bu durum Türkiye'yi göç hareketlerinin varış noktası haline dönüştürebilmektedir.

Türkiye ve Düzensiz Göç Hareketleri

Küreselleşme süreci ile birlikte sınırların belirsizleşmesi, iletişim ve ulaşım alanındaki gelişmeler ve teknolojik ilerlemeler, dünya üzerinde göçmenlerin profilini ve göç sebeplerini çeşitlendirmiştir.

Türkiye, göç veren, göç alan ve transit ülke olma özelliklerini aynı anda bünyesinde barındırması sebebi ile karma bir göçmen profiline sahip olmakta ve uluslararası ilişkilerinin, işbirliklerinin ve anlaşmalarının doğası da bu unsurlara göre çeşitlenmektedir. İlhan'ın da ifade ettiği gibi (2019: 213-214) Türkiye, dünya adasının üç kıtasının (Asya, Afrika ve Avrupa) birleşme yeri üzerinde bir menteşe, üzerine vurulan bir kilit ve kilidi açan anahtar değerindedir. Bu sebeple Türkiye, bölge ülkeleri ile göç dahil, birçok uluslararası sorunun merkezinde yer alabilmektedir. Türkiye'nin sahip olduğu düzensiz göçmen profili, Şekil-1'de aşağıdaki gibi görselleştirilmiştir.

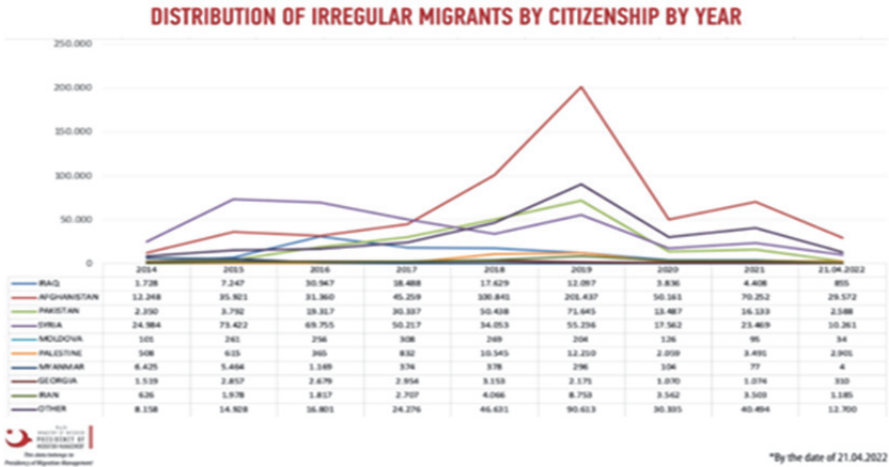
Şekil-1: Yıllara Göre Yakalanan Göçmen Sayısı

Kaynak: GİB, 2022

Göç İdaresi Başkanlığı tarafından yayımlanan yukarıdaki şekil (Şekil-1), 21 Nisan 2022 güncel verileri ile 2005-2022 yılları arasında Türkiye’de tespit edilen göçmen sayılarını görselleştirmektedir. Buna göre, 2005-2014 yılları arasında yakalanan düzensiz göçmen sayısı, en düşük ve en yüksek oranlar bakımından sırası ile 2010 yılında 32.667 kişi ve en yükseği de 2008 yılında 65.737 kişidir. Ancak 2015 yılı itibari ile yakalanan düzensiz göçmenlerin sayısında iki katından fazla artış yaşanmış ve 2019 yılında 454.662 kişi ile zirve noktasına ulaşmıştır.

Şekil-2: Yıllara Göre Yakalanan Düzensiz Göçmenlerin Uyruk Dağılımı

Kaynak: GİB, 2022

Göç İdaresi Başkanlığı tarafından sunulan yukarıdaki görselde (Şekil-2), 2014-2022 yılları arasında yakalanan düzensiz göçmenlerin uyruklarına göre dağılımı görülmektedir. Şekil-1’de görüldüğü üzere, 2019 yılında düzensiz göçmen sayısı en yüksek noktadadır. Şekil-2 ile birlikte yorumlandığında, 2019 yılında Türkiye’ye giriş yapan 231.437 düzensiz göçmen Afganistan’dan gelmiş ve 71.645 kişi ise Pakistan’dan ülkemize gelerek ikinci sırada yer almıştır. Dolayısı ile 2022 verileri ile değerlendirildiğinde, Türkiye’ye giriş yapan göçmenlerin çoğunluğunu Irak, Afganistan, Pakistan, Suriye ve Filistin gibi ülkelerden gelen kişiler oluşturmaktadır.

Göç İdaresi Başkanlığı tarafından sunulan uluslararası koruma istatistiklerine göre, 2018 yılında 114.537 kişi ile uluslararası koruma başvurusunda yoğunluk yaşanmış; ancak, 2021 yılına kadar bu rakam 29.256 kişiye kadar gerilemiştir. Uluslararası koruma başvurusunda bulunanların sadece istatistik ve uyrukluk bilgisi Göç İdaresi Başkanlığı tarafından kamu ile paylaşılmakta, başvuru sonuçlarına ve süreçlerine ilişkin genel bilgiler sunulmamaktadır. Uluslararası koruma için başvuran kişilerin uyruklarına bakıldığında ise Afganistan, Irak ve İran’ın ilk üç uyruk olarak listede yer aldığı verisi mevcuttur (GİB, 2021).

Türkiye’de Göç Yönetiminin Yapılanması

2013 yılından itibaren Türkiye, göç yönetimi konusunda kurumsallaşma faaliyetlerini hızlandırmıştır. Bu amaçla günlük göç mevzuatı yerine, göç konusundaki tüm iş ve işlemleri tek elden yerine getirmekten sorumlu idari bir birimin oluşturulmasına karar verilmiştir. Bu sebeple Türkiye’nin göç yönetimi, politika ve strateji oluşturma bağlamında merkezi, ama göçmenlere hizmet sağlama bakımından ise yerel niteliklere haizdir. Göç yönetimi her ne kadar merkezi bir nitelik gösterse de bu konuda mahalli idareler ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği esasına dayalı bir anlayış geliştirilmiştir.

Merkezi düzeyde göç yönetimi incelendiğinde, 2013 yılına kadar göç yönetiminin birbirinden farklı mevzuatlar kapsamında işlendiği, ancak yeterli ve ortak bir kurumsal çatı altında buluşturulamadığı ifade edilebilir. 2013 yılına kadar göç, 5682 sayılı Pasaport Kanunu, 5683 sayılı Yabancıların İkameti ve Seyahati Hakkında Kanun, 403 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu, 2922 sayılı Türkiye’de Eğitim Gören Öğrencilere ilişkin Kanun, 4422 sayılı Küresel Suç Örgütleriyle Mücadeleye ilişkin Kanun, 4857 sayılı İş Kanunu, 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlarına ilişkin Kanun, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, Uluslararası Karayolu Taşımacılığı, İnsanların ve Malların Taşınması hakkında Yönetmelikler ve 1994 tarihli Türkiye’ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye’den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek

Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik çerçevesinde ele alınmıştır. Görüldüğü üzere göçmenlere ilişkin her türlü iş ve işlem, dağınık bir mevzuat çerçevesinde detaylandırılmıştır.

2013 yılından itibaren ise göç mevzuatı birleştirilmiş ve göç yönetimine ilişkin kurumsal yapı oluşturulmuştur. 04.04.2013 tarihinde 28615 Sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun 1. Maddesinde belirtildiği hali ile İçişleri Bakanlığı’na bağlı olarak Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurulmuş ve kurumun görev, yetki ve sorumlulukları bu kanun kapsamında tanımlanmıştır (Resmi Gazete, 2013a). 29 Ekim 2021 tarihli, 31643 Sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 85 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi’nin 20. Maddesinde Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Göç İdaresi Başkanlığı olarak tanımlanmıştır (Resmi Gazete, 2021).

Merkezi düzeyde yapılanan Göç İdaresi Başkanlığı’nın görevleri aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Göç alanına ilişkin mevzuatın iyileştirilmesi ve idari kapasitenin geliştirilmesi,
- Göç ile ilgili iş ve işlemlerin yürütülmesi,
- Uyum süreci, geçici koruma, insan ticareti mağdurları ve Türkiye’de bulunan vatansız kişilerin tespiti ile bu alanlardaki iş ve işlemlerin yürütülmesi,
- Düzensiz göç ile mücadele,
- Kamu kurum ve kuruluşlarının göç ile ilgili faaliyetlerine destek olmak (GİB, t.y.b).

Göç İdaresi Başkanlığı’nın teşkilat yapısı incelendiğinde merkez, taşra ve yurtdışı teşkilatı olmak üzere kurumsal yapılanmanın oluşturulduğu görülmektedir.

Merkez Teşkilatı

Göç İdaresi Başkanlığı’nın merkez teşkilatı aşağıdaki birimlerden oluşmaktadır:

Göç Kurulu: 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nda Göç Politikaları Kurulu ismiyle oluşturulan birim, 13 Eylül 2018 tarihli ve 17 Numaralı “Bazı Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi” ile Göç Kurulu olarak yeniden tanımlanmıştır. İlgili Kararname’ye göre Kurul, İçişleri Bakanı’nın çağrısı üzerine toplanır¹ ve Türkiye’nin yabancılarla ilgili göç stratejilerini belirleme,

---

¹ “...Aile ve Sosyal Politikalar, Avrupa Birliği, Çalışma ve Sosyal Güvenlik, Dışişleri, İçişleri, Kültür ve Turizm, Maliye, Millî Eğitim, Sağlık ve Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme bakanlıkları müsteşarları ile Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanı ve Göç İdaresi Genel Müdüründen oluşur. Toplantı gündemine göre, konuyla ilgili bakanlık, ulusal veya uluslara-

koordinasyon ve uygulamasını takip etmekle yükümlüdür (Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2018).

*İnsan Ticareti ile Mücadele Koordinasyon Kurulu*²: Avrupa Konseyi İnsan Ticaretine Karşı Eylem Sözleşmesi'ne dayanılarak hazırlanan İnsan Ticareti ile Mücadele ve Mağdurların Korunması Hakkında Yönetmelik ile Komisyon'un yapısı, görev ve yetkileri tanımlanmıştır. Söz konusu yönetmeliğin 1. maddesi, Türk vatandaşı veya yabancı ayrımı gözetmeksizin insan ticaretine konu olan gerçek kişileri kapsadığını ifade etmektedir. Komisyon'un yapısı ve görevleri 5. ve 15.maddeler arasında tanımlanmıştır. Buna göre Komisyon, insan ticaretini ilgilendiren genel müdürlüklerin temsilcilerinden oluşmaktadır³. Komisyon'un görevleri ise 7. maddede aşağıdaki gibi belirtilmiştir:

- İnsan ticaretiyle mücadele alanında politika ve strateji oluşturma,
- İnsan ticaretiyle mücadelede ilgili bakanlık, kamu kurum ve kuruluşları, uluslararası kuruluşlar ile sivil toplum kuruluşları arasında koordinasyon sağlama,
- Mağdurların korunması, barındırılması ve desteklenmesi ile ilgili önerilerde bulunma,
- İnsan ticaretine ilişkin ulusal ve uluslararası düzeyde verilerin toplanması, karşılaştırılması, uyumlaştırılması ve analizinin yapılması,
- İnsan ticaretiyle ilgili mevzuatın geliştirilmesine yönelik önerilerde bulunmak (Resmi Gazete, 2016).

Başkanlığa Bağlı Diğer Birimler: Uyum ve İletişim Genel Müdürlüğü, Uluslararası Koruma Genel Müdürlüğü, Yabancılar Genel Müdürlüğü, Düzensiz Göçle Mücadele ve Sınır Dışı İşleri Genel Müdürlüğü ve Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü şeklindedir (GİB, t.y.c).

---

rası diğer kurum ve kuruluşlar ile sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri toplantıya davet edilebilir.”(Resmi Gazete, 2013a).

² Göç İdaresi Başkanlığı'nun resmi kurumsal internet sayfasında “Kurul” ifadesi yer almaktadır. Ancak, İnsan Ticareti ile Mücadele ve Mağdurların Korunması Hakkında Yönetmelik'te söz konusu Kurul, “Komisyon” olarak ifade edilmektedir. Kurul ve Komisyon kelimelerinin iki ayrı kaynakta kullanımı, farklı kullanıma ilişkin resmi bir açıklama olmaması ve gelecek dönem araştırmalarda Kurul ve Komisyon kelimeleri üzerine belirsizlik yaşanmaması adına her iki ifadeye de ilgili paragrafta yer verilmiştir.

³ “...Bakanlık Müsteşarı veya görevlendireceği Müsteşar yardımcısının başkanlığında Yargıtay Başkanlığı veya Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı temsilcisi, Adalet, Aile ve Sosyal Politikalar, Avrupa Birliği, Çalışma ve Sosyal Güvenlik, Milli Eğitim, Kültür ve Turizm, Dışişleri, Sağlık, Gümrük ve Ticaret Bakanlıkları ile Türkiye İnsan Hakları Kurumu, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Milli İstihbarat Teşkilatı Müsteşarlığı, Türkiye Hudut ve Sahiller Sağlık Genel Müdürlüğü, Emniyet Genel Müdürlüğü, Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı, Türkiye Barolar Birliğinin üst düzey temsilcileri ve Genel Müdürlük temsilcilerinden oluşur.”... (Resmi Gazete, 2016).

Taşra Teşkilatı

Göç İdaresi Başkanlığı'nın taşra teşkilatı, İl Göç İdaresi Müdürlüğü, İlçe Göç İdaresi Müdürlüğü ve İl ve İlçe Göç Koordinasyon Kurulu şeklinde bir yapılanmaya sahiptir.

İl ve İlçe Göç Müdürlükleri: Türkiye'nin 81 ilinde il müdürlükleri bulunmaktadır. 14 Kasım 2013 tarihli ve 28821 Sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Taşra Teşkilatı Kuruluş, Görev ve Çalışma Yönetmeliği'nde Göç İdaresi Başkanlığı'nın taşra teşkilatı olan il ve ilçe göç idaresi müdürlüklerinin görev, çalışma ve usulleri yer almaktadır. İl müdürlüğünün görevleri 5. Maddede 22 alt başlık halinde sıralanmıştır. Buna göre, kabul ve barınma merkezleri, insan ticareti ve mağdurları, geri gönderme merkezleri ile ilgili iş ve işlemler, üniversiteler, mahalli idareler, sivil toplum kuruluşları ve özel sektörle iş birliği, düzenli ve düzensiz göç, uluslararası koruma, geçici koruma ve vatansız kişilere yönelik iş ve işlemler olarak faaliyet alanları tanımlanmıştır (Resmi Gazete, 2013b).

Söz konusu yönetmeliğin 7. maddesinde ise ilçe müdürlüklerinin görev ve yetkilerine yer verilmiştir. İlçe müdürlüğü, kanun ve ilgili diğer mevzuat kapsamında Genel Müdürlükçe belirlenen ve valilikçe devredilen yetki çerçevesinde verilen görevlerin ifasından sorumlu olduğu belirtilmiş; düzenli ve düzensiz göç, uluslararası koruma, geçici koruma, vatansız kişiler, uyum süreci, insan ticareti ile mücadele, kamu kurum ve kurumları ile işbirliği gibi konularda görevli kılınmıştır (Resmi Gazete, 2013b).

Yurt Dışı Teşkilatı

Göç İdaresi Başkanlığı'nın yurtdışı teşkilatı Göç Müşavirliği ve Göç Ataşeliği olmak üzere ikili bir yapıdadır.

Göç müşavirleri, büyükelçiliklerde görev almakta ve Türkiye ile bulunduğu ülke arasında göç mevzuatının uygulanmasının takibi, bulunulan ülkedeki kurum ve kuruluşlarla Başkanlık arasında göç alanında işbirliği sağlama, düzensiz göç ve insan ticareti gibi konularda Başkanlıkça verilen görevleri yerine getirme, projelendirme gibi faaliyetlerde görev almaktadır (GİB, t.y.d).

Göç ataşeleri, konsolosluklarda görev almaktadır Bu bağlamda, konsolosluklara yapılan vize ve ikamet izni başvurularını sonuçlandırmak, Türkiye'den sınır dışı edilecek yabancıların gidilecek ülkedeki iş ve işlemlerine yardımcı olmak, görev yaptığı ülkedeki göç konularını takip etmek yıllık raporlar hazırlamak ve göç alanına ilişkin konsolosluk tarafından verilen diğer görevleri yerine getirmekle yükümlüdürler (GİB, t.y.d).

Yerel Yönetimler ve Göç

Göç ile kent nüfusunda meydana gelen artış nedeniyle; hızlı ve çarpık kentleşme, konut sorunu ve gecekondulaşma, gibi kentin fiziksel yapısına; istihdam, işsizlik oranlarının artışı gibi sosyo-ekonomik yapısına ve suç oranlarında artış, sosyal uyum gibi açılardan da kentin toplumsal yapısına olumsuz etkileri ortaya çıkabilmektedir. Buna karşın göç olgusunun kültürel zenginlik, kentsel kalkınma, yeni iş sahalarının açılması ve istihdam oranlarının artışı gibi olumlu etkileri de ortaya çıkabilmektedir. Bu açıdan göçün etkin yönetimi önemlidir.

Son yıllarda artan sorumluluklarla birlikte acil durum hazırlıkları, güvenlik ve kriz yönetimi ile toplumsal risk değerlendirmelerine ilişkin konularda yerel yönetim birimlerine giderek artan düzeyde rol verilmektedir (Kahraman vd.: 2019: 46). Yerel ihtiyaçların karşılanmasında birincil role sahip olan yerel yönetimler hiç kuşkusuz göçmen ve geçici koruma altındakilerle yakın temasta bulunan yönetim birimleri arasında yer almaktadır. Bu bağlamda başta toplumsal uyum sorunları olmak üzere gerek sosyal yardım, gerek mesleki eğitim, istihdam gibi konularda yerel yönetimler çeşitli sorumluluklar üstlenebilirler (Özgüzel vd.; 2017: 1265).

Göç yönetimi konusunda özellikle göçmenlerin entegrasyonu açısından yerel yönetimlere önemli görevler düşmektedir. Yerel halk ile göçmenlerin bir araya gelmesi ile ortaya çıkabilecek sorun alanlarının iyi bir şekilde tespit edilerek merkeze iletilmesi ve bu sorun alanlarının çözümünde göçmenlere ve halka en yakın yönetim birimi olan yerel yönetimler en etkili yönetim birimidir. Bu açıdan göçmenlerin uyumu konusunda yerel yönetimler en önemli aktörlerden birini oluşturmaktadır (Yıldız ve Özservet, 2016: 130; Özgüzel vd., 2017: 1265). Bu noktada yerel yönetimlerin, göçmenlerle yerel halk arasında doğabilecek gerilimlere karşı çalışmalar planlaması önemlidir (Duğan ve Gürbüz, 2018: 536).

Türkiye’de yerel yönetimlerin göç yönetimi ile ilgili görev, yetki ve sorumluluklarını incelemek için öncelikle 6458 Sayılı Kanun incelenmelidir. Kanununun 96. ve 104. maddelerinde yalnızca yerel yönetimler ifadesi geçmektedir. 96. Maddede; Genel Müdürlüğün, göçmenlerin sosyal hayatta hareket edebilmelerini kolaylaştıracak bilgi ve beceriler kazandırmak için *yerel yönetimler* ile uyum faaliyetleri planlayabileceği belirtilmektedir.

Bu Maddeden de anlaşılacağı üzere Yasa Genel Müdürlüğün, yerel yönetimlerle işbirliği konusunu yalnızca göçmenlerin entegrasyonu ile sınırlı tutmuştur. 104. maddede ise daha genel bir ifade ile görevleriyle ilgili konularda Genel Müdürlüğün diğer kamu kuruluşlarının ve yerel yönetimlerle birlikte işbirliği ve koordinasyon sağlama konusunda yetkili olduğu belirtilmektedir. Sonuç olarak 6458 Sayılı Kanun, Göç yönetimi ile ilgili olarak yerel yöne-

timlerin görevlerini açıklamamakta ancak Genel Müdürlüğün entegrasyon ve diğer görevleri ile ilgili konularda yerel yönetimlerle birlikte faaliyet yürütebileceğini ifade etmektedir.

Yerel yönetimler mevzuatı incelendiğinde de doğrudan göç ile ilgili herhangi bir ifade bulunmamaktadır. Ancak şu bir gerçektir ki yerel yönetimlerin hedef kitlesi sorumluluk alanında bulunan herkeştir. Bu nedenle de aslında 5393 Sayılı Belediye Kanunu'nun Hemşehri Hukuku başlıklı 13. maddesinde; herkesin ikamet ettiği beldenin hemşehrisi olması ve belediye karar ve hizmetlerine katılma, belediye faaliyetlerinden ve yardımlarından yararlanma hakkının bulunması konusundaki ifade belediyelerin göçmenlere de hizmet götürmekle görevli olduğu kanısı oluşturabilir. Yasanın 14. maddesinde de "Belediye hizmetleri, vatandaşlara en yakın yerlerde ve en uygun yöntemlerle sunulur ve hizmet sunumunda engelli, yaşlı, düşkün ve dar gelirlilerin durumuna uygun yöntemler uygulanır" ifadesi bağlamında, belediyelerin Suriyeli geçici koruma altındakilere yönelik hizmet sunmakla görevlendirildiği görülmektedir. Bu maddede yer alan "vatandaşlara" ifadesi kimi çevrelerce Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı olarak değerlendirilmekte ve bu noktadan belediyelerin Suriyelilere hizmet vermesinin yasa dışı olduğu şeklinde değerlendirilmektedir. Ancak belediyelerin hizmet sunumunu yurttaşlarla sınırlamak bu hizmet birimlerinin varlığı ile çelişmektedir (Çamur, 2017: 120).

5393 Sayılı Yasada belediyelere, yukarıdaki ifadelerde görüldüğü üzere Suriyeli sığınmacılarla ilgili doğrudan bir görev ve sorumluluk verilmemektedir. Hemşehri ifadesine atıfta bulunularak gerçekleştirilen bazı hizmetlerin ise Sayıştay denetimlerinde sorun olarak değerlendirildiği belirtilmektedir (Babaoğlu ve Kocaoğlu, 2017: 505). Bu kapsamda Erdoğan (2017: 41), belediyelerin geçici koruma altındakiler konusunda gerçekleştirecekleri harcamaların Sayıştay tarafından usulsüzlük olarak değerlendirileceği endişesini taşıdığını belirtmektedir.

Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Göçmenlere Yönelik Çalışmaları

Türkiye'de göç yönetimi konusunda yerel yönetimlere biçilen açık net bir görev ve sorumluluk bulunmamakla birlikte ülke genelinde Suriyelilerin büyük çoğunluğunun kentlerde yaşıyor olması, yerel yönetimleri Suriyeliler konusunda çalışmalar ve projeler üretmeye itmiştir.

Türkiye'de Suriyelilere yönelik hizmet üreten belediyeler incelendiğinde, hizmetlerini farklı şekillerde kurumsallaştırdıkları sonucuna ulaşılmaktadır. Bu belediyelerden örnek olarak Şişli Belediyesi, görevlendirdiği sosyologlar ve psikologlarla "Göç Yardım Masası ve Merkezi" altında, Eyüp Belediyesi Sosyal Destek Hizmetleri Müdürlüğü, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi "Suriyeli Misafirler Bilgi ve Eğitim Merkezi", Hatay Belediyesi Dış İlişkiler Koordina-

törlüğü gibi birimler altında Suriyelilere yönelik hizmet üretmektedir. Biehl (2012: 75-76), İstanbul'da yapmış olduğu çalışmasında, belediyelerin genel olarak faaliyetlerini sürdüren Sağlık ve Sosyal Hizmetler, Kültür ve Sosyal İşler, Strateji Geliştirme, Dış İlişkiler vs. isimlerdeki daire başkanlıkları/müdürlükleri ile göçmenlere yönelik çalışmalar yürütüldüğünü belirtmiştir.

Türkiye'de belediyelerin Suriyeli göçmenlere yönelik sunmuş oldukları hizmetler sosyal yardımdan sağlığa, eğitimden entegrasyona kadar çeşitli alanları kapsayabilmektedir. Bu çalışmalara örnek verilecek olursa; Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, Başakşehir, Beylikdüzü, Zeytinburnu, Bayrampaşa, Şişli belediyelerinin sosyal uyuma yönelik söyleşi, gezi ve çeşitli etkinlikler düzenlemiştir (Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, 2017: 131-132; Başakşehir Belediyesi, 2018: 155-156; Beylikdüzü Belediyesi, 2018: 69; Zeytinburnu Belediyesi, 2017: 276; Bayrampaşa Belediyesi, 2017: 76; Şişli Belediyesi, 2017: 41). Yine Gaziantep Büyükşehir Belediyesi başta olmak üzere Esenyurt, Şişli ve Küçükçekmece belediyelerinin ise Suriyeli çocuk ve yerleşiklere yönelik eğitim ve bilgilendirme hizmetleri sunmuştur (Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, 2017:130; Esenyurt Belediyesi, 2017:147; Şişli Belediyesi, 2017: 33; Küçükçekmece Belediyesi, 2017: 349). Yine Suriye sınırında bulunan Gaziantep Büyükşehir Belediyesi kurmuş olduğu 4 sağlık birimi ile göçmenlere sağlık hizmeti sunmuştur. Nitekim 2015 yılındaki Faaliyet Raporu'nda yer alan sağlık hizmetleri kapsamında Gaziantep Büyükşehir Belediyesi bünyesinde hizmet veren 4 adet tıp merkezinde, Ekim 2012- Aralık 2014 tarihleri arasında ise yaklaşık 70.000 Suriyelinin ücretsiz şekilde muayene edildiği görülmektedir (Kahraman vd. 2019: 58-59).

Türkiye'de yerel yönetimlerin barındırdıkları göçmen nüfusu ile tek başlarına mücadele etmeleri mümkün değildir. Çünkü yerel yönetimlerin kaynakları nüfusa göre oluşmaktadır. Merkezi idare tarafından nüfusa göre yerel yönetimlere gönderilen kaynaklar arasında göçmen nüfusu bulunmamaktadır. Bu açıdan merkezi idarenin o yerel yönetim biriminde yaşayan vatandaşlar için göndermiş olduğu kaynağın Suriyeliler için harcanması hem yöneticiler bazında hem de yerel halk bazında uygun görülmemektedir. Nitekim Hatay Büyükşehir Belediye Başkanı Lütfü Savaş, verdiği bir mülakatta, belediye gelirlerinin Hatay nüfusuna göre olduğunu ve göçmenlerin bu rakam içerisinde olmadığını ancak 1 milyon 600 bin kişilik yatırım payını 2 milyon 100 bin kişi paylaştığını ve göçmenlerin belediye maliyetlerini arttırdığını belirtmiştir (Kahraman vd. 2019: 56). Benzer şekilde Mersin Büyükşehir (Sözcü Gazetesi, 2019) ve Bolu Belediye Başkanları (T24, 2019) da belediye kaynaklarının göçmenlere harcanmaması açıklamaları bu hassasiyeti göstermektedir.

Türkiye'de yerel yönetimlerin göçmenlere yönelik hizmet üretme/üretmemelerinin önündeki en büyük engel mevzuatta bulunan eksikliklerdir. Bunun yanında yerel yönetimlerin bütçelerinin yerel nüfusa göre oluşuyor

olması da göçmenlere yönelik bütçe tahsisi konusunda çeşitli hassasiyetlere neden olmaktadır. Bu kapsamda göç ve yerel yönetimler mevzuatında, yerel yönetimlerin göçmenlere yönelik görev ve sorumlulukları konusunda açık ve net ifadelerin yer almaması ve Sayıştay denetimi konusu yerel yönetimleri, göçmenlere hizmet götürmek için farklı yollara itmiştir. Belediyelerin çok büyük bir kısmının bu faaliyetleri için başka kurum ve dernekler ile iş birliği yapıldığı görülmüştür. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi (Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği) (Kahraman vd. 2019: 59), Sancaktepe ve Sultanbeyli Belediyesi (Mülteciler Derneği) göçmenlere yönelik faaliyetlerini kurmuş oldukları dernekler üzerinden kurumsallaştırmaktadır (Şahin, 2017: 53).

Sivil Toplum Kuruluşları ve Göç

Sivil toplum kuruluşları, çalıştıkları alanlarda önemli etki yaratabilecek role sahiptirler ve farklı toplumsal konular üzerinde çalışmalar yaparak toplumu yönlendirebilmektedir. Sivil toplumun gelişmesi ve kamunun yarattığı boşluğun doldurulması ülkelerin politika uygulama ve yürütmede etkin olabilmesi noktasında önemlidir. STK'ların işbirliği içerisinde çalışması gereken ve önemli olan bir konu da göçtür.

Göç politikaları çok boyutlu, karmaşık bir yapıya sahip olmakla birlikte; çok iyi yönetilmesi gereken politikalarlardır. Bu nedenle göç politikaları merkezi yönetim, yerel yönetim ve sivil toplum işbirliğinde yürütülmesi gereken politikalarlardır. Sivil toplum kuruluşlarının işbirliği ile kamu-özel sektör, üniversite ile yaptığı çalışmalar önem taşımaktadır. Bu noktada belirli konular üzerine çalışan sivil toplum kuruluşlarının göç politikalarının içinde yer alması göç yönetiminde var olan boşluğun doldurulması açısından önemli bir etkiye sahip olacaktır. Nitekim birçok Avrupa ülkesinde göç politikaları merkezi yönetimin yanında yerel yönetimler ve etkin olarak sivil toplum kuruluşları ile birlikte yönetilmektedir. Avrupa ülkesi olan ve çok fazla göç alan İtalya'da göç yönetimi çok paydaşlı yönetim çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. İçişleri Bakanlığı'nın koordinasyonunda, bölge yönetimleri, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ile birlikte süreç yönetilmektedir (Şensoy, 2014; aktaran Akman, 2018: 457).

Göç politikalarında sivil toplum kuruluşlarının önemi, yetki alanları ve rolleri her geçen gün daha da artmaktadır. Ancak Avrupa'daki göç yönetim sürecinin aksine Türkiye'de göç yönetimi, merkezi yönetim tarafından yürütülmektedir. Yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları Türkiye'de göç yönetiminde temel aktörler arasında yer almamaktadır. Fakat bu süreçte sivil toplum kuruluşlarının yetki alanları ve rolleri artmıştır. Yetkilerinin artmasına rağmen sivil toplum kuruluşlarının mali ve hukuksal hakları bulunmadığı için faaliyetlerini gerçekleştirmede yetersiz kalmaktadırlar. Bu durum STK'ların

geçici koruma altındakilere tam olarak destek olamamasına ve toplumun geçici koruma altındakilere olan bakış açısını etkin şekilde yönetememesine neden olmaktadır (Akman, 2018: 453).

Ülkemize 2011 yılından itibaren gelmeye başlayan Suriyeliler Türkiye'nin Güneyi'ndeki Gaziantep, Kilis ve Şanlıurfa kentlerine yerleşmişlerdir. Dolayısıyla orada yaşayan Suriyelilere göç üzerine çalışan sivil toplum kuruluşları tarafından destekler verilmekte ve yardımlar yapılmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının önleme, tespit, tanımlama ve koruma programları ele alındığında; STK'ların göçün her aşamasında etkili ve önemli katkılarının olduğu görülmektedir. Bu noktada göç yönetiminde sivil toplum kuruluşlarına önemli sorumluluklar düşmektedir. Sivil toplum kuruluşları, göç alanında ülkesinde yerinden edilmiş kesimlere sosyal yardım ulaştırılması, hak ve yükümlülükleri hakkında bilgi verilmesi noktasında önemli rol oynamaktadırlar. Göçmenlerin fiziki ve sosyal ihtiyaçlarının giderilmesi, geldikleri ülkeye uyum sağlama ve o ülkede yaşadıkları sorunların giderilmesi gibi konularda STK'ların desteklerine ihtiyaç duyulmaktadır. Bununla birlikte sivil toplum kuruluşları göçmenlerin geldikleri ülkede yaşam şartları ile ilgili; bireylere ve ailelere göç ettikleri toplumun yaşamları ve kuralları ile ilgili bilgi vermektedir.

STK'ların en önemli görevlerinden birisi de ülkeler arası işbirliği ve koordinasyonu sağlamaktır. Bu noktada STK'ların işlevleri ve rolleri ülkeden ülkeye göre değişiklik göstermektedir. Türkiye'de STK'lar, sığınmacıların öncelikle güvenli ve sağlıklı bir yere yerleşip yaşamını sürdürmesine odaklanmaktadır (Ulutaş ve Attepe Özden, 2021: 43-44).

Sivil toplum kuruluşlarının Türkiye'de tarihsel süreç içerisinde sosyal yardım ve sosyal hizmet alanlarında etkin çalışmalar yaptığı ve önemli rol üstlendiği söylenebilir. Türkiye'ye gelen göçmenlerin sorunlarına yönelik olarak inşa edilen barınma yerleri, sosyal destek ve sağlık hizmetlerine erişim, göçmenlerin kamu kurumlarına gittiğinde hizmet alabilmeleri için tercümanlık, danışmanlık hizmeti, bunun yanında en önemli konulardan biri olan eğitim veya psikolojik destek gibi kapsamlı sosyal hizmetler çok yetersizdir. Bu noktada bu hizmetlerin yerine getirilmesinde ve kamuda var olan boşlukların doldurulmasında STK'lar faaliyet göstermektedir (Toksöz vd. 2021: 114-115).

Bunların yanında sivil toplum kuruluşlarının yerel ihtiyaçların karşılanması, sosyal yardım ve sosyal hizmetlerde yerleşmeyi özendirme, kamuoyunun taleplerini iletme ve politik katılımı teşvik etme konularında rolleri bulunmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının en önemli görevlerinden birisi de çalışma alanları ile ilgili projeler yapmaktır. STK'lar projeler için kaynak bularak, projeyi uygulamaya geçirmekte ve istihdam yaratmaktadır. Bunun yanında adalet hizmetlerine erişim, çevre ve sosyal refah konularında alternatifler üretmektedirler.

İfade edilenler çerçevesinde sivil toplum kuruluşlarının, lobi çalışmalarını sürdürme, farkındalık yaratma, bireylerin iyi olma hallerini sağlama ve hak temelli çalışmaları yürütme konusunda önemli mücadeleler verdiği görülmektedir (Ulutaş ve Attepe Özden, 2021: 44-45). En önemli etkilerinden biri de yaptıkları alan araştırma projeleri sonucu sundukları raporlar ile alternatif politikalar önerilerinde ve taleplerinde bulunabilmeleridir (Şenses, 2020: 68).

Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşlarının Göçmenlere Yönelik Çalışmaları

Türkiye'de sivil toplum ve göç üzerine yapılan çalışmaların görece az olduğu söylenebilir. Bunun sebebi göçle ilişkili sivil toplumun yakın bir geçmişinin olmasıdır. Türkiye'de göç alanında aktif olarak çalışan sivil toplum kuruluşlarının Kuzey ülkelerine kıyasla kısa bir örgütlenme geçmişine sahiptir. Bu alanda kurulan STK'lara baktığımızda en eskilerinin 1990'lı yılların sonu 2000'li yılların başında kurulduğu görülmektedir (Şenses, 2020: 65-66). STK'ların katılımcı demokrasinin gelişmesi için de önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Ancak Türkiye'nin demokratikleşme sürecinde, STK'lara yeterli alan tanınmaması nedeniyle Türkiye'de sivil toplum kuruluşları gelişmemiştir. Bununla birlikte Türkiye hem stratejik konumu hem göç veren hem de transit ülke olması nedeniyle göçmenlerin tercih ettiği ülkeler içerisinde yer almaktadır. Sivil toplum kuruluşlarını ise bu durum, göçmenler konusunda çalışmalar yapan STK'ların sayılarının artması şeklinde etkilemiştir. 2011 yılında Suriyeli geçici koruma altındakilerin Türkiye'ye zorunlu göçü sonucunda ülkedeki geçici koruma altındakilerin sayısının önemli ölçüde artmasıyla bu alanda çalışan sivil toplum kuruluşlarının da sayısında artış yaşanmıştır. Buna ek olarak sivil toplum ve göç ilişkisi üzerine yapılan çalışmaların sayılarının sınırlı da olsa arttığı gözlemlenmiştir (Şenses, 2020: 66). Suriyeli geçici koruma altındakilerin Türkiye'ye kitlesel göçüyle Türkiye'nin göç rejimindeki göç veren ülke ve transit ülke rolü, dünyada en fazla geçici koruma altındakilere ev sahipliği yapan ülke konumuna dönüşmüştür (Kirişçi, 2007). Bu noktada Suriyeli geçici koruma altındakilerin Türkiye'de en fazla yerleştikleri illerde göç alanında çalışan sivil toplum kuruluşu sayısı da artmıştır.

İstanbul, Ankara, İzmir, Gaziantep, Kilis, Hatay, Şanlıurfa, Mardin, Batman, Diyarbakır, Malatya, Osmaniye, Adana, Kahramanmaraş, Adıyaman, Şırnak olmak üzere Türkiye'de 16 şehirde yaşayan "geçici koruma altındakiler" ile ilgili sivil toplum kuruluşları bulunmakta ve çalışmalar yapmaktadır. Almanya, İsviçre, İngiltere, ABD, Norveç, Vatikan ülkeleri Türkiye'de göçmenlerle ilgili çalışmalar yürütmektedir. Türkiye'de göçmenlerle ilgili çalışmalar yapan STK'ların buldukları şehir ve sayıları değerlendirildiğinde; İstanbul'da 25, Kilis'te 17, Şanlıurfa'da 16, Gaziantep'te 12, Ankara'da 10, İzmir'de

7, Mardin'de 7 olmak üzere toplamda 97 sivil toplum kuruluşu bulunmaktadır (Graph Commons, 2022).

Türkiye'de göçmenlerle ilgili çalışmalar yapan toplamda 43 tane ulusal sivil toplum kuruluşu bulunmaktadır. Devlet kurumu sayısı 18, göçmenlere yönelik ulusal ve uluslararası olmak üzere toplamda 24 şehirde kurum ve kuruluş bulunmaktadır. Bununla birlikte 21 geçici barınma merkezi (Öncüpinar Konteynırenti, Karkamış Çadırkent, Viranşehir Çadırkent, Suruç Çadırkent...), 18 resmi kurum (UNFPA Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu, OCHA United Nations Office for Coordination Humanitarian Affairs, Urfa Barosu, AFAD, UNICEF), 17 uluslararası STK, 7 ülkeden (Türkiye, Almanya, İngiltere, ABD, Norveç, Vatikan, İsviçre) kurum ve kuruluşlar, 3 üniversite (Bahçeşehir Üniversitesi Göç Merkezi, BİLGİ ÇOÇA İstanbul) ve 3 özel okul (Esenyurt Suriye Yasemin Okulları, Aleweel Özel Suriye Okulu) bulunmaktadır. Türkiye'de yerli ve yabancı sivil toplum kuruluşlarının sayısı ele alındığında; AFAD'ın 14, IMPR'nin 11, ABD'nin 10, UNICEF'in 8 olmak üzere toplamda 43 sivil toplum kuruluşu bulunmaktadır (Graph Commons, 2022). Sivil toplum kuruluşlarının sayılarından da görüldüğü gibi Suriyeli geçici koruma altındakilerin Türkiye'ye kitlesel olarak göç etmesi, göç alanında çalışan sivil toplum kuruluşlarının hem sayıca artmasına hem de çeşitlenmesine sebep olmuştur. Uluslararası sivil toplum kuruluşlarının da Türkiye'de artış gösterdiği görülmektedir.

Sezik, "*Sivil Toplum Kuruluşlarının Suriyeli Mültecilere Yaklaşımı: Adıyaman Örneği*" isimli çalışmasında Adıyaman ilini ele almıştır. Çalışmanın sonucunda; Adıyaman ilinde de Suriyeliler sorununun insanlık sorunu olduğu görülmüş ve sivil toplum kuruluşları tarafından öğrencilere kırtasiye yardımı yapılmış, çeşitli destekler verilmiş, eğitimlerine devam edebilmeleri için imkanlar sağlanmış, ailelerin geçinmeleri için atölyelerde eğitimler verilmiş ve küçük el sanatları ile uğraşmaları sağlanmıştır (Sezik, 2017: 10).

Özgür-Keysan ve Şentürk (2021) yayımladıkları "*Sorunlar ve Beklentilerin Algılanmasında Kadın Mülteciler ve Sivil Toplum Kuruluşları*" isimli çalışmada 64 STK temsilcisi ve 83 Suriyeli geçici koruma altındaki kadınlarla görüşmeler yapılmışlardır. Çalışmada elde edilen bulgularda öncelikle kadınlar için ekonomik, sağlık ve eğitim alanındaki ihtiyaçların öne çıktığı ifade edilmiştir. Sonuç olarak ise STK'ların ve geçici koruma altındaki kadınların sorunları algılamasında bir makas bulunduğu ve STK'ların faaliyetleri ile geçici koruma altındaki kadınların ihtiyaçlarının örtüşmediği; ancak STK'ların geçici koruma altındaki kadınların sosyalleşmesinde ve maddi destek sağlamada etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda STK'ların bu faaliyetler ve aktiviteler için önemli bir motivasyon ve meşruluk kaynağı olduğu tespit edilmiştir (Özgür-Keysan ve Şentürk, 2021: 371).

İfade edilenler çerçevesinde Türkiye'de mülteci ve geçici koruma altındakilere yönelik kurulmuş sivil toplum kuruluşlarının en temel özelliği hizmet sunumudur. Bir başka ifadeyle, sivil toplum kuruluşları gıda, giysi, barınma gibi en temel ihtiyaçların karşılanmasına odaklanmıştır. Odaklanılan bu hizmetler, sivil toplum kuruluşlarının her zaman sundukları hizmetlerden olmuştur ancak Suriyeli geçici koruma altındakilerin kitlesel olarak ülkeye giriş yapmasıyla bu hizmetlere daha çok ihtiyaç duyulmuş ve bu noktalarda sivil toplumun desteği istenmiştir. Devlet daha önce böyle bir geçici koruma altındaki sığınmacı kitlesiyle karşı karşıya kalmadığı için bu duruma plansız ve programsız bir şekilde yakalanmıştır. Sivil toplum kuruluşları da devletin yetersiz kaldığı noktalardaki boşluğu doldurmuştur.

Sivil toplum kuruluşlarının göç alanındaki çalışmalarını incelediğimizde; 2009 yılında kurulan "*Göçmen Dayanışma Ağı*" göçmenlere/mültecilere yönelik yapılan ayrımcılığa ve haksızlığa vurgu yapmak için çalışmalar yürütmüşlerdir. Bununla birlikte medyada geçici koruma altındakilerin sınır dışı edileceği üzerine yapılan haber sonrasında "*Birlikte Yaşamak İstiyoruz İnisiyatifi*" basın açıklaması yaparak farkındalık oluşturmaya çalışmıştır (Diken İnternet Gazetesi, 2019). Bu bağlamda da sivil toplum kuruluşlarının göçmenlerin insan hakları ihlallerine karşı bir durumda onların savunuculuğunu yapabilen meşru bir yol olduğuna da dikkat çekilmekte ve vurgulanmaktadır.

Göçmenlerin kurdukları sivil toplum kuruluşlarının daha çok kültürlerini korumak, yeni nesillere aktarmak ve dayanışma için kurulduğu görülmektedir. Bu bağlamda yemek kültürü, folklor, dil kursları ve yasal konularda bilgilendirme gibi çalışmaların yapıldığı söylenebilir (Toksöz, vd., 2012: 112- 4).

Sivil toplum kuruluşları, devletle göçmen arasında bir köprü işlevi üstlenmektedirler. Böylece hem bu ilişkiyi doğrudan ya da dolaylı olarak düzenleyen hem de yansıtan bir zemin görevi görmektedir. Bununla birlikte bazı kamu kuruluşlarının göçmenlere kaynak bölüşümünde yer vermediği ve göçmenlerin bu sürecin dışında kaldığı zamanlarda bazı sivil toplum kuruluşlarının bu bölüşümü dar kapsamlı da olsa, göçmen yararına düzeltmeye çalıştığı görülmektedir. Daha açık bir ifadeyle sivil toplum kuruluşları, göçmenlere yönelik geliştirilmiş politikaların kısıtlayıcı, ayrımcı ve antidemokratik yönlerine dikkat çekebilen ve bunların değiştirilmesi için hükümetler üzerine baskı kurabilen aktörlerdir. Bu bağlamda sivil toplum kuruluşları, devlet karşısında yasal statüye sahip olmayan ve dolayısıyla kendi haklarını savunabilecek yasal bir zemini olmayan göçmenlere kendilerini savunuculuk ve söylemde güçlendirebilecek bir destek sağlamaktadır.

Sonuç Yerine: Türkiye’de Göç Politikalarında Çok Paydaşlı Yönetişim

Geçmişten bugüne kadar hep var olan ve hep var olacak olan göç hareketleri ülkeler için çözülmesi gereken önemli de bir sorundur. Göç yönetimi, karmaşık bir yapıya sahip olduğu ve uzun dönemli politikalarla yönetilmesi gerektiğinden, göçün yönetilmesi ülkeler için oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu önemli sorununun çözülmesi ve etkin politikalarla yönetilmesi ülkedeki merkezi yönetim, yerel yönetimler ve aktörlerin birlikte çalışması ile mümkün görünmektedir.

Bu kapsamda çalışmada ele alınan Türkiye, köklü göç hareketlerine sahip bir coğrafyada yer almaktadır. Ülkenin jeopolitik konumu, coğrafi yapısı ve istikrarsız yönetimlere komşu olması gibi faktörler, Türkiye’nin göç alan, göç veren ve transit ülke olma yönündeki etkisini belirlemektedir.

Suriye’de patlak veren iç savaşla birlikte Türkiye, Suriye’den ülkeye yönelen yoğun bir göç dalgasına maruz kalmıştır. Gerek Avrupa Birliği’ne üyelik sürecinin devam ediyor olması, gerekse sayıları milyonları bulan göç dalgasının verimli bir şekilde yönetilme ihtiyacı, etkin bir kurumsal yapıyı zorunlu kılmıştır. Bu sebeple Türkiye’de 2013 yılından itibaren göç yönetiminde kurumsallaşma başlamış ve bu sürece yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları da dâhil edilmeye çalışılmıştır.

Göç yönetimi bağlamında Türkiye, merkezi yapılanmaya ağırlık vermektedir. Göç politikası ve stratejisi oluşturma bağlamında İçişleri Bakanlığı’na bağlı olarak oluşturulan Göç İdaresi Başkanlığı tam yetkili ve görevlidir. Her ne kadar yerel yönetimler, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliğinin önemi vurgulanmış olsa da, halen istenilen düzeyde değildir. Göç yönetiminde etkili ve önemli olan aktörlerden biri olan yerel yönetimlere gerek 5393 Sayılı Belediye Yasasında gerekse diğer mevzuatlarda doğrudan göçmenlerle ilgili yetkiler verilmemiştir. Ancak belediye yönetimleri Yasadaki hemşehri hukuku çerçevesinde kentte yaşayan herkesin hemşehri olmasından dolayı göçmenlere hizmetler sunabilmektedir. Yerel yönetimlerin sosyal yardım, eğitim gibi alanlarda göçmenlere sağlanan kısmi hizmetleri bulunmakla birlikte, yasal belirsizliklerin bir sonucu olarak göçmenlere yönelik hizmetlerin geliştirilmesinde çekincelerin bulunduğu ifade edilebilir. Bu çekincelerin giderilmesi için mevzuatta bulunan eksikliklerin bir an önce giderilmesi önem taşımaktadır. Özellikle göçmen nüfusunun yoğun olduğu belediyelerde Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Suriyeli Misafirler Bilgi ve Eğitim Merkezi örneğinde olduğu gibi göçmenlerin sorunlarıyla ilgilenecek, eğitim hizmeti verecek birimlerin kurulması göçmenlerin entegrasyonu açısından etkili çözümler üretebilir.

Göç yönetimi bağlamında sivil toplum kuruluşlarının önemi giderek artsa da, mali ve hukuksal yetersizlikler sebebi ile halen göç yönetiminde önemli

aktörler olarak yer alamamaktadır. Türkiye’de göç yönetiminde sivil toplum kuruluşları tarafından göçmenlere, genellikle maddi destekler verildiği, eğitim ve dil kursları, uyum çalışmaları, alan hakkında bilgi edinmek amaçlı projeler, özellikle kadınlar, gençler ve çocuklar olmak üzere dezavantajlı gruplara destek ve sosyal yardım çalışmalarının yapıldığı görülmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının göç yönetimindeki çalışmaları önemli olsa da yasal hak ve yetkilerinin olmaması etkilerini ve yapabileceklerini olumsuz şekilde etkilemektedir. Bu noktada Türkiye’de göç yönetiminde sivil toplum kuruluşlarının daha aktif ve etkin olabilmeleri gereklidir. Bunun için de sivil toplum kuruluşlarına yasal olarak hak ve yetkiler verilmelidir.

Göç yönetimi, çok katmanlı bir süreci yansıtmalıdır. Yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları gibi paydaşlarla daha etkin yönetim mekanizmalarının geliştirilmesi elzemdir. İtalya, göç yönetimi konusunda önemli bir örnektir. Çünkü göç yönetimini çok paydaşlı yönetim ekseninde merkezi yönetim, yerel yönetim, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası aktörlerle birlikte yürütmektedir. Göç yönetimi konusunda tarihi eskilere dayanan ve başarılı olan ülkelerin göç yönetimindeki yapılanmasını örnek almak; Türkiye’nin kendi göç yönetim sürecini etkin ve başarılı şekilde yürütülebilmesi için oldukça önemli bir yere sahiptir.

Kaynakça

- Akman, Kaan (2018): “Göç Yönetiminde Yerel Yönetimler ve STK İşbirliği”, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 1(3), 452-466.
- Ambrosini, Maurizio ve Joanne Van der Leun (2015): “Introduction to the Special Issue: Implementing Human Rights: Civil Society and Migration Policies”, *Journal of Immigrant & Refugee Studies* 13(2), 103-115.
- Avrupa Kentsel Şartı I. Online: <http://www.migm.gov.tr/kurumlar/migm.gov.tr/Avrupa-Konseyi/KentSart-1.pdf> (08.02.2022).
- Avrupa Kentsel Şartı II. Online: <http://www.migm.gov.tr/kurumlar/migm.gov.tr/Avrupa-Konseyi/AvrupaKentselSarti-2.pdf> (08.02.2022).
- Babaoğlu, Cenay ve Kocaoğlu, Mustafa (2017): “Kentli Sığınmacılar Meselesi ve Belediyeler”, In: *Türk İdare Dergisi*, (485), 497-518.
- Barut, İlgin (2018): “Osmanlı Dönemi’nde Gerçekleşen Göçlerin Kurumsallaşma ve Göç Politikaları Üzerindeki Etkisi”, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*. 18(40/2), 161-190.
- Biehl, Kristen (2012): “Örnek Vaka Analizi: İstanbul”. Ahmet İçduygu (ed.): *Kentler ve Göç: Türkiye, İtalya, İspanya* içinde, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 73-112.
- Costa, António (2014): “Report on the role of local and regional authorities in managing migration in the Mediterranean”, 6th Euro-Mediterranean Regional and Local Assembly (ARLEM) Plenary Session, Antalya, 1-13
- Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (2018): *Bazı Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi*. Karar Numarası: 17. Online: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/09/20180913-6.pdf>. (15.02.2022).

- Çamur, Adil (2017): Suriyeli Mülteciler ve Belediyelerin Sorumluluğu: İzmir Örneği, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 113-129.
- Daoudov, Murat (2015): "Türkiye'de Yabancıların Uyumunda Yerel Yönetimlerin Rolü". Y. Bulut (ed.): *Uluslararası Göç ve Mülteci Sorununun Çözümünde Kamu Yönetiminin Rolü*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları, 39-64.
- Diken İnternet Gazetesi (2019): "Suriyeliler Raporu: 'Kaydı olanlar dahi sınır dışı edildi'", Online: <http://www.diken.com.tr/suriyeliler-raporu-kaydi-olanlar-dahi-sinirdisi-edildi/> (11.02. 2022).
- Doğan, Özlem ve Gürbüz, Salih (2018): "Suriyeli Sığınmacıların Sosyal Entegrasyonuna Yönelik Bir Araştırma", *Turkish Studies*, 13(26), 529-546.
- Efe, Haydar (2018): "Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye'de Yaşanan Göçler ve Etkileri". In: *Sosyal Bilimler Metinleri*, 2018(1), 16-27.
- Ekşi, Nuray (2016): *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Hukuku*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Erdoğan, M. Murat (2017): "Kopuş"tan "Uyum"a Kent Mültecileri: Suriyeli Mülteciler ve Belediyelerin Süreç Yönetimi: İstanbul Örneği, İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.
- Erkiras-Tavas, Olcay (2015): *Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Sürecinde Uluslararası Göç Yönetim Stratejisi (Bir Model Önerisi)*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara.
- GİB (2021): *Uluslararası Koruma İstatistikleri*. T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı. Online: <https://www.goc.gov.tr/uluslararasi-koruma-istatistikler> (18.02.2022).
- GİB (2022): *Düzensiz Göç İstatistikleri*. T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı. Online: <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler> (11.02.2022).
- GİB (t.y.a): *Göç Tarihi*. T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı. Online: <https://www.goc.gov.tr/goc-tarihi> (18.02.2022).
- GİB (t.y.b): *Başkanlık*. T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı. Online: <https://www.goc.gov.tr/baskanligin-gorevleri> (18.02.2022).
- GİB (t.y.c): *Teşkilat Şeması*. T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı. Online: <https://www.goc.gov.tr/teskilat-semasi> (18.02.2022).
- GİB (t.y.d): *Yurt Dışı Teşkilatı*. T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı. Online: <https://www.goc.gov.tr/yurtdisi-teskilati21> (18.02.2022).
- Güneş, İsmail (2004): "Sivil Toplum Kuruluşları", In: *Son Baskı Sanal Dergi*, 1(5), Online: <http://www.sonbaski.com/sayi7siviltoplum.htm> (08.02.2022).
- Graph Commons (2022): *Map Networks*, Online: <https://graphcommons.com> (03.02.2022).
- 5393 Sayılı Belediye Kanunu (2005): Online: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5393.pdf> (03.02.2022).
- Hürriyet Gazetesi (2022): Suriyelilere Seyreltme Planı, Online: <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/hande-firat/suriyelilere-seyreltme-plani-42008714>, (27.02.2022).
- İçduygu, Ahmet; Erder, Sema ve Gençkaya, Ömer Faruk (2014): "Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023", *Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-ötesi Dönüşümlere*". SOBAG Proje No: 106K291, Ankara: TÜBİTAK, İçişleri Bakanlığı.
- İlhan, Suat. (2019): *Jeopolitik: Güç Odağı Kuramı*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Kahraman, Selçuk; Tanıyıcı, Şaban ve Kutlu, Önder (2019): "Türkiye'de Yerel Yönetimler ve Yabancı Göçmenler", *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*,

- Özgür-Keysan, Asuman ve Şentürk, Burcu (2021): "Sorunlar ve Beklentilerin Algılanmasında Kadın Mülteciler ve Sivil Toplum Kuruluşları", *Sosyo-ekonomi Dergisi*, 29(48), 343-376.
- Özgüzel, Seyfi; Çakır, Canan ve Çetintürk, Veli Ercan, (2017): *Mültecilerin Uyum Sorununda Yerel Yönetimler; Hollanda Örneğinden Alınabilecek Dersler*, KAYSEM 11 Bildiriler Kitabı, 1260-1279.
- Resmi Gazete (1934): *İskân Kanunu*. T.C. Resmi Gazete, RG Sayı: 2733, Online: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2733.pdf> (14.02.2022).
- Resmi Gazete (2013a): *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu*. RG Sayı:28615. Online: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130411-2.htm> (14.02.2022).
- Resmi Gazete (2013b): *Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Taşra Teşkilatı Kuruluş, Görev ve Çalışma Yönetmeliği*. RG Sayı: 28821. Online: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/11/20131114-4.htm> (14.02.2022).
- Resmi Gazete (2016): *İnsan Ticareti ile Mücadele ve Mağdurların Korunması Hakkında Yönetmelik*. RG Sayı: 29656. Online: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/03/20160317-9.htm> (14.02.2022).
- Resmi Gazete (2021): *Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi*. RG Sayı: 31643. Online: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/10/20211029-35.pdf> (14.02.2022).
- Ulutaş, Dilara ve Özden Attepe Seda (2021): "Türkiye'de Düzensiz Göç Alanında Çalışan STK'ların Rollerinin Profesyonellerin Gözünden İncelenmesi", *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 21(1), 40-67.
- Talas, Mustafa (2011): "Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye Perspektifi", In: TÜBAR Dergisi, XXIX, 387-401.
- Toksöz, Gülay; Erdoğan, Seyhan ve Kaşka, Selmin (2012): *Türkiye'ye Düzensiz Emek Göçü ve Göçmenlerin İşgücü Piyasasındaki Durumları*. IOM Türkiye.
- Şahin, Şükran (2019): *Yerel Yönetimlerin Göçmenlere Yönelik Politikaları, İstanbul Sultanbeyli Belediyesi Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Şenses, Nazlı (2020): "Göçmen Odaklı Sivil Toplum Oluşumları: Değişen Eylemler Ve Siyasetler", *Alternatif Politika Dergisi*, 12(1), 50-78.
- Sezik, Murat (2017): "Sivil Toplum Kuruluşlarının Suriyeli Mültecilere Yaklaşımı: Adıyaman Örneği", *Route Educational and Social Science Journal*, 4(7), 1-11.
- Sözcü Gazetesi (2020): Mersin Büyükşehir Belediye Başkanın Suriyeli Çıkışı, Online: <https://www.sozcu.com.tr/2019/gundem/mersin-buyuksehir-belediye-baskanin-suriyeli-cikisi-butcemden-suriyelilere-yardim-yapamam-5191817/> (10.07.2020).
- T24 Gazetesi (2020): CHP'li Başkan Suriyelilere Yardımı Kesti, Online: <https://t24/haber/chp-li-baskan-suriyelilere-yardimi-kesti,815975>, (10.07.2020).
- Yıldız, Sümeyye ve Özservet-Çakırer, Yasemin (2016): "Türkiye Göç Politikalarının Entegrasyon ve Yerel Yönetimler Açısından İncelenmesi" Paksoy, Mustafa, Yıldırımçı, Elif, Sarıçoban, Kazım ve Özkan, Özcan (ed.): *Ortadoğu'daki Çatışmalar Bağlamında Göç Sorunu* içinde, Ankara: Efil Yayınevi, 130-149.
- 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (2013): Online: <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf> (03.02.2022).

Bulgaristan'daki Türklerin Göç İkilemleri

Kalmak mı Yoksa Gitmek mi? Nereye?¹

Bahriye CANSIZ ve Ferhunde HAYIRSEVER TOPÇU

Özet

Bulgaristan Türkleri içinde Türkiye'ye veya Avrupa'ya göç edenler, geri dönenler, geride kalanlar görülmektedir. Bu çalışmada Bulgaristan'daki Türklerin göç ikilemlerinin ve bunların sonuçlarının incelenmesi amaçlanmaktadır. Her göçün kendine özgü nedenleri, gidenler ve kalanlar açısından etkileri olmuştur. Bulgaristan'da göçmen dövizleriyle gelir sağlanırken, nüfusun azalması ve yaşlanması, aydın kesimin ve gençlerin kaybedilmesi, yarım kalan aileler, üretim faaliyetlerindeki gerileme vb. sorunlar yaşanmaktadır. Avrupa'da ise göçmenler işgücü ihtiyacını karşılamakta, ancak ev sahibi toplum ile uyum sorunları sürmektedir. Çalışmada literatürden ve Bulgaristan'da Türklerin yaşadığı Kırcaali ilinde yapılan derinlemesine görüşme verilerinden yararlanılmıştır.

Anahtar kelimeler: Bulgaristan Türkleri, Göç, Türkiye, Avrupa, Almanya, Göç İkilemleri

Giriş

Balkan coğrafyası, geçmişten günümüze göçlerle şekillenmiştir. 3. yüzyıldan sonra Macarlar, Avarlar, Kumanlar ve Slavlara kadar pek çok aşiret bu topraklara gelerek daha öncekilerin yerini almıştır. Türk boy ve kavimleri, Bulgaristan'a 4. yüzyıldan başlayıp 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar yerleşmiştir. İlk dönemde Orta Asya'dan göç edip Karadeniz'in kuzeyinden gelerek Balkanlar ve Tuna boyuna yerleşen Türkler olmuştur. İkinci dönemde ise Bulgaristan ve diğer Balkan ülkelerine yoğun olarak yerleşenler, Anadolu'dan (güneydoğudan) göç eden Türkler olmuştur. 11. yüzyıldan itibaren gerçekleşen yeni Türk göçleri, Türk varlığını güçlendirmiştir. Bizans imparatorları Ovçepole, Sofya, Niş bölgelerine Peçenek Türklerini yerleştirmiştir. Ardından Oğuzlar ve en

¹ Bu çalışmada Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 2021 yılında tamamlanan "Bulgaristan'da Yaşayan Türklerin Toplumsal, Siyasal ve Ekonomik Durum Analizi" başlıklı yüksek lisans tezinden yararlanılmıştır.

sonunda Kumanlar (Kıpçaklar) büyük kitleler halinde Bulgaristan'a yerleşmiştir (Karpata, 2004: 57; Acaroğlu, 1999: 22).

Anadolu'dan gelen Türklerin Bulgaristan topraklarına yerleşmesi Osmanlıların Balkan fetihleri ile yoğunluk kazanmıştır. Bulgaristan'ın Osmanlı egemenliği altına girişı Murad Hüdavendigar (1360-1389) döneminde başlamış, 1396 yılında Bulgaristan'ın tamamı Osmanlıya katılmıştır. Osmanlı devleti yeni fethedilen bu topraklardaki nüfus dengesini değiştirmek amacıyla 13. yüzyıl sonu ve 14. yüzyıl başlarında yoğun bir iskân hareketi gerçekleştirmiştir (Cambazov, 2014: 39-40). Bulgaristan Batı Anadolu'dan farksızlaşarak adeta bir Osmanlı-Türk ülkesi haline gelmiştir. Osmanlı'nın zamanla güç kaybetmesinin sonucu 1878 yılında imzalanan Berlin Antlaşması ile Bulgaristan, Osmanlı İmparatorluğu içinde muhtar bir prenslik haline gelmiş ve 1908 yılında bağımsız bir devlet olmuştur. Bulgaristan devletinin kurulmasıyla, yıllar boyunca o topraklarda yaşayan Türkler Osmanlı yönetiminden ayrılarak Bulgaristan bünyesinde azınlık statüsünde yaşamaya devam etmişlerdir. Bulgaristan'ın kurulması ile Bulgaristan Türklerinin göç tarihleri de başlamış ve günümüze dek sürmüştür. Bulgaristan Türklerinin Anadolu'ya yönelik büyük göç hareketleri 1877-1878 göçleri, 1912-1913 göçleri, 1925 göçleri, 1950-1951 göçü, 1968-1978 göçü ve 1989 göçüdür.

Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç hareketliliği sürmekle birlikte, 2000'li yıllardan itibaren Bulgaristan Türklerinin göçü özellikle Almanya başta olmak üzere Avrupa ülkelerine kaymıştır. 2001'den itibaren Bulgaristan vatandaşlarının Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde serbest dolaşım hakkı elde etmesi², 2007'de Bulgaristan'ın AB üyesi olması göç hareketlerini artırmıştır.

Bulgaristan nüfus olarak homojen değildir. Etnik Bulgarlar dışında, Türkler ve Romanlar vardır. Türklerin Bulgaristan nüfusunun yüzde 10'unu oluşturduğu (Kovacheva, 2014: 183) ifade edilebilir. Ancak göçle birlikte bu oran da azalmakta olduğu görülmektedir. Nüfus sayımının yapıldığı 1992, 2001 ve 2011 yılları itibariyle Bulgaristan nüfusu sırasıyla 8.487.317, 7.928.901 ve 7.364.570 olmuştur. Bulgaristan'ın nüfusu azalmaya devam etmektedir: Bulgaristan Ulusal İstatistik Enstitüsü'ne (National Statistical Institute) göre 31.12.2021 tarihi itibariyle Bulgaristan nüfusu 6.916.578'dir (<https://www.nsi.bg/en>, 2021). Türklerin nüfusu ise 1992'de 800.052, 2001'de 746.664, 2011'de 588.318'dir. 2011 yılı itibariyle Türklerin Bulgaristan nüfusu içindeki payı yüzde 8,8'e denk gelmektedir (Özlem, 2017: 174). Bulgaristan, Avrupa ülkeleri içerisinde Almanya'dan sonra en çok Türk nüfusa sahip olan ülkedir (Atasoy, 2007: 4).

---

² Vatandaşlarının dış sınırları geçerken vizeye sahip olması gereken üçüncü ülkelerin ve vatandaşları bu gereklilikten muaf olan ülkelerin listesine ilişkin Council Regulation (EC) No 539/2001 of 15 Mart 2001 (<https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2001/539/oj>, 2022).

Bu çalışmada Bulgaristan'daki Türklerin göç ikilemelerinin ve bunların sonuçlarının incelenmesi amaçlanmaktadır. Bulgaristan Türkleri içinde Türkiye'ye ve Avrupa'ya göç edenler, geri dönenler, geride kalanlar görülmektedir. Her göçün kendine özgü nedenleri, gidenler ve kalanlar açısından önemli etkileri olmuştur. Bulgaristan Türklerinin göç etme nedenleri içinde savaş faktörü, asimilasyon tehdidi, aile birleşimi gibi siyasi ve sosyo-kültürel nedenlerin yanı sıra özellikle 2000 ve sonrasında ekonomik nedenler ağırlıklı olarak yer almıştır. Göçlerin sonucunda ise, Bulgaristan'da bir yandan göçmen dövizleriyle gelir sağlanırken, diğer yandan nüfusun azalması ve yaşlanması, aydın kesimin ve gençlerin kaybedilmesi, yarım kalan aileler, tarım ve sanayi üretim faaliyetlerindeki gerileme, işsizlik ve yoksulluk vb. sorunlar yaşanmaktadır. Avrupa'da ise göçmenler işgücü ihtiyacını karşılamakta, ancak ev sahibi toplum ile uyum sorunları sürmektedir. Çalışmada sırasıyla Bulgaristan'daki Türklerin Türkiye'ye göçü, Bulgaristan'da kalan ya da geri dönen Türkler, Bulgaristan'daki Türklerin Avrupa'ya, özel olarak da Almanya'ya göçü, tarihsel olarak, nedenleri ve etkileriyle birlikte ele alınacaktır. Çalışmada literatürden ve Bulgaristan'da Türklerin yaşadığı Kırcaali ilinde yapılan derinlemesine görüşme verilerinden yararlanılmıştır³.

Bulgaristan'daki Türklerin Türkiye'ye Göçü

Bulgaristan'dan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) ardından başlayan göçler 1912-1913 Balkan Savaşları göçleri, 1925 göçleri, 1950-1951 göçü, 1968-1978 göçü ve 1989 göçü ile devam etmiştir.

1878 Berlin Antlaşması ile bir Bulgar Prenslığı kurulmuş ve Türklerin hak ve özgürlükleri güvence altına alınmıştır. Ancak Rus ordularının çekilmesinin ardından Türklere karşı olumsuzluklar başlamıştır. Can, namus, mal güvenliği kalmayan bir milyon kadar Türk ve diğer Müslüman gruplar hala Osmanlı yönetiminde olan Güney Balkanlar'daki bölgelere ve daha sonrasında Anadolu'ya göç etmişler ve bu tarih itibarıyla Bulgaristan'da azınlık konumuna düşmüşlerdir (Gülmen, 2011: 34; Şimşir, 2012: 18-26).

I. Balkan Savaşı'nda Bulgaristan sahip olduğu toprakları güney ve doğu yönünde büyütülmüştür. Topraklarına kattığı bölgelerdeki Türklere karşı uyguladığı katliamlar Osmanlı'nın yeni sınırlarına doğru göçe neden olmuştur. II. Balkan Savaşı sırasında da benzer biçimde, savaşın bedelini en ağır ödeyenler Bulgaristan'daki Müslüman Türkler olmuştur. Balkan savaşlarında yaklaşık olarak bir milyon Rumeli Türkü'nün topraklarından koparıldığı, bunların

---

³ Bulgaristan'da Türklerin yoğun olarak yaşadığı Kırcaali ilinde 26 Kasım- 4 Aralık 2019 tarihleri arasında yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Betimsel araştırma modelini esas alan araştırmada, kartopu tekniği ve rastgele seçim yöntemi kullanılarak oluşturulan çalışma grubu 26 kişiden oluşmuştur.

200.000 kadarının savaş esnasında hayatını kaybettiği, geri kalanların ise Anadolu'ya sığınmış olduğu söylenebilir (Özlem, 2016: 281; Şimşir 1987: 52-53).

Birinci Dünya Savaşı sonrası imzalanan Mondros (30 Ekim 1918) ve Selanik (29 Eylül 1918) Ateşkes Antlaşmaları uyarınca, Türkiye ile Bulgaristan arasındaki diplomatik ilişkilere son verilmiş; elçilikler 7 yıl süreyle kapalı kalmıştır. Müzakerelerin ardından 8 Ekim 1925'te Ankara'da Dostluk Antlaşması, Dostluk Antlaşmasına Ekli Protokol ve İkamet Sözleşmesi imzalanmıştır. Bu şekilde göçler başlamış; iki devletin vatandaşlarının çalışma, dolaşım, mal mülk edinimi ve ticaret yapma hakları karşılıklı düzenlenmiştir. Türkiye Bulgarları ve Bulgaristan Türkleri, isterlerse göç etme hakkına sahip olmuşlardır. Bu dönemde Bulgaristan'dan ilk göçler 1927 yazında başlamış ve 1930'lu yıllar içerisinde her yıl ortalama 15-20 bin göçmen gelmiştir (Şimşir, 2012: 493). 1923-1938 arasındaki dönemde 88.501 iskânlı göçmen, 116.185 serbest göçmen olmak üzere Bulgaristan'dan 204.686 kişi Türkiye'ye gelmiştir⁴. 1923-1933 arasındaki dönemde gelen göçmenlerin büyük bir kısmı serbest statüde, 1934-1938 döneminde gelen göçmenler ise çoğunlukla iskânlı statüde kabul edilmişlerdir (İnan, 2016: 17).

Bulgaristan'da 1944'te başlayan sosyalist dönemde yeni hükümet öncelikle Türklerin göç etmesine izin vermediğinden, göç edecek büyük bir kitle birikmiştir; bu kitle 1950 yılına gelindiğinde yoğunluğunu hissettirmeye başlamıştır. Kurulan yeni komünist yönetim, alınan ağır vergiler, Türk çocuklarının askere 'Trudovak (işçi asker)' şeklinde alınıp çalıştırılması, 1947'den itibaren Türk azınlığın ileri gelenlerinin ve aydınlarının sebepsiz yere tutuklanmaları, dini yasaklar, eğitim sisteminde yaşanan değişimler, tarlalarının alınıp kooperatifleştirilmesi gibi durumlar Türklerin göç etme isteklerini arttırmıştır (Şimşir, 2012: 231-232). Türkiye'nin 11 Mayıs 1950'de Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütüne (NATO) üyelik başvurusunda bulunması, Sovyetler Birliği'nin yayılma tehlikesi karşısında Batı Bloku'nda yer alması, Kore'ye asker göndermesi Bulgaristan ile ilişkilerin bozulmasına neden olmuştur (İnan, 2016: 17). Bulgar hükümeti, Türklerin sosyalist dönüşümlere karşı olumsuz tutumundan memnun olmamış; ayrıca Türkleri Bulgar-Türk sınırı güvenliğine bir tehdit, Türkiye'nin potansiyel ajanları olarak görmüştür. Bu nedenle Bulgar hükümeti göçü engelleme kararını değiştirmiş; Türkleri göç ettirme ve onlardan boşalan Bulgar-Türk sınırındaki yerlerine Bulgar halkını yerleştirmeyi planlamıştır. 10 Ağustos 1950'de Bulgaristan hükümeti Türkiye'ye gönderdiği nota ile ülkesinde göç etmek isteyen Bulgaristan Türklerine pasaport vermeye başladığını bildirmiş, üç ay içerisinde de 250.000 Türkün kabul edilmesini istemiştir. Bul-

⁴ İskân yardımı; ev, dükkân, tarla gibi şeylerin karşılıksız olarak ya da borçlanma yolu ile göçmenlere verilmesidir. Bu yardımlardan yararlanan göçmenlere iskânlı göçmen denilmektedir. Türkiye'de yerleşmek amacıyla, hükümetten iskân yardımı istememek şartıyla dışarıdan gelmek isteyen Türk soyundan kimseler serbest göçmendir (İnan, 2016: 27).

garistan söz konusu notayı verdiği andan itibaren göçmenleri Türkiye sınırına yığarak, kitleler halinde sınırı geçmeye mecbur etmiştir (Şimşir, 1987: 59). Tanoğlu (1952-1953: 130-131), bunun isteğe bağlı bir göç olmadığını, bir tehcir olduğunu ifade etmiştir. Göç devam ederken, Türk hükümeti 2510 sayılı İskân Kanunu'nun (Resmi Gazete, 21 Haziran 1934), muhacirlerin ve mültecilerin kabulüne ilişkin hükümlere aykırılıktan dolayı 7 Ekim 1950'de sınırı kapatmıştır. 2510 sayılı Kanuna göre, göçmen olmaya hak kazananlar "Türk soyundan meskûn veya göçebe fertler ve aşiretler ve Türk kültürüne bağlı meskûn kimseler"dir (Madde 3). Bu madde hükmüyle, ülkeye kabulüne izin verilen göçmenlik biçimleri; Türk kökenli yerleşik/göçebe bireyler ile Türk kültürünü paylaşan yerleşik kimseler olarak belirlenmiştir. Göçmen olarak kabul edilemeyecekler ise "Türk kültürüne bağlı olmayanlar, anarşistler, casuslar, göçebe Çingeneler [Romanlar], memleket dışına çıkarılmış olanlar"dır (Madde 4). Oysa Bulgaristan, Türklerle birlikte Romanları, sahte vizeli veya vizesiz kimseleri de göndermiştir. Bulgaristan'ın Türkiye'nin şartlarını kabul etmesi üzerine 2 Aralık 1950'de sınır tekrar açılmıştır. Ancak artık günde en fazla 800 göçmenin kabul edilmesine karar verilmiştir. Böylelikle 1950'de 52.185 göçmen Türkiye'ye kabul edilmiştir. 1951'de de aynı kuralla göçler devam etmiştir. Bulgaristan'ın tekrar Türk unsurların arasına göçmen olarak kabul edilemeyecekleri sokması nedeniyle Türkiye 8 Kasım 1951'de sınırı ikinci kez kapatmıştır ve göç kesilmiştir. 1950-1951 yıllarında Bulgaristan'dan Türkiye'ye 37.851 aileye mensup olmak üzere iskânlı göçmen olarak 154.393 kişi gelmiştir (İnan, 2016: 20; Şimşir, 1987: 61; Erder, 2014: 147)⁵.

1951 yılının sonlarında aniden kesilen göç dalgası yine geride birçok göç edecek Türk ve yarım aileler bırakmıştır. Bulgar Türk sınırının Şubat 1953'te açılmasına karşın Bulgaristan, Türklerin göçünü yasaklamış, onları göndermemiştir. Türkiye ile Bulgaristan arasında 22 Mart 1968'de göç anlaşması imzalanmış, anlaşma Ağustos 1969'da yürürlüğe girmiştir. 1969-1978 yıllarında meydana gelen bu göç 'Yakın Akraba Göçü' olarak bilinmektedir. Anlaşmada

---

⁵ Muhacir olarak ülkeye kabul edilenler gerekli işlemlerin tamamlanmasından sonra Bakanlar Kurulu kararıyla Türk vatandaşlığına alınmakta ve kendilerine bazı muafiyetler sağlanmaktadır. "Ağustos 1934 tarihli ve 15035/6599 sayılı İskân ve Nüfus İşlerinin Süratle İkmali Hakkında Tamim 4. maddesi'ne göre, "tabiiyet beyannamesi Türk ırkından olanlara veya Türk kültürüne bağlı olup da Türkçe konuşup Türkçeden başka dil bilmeyenlerin ve Tamim'in yürürlüğe girdiği tarihe kadar Garbi Trakya'dan gerek kaçak ve gerek pasaportla gelmiş olan Türkler ve Türk kültürüne bağlı olanların hızla vatandaşlığa kabul işlemlerinin yapılmasını, bunlardan herhangi bir şekilde kendilerinden şüphe edilenler varsa muhacir kâğıdı verildikten sonra bu tahkikata devam edilmesi ve Pomaklar, Boşnaklar, Tatarlar, Karapapahlar hakkında da aynı işlemlerin yapılmasını karara bağlamıştır. Başka bir devletin tabiiyetindeki Kürtler, Araplar ve Arnavutlar gibi Türkçeden başka dil konuşan diğer Müslümanlara ve bir kayıtle bağlı olmayan ecnebi Hristiyanlara ve Yahudilere vatandaşlığa kabul belgesi (tabiiyet beyannamesi) ve muhacir statüsü verilmemesi, Müslüman Gürcü, Lezgi, Çeçen, Çerkez, Abaza ve diğer Türk kültürüne bağlı sayılan Müslümanlar hakkında merkezden alınacak emirle kişilere fert üzerinden tabiiyet beyannamesi imzalatılması esası benimsenmiştir" (İnan, 2016: 18-19).

Bulgaristan'ın özellikle tarım sektöründeki işgücünü kaybetmek istememesi nedeniyle yakın akrabaların kim olduğu, kimlerin göç edebileceği belirlenip sınırlanmıştır. Bulgaristan'dan ilk göçmen kafilesi 8 Ekim 1969'da gelmiş, göç on yıl sürmüştür. 25-30 bin kadar göçmenin geleceği tahmin edilirken (Şimşir, 1987: 62; Şimşir, 2012: 336), 32.356 aileye mensup 116.521 kişi Türkiye'ye göç etmiştir⁶. Bu göçmenler serbest göçmen olarak kabul edilmişler ve Türkiye'de akrabalarının bulunduğu yerlere kendi olanakları ile yerleşmişlerdir (İnan, 2016: 21)⁷.

Bulgaristan'ın 1969-1978 göç sürecinden beklentileri vardı: Ne kadar olabilirse o kadar çok Bulgaristan Türkünü göç ettirmek ve kalanları da zaman kaybetmeden Bulgarlaştırarak asimilasyonunu tamamlamak. Son göç dalgasının ardından sınırların kapanmasıyla birlikte Bulgaristan topraklarında kalan azınlıkların asimilasyonu hızlanmıştır.

Bulgaristan'da 1984'ün sonlarında soya dönüş uygulamaları ile ülkedeki tüm Türklerin isimleri Bulgar isimleriyle değiştirilmiştir. Bulgar hükümetinin söylemine göre onlar zaten Osmanlı döneminde Türkleştirilmiş Bulgarlardır, böylelikle özlerine dönmüşlerdir. Bu dönemde Türklere çok çeşitli baskılar ve yaptırımlar uygulanmış; buna hem dünya hem Türkiye yoğun tepki göstermiştir. T. Jivkov 2 Haziran 1989'da Türk devletini sınırlarını açmaya çağırmış; pasaport vereceklerini ve kalmak istemeyenlerin gidebileceğini dile getirmiştir. Böylece II. Dünya Savaşı'nın ardından en büyük kitlesel göç olayı yaşanmıştır. İlk göçün başladığı 2 Haziran 1989'dan Mayıs 1990'a kadar Türkiye'ye gelen kişi sayısı 345.960'tır, yani 82.390 aile. Bu arada Kasım 1989'da Jivkov hükümeti devrilmiş; ülke serbest piyasa ekonomisine geçmiştir. Bu dönemde gelen Bulgaristan Türklerinden 212.688 kişi Türkiye'de kalmış; yüzünü aşkın göçmen geri dönmüştür. İki ülke de bu kadar kısa bir zaman dilimi içerisinde bu kadar büyük bir göçün gerçekleşeceğini tahmin edememiştir (Erder, 2014: 152; Mevsim ve Kutlay, 2013: 36; Şimşir, 2012: 444-447; McMeekin, 2013: 123). Türklerin gidişinin ve yeni ekonomik sisteme geçişin de etkisiyle Bulgaristan 1990'lı yıllar boyunca ekonomik krizler yaşamıştır. Türkiye'ye göç parçalanmış ve yarım kalmış ailelerin birleşmesi ve ekonomik nedenlerle 2001'e kadar

---

⁶ Türkiye 1951 tarihli Cenevre Anlaşması'nı 1961 yılında imzalarken zaman ve coğrafi sınırlama getirmiş ve "Avrupa'da 1951'den önceki olaylarda zarar görenleri" mülteci olarak kabul edeceğini belirtmiştir. Türkiye zaman kısıtlamasını, 1967 yılında kaldırmasına karşın, coğrafi kısıtlama halen uygulanmaktadır. Bu durum Türkiye'ye Balkanlardan mülteci gelmesine izin verirken, başka bölgelerden mültecilerin gelmesini önlemektedir (Erder, 2014: 158).

⁷ Serbest göçmenlik uygulaması iskânlı göçmen uygulamasının yerini almaya başlamıştır. 1960 yılından sonra iskânlı göçmen uygulaması neredeyse tümüyle ortadan kalkmıştır. Türkiye'ye gelen göçmenler içinde iskânlı göçmenlerin oranı 1923-1949 yılları arasında %64.2, 1950-1959 yılları arasında %50.2, 1960-1969 yılları arasında %6.9'dur. 1970-1979 yılları arasında iskânlı göçmen bulunmazken, bu oran 1980-1989 yılları arasında %1.8, 1990-1999 yılları arasında %1.0 olmuştur (Erder, 2014: 144-145).

sürmüştür. 1992-2001 arası dönemde yaklaşık 50.000 Bulgaristan Türkü Türkiye'ye göç etmiştir (Özlem, 2017: 172-173).

Bulgaristan'da Kalan ya da Geri Dönen Türkler

Bulgaristan Türklerinin yukarıdaki göç hareketleri içinde gördüğümüz gönüllü ya da zorunlu, bütün ya da yarım aile, hemen ya da belli olmayan bir zamandaki göçü gibi, günümüzde Bulgaristan'da yaşayan, özellikle 1989 göçüne tanık olmuş Türkler de kalmak, gitmek ya da geri dönmek ikilemini hala hissetmektedir.

“Türkiye'ye Göç Edemedik”

Kırcaali'de yapılan derinlemesine görüşmelere⁸ göre, göç edememe sebepleri farklılıklar göstermektedir. Türklerin Bulgaristan'dan büyük göçü esnasında ülkede hala komünist sistemin devam ediyor oluşu ve sınırın kapanıp kapanmayacağını bilinememesi, bir daha Bulgaristan'a geri dönüp dönememe konusunda büyük bir belirsizlik yaratmıştır. O dönemde çocukları askerde olan aileler olduğu gibi, bazılarının gidiş belgeleri çıkmamış, bazılarının gidiş izni verilmemiş, bazılarıysa gitmek istememiştir.

- *“O kadar sıra, belki bin kişi var başvurmaya gelen. Yazan adam da on beş kişi alıyor günde, alır mı? Ondan sonra başladılar vizeye. Sonra kapılar kapandı. Ondan sonra vize vereceğiz dediler, iki üç kere Hülbe'ye vardım, vermediler. 2001'de vize serbest dediler. Gitmek istedim iki kere vardım konsolosa. Koymuyorlar, oradan mühür vurmadıklarında gidemiyorsun.” (A16, E, 1938⁹)*
- *“Niye gitmedim, kapı kapandı. Kaç kere vizeye başvurduğum. Hep gitmek istedim. Göç etmeyi düşünmem mü. Biz hep sanki şey gibi, bilmiyorum, salyangoz, evi sırtındadır,*

---

⁸ Alan araştırması kapsamında, derinlemesine görüşme yöntemi tercih edilmiş ve yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Hazırlanan taslak görüşme formuna son hali verilmesi için 2019 Eylül ayında Kırcaali'de pilot görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Pilot görüşmelerin verilerinin analizi ve sonrasında görüşme formuna ilişkin uzman görüşü doğrultusunda formun kapsam ve görünüş geçerliği sağlanmaya çalışılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda göç, eğitim, din, siyaset ve ekonomi ana temaları ve her bir temaya ilişkin alt sorular vardır. Kırcaali ilinin farklı bölgelerinde 26 Kasım- 4 Aralık 2019 tarihleri arasında görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler ses kaydı olarak kaydedilmiştir. Görüşmelerin sonlandırılmasının ardından ilk olarak ses kayıtları dijital ortama aktarılmıştır. Ardından veriler öncelikle göç, eğitim, din, siyaset, ekonomi temalarına ayrılarak düzenlenmiş; görüşme metinleri, çalışmanın söz konusu temaları dikkate alınarak analiz edilmiştir. İlk yazar (BC) katılımcıların “ağız” özelliklerine hakim olduğundan, çalışmanın görüşme ve çeviri aşamaları kendisi tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu makale söz konusu çalışmanın göç temasına ilişkin verilerinden türetilmiştir.

⁹ (Görüşülen kişiye verilen numara, Erkek (E) veya Kadın (K), doğum tarihi)

bir azımlığın da evi sırtındadır. Yarın ne olacağını bilemezsin, çekip gidersin çantanla.” (A7, K, 1960)

O dönemde kişiler hem kendileri ya da evlatları askerlikle yükümlü oldukları için, hem de evlatlarını, anne baba, nine dedeleri bırakmak istemedikleri için göç edememiştir.

- *“Göç etmememin sebebi oğullarımın ikisi de üç ay arayla askere gitti. Eşimle ikimiz, oturduk düşünüyoruz. Yarabbi bırakıp gitsek kime bırakacağız? Eşim dedi ne olursak olacağız, gidemeyeceğiz dedi. Sonra oğlanlar askerden gelince vize almak için gittiler, görevli adam vermedi, burasını boş bırakmayacağız dedi...burada lazımsınız siz dedi.” (A12, E, 1942)*
- *“O zaman bir oğlum vardı benim 72 doğumlu, askere gidecek diye salmadılar, ben de kaldım oğlumun yanında sonra öyle de kaldı.” (A14, E, 1945)*
- *“Ben 1972 doğumlu olduğum için biraz geç çıkmak zorunda kaldı pasaport. O yıllarda doğan, 72 ve 73 yılında doğan çocukların hepsine kırmızı pasaport yasağı çıkmıştı o yüzden ama bagajımız, bohçamız bağlıydı yani iki yıl hep öyle durdu adeta askerden gelecek de gideceğiz düşüncesiyle. Tabi ki 92 yaşında benim ninem de vardı, o da yatakta olduğu için herhalde de çıkmış bile olsa onu bırakıp gidecek halimiz yoktu. Hasta yatan biriyle de gitmek imkânsız zaten ve böylelikle askere girdim; askerden geldikten sonra aşağı yukarı 93, bir yıl daha bekledik acaba gidilecek mi gidilmeyecek mi ve hemen üniversiteye yazılınca öylece dedik ki bizim kaderimiz böyleymiş, öyle kaldı.” (A24, E, 1972)*

1989 göçü ile Bulgaristan’da yaşayan Türkler, daha önceki göçlerde olduğu gibi aydınlarının çoğunu kaybetmişlerdir. Bu nedenle öğretmen olan bazı kişilere gidiş izni verilmemiştir.

- *“Niyetlendik ama olmadı ki. Türkiye için doksán yıllarımda vize almaya vardım. Oradaki adam sormaya başladı, meslek öğretmen dedim, çalışıyor musun çalışıyorum dedim. Siz öğretmenler gittiniz dedi şimdi de gidiyorsunuz dedi burada kalan çocukları kim okutacak dedi yok vize dedi, çevirdi.” (A4, E, 1950)*

“Benim Vatanım Bulgaristan”

Bulgaristan’ın kurulduğu ilk günden bu yana Bulgaristan Türkleri varlıklarını bu ülkede devam ettirmektedirler. Onlar için yaşadıkları topraklar vatanlarıdır; ata yadigarıdır.

- *“Ben buradayım, ben bir yere gidemem. Benim anamın babamın mülkü burada, Türkiye’de çakıl taşım yok. Bak burada evim tarlalarım var hepsi tapulu. Sonra oğlum da kurmuş düzeni, rahatı iyi. Benim en güzel günlerim, bak torunumun nenesi dedesi sağ, yanındayız, bir aradayız.” (A21, E, 1953)*
- *“Ben burasının vatandaşıyım. Nereye varsan doğduğun vatan bir kere.” (A23, K, 1981)*
- *“Zaman zaman zorluklara katlanırsın ama zaman zaman da diyoruz ya biz evladı fatihanız, bu toprakları bizim atalarımız fethetmiş, bu topraklar sahipsiz bırakılmamalı.” (A7, K, 1960)*

- *"Benim vatanım burası." (A22, E, 2000)*
- *"Kısmet değilmiş bize anladın mı? Kız gitti, şimdi herkes de gittiğinde olmaz bu, buraya da lazım insan." (A15, E, 1940).*
- *"Göç etmediğime pişman mıyım bilemiyorum, bu soruyu çok kendi kendime de sordum böyle bilemiyorum... Gerçekten ne evet ne hayır demek istiyorum. Şimdi 30 yıl oldu artık o yüzden 30 yıl öncesini sorsaydın hiç düşünmeden ne yazık ki gidemedim diyecektim herhalde ama şu an, bir şey diyemiyorum ama buraları da korumaya illa biri kalması lazımdı değil mi? Tabi ki onu korumak için kalmadık, tesadüfen ve kader olarak kaldık ama Atatürk'ün dediği gibi bu topraklara da sahip çıkmaya insan kalması lazım. Değil mi?" (A24, E, 1972)*

"Türkiye'den Bulgaristan'a Geri Döndük"

2 Haziran 1989'dan Mayıs 1990'a kadar Türkiye'ye gelen kişi sayısı 345.960 iken, geri dönenlerin sayısı 133.272'dir. O dönemin koşulları içinde Türkiye, büyük göçmen kitlesine iş ve konut sağlamada hazırlıksız yakalanmıştır (Mevsim ve Kutlay, 2013: 36; Şimşir, 2012: 444-447; McMeekin, 2013: 123). Bulgaristan'dan gelenlerin yaklaşık %90'ı tamamen kendi olanaklarıyla ve kendi istedikleri şehirlere yerleşmişlerdir. Bu durum bu göçmenler için önceki yıllardaki iskânlı göçmenlerden farklı olarak yeterli devlet desteğinin ve denetiminin olmadığını bir göstergesidir (Erder, 2014: 154). Göçmenlerin geri dönüş nedenleri içinde, turist vizesiyle gelen göçmenlerin mağdur olmaları; çalışma izni alamadıkları için, "kısa süreli, güvencesiz ve düşük ücretli" işlerde çalışmak zorunda kalmaları; Bulgaristan'da bıraktıkları mal varlıklarının düzenlenmesinde çıkan sorunlar; işsizlik; farklı bir toplumsal ortamda yetiştiklerinden, yerli nüfus tarafından yadırganmaları; dil sorunları, yerli halka uyum sağlayamama gibi sorunlar sayılabilir (Erder, 2014: 155; Ersoy-Hacısalihoğlu ve Hacısalihoğlu, 2012: 14).

Kırcaali'de yapılan görüşmelerde de, kalacak yerin bulunamaması; akrabaların, yakınların yanlarına kabul etmemesi, sosyalist sistemden kapitalist sisteme dayalı hayata adapte olunamaması, kiralık konut bulamama, bulunsa dahi rahat edememe, aile üyelerinin bırakıp gidilmesi durumunda ise ayrı kalamama gibi nedenler sayılmıştır. Sistem değişikliğine alışamayanlar olmuştur. Zira komünist sistemde eğitim, sağlık gibi hizmetler de ücretsiz olarak halka sunulmuş; konut ve iş bulamama gibi sıkıntılar olmamıştır. Türkiye'de ise bunları yaşamışlardır. Bulgaristan'da alışık oldukları yaşam tarzlarını Türkiye'ye geldiklerinde aynı biçimde devam ettirememişlerdir. Görüşme yapılan yerlerdeki gözlemlere göre kırsal alanlarda yaşayan kişilerin çoğunun evleri müstakildir ve bahçeleri vardır. Bahçelerinde kendi sebze ve meyvelerini yetiştirmektedirler. Kasabalarda ise daireler mevcut olsa da geniş sokak ve cadeler, meydanlar ve parklar vardır. Bulgaristan Türklerinin çoğu kendi evlerinde yaşamaktadır, kira durumu onlar için alışık oldukları bir durum değil-

dir. Ayrıca iki ülke arasındaki yaşayış tarzında da farklılıklar vardır; Türkiye'nin kalabalığı, trafiği vb. unsurlar Bulgaristan'daki sakin hayatı aramalarına neden olmuştur. Aile üyelerinin yarısının Bulgaristan'da kaldığı durumlar da geri dönüşlerde etkili olmuştur.

- *"Yorulmuşlar, ekonomiden mesela kira bulamamışlar, kirada rahatları olmamış, zorluklar çıkmış oradan oraya, bazılarını yakınları kabul etmemiş."* (A12, E, 1942)
- *"Çok zorlanmışlar. Onları yollamışlar çok uzaktaki Samsun taraflara mı ne. Ondan sonra oradan ev bulamamışlar döndüler geldiler. Biraz da burada Jivkov'un zamanında rahattı millet...Her şey bedavaydı burada. Doktora gitmek de bedavaydı, okumak da bedavaydı, okuyan çocuklara yurtlar bedavaydı, hep bedavaydı. Her şey ucuzdu o zaman millet ondan da döndü ama sonra ne yaptılar burasını daha fazla pahalandırdılar."* (A6, K, 1946)
- *"Adam komünist zamanına alışık işe çağırıyorlar, orada işe çağıran yok, hep ondan döndüler."* (A25, E, 1939)
- *"Türkiye, çok kalabalık, insan, araba, ev. Bir sakinlik yok. (A20, K, 1963)*
- *"Çocuklar gelmeyince ben ne yapayım evde tek başıma ahlamları ikimiz. Sonra ne yapacağımızı biz de bilemedik geldik gene buraya."* (A8, E, 1950)

"Türkiye'ye Gidip Geliyoruz"

Türkiye'ye göç edip, sonra Bulgaristan'a dönenlerden bazıları zaman içinde tekrar Türkiye'ye gitmişlerdir. Çünkü alışmış oldukları komünist düzen artık Bulgaristan'da yoktur ve ülke geçiş döneminde zor günler geçirmiştir. Ülkeler arasında gidiş gelişlerin serbest olması ile göç süreci iki taraflı olarak da devam etmektedir. Artık istenildiği zaman gidip akraba ve yakınlar görülebilmekte, hasret giderilebilmektedir. Özellikle yaz tatili dönemlerinde çoğunlukla göç etmiş nine dedeler ile torunları Bulgaristan'da yaz tatilini geçirmektedirler.

- *"Ben burada mutluyum. Gitmediğime pişman değilim, kapılar açık her yere istediğim zaman gidebilirim. Ben burada doğmuşum burada büyümüşüm her zaman için bu toprak beni çekiyor, ben nereye de gitmiş olsam üç gün dururum dördüncü gün buraya dönmek isterim."* (A19, K, 1973)
- *"Göç zor, hani yapabilsen de zor. Mesela bir sürü insan var buradan göç eden ama akılları hep burada. Mesela biz her yaz, en azından gidenlerin üçte biri dönüyor yani. Tatile geliyorlar."* (A18, E, 1989)
- *"Ondan sonra geldiler ondan sonra gene dayanamadılar bir yıl, iki yıl durdular hepsi gittiler gene. Gene kalanlar da oldu gidenler de."* (A10, E, 1949)
- *Göç her zaman için iyi olur mu? Döndüler sonra geriden gidenler de oldu. Şimdi geri dönenlerden gittiler ikinci sefer kaldılar orada. Gittiler çünkü artık burada da işler kötüye gitmeye başladı ya serbest piyasa artık evvelki o komünist piyasa rejimi bitti onlar gene ona alışık."* (A4, E, 1950)

Bulgaristan'daki Türklerin Avrupa Ülkelerine Göçü

Daha önce de ifade edildiği gibi, 2 Haziran 1989'dan Mayıs 1990'a kadar Türkiye'ye 345.960 kişi gelmiş; bunlardan 133.272 kişi geri dönmüştür. Bu geri dönüşün büyük kısmı göçü takip eden ilk yıllarda olmuştur. Öncelikle Türkiye'ye göç eden ve oradaki durumdan hayal kırıklığına uğrayan Bulgaristan Türkleri, Almanya ve Avusturya başta olmak üzere Avrupa'ya yönelmişlerdir. Öte yandan, 22 Ağustos 1989'da Türk makamlarının kararıyla Türkiye sınırı kapatılmış; artık sadece vizeli girişlere izin verilmeye başlanmıştır. Türkiye'ye göç zorlaşınca Bulgaristan Türkleri yönlerini daha çok Avrupa'ya çevirmişlerdir (Kovacheva, 2014: 175).

1989'a kadar Soğuk Savaş döneminde göç sıkı bir şekilde kontrol edilmiş ve ülkeden çıkan göçmenler "sığınmacılar" olarak adlandırılmış ve rejimin geri dönüşüne izin vermemiş; mallarına el koymuştur. 1989'da rejimin yıkılmasının ardından yapılan yasal düzenlemelerle Bulgaristan vatandaşlarına ülkeyi terk etme, yurt dışına çıkma, ülkeye geri dönebilme hakkı tanınmış; çıkış vizeleri kaldırılmıştır (Krasteva, 2019: 16-17). Sosyalist dönem sonrası özgürlüğün bir ifadesi olarak istihdam, kariyer ve eğitime erişme, kendini gerçekleştirme arzusu ile Avrupa'ya göç yaşanmıştır. İlk dönem göçmenlerin yönelimi İspanya, Yunanistan ve İtalya gibi Güney Avrupa ülkeleri (Demir, 2019: 282), coğrafi yakınlığın da etkisiyle Orta Avrupa ülkeleri olmuştur (Kovacheva, 2014: 175). Ekim 1990'da birleşen Almanya daha iyi ve daha güvenli bir yaşam arzusuyla hedef ülke olmaya başlamış ve bu ülkeye sığınma talepleri artmıştır (Naidenova ve Balkanska, 2010: 140-145)¹⁰.

1993-2001 arası vize şartı dönemi olarak ifade edilebilir (Krasteva, 2019: 17). Bu dönemde Avrupa Topluluğu Adalet ve İçişleri Bakanları'nın kararı ile Bulgaristan vatandaşlarının Almanya dahil tüm Schengen ülkelerine kısa süreli girişleri için vize zorunluluğu getirilmiştir. Diğer yandan ekonomik göçmenlerin de siyasi sığınma talebinden yararlanmak istemesi nedeniyle Almanya'da sığınmacı göçünü kısıtlayıcı düzenlemeler ortaya çıkmıştır¹¹. Vize şartı döneminde 1996-1997 yıllarında Bulgaristan'da yaşanan siyasi ve ekonomik istikrarsızlık ve kriz başta Yunanistan, İspanya ve İtalya gibi Güney Av-

---

¹⁰ Siyasi sığınma, Soğuk Savaş döneminde kullanılmış olmasına rağmen, 1990'ların başlarından itibaren Bulgar vatandaşlarının Birleşik Almanya'ya ana göç kanalı haline gelmiştir. Avrupa'daki tüm Bulgar göçmenlerinin sığınma başvurularının yüzde 87'si Almanya'da yapılmıştır. Böylece 1989 ve 1993 yılları arasında 96.000 Bulgar vatandaşı sığınma başvurusunda bulunmuş; başvuruların çoğu 1991 ve 1993 yılları arasında kaydedilmiş ve 31.540 başvuruyla 1992 yılı, en çok başvurunun yapıldığı yıl olmuştur (Kovacheva, 2014: 175).

¹¹ Örneğin Almanya'da 1 Temmuz 1993'te yürürlüğe giren yeni sığınma yasası siyasi sığınma tanımında değişiklik getirmiş ve "güvenli ülkeler" olarak adlandırılan ülkelere gelen kişileri sığınma prosedüründen çıkarmıştır. 1993 yılında Bulgaristan güvenli ülke ilan edildiğinden, Bulgar göçmenler için sığınmacılık bir göç kanalı olmaktan çıkmıştır (Kovacheva, 2014: 175).

rupa ülkelerine göçü tetiklerken, Almanya'ya resmi göç hareketleri daha düşük seviyede kalmıştır (Kovacheva, 2014: 175).

2001-2006 yılları AB katılım öncesi dönemi göstermektedir. Bu dönemi başlatan şey 2001 yılında Bulgar vatandaşlarına Schengen ülkelerine vizesiz giriş ve üç ay vizesiz ikamet hakkı sağlanması olmuştur. Bu dönemde göçler artmaya başlamıştır. Ancak söz konusu vize rejimi serbest dolaşımı içermekte olup emeğin serbest dolaşımını kapsamamıştır (Özlem, 2017: 176). Bu nedenle 2001 sonrası başlayan işgücü göçleri başlangıçta yasadışı bir özellik taşımıştır. Bu dönemde birçok Bulgaristan Türkü turist olarak kayıt dışı ekonomide çalışmışlardır. 2001'den sonra Almanya'ya mevsimlik işçi göçünün de turizm adı altında gerçekleştiği söylenebilir (Kovacheva, 2014: 176). Türkiye'nin 2001 yılında vize uygulamasında değişiklik yapması, Şubat 2001'de ülkede yaşanan ekonomik kriz de Türkiye'ye olan kalıcı göçlerin azalmasında etkili olmuştur (Özlem, 2017: 175-176).

Avrupa Birliği'nin 2007'deki altıncı genişlemesinde Bulgaristan'ın üye olması ile göç ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır. AB katılım sonrası dönemde Bulgar vatandaşları AB vatandaşlığı statüsünü, serbest dolaşım hakkı, AB işgücü piyasasına serbest erişim hakkı¹² elde etmişlerdir (Kovacheva, 2014: 176; Krasteva, 2019: 16).

Bulgaristan'ın AB üyesi olmasının ardından Türkiye 23 Mart 2007'de vize şartlarında değişiklik yapmış; Bulgaristan'dan gelenlerin her 6 aylık süre içinde 90 günü aşmamak kaydıyla Türkiye'de kalabilecekleri kuralını getirmiştir. Bu düzenleme Bulgaristan Türklerinin Türkiye'de iş bulmalarını zorlaştırmış, Türkiye'ye göçlerini büyük ölçüde turistik veya akraba ziyareti şekline dönüştürmüştür (Özlem, 2017: 176). Bu durum da Bulgaristan Türklerinin yönlerini Avrupa'ya çevirmelerinde etkili olmuştur.

2001 sonrasında 250 binden fazla Türk Bulgaristan'dan Avrupa'ya göç etmiştir (Özlem, 2017: 183- 184). Kovacheva'nın (2014) Hamburg araştırmasına göre, katılım öncesi göçe yüzde 84 oranında Bulgarca konuşan kişiler açıkça hakimken, grup katılım sonrası göçmenlerin yalnızca yüzde 53'ünü oluşturuyor. Türkçe konuşan göçmenler, katılım öncesi göçmenlerin %14'ünü oluştururken, katılım sonrası bu oran %38'e yükselmiştir. Türk etnik grubunun Hamburg'daki Bulgar göçmen nüfusu içindeki payı ise katılım öncesinde ve katılım sonrasında sırasıyla %26,2 ile %31,4 olmuştur (Kovacheva, 2014: 183).

Bulgaristan Türklerinin daha önceki göçlerinde savaş faktörü, asimilasyon tehdidi, aile birleşimi gibi daha çok siyasi ve sosyo-kültürel nedenler be-

---

¹² AB üyeleri, geçiş sürecinde yeni üyelerle yedi yıla kadar uzatılabilen ikili anlaşmalar yapabilmektedir. 2007 genişlemesinden sonra 10 AB üyesi (Çek Cumhuriyeti, Estonya, Finlandiya, İsveç, Kıbrıs, Letonya, Litvanya, Polonya, Slovenya, Slovakya) hemen işgücü piyasalarını Bulgaristan ve Romanya'ya açmışlar, diğerleri ise ya uygulamalarını basitleştirmişler ya da bazı kısıtlamaları kaldırmışlardır.

lirleyici iken, Avrupa'ya olan göçlerde öncelikle ekonomik nedenler ağırlıklı olarak etkili olmuştur.

Bulgaristan'ın demokrasiye geçişiyle birlikte ekonomide yapısal dönüşümler meydana gelse de iktisadi istikrar kurulamamıştır. AB'ye katılım öncesi Bulgaristan'da yaşanan olumlu ekonomik gelişme, 2008'deki ekonomik krizle sona ermiştir. 2008'de yüzde 6 olan işsizlik oranı, 2013'te yüzde 13 olmuştur. Kişi başına düşen GSYİH zaman içinde artmasına rağmen, Avrupa ortalamalarının altındadır (Kovacheva, 2014: 177). Bulgaristan, AB'nin en fakir ülkesi olmaya devam etmektedir (T.C. Sofya Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2019: 25).

Bulgaristan'daki bu ekonomik istikrarsızlığın maliyeti Bulgarlar ve azınlıklar arasında eşit olarak paylaşılamamıştır. Yalimov'a (2015: 96-97) göre, 2012'de ülkede yaşayan Müslüman ailelerin yüzde 5'lik bir kısmı geçimlerini kendi imkânlarıyla sağlayabilmektedir. Yüzde 25'lik kısım, emekli maaşı ve sosyal yardımlarla geçinmektedir. Yüzde 50'sinin aylık geliri 150 leva¹³ altındadır. Ülkedeki işsizlik oranı 2014 yılında yüzde 11'in üzerinde iken, Türk halkının çoğunlukta olduğu yerlerde ise yüzde 20'lere ulaşmaktadır. Türklerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde çok az sanayi işletmesi vardır, tarım ve hizmet sektörü de yeteri kadar gelişmemiştir. Diğer bölgelerde ise işçi alımlarında ayrımcılık yapılmaktadır, Türk ve Roman etnik aidiyeti bulunanlar çoğunlukla işe alınmamaktadır. Ya da azınlık statüsünde bulunanlar, genel olarak düşük ücretle çalışmaktadır. Bulgaristan'da asgari ücret 2015 yılında 360 levardır. Azınlık mensubu kişiler iş sözleşmesi yerine hizmet sözleşmesi ile çalıştıklarından dolayı aldıkları ücretler daha da düşüktür (Yalimov, 2015: 91; T.C. Sofya Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2019: 17-29).

Günümüzde hala Türkler Bulgaristan halkının azınlık konumunda olan unsurlarıdır ve aşırı milliyetçilerin onlara karşı nefret söylemlerine ve uygulamalarına maruz kalmaktadırlar. Bu durumdaki Türkler kendilerini ülkede istenmeyen konumunda hissetmektedir. Bunun yanında taşıdıkları isimlerin Türk adı olmasından dolayı pek çok yerde ve alanda iş bulmakta zorlanmaktadırlar, kimlikleri ve aidiyetleri bu durumda engel oluşturabilmektedir. Orduda, devlet kurumlarında yeteri kadar temsil edilememektedirler (Özlem, 2017: 179-181; Gökbel ve Karakuş, 2019: 74).

Bulgaristan'da Türkler arasında ülke genelinde yürütülen siyasete güven eksikliği yaygındır. Ülkede demokrasiye geçişin ardından kurulan Hak ve Özgürlükler Hareketi (Dvijenie za Prava i Svobodi-DPS) demokrasi döneminin başlarında, Türk isimlerin iade edilmesi, sosyalist dönemde yasaklanan Türkçe derslerin seçmeli ders kategorisinde müfredata eklenmesi ve devlet tarafından el konulmuş olan gayrimenkullerin geriye alınması konusunda önemli adımlar atsa da, Türklerin özellikle ekonomik hayatında büyük ölçekli

---

¹³ 1 Bulgaristan Levası yaklaşık 0,51 Euro'dur.

iyileşmeler sağlayamamıştır (Özlem, 2017: 183- 184). Bu nedenle Bulgaristan Türkleri daha iyi ücret alabilecekleri, daha iyi hayat standartlarına sahip olabilecekleri, çocuklarının daha iyi eğitim alabilecekleri, etnik ve dini aidiyetlerine daha çok saygı gösterileceğine inandıkları Avrupa ülkelerine yönelmektedirler.

- *“Bizim çocuklarımız orada (Avrupa’da) çıkardıkları paralarla ailelerini besliyorlar. Neye çalışacak burada boğaz dolusuna çalışılır mı?” (A5, E, 1942)*
- *“Belediye binasında (Kirkovo) şu anda çalışan yüz kişi var ama ortalama maaşı Euro olarak 400 Euro. Bir genç şu anda en azından bir 500 Euro maaş alamıyorsa Bulgaristan’da tabi ki durmaz, gidip başka devlette kendi hakkını arayabilir.” (A24, E, 1972)*
- *“Ailede Avrupa’da çalışan varsa o ailenin ekonomik durumu güzel ama burada çalışan varsa yani boğazını doyurmak için çalışıyor. Yüksek maaşlı bir yerde doktor ya da firma sahibi, market sahibi olman lazım; yani işçi olursan giderin gelirini ancak karşılıyor burada.” (A23, K, 1981)*
- *“Burada hiçbir şeye para yok ki. Para yok, geçim yok, sıkıntı, senin aldığın maaş 500 leva. Senin yiyeceğin yok, gezeceğin yok, giyeceğin yok bilmem neyin yok, yok... Onlar ayda hepsine yetecek mi? Mesela kendi sigortanı kendin ödüyorsun. Liseyi bitirir bitirmez Almanya’ya gittim. Niye göç ettim? Çünkü buradaki işte ben geçinemeyeceğim, şimdi geçinirim, bak mesela evlenene kadar geçinirim, evlendikten sonra? Nasıl geçineceğim? Burada 500 leva alacağıma orada neden 2000 euro almayasın?” (A22, E, 2000)*

Bulgaristan’ın AB üyeliğinin etkisiyle göç stratejileri değişmektedir. Bulgaristan’ın AB’ye katılımı ile ilk olarak önceki dönemlerde Bulgaristan’ı terk etmiş olan ve AB ülkelerinde ikamet eden düzensiz göçmenlerin statüleri yasal hale gelmiştir. İkinci olarak diğer AB ülkelerinde yaşamayı ve çalışmayı seçmiş olan Bulgaristan Türkleri artık AB vatandaşları olarak serbest dolaşım hakkı kazanmışlar, AB içinde yer değiştirmişlerdir (Krusteva, 2019: 16).

Göçün süresiyle ilgili olarak, katılım öncesi dönemde serbest dolaşım rejimi altında beklenildiği gibi, geçici göç artmıştır. AB’ye katılım sonrası AB vatandaşlığı, oturma izni zorunluluğunu ortadan kaldırmış, böylece döngüsel göç için yasal ihtiyaç ortadan kalkmış ve uzun vadede daha kalıcı yerleşimin önü açılmıştır. İşgücü göçü, geçiş dönemlerine rağmen baskın bir hareketlilik biçimi haline gelmiştir. 2014’e kadar işgücü piyasasına erişimin sınırlı olması erkek ve düşük vasıflı göçü artırırken, bu sınırlamaların kalkması ile göçün kompozisyonu da çeşitlenmiştir (Kovacheva, 2014: 184-185). Son zamanlarda göçler aile göçüne dönüşmüş; göçe katılan kadın, çocuk, nine, dede sayısında artış yaşanmıştır.

- *“Avrupa’ya giden çok oldu. Zaten Avrupa olmasaydı burada ne işleyecekti millet? Bereket gençler Avrupa’ya gitti, ne iş bulurlarsa işliyorlar oralarda. Çok iyi para alıyorlar ama onlar. Kalıyorlar artık yerleştiler oralara, kimlik aldılar, orasının vatandaşı oldular.” (A6, K, 1946)*

- *“İlk başta eşleri gitti. İşte bir beş, on yıl çalıştılar ondan sonra artık tabii çocuklar yalnız büyüyor babalar yılda bir ay geldiği için ondan sonra anneler aldı çocuklarını gitti. Hatta şu son yıllarda neneler dedeler de gidiyor. Çocukları çalışabilsin diye torunlarına bakmak için yaşlılar da gitmeye başladı son üç beş yılda.” (A9, K, 1979)*
- *“Şu an durumumuz pek parlak diyemeyeceğim, eğer böyle bir dolanmış olsanız çevreyi, gençler neredeyse hep batı devletlerinde. Aileleriyle gitmeye başladılar, iş imkanları olmadığı için burada. Burada normal bir hayat yaşamak zor.” (A19, K, 1973)*

Avrupa’ya Göç İkilemi

Göç hem göç veren hem de göç alan ülkeler açısından olumlu ya da olumsuz birçok farklı etki yaratmaktadır. Bu bölümde Bulgaristan Türklerinin Avrupa’ya göç ikilemi ele alınacaktır.

Göçün yaratmış olduğu olumlu etkilerin başında göçmen dövizleri¹⁴ gelmektedir. Dövizler özellikle gelir artışı, sağlık hizmetleri ve eğitim hizmetlerine erişim, gayrimenkul veya küçük işletme yatırımları yapabilmeyi sağlamaktadır (Krasteva, 2019: 27). Maeva (2005: 6) Bulgaristan Türklerinin AB’ye göçünün hemen hemen çoğunun akrabaların olduğu ülkelere yönelik olduğunu, hedef ülkede, göçmenlerin çok tutumlu yaşadığını ve gelirlerinin çoğunu eve gönderdiklerini, bu gelirlerin daha çok ev ihtiyaçları için kullanıldığını ifade etmektedir. Mümkün olduğunda, diğer büyük harcama olasılığı da en yakın kasabalardaki gayrimenkullerin satın alınmasıdır.

Kırcaali’de görüşme yapılan Bulgaristan Türklerinin açıklamalarında da göç eden kişiler sayesinde gelirlerinin arttığı, giderlerini daha rahat karşılayabildikleri anlaşılmaktadır.

- *“Bulgaristan’ın en büyük geliri şu anda dışarıda çalışanlardan geliyor. Büyük rakamlar geliyor, geçenlerde bu senenin istatistik raporlarını açıkladılar, Bulgaristan’a bu sene gelen en büyük pay Avrupa Birliğinden gelen para oldu. O söylenen bir buçuk milyar Euro da yalnız bankalar yoluyla gelen, elden getirilenler gene ayrı. Hani o paralar da burada kalanlara lazım, o insanların burada kalan yakınları o parayla geçinebiliyor.” (A4, E, 1950)*

Olumlu etkilerine karşın, göçler Bulgaristan’da demografik, ekonomik, sosyal vb. açılardan olumsuzluklar da yaratmaktadır. 1989 göçü ile Bulgaris-

¹⁴ Bulgaristan Ulusal Bankası’nın (BNB) sadece 2.500 Euro’nun üzerindeki transferleri dikkate alarak vermiş olduğu gelen toplam döviz miktarı 2016 yılı itibariyle 869 milyon Euro; 2017 yılı itibariyle 1.153 milyar Euro olmuştur. 2017 yılı döviz miktarı aynı yıl 901,9 milyon Euro olan doğrudan yabancı yatırımı da aşmıştır. BNB verilerine göre, 2007-2018 yılları arasında toplamda en fazla göçmen dövizinin geldiği ilk altı ülke Almanya, Yunanistan, İtalya, İspanya, Birleşik Krallık, ABD’dir. 2017’de 266.5 milyon Euro ile ilk sırayı Almanya almıştır. Almanya’yı ABD (208.8 milyon Euro), İspanya (152.0 milyon Euro), Yunanistan (91.7 milyon Euro), Birleşik Krallık (77.9 milyon Euro), İtalya (52.8 milyon Euro) izlemiştir (Krasteva, 2019: 27).

tan'da yaşayan Türkler, daha önceki göçlerde olduğu gibi öğretmen, doktor, mühendisler başta olmak üzere aydınlarının çoğunu kaybetmiştir. Avrupa'ya ise öncelikle gençler göç etmiştir. Gidenler sadece Bulgaristan Türkleri de değildir, Bulgar gençleri de göç etmektedir.

Gençlerin göçü nedeniyle nüfus azalmakta, Bulgaristan "yaşlılar ve terk edilmişler ülkesine" dönüşmektedir. 2000'lerde ülkede her 1,2 çalışana 1,0 emekli düşmüştür (Atasoy, 2007: 6). Günümüzde Bulgaristan'ın nüfusu 7 milyonun da altına düşmüştür ve nispeten küçük ve yaşlı işçilerin hakimiyetinde bir potansiyel çalışan havuzu vardır. İşletmeler Bulgaristan'da uygun işgücü bulmakta artan şekilde zorlanmaktadır. Ülke yaşlı işçilerin hakimiyetinde olduğu için daha az üretken hale gelmektedir. Ayrıca, formel iş tecrübesine sahip mesleki vasıflı işgücü düşük ücretler nedeniyle istihdam edilememektedir. Sanayi ve hizmet sektöründe yeterli iş olanağı yaratılmadığı gibi, tarım sektörü de yeterli gelir sağlamamaktadır (Krasteva, 2019: 7, 31).

- *"Çok şükür halimize ama insan azaldı mutluluk yok, huzur yok. Siz şimdi Türkiye'de yaşadığımızdan burada fark edemiyorsunuz, bizim buraları çok zayıf, çok insan gitti. İlk önce doktorlar, öğretmenler gittiler. Burası kaldı çırılçıplak."* (A8, E, 1950)
- *"Hepsi gitti yalnız Türkiye'ye değil Avrupa'ya da bütün bu gençler mesela bizden bu köyden yüz çocuk gidip çalışıyorsa bugün bütün Bulgaristan'ı düşün. En az bir milyon işçi var Bulgaristan'da genç nesil. Bulgaristan'ın ekonomisi bu yüzden çöküyor daha da çökecek. Bulgarlar da gitti. Doktorlar gitti, doktor yok, hemşire yok..."* (A4, E, 1950)
- *"Avrupa Birliği dışı göç edenlere iyi geldi, burada kalanlara hiç iyi gelmedi. Ülke nasıl kalkınsın. AB'ye girince gençler öteye gitti burada hemen hemen yaşlılar bir de gidemeyenler, biz gibiler kaldı. Ne olursa olsun hepsi kaçıyor, gidiyor."* (A23, K, 1981)
- *"İşte böyle hallere düştü Bulgaristan da ama ben yalnız Türkler için demiyorum bunu, Bulgar çocukları da aynı. Sizin gibi genç çocuklar kimi ailesiyle, kimi yalnız başına, elinde tahsili var, elinde sanatı var onlar Avrupa'da kölelik yapıyor. Bin beş yüz euroyla gelmiş Bulgaristan'da kral, padişah gibi yaşıyor. Bin Euro bizde artık iki bin leva ediyor. Aldıkları üç bin leva maaş ediyor. Üç bin leva maaş ben kırk üç sene çalıştım almadım, almadım üç bin leva. Ama biz orada almış olduğumuz bin beş yüz euroyla seni, beni, ailemizi, çocuklarımızı besliyoruz, evimizi yapmaya çalışıyoruz. Anladınız mı ben onun için diyorum onlar bizim sırtımızda yaşıyor, biz hala şimdi yine de köleliği meydana getirdik. Bu beni üzüyor yani. Çünkü işlenmiş olsa, burada bir karış toprak boş kalmazdı ama yok ki neye çalışacak burada, boğaz dolusuna çalışılır mı?"* (A5, E, 1942).

Göçler nedeniyle azalan nüfus, kasabalarda da kendini göstermektedir. Avrupa'ya gidenlerin çoğu kazandıkları para ile dairelere yatırım yapmaktadır fakat güncel durumda bu evlerde oturan insanlar da yoktur.

- *“Şu an Kırcaali bölgesinde, bu kasaba kişi başı en çok daire inşa edilen, büyük büyük apartmanlar, daireler yapılan kasaba, çok hızlı gelişen ama ne yazık ki hayalet bir kasabaya dönüşmeye mahkum gibi... çünkü daireler var evet onları satın alan kişiler de var ama yaşayan kişiler yok. Satın alanlar Batıda, Avrupa’da, Türkiye’de. Evet, inşaat sektörü devam, iyi güzel yapılıyor fakat insan nüfusu az olduğu için yüzde yüz değil ama bunların içerisinde yaşayan kişiler yok.” (A24, E, 1972)*

Bulgaristan Türkleri ekonomik taleplerinin yanı sıra kendileri ve çocukları için daha iyi hayat standardına gelişmiş bir Avrupa ülkesinde erişebileceklerini düşünmektedirler. Göç sonrasındaki aşamada etnik ya da dini topluluğun oluşumu, kültür, kimlik, devlet, ulus, vatandaşlık vb. birçok boyut vardır. Bu çerçevede Bulgaristan Türklerinin göç sonrası hayatlarını şekillendirecek faktörler içinde göç etmiş oldukları her bir AB ülkesinin özellikleri, göçmenlere yönelik tavrı ve politikaları; Bulgaristan Türklerinin kendi ülkelerinden getirdikleri yapısal ve bireysel arkaplan özellikleri karşılıklı etkileşim halindedir (Erbaş, 2019: 161).

Özellikle 1989’dan sonraki göç sürecinde birçok Bulgaristan Türkü Almanya’ya göçmen olarak giriş yaparken, Almanya’daki Türk toplumu ile irtibata geçmişler, onların olduğu yerlerde kalmışlardır. Bu şekilde kendilerini yalnız hissetmemişlerdir. Almanca bilmediklerinden bu dille bir iletişim kuramamışlardır. Camiler temel olarak sosyal iletişim yerleri olmuşlardır. Almanya’daki Türklerin dini örgütleri Bulgaristan Türklerine gerekli dini bilgilerin verilmesi, gündelik hayat için destek sağlanması, mültecilik ve göçmenlikle ilgili konularda Alman kurumları ile iletişim kurma vb. konularında yardım etmişlerdir. Almanya’daki Türkler onların ilk işverenleri olmuştur. Küçük işletme sahibi Türkler tarafından işe alınmış; genellikle küçük Türk restoranlarında çalışmışlardır (Naidenova ve Balkanska, 2010: 145; Maeva, 2005: 5-6).

Göçün ilk dönemindeki zorluklarının üstesinden gelmeyi kolaylaştıran bu yakınlaşma göç sürecinin devamında da kendini göstermektedir. Türkçe iletişim kurabilme kolaylığı nedeniyle Türklerin yoğun oldukları yerleri tercih etme eğilimi sürmüştür. Erkek ve düşük nitelikli göçün ağırlığı nedeniyle bu durum iş bulma ve sosyal uyum açısından da kolaylık sağlamaktadır. Diğer yandan Almanya’ya ilk gelen Bulgaristan Türklerinin Türkiye’den gelmiş olan Türklerle yakınlaşması gibi, artık Bulgaristan’dan daha önce gelmiş olan Bulgaristan Türklerinin kendilerinden sonra gelecek olanlar için de bir ön grup oldukları söylenebilir. Bu durumda aynı Türkiye’den gelen Türkler gibi Bulgaristan’dan gelen Türkler arasında da gruplaşmalar vardır ve aile göçleri ile birlikte bu grup da büyümektedir.

Almanya’daki Bulgaristan Türkleri ile diğer Türklerin kimlikleri açısından bir başka benzerlik din boyutundadır. Şubat 2011 resmi nüfus sayımına göre Bulgaristan’da 577 bin 139 vatandaş dinsel kimliğini Müslüman olarak

belirtmiştir. Etnik dağılıma bakıldığında 444 bin 434 Türk kökenli Bulgaristan vatandaşı kendini Müslüman olarak tanımlamıştır. Bu nüfusun ise 420 bin 816'sı Sünni ve 21 bin 610'u Şii'dir¹⁵.

Bulgaristan'ın geçmişten gelen sosyalist politikalarının, artan asimilasyon uygulamalarının ve sonrasındaki demokrasi döneminin Türk dini kimliği ve davranışlarında üç ana yansıması olmuştur. Bunlardan ilki dinin rolünün güçlendirilmesi ve dindarlığın geri dönüşü (İslam'ın yeniden-canlandırılması süreci); ikincisi bir ideoloji olarak dinin reddi (ateist fikirler); üçüncüsü duruma veya muhabata göre mevcut dini inançların ve davranışların tezahürü ile ilgili durumsal tutum (Maeva, 2015: 88)¹⁶.

Almanya'daki bazı Türklerin kendi kimliklerini, farklılıklarını katı ve sınırlayıcı, içe kapanık bir şekilde yaşama arzusu Bulgaristan Türkleri için de etkili olmuştur. Naidenova ve Balkanska'ya (2010) göre bazı Bulgaristan Türkleri pratikte bu döngünün dışına çıkmamaktadırlar. Onlar Almanya'da yaşamakta, ancak gerçekte yeni bir kültüre uyum sağlama fırsatından yararlanmamaktadır. Bu çerçevede bazı Müslüman Bulgaristan Türklerinin Almanya toplumuna entegrasyonundaki sorunları, Almanya'daki Türk etnik grubunun entegrasyon sorunlarına benzemektedir. Buna karşın, Almanya'da Bulgaristan Türklerinin bir kısmı özellikle çocuklarını yaşadıkları Alman toplumuna adapte etmek için mevcut Türk göçmenlerle sınırlı olan çalışma ve yaşam döngüsünden çıkmak istemektedirler (Naidenova ve Balkanska, 2010: 159).

2007 yılında AB üyeliği sonrası Avrupa'ya artan göçleri dikkate alındığında, Bulgaristan Türkleri açısından göç sonrası aşamanın henüz erken bir aşamada olduğu anlaşılabilir. Bulgaristan Türklerinin davranışları ve gelecekteki durumları hem kendilerinin hem de çocuklarının eğitim düzeylerine, mesleki kariyerlerine ve Alman toplumu ile iletişim kurabilme becerilerine bağlı olacaktır. Bu durumda Bulgaristan Türklerinin Almanya'daki gelecekle-ri, mevcut sorunları tarafların nasıl çözeceğine bağlıdır.

Sonuç

Bulgaristan Türkleri savaş, can ve mal güvensizliği, sistem değişikliği, asimilasyon uygulamaları, aile birleşimi gibi siyasi ve sosyo-kültürel nedenlerle isteğe bağlı olarak ya da çoğunlukla zorunlu olarak Türkiye'ye göç etmişlerdir. Bu göçler geride, kalmak ve gitmek arasında hisler taşıyan kişiler ve yarım

---

¹⁵ 42 bin 201 Roman kökenli Bulgaristan vatandaşı, 67 bin 350 etnik Bulgar vatandaşı (toplam etnik Bulgar nüfusun yüzde 1,1'i) dinsel kimliğini Müslüman olarak belirtmiştir. Dinsel aidiyetini Müslüman olarak belirten etnik Bulgar vatandaşların Pomak oldukları ifade edilmektedir (Alptekin vd., 2020: 44).

¹⁶ Bulgaristan'daki dini inancın derinliğine ilişkin EURO 2000 Anketi verilerine göre, Türk nüfusunun %28'i derinden dindar, %47'si bir dereceye kadar dindar ve %19'u çoğunlukla ateisttir (Maeva, 2015: 88).

aileler bırakmıştır. Günümüzde Bulgaristan Türkleri için hem Bulgaristan hem de Türkiye farklı özellikleri ile anavatan olarak görülmeye devam etmekte; ülkeler arasında akraba ve turistik ziyaret şeklinde gidiş geliş sürmektedir.

Bulgaristan Türklerinin Avrupa'ya olan göçlerinde ise ekonomik nedenler ağırlıklı olarak etkili olmuştur. 2001'den itibaren AB ülkelerinde serbest dolaşım hakkı elde edilmesi, 2007'de AB üyeliğinin elde edilmesi çekici göç nedenleridir. Bulgaristan'ın işsizlik, yoksulluk, sanayi ve tarımsal üretimde ortaya çıkan gerileme vb. ekonomik sorunları, bu sorunların azınlık Türkler açısından daha ağır etkiler yaratması ise itici nedenlerdir. AB'ye katılım öncesinde ve katılım sonrası geçiş döneminde erkek ve geçici işçi göçü ya da yasal olmayan göç ağırlıkta iken, üyelik sonrası ve çalışma serbestisinin de sağlanması ile düzenli hale gelen göçler aileleri de içerecek şekilde genişlemiştir.

Bulgaristan Türklerinin Avrupa'ya göçleri kendi içinde ikilemler barındırmaktadır. Avrupa'ya göçler öncelikle hem giden hem de geride kalan Bulgaristan Türkleri için gelir artışı yaratmaktadır. Ancak Bulgaristan açısından bakıldığında Türklerin yoğun olarak yaşadıkları kırsal bölgelerde bulunan köyler terkedilmeye başlamıştır; geriye yaşlı nüfus, yarım aileler kalmıştır.

AB üyeliğine rağmen, Bulgaristan'daki Türklerin ekonomik durumlarıyla ilgili sorunlar çözülememiştir. Türklerin göçü, azınlık olarak yaşadıkları Bulgaristan'daki nüfuslarını azaltmaktadır. Bulgaristan'dan dışa göç, ülkenin kalkınma potansiyelini de azalttığından, geride kalanların bu ülkedeki gelecekleri de zora düşmektedir. Bulgaristan Türklerinin AB'ye göçü bu azınlık için kendi ülkelerinde belirli yaşam standartlarını ve sosyal statülerini sürdürmenin tek yolu olarak görülmektedir. Bu durumda Bulgaristan'da yaşayan Türkleri ya da gelecek kuşakları içeren bir zincir göçün devam edeceği düşünülebilir.

Bulgaristan Türkleri ekonomik sorunlarının yanı sıra Bulgaristan'da azınlık olmanın yaratmış olduğu sorunlardan gelişmiş bir Avrupa ülkesine yerleşerek kurtulabileceklerini düşünmektedirler. Göç sonrası aşamada göç veren ve göç alan ülkelerin yapısal özellikleri gibi göçmenlerin geçmiş ve şimdiki özellikleri de etkili olmaktadır.

AB üyesi bir devletin vatandaşı olmaları nedeniyle Bulgaristan Türkleri Avrupa'da, AB üyesi ülkeler dışından gelen göçmenlere göre daha avantajlıdır. Almanya'nın gelişmiş bir ülke olarak sunmuş olduğu olanaklar çekiciliğini sürdürmektedir. Ancak göçmenlere yönelik, özellikle Müslümanlara yönelik olumsuz tutumlar da vardır. Bulgaristan Türklerinin göç ettikleri Almanya'da mevcut Türk topluluklarıyla yakın ilişkisi bir taraftan göç sürecinin olumsuz etkilerinin atlatılmasında yardımcı olmaktadır. Diğer taraftan Almanya'daki Türklerin yaşadıkları sorunların Bulgaristan Türkleri tarafından da tekrar edilmesi ikilemi vardır. Bulgaristan Türklerinin sosyalist dönem, asimilasyon dönemi ve demokrasi dönemini içeren farklı devlet geçişleri,

onların etnik ve dini kimliklerini etkilemektedir. Diğer yandan Bulgaristan Türklerinin davranışları ve gelecekteki durumları onların eğitim düzeylerine, mesleki kariyerlerine ve Alman toplumu ile iletişim kurabilme becerilerine bağlı olacaktır. Bulgaristan Türklerinin göçleri umudun yanı sıra zorlukları ile devam etmektedir.

Kaynakça

- Acaroğlu, M. (1999): *Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Alptekin, H.; Lika I.; Dağdelen, M. D.; Erdoğan, V. (2020): *Bulgaristan Türklerinin Kültürel, Ekonomik ve Siyasi Sorunları, Talepleri, Çözüm Önerileri*. Ankara: SETA.
- Atasoy, A. (2007): "Postsosyalist Dönemde Bulgaristan'da Yaşanan Demografik Kriz ve Yansımaları". In: *U.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 8 (12), 1-24.
- Cambazov, İ. (2014): *Beşiğim ve Eşiğim (Anılar-Belgeler-Bilgiler)*. İstanbul: Erkam.
- Erbaş, H. (2019): *Gidişlerden Kaçışlara Göç ve Göçmenler Kuram, Yöntem ve Alan Yazıları*. Ankara: Phoenix.
- Erder, S. (2014): "Balkan Göçmenleri ve Değişen Uygulamalar: İskan Kurumunun Dostları", In: A. İçduygu, S. Erder, Ö. F. Gençkaya (ed): *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere*. İstanbul: MiReKoç, 138-172.
- Ersoy-Hacısalihioğlu, N.; Hacısalihioğlu, M. (2012): *89 Göçü: Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç*. İstanbul: Balkar&Balmed.
- Gökbel, A.; Karakuş, A. (2019): "AB Üyeliği Sonrası Bulgaristan'da Türk Azınlığa Dair Devam Eden Sorunlar". In: *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 3 (1), 56-78.
- Gülmen, O. (2011): *Bulgaristan Türkleri Tarihinden Esintiler (Anılar-Belgeler)*. Ankara: Ayyıldız.
- <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2001/539/oj>, (3.2.2022).
- <https://www.nsi.bg/en>, (31.12.2021).
- İnan, C.E. (2016): "Türkiye'de Göç Politikaları: İskân Kanunları Üzerinden Bir İnceleme". In: *Göç Araştırmaları Dergisi* 2(3), 10-33.
- Karpat, K. H. (2004): *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*. (Çev. R. Boztemur), Ankara: İmge.
- Kovacheva, V. (2014): "EU Accession and Migration: Evidence for Bulgarian Migration to Germany", In: *Central and Eastern European Migration Review* 3(2), 173-188.
- Krasteva, A. (2019): *The Bulgarian Migration Paradox Migration And Development In Bulgaria*. Sofia: Cáritas Bulgaria Publ.
- Maeva, M. M. (2005): "Bulgarian Turks and the European Union". In: *ResearchGate* 1-7.
- Maeva, M. M. (2015): "Turkish Religious Identity in Bulgaria in The Last Twenty-Four Years (1989-2013)". In: *ResearchGate*: 82-106.
- McMeekin, N. E. (2013): *Bulgaristan'ın Türklere Yönelik Politikası ve 1989 Büyük Göçü*. Ankara: USAK.
- Mevsim, H. ve Kutlay, M. (2013): *Tarihe Not Düşmek: 1989 Göçü*. Ankara: USAK.

- Naidenova, P. ve Balkanska, I. C. (2010): "Case Study on Bulgarian Immigration to Germany," In: I.C.Balkanska (ed.): *Sustainable Development and Diversity in Bulgaria*. Bulgarian Academy of Sciences - Economic Research Institute, 11, 135-166.
- Özlem, K. (2016): "Bulgaristan'ın Türk Azınlık Politikası (1912-1923)". In: *VIII. Uluslararası Uludağ Uluslararası İlişkiler Kongresi*. 28-29 Kasım 2016, Bursa, 277-293.
- Özlem, K. (2017): "2001 Sonrası Dönemde Bulgaristan'dan Avrupa Birliği Ülkelerine Türk Göçlerinin Analizi". In: *Karadeniz Araştırmaları XIV* (55), 169-188.
- Şimşir, B. N. (1987): "Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu". In: *Bulgaristan'da Türk Varlığı* Ankara, 47-66.
- Şimşir, B. N. (2012): *Bulgaristan Türkleri (1878-2008)*. Ankara: Bilgi.
- T.C. Sofya Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği. (2019): *Bulgaristan'ın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri (2018-2019)*. Sofya: STM.
- Tanoğlu, A. (1952-1953): "Bulgaristan Türklerinin son göç hareketi (1950-1951)". In: *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi* 1 (4), 129-161.
- Yalimov, İ. (2015): *Bulgaristan'da Azınlık Hak ve Özgürlükleri Sorunu*. Sofya: Müslümanlar Diyaneti Başmüftülüğü.

Küresel Göç ve Göç Hareketleri

Karşılaştırmalı Kısa Bir Değerlendirme

Avrupa Birliği, ABD ve Kanada¹

Hıdır ÇELİK

Özet

Küresel bir olgu olarak göç insanlık tarihi kadar eskidir. Ancak göç politikası genellikle yalnızca ulusal bir bağlamda düşünülür ve yapılır. Uluslararası göç ise ülkelerin ve ulusal devletlerin oluşumu ile ortaya çıkmıştır. Ulusal devletler göç politikalarını kendi ulusal çıkarlarına uygun olup olmadığına karar vererek belirlerler. Göç hareketlerini dört kategoride ele alabiliriz: İç göç, ülkelerarası göç, iç savaş ve siyasal nedenlerle göç/mülteciler ve son olarak doğal afetler, iklim değişikliği ve sosyal sorunlardan kaynaklı göç. Ülkelerarası ve kıtalararası göç hareketlerinde göçmenleri iki gruba ayırabiliriz. Birinci Grup: Her ulusal devletin göç politikasında belirlenen yasal çerçeve içinde göç edenler: Düzenli Göç (nitelikli işgücü, aile birleşimi, öğrenim vb.). İkinci Grup: Bir ülkede yasal olmayan, kaçak yollarla gelen göçmenler: Düzensiz Göç. Avrupa Birliği (AB), kendi üyesi olmayan ülkelere gelen göçmenlere ilişkin ortak bir göç politikasına sahip değildir. Her ülke kendi ulusal politikaları ve çıkarlarına göre karar vermektedir. Bu durum AB üyesi ülkelerin göç ve mülteci politikalarında farklı uygulamalara yol açmakta ve özellikle mültecilerin toplumsal uyumunda farklı sorunlara neden olmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri (ABD), 1924'ten beri göç politikasına sahip devletlerin başında gelmekte ve kota sistemi uygulamaktadır. ABD'ye kıyasla Kanada daha ılımlı liberal bir göç politikasına sahiptir. Kanada'nın göç ve mülteci politikasını Almanya ve AB üyesi ülkelere model olarak öneren Felschen (2021) Kanada'ya yerleşen göçmenlerin topluma uyumu ve toplumun büyük çoğunluğunun göç ve mülteci politikasından memnun olmasını Kanada'nın çokkültürlülük ve sosyal uyum politikasına bağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği(AB),Kanada, ABD, Göç, Göç politikası, Mülteciler, sosyal uyum, çokkültürlülük

¹ Bu makalenin yazımında temel alınan kaynaklar: Çelik, 2009; Çelik, 2015; Çelik, 2016

Giriş

Göç küresel bir olgudur, ancak göç politikası genellikle yalnızca ulusal bir bağlamda düşünülür ve yapılır. Günümüzde göç hareketlerini değerlendirdiğimizde göç kavramının ne anlama geldiğinin kısaca altını çizmek gerekir. Göç toplumsal ve küresel bir değişimi zorunlu kılar. Bugün yüksek hareketlilik (mobilité) ve kıtalar arası göçler ve toplumsal değişim çağında yaşıyoruz. Göç hareketleri farklı kökenlerden insanların bir araya gelmelerinin kapısını açmaktadır. Toplumsal yaşamda bir araya gelen farklı etnik ve kültürlerden insanlar zaman içinde birbirlerini anlamak, birbirlerini dinlemek, birbirlerinden bir şeyler öğrenmek isteyeceklerdir. Bu durum kaçınılmaz olarak farklı kültürlerin bir arada yaşamasının toplumsal zeminini hazırlamaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli nokta, farklı kültürel kimliklerden bireylerin ve sosyal grupların topluma uyumunun sağlanması için yeni paradigmalara geliştirilmesi ve buna paralel olarak toplumu ayrıştırıcı, ırkçılığa varan politikalara karşı etkin önlemlerin alınmasıdır.

Ulusal Devletlerin Oluşumu ve Ulusal Göç Politikası

Migration (türkçe “göç”) kelimesinin kökeni Latinceye dayanır ve kelimenin tam anlamıyla Latince’den çevrildiğinde, bir bölgeden diğerine yerleşmek amacıyla gitmek anlamına gelir. Göç insanlığın tarihi kadar eski olduğu gibi insanlığın oluşuyla birlikte ortaya çıkan bir olgudur. Uluslararası göç ise ülkelerin ve ulus devletlerin oluşumu ile ortaya çıkmıştır. Ulus devletlerin oluşumu, Avrupa’da 1648’de sona eren otuz yıllık din savaşlarının (Otuz yıl Savaşları) sona ermesiyle birlikte „Vestfalya Devletler Sistemi“ veya yapılarının oluşumuyla başlar.

Devletlerin oluşumu ve ulusal sınırların çizilmesiyle birlikte dışardan, başka bir bölgeden ve ülkeden gelenlerin yerleşmek ve ikamet etmek istedikleri ülkeye alınıp alınmayacaklarına o ülkenin ulusal politikasına uygun olup olmadığına göre karar verilir. Bu, günümüzde de devam eden geçerli bir kuraldır. Ulusal devletler, göç politikalarını, kendi ulusal çıkarlarına uygun olup olmadığına karar vererek belirlerler.

Sınır Kapılarının Açılması

Ulus devletlerin insanları sınır kapılarına yığılmış savaş mağduru mültecileri kendi istekleri dışında kabul etmek zorunda kaldıkları dönemler de vardır. Federal Almanya 2015 yılında Suriye’den kara yoluyla Avusturya üzerinden gelen bir milyonun üzerindeki mülteciye sınır kapılarını açmıştır. Benzer durum Türkiye için de söz konusu olmuştur. İç savaş mağduru Suriyeli mültecilerin büyük bir kısmı komşu ülkelere sığınmak zorunda bırakılmıştır. Türkiye,

Lübnan, Ürdün ve Irak'a ve diğer Ortadoğu ülkelerine sığınan mültecilerin sayısı on milyonu aşmaktadır. Az gelişmiş ülkelerden endüstriyel olarak gelişmiş ülkelere göç hareketlerinde son yıllarda büyük bir artış gözlenmektedir.

Göç Teorileri ve Sosyal Bilimler

İnsanlar neden göç ediyor ve devletler ve siyaset göçü nasıl kontrol etmeye çalışıyor? Sosyoloji, coğrafya ve etnoloji gibi diğer sosyal bilim disiplinleri bu sorularla uzun zamandan beri ilgilenirken, siyaset bilimi bu konuyla nispeten geç ilgilenmeye başlamıştır. Göç hareketlerinin siyasi analizi ve siyasi boyutları siyaset biliminin bugün en temel konularından biri durumundadır. Son yıllarda uluslararası toplumsal ilişkilere bakıldığında göze çarpan en temel araştırma konularının başında göç alan ülkelerin karşılaştıkları toplumsal sorunlar ve bu sorunların sosyo-politik araştırmalarının ağırlıklı olarak yapılmaya başlandığı görülmektedir.

Göç teorilerinin başlangıcı, 19. yüzyılda iç göçle ilgili ilk istatistiksel çalışmaları yapan coğrafyacı Ravenstein'a kadar gitmektedir. Ravenstein 1871 ve 1881 yılları arasındaki „Büyük Britanya“ nüfus sayımı anketlerine dayanarak iç göç verilerini değerlendirdi. Bunu yaparken, „genel göç yasaları“nda formüle ettiği çeşitli sonuçlara ulaştı. Bunlar:

- Daha kısa mesafelerde yaşanan göç (Günübirlik göç).
- Daha uzun mesafelerde yaşanan göç (dönemsel dilimleri kapsayan göç, yani asıl yerleşim yerlerinden kopmadan bir süreliğine başka bir bölgede çalışmak ve öğrenim görmek vb.).
- Endüstrileşmeyle birlikte şehirlerin büyümesine paralel olarak kırsal kesimlerden şehirlere göç (İstanbul'un Türkiye'nin her bölgesinden göç alması gibi).

Bu, Avrupa ülkelerinde de farklı değildir. Özellikle 20. yüzyıl ortalarından itibaren göç, giderek küresel bir harekete dönüştü. Bu konuda açıklanması gereken temel kavramlar ve mevcut eğilimleri kısaca şöyle ifade edebiliriz:

- Dünya çapında kaç kişi göç ediyor?
- Yaşanan göç hareketlerini hangi kategorilere ayırabiliriz?
- Göç hangi kriterler temel alınarak ölçülür?

Dört Kategoride Göç Hareketleri

1. İç Göç
2. Ülkelerarası Göç
3. İç Savaş ve Siyasal Nedenlerle Göç
4. Doğal Afetler, Klima krizi ve Sosyal Sorunlardan Kaynaklı Göç: İklim değişikliği ve doğal afetlerin yol açtığı felaketlerin sonucunda bir bölgeden bir başka bölgeye zorunlu göç. Geçmiş yüzyıllarda esas olarak doğal afetler ve doğal kaynakların kıtlığı sonucu göçler yaşanıyordu,

günümüzde ise buna sosyal adaletsizliğin yol açtığı sorunlar da eklenmektedir. Bu gruba giren göçmenlerin uluslararası yasalara göre yasal göçmen statüsü kazanmaları konusunda devletler arasında henüz bir görüş birliği bulunmamaktadır, olması da uzak görünmektedir.

Göçmenlere yönelik yapılan istatistiki çalışmalarda ne tür zorluklar vardır ve yapılan istatistiklerin doğruluk payı nedir? Ülkelerarası ve kıtalararası göç hareketlerinde göçmenleri iki gruba ayırabiliriz: Birinci grup, her ulusal devletin göç politikasında belirlenen yasal çerçevede göç edenler, yani düzenli göç, bu grup nitelikli işgücü, aile birleşimi, öğrenim vb. yoluyla gelenleri kapsamaktadır.

İkinci grup, yasal olmayan yollarla bir ülkeye kaçak olarak gelen göçmenler: Düzensiz Göç. Bu gruba buldukları ülkede yasal ikamet statüsüne sahip olmayan kişiler dahildir. Bunlara "belgesiz göçmenler" veya "kayıtsız göçmenler", bazen de "yasadışı göçmenler" denir. Kayıtlı olmadıkları için, onlar hakkında güvenilir bilgi nispeten az bulunur. Bir ülkeye kaçak yollarla gelen göçmenlerin büyük çoğunluğunu mülteciler oluşturmaktadır. Mültecilerin geldikleri ülkelerde yasal bir statü kazanmaları ve korunmaları ABD, Kanada ve AB üyesi ülkelerde farklılıklar göstermektedir. Her ülke kendi mülteci yasasına ve ulusal çıkarlarına göre mültecilere farklı sosyal ve hukuki haklar tanımaktadır. Devletlerin ortak siyasal bir eylem programının olmayışı sonucu mültecilerin buldukları ülkelerde topluma uyum konusunda birçok sorun yaşanmaktadır. Mülteciler ve siyasal sığınmacılar (Flucht und Asyl), dolayısıyla mülteci göçünü diğer göç biçimlerinden farklı kılan nedir, sorusuna ortak bir siyasi duruşun veya cevabın olmaması sorunları daha da ağırlaştırmaktadır. Mülteciler sorununa değinirken cevaplanması gereken sorular şunlardır:

- Mülteci göçünü hangi kriterlere göre ayırt edilebiliriz?
- Hangi gruplar özellikle risk altındadır?
- Mülteciler için ne gibi koruyucu mekanizmalar vardır?
- Cenevre Mülteci Sözleşmesi ve Birleşmiş Milletler (BM) Mülteci Komisyonu'nun rolü nedir?
- Tüm devletlerin ortak siyasal bir eylem programının olmayışı beraberinde ülkelere ve mültecilere ne tür sosyal, siyasal ve ekonomik sorunlar getirmektedir? Bu sorunların bölgesel ve ulusal boyutu nedir ve ulusal politikada nasıl bir etki yaratmaktadır?

Avrupa Birliği Göç Politikası

Avrupa Birliği üyesi ülkelerin ortak bir göç politikası olmamasına rağmen, Amerika Birleşik Devletleri'nin ve daha birçok devletin göç politikası ile kıyaslandığında dünya çapında öncü bir rol oynadığını söyleyebiliriz. Özellikle Federal Almanya, Fransa ve İtalya uzun yıllardan beri mülteci sorununda

ortak bir göç ve uyum politikasının oluşturulmasını talep etmelerine rağmen, bugüne kadar Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti gibi birlik üyesi bazı ülkelerin engellemeleri sonucunda ortak bir politika oluşturulamamıştır. Burada en temel sorun, mültecilerin AB bölgesinde dağılımı ve ekonomik yükün kimler tarafından üstlenileceği sorusunun yanı sıra son yıllarda Avrupa'da giderek gelişen mülteci ve yabancı düşmanlığının rolü büyüktür. AB mülteci politikasında üzerinde durulması gereken soruları şöyle sıralayabiliriz:

- Birlik üyeleri hangi alanlarda ortak bir göç politikasına sahiptir?
- Ulusal devletler hangi alanlarda söz sahibidir?
- Avrupa Birliği içinde birlik üyesi ülkelerin vatandaşlarının serbest dolaşımı ve çalışma hakkı nasıldır?
- Hareket özgürlüğünün yanı sıra hemen hemen her alanda serbest ticaret hakkı var mıdır?
- Olası sorunlar nelerdir?
- Bir Avrupa ülkesinden olmayan göçmenlerin, özellikle mültecilerin serbest dolaşımı ve çalışma hakkı ve ülkelere eşit dağılımı yakın bir zamanda mümkün müdür?

Üçüncü ülkelerden gelen göçmenlere yönelik ortak bir göç ve uyum politikasının oluşturulması henüz hayata geçmeyen bir dilek olarak durmaktadır.

ABD - Amerika Birleşik Devletleri

ABD 1924'ten beri bir göç politikasına sahip devletlerin başında gelmektedir. 1921'de göç ilk kez kotaya tabi tutuldu (Acil Durum Kota Yasası). Üç yıl sonra 1924 tarihli Göç Yasası çıktı.

Her iki yasada da belirlenen kotalar, Kuzey ve Batı Avrupa'dan gelen göçmenlere öncelik verirken, Güney ve Doğu Avrupa'dan gelen göçü engellemeyi hedefliyordu. Genel olarak gelen göçmenlerin "beyaz" olmaları amaçlanıyordu. Bu amaçla, ülkeye alınacak yeni göçmenlerin sayısı 1890 yılında nüfusun %3'ü ile sınırlandırılmıştı. 1921 yasası tümüyle ırkçı bir yasaydı. 1924'te ırkçı kota sisteminin kaldırılmasıyla birlikte göçmenlerin etnik bileşimi önemli ölçüde değişti.

İkinci Dünya Savaşından sonra (özellikle savaş sonrası ilk yıllarda) Avrupa'da savaşın açtığı tahribatın sonuncu baş gösteren açlık, işsizlik ve konut sıkıntısı üzerine Batı ve Doğu Avrupa'dan ABD'ye büyük oranda göç oldu. ABD tarafından ikinci dünya savaşı sonrasında uygulamaya konulan Yeni Dünya Düzeni ile birlikte göçmen olarak Amerika'ya gelenlere yasal olarak izin verildi ve çalışan göçmenlerin aile bireylerine de kapılar açıldı.

ABD'de 1965 sonrası göçmenlere bazı kolaylıklar sağlanmasına rağmen, sosyal yaşamda bir uyum politikasından bahsetmek mümkün değildir. Göç politikasının temel kriteri olan kota sistemi dönem dönem gözden geçirilerek

yeniden düzenlendi. Eski kota sistemi üzerine düzenlenen 1978 kotası da bir öncekilerin devamı olarak ABD'ye göçmen alımında kapıları kapatmamaktadır. Tek tip bir kota vardır. 1970 yılında, Amerika Birleşik Devletleri'nin yabancı uyruklu sakinlerinin %62'si Avrupalı idi, ancak bu oran 2000'lere gelindiğinde %15'e düştü. Göçmen sayıları da hızla arttı: 1951'den 1960'a 2,5 milyon, 1971'den 1980'e 4,5 milyon ve 1990'larda 10 milyonun üzerinde göçmen ABD'ye yerleşti.

Bölgesel göç sonucu, İspanyollar ABD'deki en büyük etnik azınlık haline geldi (2000: 35,2 milyon, bunun 20 milyonu Meksika'dan). Sadece 1990'dan 2000'e kadar sayıları %61 arttı. 1990'lardaki göç, 19. yüzyılın sonunda mutlak anlamda kitlesel göçü bile geride bıraktı. Bununla birlikte, 20. yüzyılın başlarında yabancı uyruklu sakinlerin nispi oranı bugün olduğundan daha yüksekti. 1910'da %15 iken 1970'de %5'e düştü ve 2000'de tekrar %10'a yükseldi.

Yasadışı göçmenler ABD'de her zaman büyük ölçüde devlet yardımlarından dışlanmıştır. Kişisel Sorumluluk ve İş Fırsatı Uzlaşma Yasası (PRWORA) yasal olarak ülkede bulunan göçmenlere bazı kolaylıklar sağlamasına rağmen 1996'da yapılan yasal düzenlemeyle diğer göçmen gruplarını yasanın dışında tuttu. PRWORA'ya göre, devlet fonlarından yalnızca "nitelikli" göçmenler faydalanabilir. Bu yasadışı göçmenler statüsünde olan, örneğin mülteciler, sığınmacılar ve yeşil kart sahipleri faydalanmaktadır. Buna yasadışı göçmenler, turistler, öğrenciler ve bazı kısa süreli göçmen işçiler dahil değildir. Bunun yanı sıra acil sağlık yardımı, okul yemekleri ve kısa süreli afet yardımı için istisnalar mevcuttur. Örneğin: 1997'den 2002'ye kadar PRWORA, 1996'dan önce ABD'de yaşayan göçmenler için gıda kuponu verilmesi ve engellilere yardım konusunda istisnalar yaptı. Mesela 2002 ve 2009'da, Medicaid'e ve CHIP çocuk sağlık sigortası programına erişim sağlayan ABD'de yasal olarak ikamet eden hamile kadınlar ve çocuklar için istisnalar uygulandı. Eyaletler, 1996'dan önce ABD'ye gelen göçmenler için daha fazla imkan sunabiliyor ve çoğu eyalette olduğu gibi, bunu eyalet yasalarında açıkça belirtmek koşuluyla diğer göçmen grupların da bu fonlardan faydalanmalarına imkan sunabilmektedir.

ABD – Sosyal Haklar

Bu değişimler bir süre devlet finansmanından yararlananların, devletlerin vatandaşlığa kabul edilmesini teşvik etmesi için bir imkan da yarattı. Bu, 1992'deki Yeşil Kart Değiştirme Programı ve 1995'teki ABD Vatandaşlık Girişimi gibi diğer düzenlemelerle birlikte vatandaşlığa kabullerde artışa yol açtı. Hükümet rakamlarına göre, 2003 yılında 463.204 kişi ABD vatandaşlığı aldı; 1997-2003 yıllarının ortalaması ise 634.000 civarındadır.

ABD - Mülteci Politikası

Birleşik Devletler, mülteciler ve sığınmacılar arasında ayırım yapar. Mülteciler, Birleşik Devletlere BMMYK'nın (Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği) yeniden yerleştirme programı aracılığıyla ve BMMYK tarafından mülteci statülerinin değerlendirilmesinden sonra alınır veya mülteci olarak tanınmak için Amerika Birleşik Devletleri'ne şahsen başvurmuş olmaları ve bu şekilde tanınmış olmaları gereklidir. Amerika Birleşik Devletleri'nin titiz bir tarama süreci vardır. Kongre, her yıl için (bir önceki yılın Ekim ayından Eylül ayına kadar olan mali yıl), dünya çapında kabul edilecek mülteci sayısı için bir üst sınır (dünya çapında mülteci tavanı) ve tek tek bölgeler için üst sınırlar belirler. ABD'de küresel üst sınır 1980'de 231.700 iken, sonraki yıllarda bu sayı düşürüldü: 1986'da 67.000 ile en düşük oran, 1993'te 142.000 ile yine yüksek bir seviyeye ulaştı. Sonraki yıllarda bu oran tekrar düşürüldü. Kota sistemi, devlet başkanına kotayı sınırlama veya arttırma olanağı sağlamaktadır.

2001'de 70.000 civarında olan kota 2015'te 80.000'e, 2016'da 85.000'e yükseltildi. 6 Mart 2017'de Başkan Donald Trump, 120 günlük bir kararnameyle (İcra Emri 13780) mültecilerin kabulüne ilişkin hükümet programını kaldırdı ve 2017 yılı için kabul edilen mülteci sayısını 50.000 ile sınırladı.

Mülteci Yeniden Yerleştirme Ofisi (ORR), mültecilerin Amerika Birleşik Devletleri'nde başarılı bir başlangıç yapmalarına ve geçimlerini sağlamalarına yardımcı olmak için tasarlanmıştır.

Yasadışı Göç ve Sosyal Haklar

Amerika Birleşik Devletleri'nde yasadışı göçmenler, toplam nüfusun tahmini olarak %3,5'ini ve işgücünün %5'ini temsil etmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri'nde yasa dışı yaşayan binlerce göçmen, sosyal güvenlik katkı paylarını, hak sahibi olmadan ödemelerine rağmen sosyal haklardan mahrum bırakılmaktadırlar. Bunun nedeni, sosyal güvenlik numarası mevcut herhangi bir veri kaydıyla eşleşmeyen kişilerin, çalışma ve oturma sorunuyla birlikte sosyal güvenlik katkı paylarından yararlanmalarının da mümkün olmamasıdır. Yasadışı olarak ülkeye giriş yapmış göçmenler bu haklarını kullanamamaktadırlar. Sosyal güvenlik numarası sistemdeki kayıtlarla eşleşmeyen kişilerin ödediği sosyal sigorta primleri askıya alınabiliyor. Söz konusu çalışanların bilgileri, Kazancın Askıya Alınması Dosyasına (ESF) iletiliyor. Bu, işverenlerine sahte bir sosyal güvenlik kartı sunan yasa dışı göçmenler için geçerlidir. Yasadışı göçmenlerin ve işverenlerinin 2010 yılında sosyal güvenlik katkı payına toplam 13 milyar dolar ödemede buldukları tahmin ediliyor.

Yasadışı Göç

ABD'de yasa dışı olarak ikamet eden çocuklar, içtihatlarla göre (ücretsiz) devlet okullarında eğitim görme hakkına sahiptirler. ABD anayasası 12 yıllık eğitim hakkını garanti eder. 5 Eylül 2017'de başkan Donald Trump, çocukken yasadışı olarak göç eden bazı kişilerin geçici olarak sınır dışı edilmekten korunduğu ve yasal olarak çalışabildiği DACA programının sona ermesini emretti. Ayrıca, onun iktidarı döneminde, sınır dışı etme önlemleri, yasadışı olarak ülkede kalanların yanı sıra, yasalara uyan kişilere de büyük ölçüde uygulandı. 2011 yılından önceki hükümet suçlu yabancılara odaklandı ve diğer davalarda yargıçlara, yargılamaları resmi bir sonuca ulaştırmak için takdir yetkisi verdi (idari kapatma). Bu, etkilenenlerin başlangıçta sınır dışı edilmedikleri; ancak kalma haklarının da verilmediği ve herhangi bir zamanda yeniden yargılamaya tabi tutulabilecekleri anlamına geliyordu. Meksika sınırına 1078 kilometre uzunluğunda örülen çitle, Meksika üzerinden ABD'ye kaçak yollarla giriş yapan göçmen akınının durdurulması hedeflenmektedir. 2019'un başında, Latin Amerika ülkelerinden gelerek Meksika üzerinden Birleşik Devletlere geçmeye çalışan yüzbinlerce göçmenin haftalarca sınıra yığılmaları ve sayısının giderek artması nedeniyle ABD'deki göçmenlik makamları üzerindeki baskı arttı ve yetkili daire, 2019 Mart ayının sonunda bu durumun kabul edilemeyeceğini bildirerek yeni gelenlerin artık yasadışı göçmenler olarak kabul edilemeyeceklerini duyurdu. Bunun üzerine on binlerce kişi sığınma başvurusunda bulunarak ABD topraklarına yasal olarak girmeye çalıştı. Çok sayıda insan, iltica başvurusunda bulunmak zorunda bırakıldı.

Kanada'nın Göç ve Mülteci Politikası

ABD ile kıyaslandığında Kanada 1950'lerin ortalarından itibaren nitelikli özelliklere sahip olmaları koşuluyla sınırlarını tüm milletlerden göçmenlere açtı. Kanada'nın göç politikası Felschen'e göre ülkenin tarihi ve kültürel yapısıyla da bağlantılıdır (Felschen, 2021). Kanada'nın ekonomik ve endüstriyel büyümesi tüm dünyadan iyi eğitilmiş insanların oraya yerleşmeleri ile olmuştur. Kanada nüfus oranına göre düzenli olarak her yıl en çok göçmen alan ülkedir. Sadece 2021 yılında nüfusun yüzde biri oranında, 400.000 kişi Kanada'ya yerleşmiştir. Felschen'in de belirttiği gibi bu durum Kanada'nın resmi politikası olan çokkültürlülük ve sosyal uyumu temel alan politikasının bir sonucudur. Kanada 1967'den itibaren puan sistemine göre göçmen ve mülteci almaktadır. Kanada'ya göç etmek isteyenler, puanlama sistemine göre gerekli olan kriterleri yerine getirdiklerinde herhangi bir zorlukla karşılaşmadan ülkeye yerleşmektedirler. Puan sisteminde öngörülen kriterlere göre 100 üzerinden en az 67 puan alan herkes Ülkeye Giriş Havuzuna dahil edilir. İkinci bir turda maksimum 1.200 puan alabildikleri bu havuza bir kere kabul edilen kişilere kapılar her zaman

açık tutulmaktadır. Puanlama sistemi dışında iş teklifi alan ve ekonominin ihtiyaç duyduğu alanlarda çalışmalarını için davet edilenler ülkeye zorluk çekmeden giriş yapmaktadırlar. Bu kişiler kendileri, eşleri ve çocukları için sınırsız vize alırlar ve isterlerse üç yıl sonra vatandaşlığa kabul edilebilirler.

1960 öncesinde Kanada'ya ağırlıklı olarak yalnızca Avrupalıların göç etmesine izin verilirdi. Fakat 1960 sonrasındaki temel sosyal ve ekonomik kalkınma ve geniş kapsamlı demografik değişim, azalan doğum oranları, işçi kıtlığı ve ekonominin kapasitesini artırma baskısı Kanada'nın göç politikalarındaki değişimi zorunlu kıldı. Kanada'nın batı kıyısında yer alan Vancouver Adası'ndaki Victoria Üniversitesi'nde Siyaset ve Tarih Profesörü olan Bremen doğumlu Oliver Schmidtke; bu paradigma değişimini şöyle değerlendirmektedir "... Beyaz yerleşimci toplumundan küresel odaklı ve kozmopolit bir göçmen topluma doğru kendimizi pratikte yeniden icat ediyoruz. (...) Artık dünyanın her yerinden göçmenleri kökenlerine göre değil, sadece niteliklerine göre çekmeye çalışacağız. Bu da göçün sosyal ve ekonomik faydalarını vurgulayan bir anlatının ortaya çıkmasına neden oldu" (Felschen, 2021). Ayrıca puan sistemi ve aile birleşimi haricinde de burada kefil olan bir akrabası aracılığıyla Kanada'ya yerleşmek kolaylaşmaktadır. 1980'lerden bu yana Kanada, göçmenlere ve mültecilere, nüfusuna göre dünyadaki herhangi bir ülkeden daha fazla kalıcı ikamet izni vermiştir.

Kanada'nın göç politikasında son 40 yıldan beri gösterdiği olumlu gelişmelere rağmen olumsuzlukların da olduğuna dikkat çeken Profesör Phil Triadafilopoulos göre her şey dışarıdan görüldüğü gibi değildir: "Kanada uzun süredir en parlak ve en iyi eğitilmiş göçmenleri kendine çekmiştir. Ancak iş bulma şansları, özellikle bu grup için hiç de iyi değildir" (Schwarte, 2015). Triadafilopoulos bunun için üç yıldır birikimleriyle geçinen Adel Salama ve eşi Naglaa'yı örnek gösteriyor: "...en büyük sorunları, para değil. Diğer birçok göçmende olduğu gibi, iki akademisyenin dereceleri sadece kısmen tanınmaktadır. Profesör ve uzun süreli mühendis, uzun süredir yapabildiğini yapabileceğinden emin olmak için Kanada'da sınavlara girmek zorundadır. Ve her ikisi için de başka bir engel var, İngilizce. O ve karısı oldukça kötü İngilizce konuşuyor. Her ikisi de dil kurslarına katıldı. Ancak öğretim görevlisi pozisyonu için, örneğin Naglaa için yeterli değildir. Naglaa, İngilizce konuşan göçmenlerle tanıştığında bazen biraz kışkırdığını itiraf ediyor: 'İlk dili İngilizce olan insanları gördüğümde 'Şanslısın' diyorum. Bir öğretim görevlisi olarak iş bulmak için daha fazla pratik yapmam gerekiyor. En azından benim hayalim bu' (Schwarte, 2015). Prof. Triadafilopoulos'un bu örnekte gösterdiği gibi ABD ve AB ülkeleriyle kıyaslandığında Kanada'nın göç politikasında daha olumlu bir çizgide olmasına rağmen kapılar herkese açık değildir. Bununla birlikte yazar Jennifer Elrick ise Kanada'nın göç politikasını daha olumlu ifade etmektedir: „20. yüzyıl boyunca, ülkenin göç politikası, Avrupalı olmayanları

dışlama mekanizmasından, ekonomik ve demografik kalkınmayı teşvik etmeyi amaçlayan göçmenlerin kökenine bakılmaksızın seçilmesi için bir araca dönüştü. Sürekli olarak yüksek düzeydeki göçe ve özellikle ülkenin kentsel merkezlerinde artan çeşitliliğe rağmen Kanada, göçmenlik ve çok kültürlülük hakkında son on yılda çoğu Avrupa ülkesinin yaşadığı türden siyasi çekinmeleri yaşamadı“ (Elrich, 2013). Kanada'nın göç ve mülteci politikasındaki bu gelişmeler Justin Trudeau liderliğindeki Liberal Parti'nin 2015'te Kanada genel seçimlerini kazanması sonrasında da devam etti.

Yazar Shaina Somers ise Justin Trudeau'nun reform politikalarına dikkat çekmektedir. “2015'ten bu yana Justin Trudeau'nun liberal hükümeti Kanada'nın göç, mülteci ve sığınma politikalarında reform yaptı” (Somers, 2019). Buna rağmen endişeler de yok değil. ABD ve AB kıyaslandığında hiçbir bir ülke göçmene üç yıl sonra vatandaş olma hakkı vermiyor. Kanada'ya giden göçmenlerin yüzde 85'i vatandaşlık alıyor.

Son yıllarda Kanada'nın göçmenlik politikasında, özellikle üç konuda yapılan reformlar dikkate değerdir: (1) geçici göç programlarının yaygınlaşması, (2) kalıcı göçe yönelik daha kısıtlayıcı ve ama aynı zamanda göçmenler için iyileştirici koşulların yaratılması ve (3) federal düzeyden eyalet düzeyine göçmen seçimi üzerindeki kontrolün ademi merkezleştirilmesi. Her üç değişiklik de, özellikle 1990'lardan bu yana Kanada işgücü piyasasındaki yüksek vasıflı göçmenlerin giderek zorlaşan durumu ve göçmenlik başvuruları için çok uzun işlem süreleri ile ilgili olarak algılanan eksiklikleri gidermek için yapıldı. Bu son değişikliklerin istenen ekonomik etkiye sahip olup olmayacağı belirsiz olmakla birlikte, aynı zamanda göç araştırmacıları ve sivil toplum kuruluşları arasında, göçmenlerin işgücü piyasasının ötesine geçen entegrasyonuna olumsuz sonuçları olabileceğine dair artan endişeler de vardır. Yine de buna rağmen göç araştırmaları alanında çalışan birçok araştırmacı Kanada'nın göç politikasını - veya en azından "puan sistemi"ni - Avrupa için bir rol modeli olarak önermektedirler (Somers, 2019).

Özellikle Trudeau Hükümeti'nin Mart 2019'da duyurduğu Kırsal ve Kuzey Topluluğu Pilot Programı ile yeni bir ekonomik gelişme hedeflemektedir. Bu pilot program, daha küçük kırsal bölgeler ve kuzey topluluklarının ekonomik ve işgücü piyasası ihtiyaçlarını karşılamak için dışardan yeni göçmen almalarına yardımcı oluyor. Kırsal ve kuzey bölgelerine odaklanma, aynı zamanda göç politikasının ademi merkezizetçiliğe doğru kayması anlamına gelebilir. Yerel topluluklar artık sadece becerilere dayalı değil, ekonomik talep tarafından yönlendirilen göç politikalarını şekillendirmede de söz sahibidirler (Hussen, 2018).

Trudeau hükümeti geleneksel göç politikalarını güçlendirilerek yeniden yerleştirme yoluyla daha fazla mülteciyi üç alanda programına aldı: Devlet eliyle yeniden yerleştirme (hükümet destekli), özel mülteci sponsorlukları

(özel sponsorluk) ve hem devlet hem de sivil toplum aktörlerinin mültecilerin kabulü için ödeme yaptığı Karma Vize Ofisi'nin yönlendirmesiyle mülteci alımı: "Devlet destekli mülteciler, federal hükümetten yeniden yerleşim yardımı alırlar. Özel mülteci sponsorlukları aracılığıyla Kanada'ya gelen mültecilerin kabulü, sivil toplum kuruluşları, Kanada vatandaşları veya Kanada'da daimi ikamet eden gruplar tarafından finanse edilmektedir. Karma Vize Ofisi Yönlendirme Programı, Kanada hükümeti tarafından büyük mülteci hareketine yanıt olarak tanıtılarak desteklenmektedir. Yeniden yerleştirmeye ilgili maliyetler ve yükümlülükler, özel mülteci sponsorları ve hükümet tarafından ortaklaşa karşılanmaktadır" (Somers, 2019).

Avrupa Birliği ve Almanya'nın Göç Politikaları

Avrupa Birliği üyesi ülkeler arasında 2015 - 2018 yıllarında en çok göçmen alan ülkelerin başında Federal Almanya gelmektedir. 2015 yılında 890.000 mülteci göçmen Almanya'ya giriş yapmıştır. Bunların 326.900'u Suriyeli mülteci olarak kapıların açılmasıyla birlikte Almanya'ya giriş yaparak mülteci statüsü aldı (Statista, Online, 28347). Almanya'ya mülteci akını 2016/2017 yıllarında da devam etti. Her iki yılda yaklaşık olarak yılda 700.000 üzerinde göçmen mülteci statüsü almak için mülteci kayıt merkezlerine başvuruda bulunmuştur. İlk kez 2018 yılında başvuru sayıları 161.931'e (-%77,6) gerileyerek azalmış ve 2019'da 142.509'a düşmüştür. Bu yıllarda mülteci başvurularındaki rakamlar arasında burada mülteci anne ve babadan doğan çocukların da başvuruları mevcuttur. Örnek olarak 2019 yılında Almanya'da doğan 31.415 çocuğun başvurusu bulunmaktadır (Statista, Online, 28347).

2015 – 2020 arasında Almanya'ya mülteci olarak başvuruda bulunanlardan en büyük grubu Suriyeli mülteciler oluşturmaktadırlar.

Almanya, mültecilerin haricinde aile birleşimi ve işçi göçü olarak AB üyesi ve üye olmayan ülkelere de yüksek oranda göç almıştır. 2015 yılını örnek olarak aldığımızda toplam olarak 2,14 milyon göçmen Almanya'ya gelmiştir. Fakat Almanya yalnız göç alan bir ülke konumunda değil, tersine bir göç de yaşanmaktadır, yani aynı zamanda dışarıya da göç veren bir ülke konumundadır. 2015 yılında Almanya'yı terk eden insan sayısı yaklaşık 1 milyondur (Statista, Online, 157440).

AB üyesi ülkeler, 2019 yılında dışarıdan toplam olarak 2,7 milyon göç almış ve buna karşılık 1,2 milyon AB vatandaşı Topluluk bölgesini terk etmiştir. Sonuç olarak Almanya en çok tercih edilen ülkeler arasında bulunmaktadır.

Suriye'deki iç savaşın devam etmesi, Afganistan'da Taliban rejiminin yeniden ülkeye hakim olması ve Ortadoğu'daki siyasi ve ekonomik istikrarsızlık önümüzdeki yıllarda göçmen hareketinin yoğunlaşmasını beraberinde getirecektir. Bu durum Avrupa Birliği üye ülkelerinin yeniden yoğun bir göç-

men dalgasıyla karşılaşacakları anlamına gelmektedir. Bu aynı zamanda Türkiye, Lübnan, Ürdün ve bölge ülkelerine yeniden yoğun bir mülteci göçüne yol açacaktır.

Göç alan Finlandiya, İsveç vb. ülkeler ise Almanya ile kıyaslandıklarında sayısal olarak (oransal olarak değil) fazla göçmen almamakta ve sosyal uyum ve eğitim politikalarıyla göçmenlerin daha iyi şartlarda yaşamalarını sağlamaktadırlar. Finlandiya nitelikli işçilerin önceden başvurması için göçmenlik yasası ile mülteci olmayanlara da ülkeye gelip yerleşmelerinin imkanlarını sağlamaktadır.

Kısaca Federal Almanya dışında İsveç ve Finlandiya gibi AB ülkelerinde de mültecilerin sosyal uyumunu temel alan politikalar ve buna bağlı olarak mesleki uyum programları uygulanmaktadır

Genellikle Finlandiya'ya gelen göçmenler belirli kıstasları yerine getirdiklerinde oturma hakkı alabiliyorlar. Bu ülkeler sağladıkları İş ve uyum kurslarının yan ısıra, özellikle mülteci ve göçmenlerin çocuklarının eğitim sistemine entegre edilmesine büyük önem vermektedir. Finlandiya, entegrasyon ve toplumsal uyumu teşvik politikasıyla liberal bir göç politikası uygulamaktadır.

Federal Almanya ise Mülteci Göçmenlerin toplumsal uyumu için özellikle 2012 yılından itibaren ulusal düzeyde bir dizi programlar geliştirmiştir. Bunlardan bazıları şöyledir:

- Dil kursları aracılığıyla entegrasyonun teşviki, entegrasyon testleri aracılığıyla başarı oranını ölçmek
- Siyasi sığınmacılara ve zulme uğrayan kişiler için Cenevre Mülteci Sözleşmesi'ne göre ikamet hakkı,
- Genellikle savaş / iç savaş süresince süreli koruma ve oturma hakkı

Kısaca AB üye ülkeleri arasında son yıllarda göçmenlerin ve mültecilerin topluma uyumunun sağlanması için bir dizi yasal önlemler olarak toplumdaki sosyal çelişki ve yabancılara, özellikle de mültecilere karşı gelişen hoşnutsuzlukların ve mülteci düşmanlığının önünü almaya çalışmaktadırlar. Bu önlemlere rağmen Federal Almanya başta olmak üzere İsveç, Danimarka, Norveç, Hollanda ve Fransa gibi ülkelerde ırkçı hareketler giderek güçlenerek yerel meclislerde ve Federal parlamentolarda siyasal bir güç oluşturmaya başladılar.

Sonuç olarak kısaca Federal Almanya'nın göç ve uyum politikalarını ele alacak olursak (Çelik, 2009; Çelik 2021); Almanya'nın yabancılar ve göç politikası - 1990 yıllarına kadar olan dönem; 2005 sonrası Almanya'da entegrasyon politikası: yetkinliklerin dağılımı. Yerelde (Belediyeler) yerel yönetimlerin entegrasyon politikasında ağırlıklı olarak Sosyal yaşamda birlikteliği esas alan yaklaşımların ve politikaların geliştirilmesi – Paradigma değişimi.

Almanya'da yabancılar politikasındaki dönemsel değişimler:

- 1. aşama: İş Antlaşmaları ve işçi alımları

- 2. aşama: Konsolidasyon / işe alımların durdurulması, göç veren ülkelerden yeni işçilerin getirilmesinin durdurulması, 1973 Dünya'daki Petrol krizi. 1973 - 1978/1979: Sınırlama politikası 1981/82 – 1990 buna paralel olarak
- 3. aşama: Entegrasyon (uyum) tartışmaları 1978/79, 1981-1982
- 4. aşama: 1990'larda yasal değişiklikler
- 5. aşama: Vatandaşlık yasasının yeni versiyonu / Vatandaşlığa Kabul Yasası 2000 ve sonrası
- 6. aşama: Yeni Göçmenlik Yasası 2005 / entegrasyon politikasında dönüm noktası

Sonuç Olarak

Dünya'da barış içinde bir arada yaşamak istiyorsak, hoşgörünün hakim olduğu, yabancı düşmanlığının ve ırkçılığın toplumda zemin bulmadığı bir toplumda bir arada yaşamamızı üstün kılan paradigmlar yaratmalıyız. Bunun için entegrasyon (uyum) politikalarının hedefi, göçmenlerin sosyal yaşama eşit katılımının sağlanmasını öncelikli bir görev olarak görmeliyiz. AB üyesi ülkelerin ortak bir göç politikası oluşturmaları ve göçmenlerin AB bölgesinde eşit dağılımının sağlanması öncelikli bir konudur. Avrupa'nın büyük bölümünde bu konudaki görüşlerin ve politikaların yeniden gözden geçirilmesi gerekiyor.

AB üyesi ülkeler, oluşturacakları daha insancıl ve toplumsal katılımı temel alan politikalarıyla ABD ve diğer göç alan ülkelere yeni perspektifler sunarak örnek olabilirler. Gerek Avrupa'da ve gerekse göç alan diğer kıtalarda bölgesel düzeyde oluşturulacak programlarla mülteciler ve sığınmacıların daha insancıl şartlarda yaşamalarının sağlanması ve Birleşmiş Milletler Mülteci Dairesi'nin gözetiminde kalıcı istihdam olanaklarının yaratılması gerekmektedir. Nitelikli işgücü göçüne paralel olarak kalifiye olmayan işgücü alımının da sağlanması ve kalifiye eleman olarak yetiştirilmesi gerekir. Gelişmekte olan ülkelere mümkün olduğunca kalifiye eleman alımının bu ülkelerdeki sosyal ve ekonomik yaşamı tehlikeye atmayacak ve işsizliğe yol açmayacak şekilde yapılması beklenir.

Dünya'daki iç savaşlar sonucunda 2017 yılında 71 milyon insan doğup büyüdükleri toprakları terk etmek zorunda bırakıldılar. Bunların 39,1 milyonu, buldukları ülke içinde bir bölgeden diğer bir bölgeye göç edenlerden oluşmaktadır. Şu anda toplam olarak Dünya'da 110 milyona yakın savaş ve siyasal baskı mağduru mülteci göçmen bulunmaktadır. Bunlara ekonomileri gelişmemiş ülkelerdeki ekonomik ve sosyal krizlerle ve doğal afetler ve iklim değişiminin yol açtığı göçler eklendiğinde bu sayı daha da yüksektir.

Mülteci göçünün en büyük yükünü ise iç savaşların vuku bulduğu bölgelerdeki komşu ülkeler taşımaktadırlar. Örnek verecek olursak, 2017 yılında en

çok göçmenin sığınmak zorunda kaldığı ülkelerin başında Türkiye gelmektedir (3,5 milyon üzerinde mülteci tahmin edilmektedir). Türkiye'yi Pakistan ve Uganda (1,4 milyon) izlemektedir. Burada da görüldüğü gibi dünyadaki mültecilerin en ağır ekonomik yükünü geliştirmekte olan veya az gelişmiş ülkeler çekmekte ve çekmeye devam edeceklerdir.

Kaynakça

- Çelik, Hıdır (2009): *Einwanderung zwischen Assimilation und Ghetto. Arbeitsmigration aus der Türkei in die Bundesrepublik Deutschland*. Bonn: Free Pen-Verlag.
- Çelik, Hıdır (2015): *Meinung: Flüchtlingsarbeit in den Kommunen – Eine Herausforderung für Politik und Gesellschaft. Beitrag*. Bundeszentrale für politische Bildung. Online: <https://www.bpb.de/themen/rechtsextremismus/dossier-rechtsextremismus/208899/meinung-fluechtlingsarbeit-in-den-kommunen-eine-herausforderung-fuer-politik-und-gesellschaft/> (15.12.2021).
- Çelik, Hıdır (Hrsg.) (2016): *Integration von Flüchtlingen in den Kommunen – Eine Herausforderung für Politik und Gesellschaft, Handbuch für die Praxis in der kommunalen Flüchtlingsarbeit*. Bonn: Free Pen-Verlag.
- Çelik, Hıdır (2019): “Interkulturelle Öffnung und Flüchtlingsarbeit – Eine kritische Betrachtung”. In: Stiftung Mitarbeit (ed.) *Engagiert für Integration. Demokratische Teilhabe in der Einwanderungsgesellschaft*. Bonn: Verlag Stiftung Mitarbeit, 42–69.
- Çelik, Hıdır (Hrsg.) (2021): *60 Jahre Arbeitsmigration aus der Türkei in die Bundesrepublik Deutschland: Erfahrungen - Aspekte - Perspektiven*. Bonn: Free Pen Verlag.
- Elrich, Jennifer (2013): *Kanada: Hintergrundinformationen*. Online: <https://www.bpb.de/themen/migration-integration/laenderprofile/170665/hintergrundinformationen/> (01.12.2021).
- Felschen, Christina (2021): *Kanadas Einwanderungspolitik: Harte Auswahl, weiche Landung*. Online: <https://www.deutschlandfunk.de/einwanderungspolitik-kanada-harte-auswahl-weiche-landung-100.html> (23.11.2021).
- Hussen, Ahmed (2018): *ANNUAL REPORT to Parliament on Immigration*. Online: <https://www.canada.ca/content/dam/ircc/migration/ircc/english/pdf/pub/annual-report-2018.pdf> (06.12.2021).
- Schwarte, Georg (2015): *Kanada - Ein Land und sein Einwanderungsgesetz*. Online: <https://www.deutschlandfunk.de/kanada-ein-land-und-sein-einwanderungsgesetz-100.html> (23.11.2021)
- Somers, Shaina (2019): *Kanada: Kanadas Migrations-, Flüchtlings- und Asylpolitik: Entwicklungen seit 2015*. Online: <https://www.bpb.de/themen/migration-integration/laenderprofile/298203/kanadas-migrations-fluechtlings-und-asylpolitik-entwicklungen-seit-2015/> (05.012.2021).
- Statista, Anzahl der Zuwanderer nach Deutschland von 1991 bis 2020. Online: <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/28347/umfrage/zuwanderung-nach-deutschland/> (10.12.2021).
- Statista, Anzahl der Auswanderer aus Deutschland von 1991 bis 2020. Online: <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/157440/umfrage/auswanderung-aus-deutschland/> (10.12.2021).

Türkiye'den Almanya'ya Göçün Toplumsal Cinsiyet Belirlenimleri

Songül SALLAN GÜL ve Emine TÜRKMEN ER

Özet

Bu makalede 1960'lı yıllarda başlayan ve bugün artık Almanya emek piyasasının ve nüfusunun önemli bir bölümünü oluşturan Türklerin emek göçünün değişen nitelikleri ve toplumsal cinsiyet bağlamı sorgulanmaktadır. Kapitalist patriyarkanın belirlenimleri Almanya göçünün ilk otuz yılında kadınları görünmez kılsa da, aile birleşimi düzenlemesi daha sonra göçmenlerin profilini değiştirmiştir. 1990'lı yılların neoliberal enformelleşme süreçleri ise kadın emeğini daha fazla talep etmesine karşın, emeğin niteliği ve talep alanlarının cinsiyetçi belirlenimleri kadınların göçmen olarak yaşadıkları sorunları derinleştirmiştir. Türkiye kökenli kadınların ikinci ve üçüncü kuşaklarının ulusötesi evlilikleriyle gelişen süreç, misafir işçi konumundan yerleşikliğe ve vatandaşlığa geçiş dinamiklerini belirlemiştir. Aynı zamanda Türkiye kökenli kadınların ve erkeklerin hem etnik kimlikleri hem de toplumsal cinsiyet rollerinin kültürel belirlenimleri çeşitli yönleriyle tartışılmaya başlanmıştır. 2000'li yıllarla birlikte de, Almanya'da doğan Türk kökenlilerin ve nitelikli göçmen kadın emeğinin dil öğrenme ve örgün eğitim süreçlerine katılmaları, yurttaş olanlar arasında kadınların sayısını erkeklerinkine eşitlemiştir.

Anahtar Kelimeler: Almanya, toplumsal cinsiyet, misafir işçi, kadın emeği, Türkiye

Giriş

Almanya'ya göçün 60. yılını geride bırakırken, Türkiye'den ilk göçün başladığı 1961 yılından 2020'li yıllara uluslararası göçün toplumsal cinsiyet boyutu misafir işçilikten yurttaşlığa kadar uzanan bir dizi gelişmeyle birlikte değerlendirilebilir. İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren Avrupa ülkeleri, yurtiçindeki işgücü arzında çeşitli ekonomik ve demografik faktörlerin etkisiyle oluşan açığı emek ithali yoluyla gidermeye çalışmışlardır. 1945 yılından itibaren daha az gelişmiş Güney Avrupa ülkelerinden Kuzey Avrupa ülkelerine yönelik girişilen emek transferi sürecine Türkiye, 1950'lerin sonlarında giderek artan işsizlik ve döviz darlığı gibi ekonomik sorunların aşılmasında çeşitli Avrupa

lkelerine yönelerek dahil olmuştur. Almanya zeline ise bu srec 1960'lı yıllarda başlamıştır.

Almanya göçü Türkiye'nin kalkınma politikasının bir parçası olarak ikili anlaşmalarla gerçekleşmiştir. İlk anlaşmada, İstanbul kentinden 1960 yılının Temmuz ayında 2.495 emekçi gitmiş ve ilerinden 200' de kadın emek göçmenleri olmuştur (Akgündüz, 2021: 234 vd). 1973 yılında ise Türk göçmen işçi sayısı 910.500'e ulaşmıştır (şen, 2003: 209). 2000'li yıllardan sonra ise Türkler Almanya'da yaklaşık 3 milyon kişi ile en büyük yabancı nüfusa sahip etnik grubu oluşturmuştur (Nocera, 2018; Abadan Unat, 2017).

Almanya'daki Türk emek göçünün misafir işçi olma durumları onların ikamet statüleri başta olmak üzere işgücü piyasasındaki statülerini ve toplumsal yaşamdaki konumlarını da belirlemiştir. Her ne kadar Türkiye'den Almanya'ya giden göçmenler arasında 1961 yılından itibaren kadınlar da yer almuşsa da, ilk otuz yılda ya görünmez emek olmuşlardır ya da erkek emeğine bağımlı nüfus olarak kabul görmüşlerdir. Morokvasi'e göre bunun nedenlerinden biri evin geçimini sağlayanın erkek olduğu baskın Batı ideolojisidir. Kadınların bağımlı nüfus statüsü bağlamında görülme tercihi, ikili anlaşmaların erkeklere göre belirlenmesini de beraberinde getirmiştir (1991: 70). Toksöz'n (2021: 15) belirttiği gibi kadınların göçmen emek piyasasındaki konumu ve kaynak ülkenin ve hedef ülkelerin ekonomik, siyasal ve sosyo-kültürel yapılarını belirleyen, kapitalist ve ataerkil toplumsal düzendir. Almanya gücünde kadınların sayısal artışını sağlayan ana etkenlerden birisi, aile odaklılık ve erkek emeğinin yaşam koşullarının iyileştirilmesi amacıyla 1970'li yıllarda yapılan aile birleşimi anlaşmalarıdır.

Aile birleşimi süreci Türkiye'den daha fazla kadını gç sürecine dahil ederken, aynı zamanda emek sürecindeki kadınların sayısını da artırmıştır. Ancak Türkiye'den gelen kadın emek göçünün niteliğine ve kadına bakışta iki eğilim öne çıkmıştır: İlk Almanya'da Türklere karşı oluşan kültürel ve ataerkil önyargı ve etiketlemeler olmuş (Ünlütürk-Ulutaş, 2013: 238), ezilen Türk kadınına izin vermeyen aile düzeninin Almanya'da kadınların işgücü piyasasına katılımlarının diğer ülkelere göre daha az olmasının nedeni olarak açıklanmıştır (Yurdakul ve Korteweg, 2013). İkinci ise Almanya göçünün, kadınlar için önce ailede, daha sonra işgücü piyasalarına katılmaları bağlamında zgrleştikleri/zgrleştirildikleri bir srec olarak ifade edilmiştir (Bayrakdar ve Guveli, 2021; Keyder ve Aksu-Koç, 1981). Ancak Avrupa gç hareketlerinin toplumsal cinsiyet belirlenimleri emek ithalinin eril belirlenimleri kadar, göçe katılanın cinsiyet belirlenimlerinin yanında işgücü piyasasının kapitalist patriyarkasıyla da ilişkilidir. Bu makalede ilk olarak II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa emek göçünün toplumsal cinsiyet niteliği ele alınmaktadır. İkinci olarak, kadınların, Almanya'ya göç serüveni içerisinde 1960-1973 yıllarında devam eden misafir işçi statüsünün yarattığı grnmezlikten daha görünür bir konuma

geçmelerinin temel dayanaklarından birisi olan aile birleşimi sürecinde, kadın profilinin nasıl değiştiği sorgulanmaktadır. Türkiye’den giden göçmen kadının Almanya’daki konumu ve işgücü piyasasının niteliği tartışılmaktadır. Son olarak da küreselleşen göçün kadınlaşması bağlamında Almanya’daki Türkler açısından değişen dinamiklere bakılarak göçmen kadınların emek ve yurttaş olma niteliği değerlendirilmektedir.

Avrupa ve Almanya Göçünde Emek –Patriyarka İlişkisi

Avrupalılar İkinci Dünya Savaşı’na kadar sömürgeleşme, işgal etme ve işgal ettikleri yerlere yerleşme politikasıyla dünya coğrafyalarına dağılım gösterirken, 20. yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla çevre ülkelerden göç alan bölge haline gelmiştir (Castles vd., 2014: 15-16). Özellikle Batı Avrupa, kapitalist kalkınma için gerekli işgücü ihtiyacını karşılamak için karşılıklı uluslararası ekonomik refah adına çevre ülkeleri sürece dahil etmiştir. Savaş sonrasında hızlı bir kalkınma ve ekonomik gelişim içinde olan Kuzey bölgeleri için Yugoslavya ve Türkiye gibi ülkeler geniş bir emek kaynağını temsil etmiştir. Başlangıçta bireysel girişimler ve özel araçlarla gerçekleşen acil emek göçü süreci, 60’lı yıllarda ikili anlaşmalarla devlet eliyle düzenlenmeye başlamıştır. Batı Almanya, Türkiye ile 1961 ve 1964 yılında imzalanan ikili anlaşmalarla bugünkü göç ülkesi görüntüsünün temelini atmıştır (Abadan Unat, 2017: 82-88).

Batı Almanya, özellikle nitelikli olmayan yoğun emek açığının karşılanması ve büyük sanayi üretiminin sekteye uğramaması için yurtdışından geçici bir emek göçü kabul etmeye kararı vermiş ve bu göçü özel olarak geliştirilen yasa ve düzenlemelerle teşvik etmiştir. ‘Misafir işçiler’ adıyla düzenlenen bu hareket, geçici olarak ihtiyacı karşılayacak ve en fazla ikinci yılın sonunda ülkelere geri dönecek kişiler olarak tasarlanmıştır (Nocera, 2018; Toksöz, 2021). Türkiye, ithal ikameci ekonomik kalkınma modelinin yol açtığı yapısal işsizlik sorunu bağlamında 1960’lı yıllarda uluslararası işgücü sürecinde Avrupa’nın emek gücü açığını bir kazan-kazan ilişkisi içinde kapatan ülkelere biri olmuştur. Türkiye, hem ülkeye döviz girdisini canlandıracağı hem de sanayileşmeye yeni başlangıç sürecinde nitelikli iş gücünü oluşturacağı varsayımıyla (Danış ve Zırh, 2021: 10) Avrupa’nın işgücü ithal sürecine dahil olmuştur. Türk emek göçü büyük ölçüde Almanya odaklı olmuş ve yüzde 60 oranında oraya yönelmiştir (Sallan Gül, 2006: 266-271).

Göçmen emeği, yerli emeğin çalışma koşullarının zorluğu ve düşük ücretleri nedeniyle çalışmak istemedikleri istihdam alanlarında yer almıştır (Castles ve Kosack, 1973: 73-74; Nocera, 2018: 10). Benzer biçimde göçmen işçilerin ve yapacakları işlerin nitelikleri ile göçmenlerin cinsiyeti uluslararası anlaşmalarla belirlenmiştir. Morokvasiç’in (1991: 72) belirttiği gibi cinsiyet, ailelerin göç stratejilerinde ve göç ağlarının değerlendirilmesinde ve karar

verme süreçlerinde önemli bir faktördür. Almanya'ya giden işgücü arasında kadınların sayısı ilk yıllarda az olsa da, bu sayı zamanla artmış, hatta 2000'li yıllarda erkeklerinkiyle eşitlenmeye başlamıştır. Türkiye ile imzalanan ikili anlaşma öncesinde Almanya'da çalışma iznine sahip misafir kadın işçilerin sayısı yalnızca 173 iken, bu sayı 1975 yılında Türkler için 400 bine ulaşmıştır. Benzer biçimde, 1961 ve 1976 yılları arasında resmi olarak işe alınan göçmen işçilerdeki kadın ve erkek oranları karşılaştırıldığında 678.702 erkeğe karşılık 146.681 kadın işçinin işe alındığı görülmektedir (Keyder ve Aksu-Koç, 1988: 20-22).

1980'lere kadar kapitalist patriyarkal cinsiyete dayalı işbölümü izlenen emek politikalarıyla pekiştirilmiştir. Erkek göçmenler, göç ağının öznesi olarak kabul edilmiş ve evin geçimini üstlenen taraf olarak erkeklerin ihtiyaçları politikaları biçimlendirmiştir. Kadın göçmenler ise, bir rezerv olarak kullanılmıştır. Göçmen kadın ve emeği çoğu kez görünmez kılınmıştır (Sallan Gül ve Türkmen, 2021: 105). Kadınlar emek piyasasına dahil olsalar bile, göçmen emeği rejimleri ve tarihine ilişkin yapılan çalışmaların çoğu, göçmen kadın emeğini görmek yerine kadınların konumunu "aile birleşimi" kategorisi ile sınırlayıcı genellemeler üzerinden ele almıştır (Öztan, 2010: 33). Bu düşünceye karşılık 1988 yılında ücretli kadın emeği oranı, Avrupa'ya uluslararası göçün başlamasına neden olan İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren düzenli bir artışla ücretli emek gücünün %46'sına ulaşmıştır (Walby, 1997: 48). Castles ve Miller (1998) işgücü piyasalarındaki bu süreci "göçün kadınlaması" olarak tanımlamışlardır. Kadınların sayısal artışları ve rasyonel birer fail olarak bizzat göç hareketine katılımları bir yandan göçü kadınlştırırken, diğer yandan göç süreci kadınları da dönüştürmüştür. Başka bir ifadeyle, kadın emeğine yönelik talebin koşulları sınıfsal ve cinsiyete dayalı işbölümü doğrultusunda şekillenmiş, bu durum da göç eden kadınları özel bir konuma sürüklemiştir. Kadınların ve özelde göçmen kadınların emek piyasasına katılımlarının önündeki kapitalist ve patriyarkal engeller, bir taraftan kadınların işçi sınıfının alt tabakasındaki sınıfsal ayrımcılığa maruz kalmalarına veya emek piyasasına girememelerine sebep olurken, diğer taraftan cinsiyet ve etnisite temelli etiketlenmelere ve ırkçılığa maruz kalmalarına da yol açmıştır.

Walby'nin (1997: 45-46) kamusal patriyarka olarak tanımladığı yapılar, istihdam piyasası ve devlet gibi kamusal alanlarda belirgin bir şekilde kendini göstermektedir. Bir başka ifadeyle kamusal patriyarka, emeğe kolektif el koyma ile ayrımcılık ve tahakküm baskısıyla somutlaşmaktadır. Aslında özel alanda kadınların iş alanına veya tümüyle ücretli istihdama dahil olmalarını engellemek üzere uygulanan dışlama stratejisi, kamusal patriyarkanın kendine özgü ayrımcılık biçimiyle birleşerek kadınları erkek işlerinden uzak tutmayı ve onları kazanç ve statü açısından erkeklerin altında konumlandırmayı hedefleyen stratejilere dönüşmüştür (Walby, 1997: 87-88). Bu anlamda, kadınsı

iş kollarında da olsa Almanya'da kadınların işgücüne katılımlarının artması göçmen emeğinin patriyarkal niteliğini kısmen zayıflatmıştır. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet belirlenimlerinin istihdam piyasasına, kadınların emek yoğun ve düşük ücretli sektörlerde yer almaları olarak yansıdığını söylemek gerekir. Ayrıca tüm patriyarkal baskılara rağmen, Almanya'ya gelen ve uzun yıllardan beri imalat sanayiinde çalışan kadınların üçte ikisinin hane gelirinin yarısından fazlasını kazandığı görülmektedir (Ünlütürk-Ulutaş, 2013: 238).

Almanya Göç Stratejisinde Kadınlar: Misafir İşçiliğin Görünmezliğinden Aile Birleşimiyle Görünürlüğe

Morokvasic'in (1991: 72) belirttiği gibi cinsiyet, ailelerin göç stratejilerinde ve göç ağlarının değerlendirilmesinde önemli bir faktördür. Cinsiyet ayrımları toplumdaki diğer sosyal ilişkilerle kesişmekte ve ekonomik özelliklerle birleştirilmiş cinsiyete dayalı farklılıklar, farklı beklenti ve eylemliliklere yol açmaktadır. Göçü başlatan etkenler ve karar verme süreçleri, terk edilen ülkedeki koşullar ve gidilen ülkedeki fırsatlar, kadın ve erkeklerin göç hareketlerinin farklı kalıplarla biçimlenmesine yol açmaktadır. Savaş sonrası Avrupa ve Almanya deneyiminde gözlemlediğimiz yitirilen emeğin ülkeler arası anlaşmalarla ikame edilme süreci aslında ataerkil aile ve devlet yapılanmasının bir sonucu olmuştur. Sosyal olarak inşa edilmiş, asimetrik ve eşitsizlikler üreten bir kategori olarak cinsiyet, erkekleri neredeyse evrensel bir niteliğe büründürmüş ve onların özelliklerine daha fazla değer atfeden davranış, inanç ve tutumları öne çıkarmıştır. İşçi alımlarında erkeğin evi geçindirme rolü temelinde öne çıkan adı konmamış cinsiyetçi yaklaşım, göçmen emeğinin ana cinsiyeti olarak erkek göçmenleri önelemiştir. Kadınların ve erkeklerin kaynaklara eşitsiz erişimi söz konusu olsa da, göçmen kadınların artan sayıda ücretli istihdama katılımları, erkek göçmenlere göre konumlarının iyileşmesine katkı sağlamıştır. Kadın göçmenlerin göç ettiği ülkenin ve işin niteliği ise, kadın göçünün öne çıkan özelliği olmaya devam etmiştir.

Ailelerin göç stratejileri ve göç ağlarının niteliği bağlamında kadınlar çoğu kez, sosyal normlar tarafından kısıtlanan cins olarak görülmektedir. Cinsiyete dayalı işbölümünde evi geçindiren cinsin erkek olarak kabul edilmesi, göç kararını erkeklerin vereceği ve kadınların da bu kararlara uyarak göç sürecine dahil olacağı yönündeki patriyarkal anlayışı güçlendirmiştir. Bu anlayış kadınların bağımsız olarak göç sürecine katılımlarının olmayacağı, göçün öznesi değil, nesnesi olan cins olduğu ve hareketliliklerinin de belirli koşullara bağlı olarak sınırlamalar içereceği varsayımına dayanmaktadır. Aile birleşimi kapsamında kadınlar erkek eşlerini izleyerek sürece dahil olsalar da işgücü piyasalarına katılarak göçün öznesi olabilmişlerdir. Almanya'nın 1987 yılı verilerine göre o dönem Almanya'daki göçmenlerin %49'u kadındı. Göçmen

nüfusunun hareketliliği bağlamında kadınların durumu Almanya örneğinde hem işin niteliğine hem de politik nedenlere bağlı olarak açıklanabilir. Kadınların hem evli olmaları/evlenmeleri hem de mevsimlik işgücüne dahil olmaları bu süreçte etkili olmuştur (Morokvasic, 1991: 70).

Almanya'nın işgücü ihtiyacı olduğu ekonomik sektörler dönemsel olarak farklılıklar gösterse de, eviçi hizmetler ve mevsimlik işçilik gibi işler göçmen kadınlara en fazla istihdam sağlayan alanlar olmuştur. Yine bu dönemde Almanya'ya giden kadınların belirgin özelliklerinden biri de, Türk erkek göçmenlere oranla daha yoğun olarak Almanca dil kurslarına giderek dil becerilerini daha çok geliştirmeleri ve kadın duyarlılığı gerektiren iş kollarında talep edilmiş olmalarıdır (Pusch ve Splitt, 2014: 40). *Alman Federal İş Kurumu'nun*¹ yıllık yayınladığı raporlarda açıklanan Türk kadın istihdamı sayısı 1961 yılında 46 kişi iken, 1962 yılında bu sayı katlanmış 504 olmuş, 1963 yılında 2.476 ve 1964 yılında da 5.022 olmuştur. 1965 ve 1973 yılları arasındaki sekiz yıllık dönemde ise, Alman piyasasında istihdam edilen Türk kadınlarının sayısı 44.557 kişiye ulaşmıştır. Kadınların sayısının 1964 yılından itibaren artmasının nedeni ise Almanya'ya kadın göçünün bu yıldan sonra teşvik edilmesidir. 1964 yılında Türkiye'den Almanya'ya ve özellikle Berlin şehrine giden kadınların demografik özelliklerine baktığımızda elektronik ve elektrik sektörüne ait şirketlerde çalışan öncü emekçi kadınlardan oluşan 20-30'lu yaşlarındaki genç bir nüfus olduklarını görürüz (Nocera, 2018: 28).

Almanya'ya gerçekleşen emek göçü hareketlerinde cinsiyet ve bölge temelli farklılıklar oluşmuştur. Özellikle elektronik ve metal endüstrisi şehri olarak öne çıkan Berlin şehrinde, parça montaj ve birleşimi gibi işlerin gerektirdiği emeğin niteliği göçmen kadın emekçilerin tercih edilmesine neden olmuştur (Nocera, 2018: 87). Göçmen emeğine yönelik bu talep, Berlin'i Türkiye'den gelen göçmenlerin ve özellikle de Türk kadın emeğinin sayıca fazla oluşu bakımından Batı Almanya'nın geri kalan bölgelerinden ayırtmıştır. 1971 yılında Berlin dışındaki diğer Almanya kentlerinde çalışan kadın göçmen emeği oranı yüzde 28 iken, sadece Berlin'de çalışan kadın emeği oranı ortalama yüzde 40 olmuştur (LAB, 1971). Diğer Avrupa ülkelerine kıyasla göçmen kadın emekçi oranının Almanya'da fazla olmasının nedeni, 1970'li yıllara kadar kadın emekçilerin imalat sanayiinde çalıştırılmak istenmesidir (Federal İş Kurumu, 1973; Toksöz, 2021: 45). Bu gelişmelerin yaşanmasında Türkiye'den Almanya'ya giden emek göçünün toplumsal cinsiyet belirlemelerinde kadınlar açısından bazı önemli sınıfsal farklılıklar olduğunu açıklamak gerekmektedir.

---

¹ Erfahrungsberichte der Bundesanstalt für Arbeit (Federal İş Kurumu'nun yıllık raporları) 1961-1972 ve 1973. Detaylı bilgi için bakınız: https://statistik.arbeitsagentur.de/Statistikdaten/Detail/197312/anba/auslaenderbesch/auslaenderbesch-d-0-pdf.pdf?_blob=publicationFile

Kadın emek göçünü erkek göçünden ayıran başlıca değişkenlerden ilki 1961’de başlayan ilk dalga ya da öncü kadın emeği göçüdür. İkinci dalga ise, aile birleşimiyle gelen ve daha sonra bir kısmı emek göçüne dahil olan kadınlardır. Özellikle ilk dalga kadın emek göçü toplumsal cinsiyet bağlamında, Almanya’daki Türklere karşı önyargıların tersine, erkeklere kıyasla daha nitelikli kadınlardan oluşmuştur. Bir başka ifadeyle 1960’ların başındaki öncü göçmen kadınlar, kentsel bir geçmişe ve daha yüksek bir eğitim ve beceri düzeyine sahip, daha çok sanayi, elektronik ve metal sektörlerinde çalışan kadınlardır. Ancak ikinci dalga olarak adlandırılan ve aile birleşimi ile Almanya’ya giden kadınlar ise kırsal ve daha az gelişmiş bölgelerden gelen, eğitim düzeyi düşük kadınlardır. Aslında bu süreç, yani aile birleşimi, göçmen emeğinin erkek niteliğinin bir sonucu olmuştur çünkü Almanya’ya gelen erkek işçilerin evi geçindiren cins olarak belirli bir birikim ya da belirlediği ekonomik hedefe ulaştıktan sonra geri dönüş planı yapması öngörülüyordu. Ancak erkek göçmen emeği ailelerini Türkiye’de bırakmak ve/veya geriye dönüş yapmak yerine eş ve çocuklarını da getirterek yerleşikliğe ilk adımlarını atmışlardır (Rittersberger Tılıç vd., 2012: 209).

Göçmen kadın emeği 60 yıllık süreçte önemli değişimlere uğramıştır. Kadın göçmen emeği hareketlerini sınıflandıran Toksöz’e (2021, 14-15) göre, savaş sonrası Avrupa ve özelde ise Almanya deneyiminde öncelikle imalat sanayiindeki niteliksiz işlerde duyulan ucuz emek ihtiyacı, göçmen kadın emeğini biçimlendirmiştir. Kadın emek göçünün ilk dönemini kapsayan bu yıllarda Almanya başta olmak üzere Avrupa ülkelerindeki fabrikaların akort bantlarında çalıştırılacak kadın göçmen işçi talebi olmuştur. Almanya’daki kadın göçmenlerin üçte ikisi dört farklı imalat iş kolunda çalışmışlardır. Tekstil ve giyim, metal ve makine üretimi, elektronik ve diğer imalat kolları ön plana çıkmaktadır (Abadan Unat, 2017; Toksöz, 2021). Kadın göçmen işçi oranındaki bu artış, bir taraftan talep faktörlerinin etkisiyle de gerçekleşmiştir. Kadın emeğinin özellikle tekstil gibi belirli endüstriyel sektörlerde talep edilmesinin yanı sıra bu grubun yine sanayide daha düşük ücretler karşılığında çalıştırılabilmesi de kadınlara yönelik talebi artırmıştır. Özellikle durgunluk dönemlerinde göçmen kadın işçi talebi artmıştır. 1980’leri izleyen ve ikinci dönem olarak ayrıştırılan durgunluk dönemi, uluslararası emek göçü açısından 1973 ekonomik kriziyle de bağlantılı olarak birinci döneme göre fabrikaların işgücü ihtiyacının azaldığı, sektörel dönüşümün yaşandığı bir döneme karşılık gelmektedir (Toksöz, 2021: 14-15).

Benzer biçimde Almanya örneğinde özellikle Berlin, ekonomik kalkınmanın ilk yıllarında elektrik ve elektronik üretiminde öne çıkan bir şehir olarak Türk işçilere de ev sahipliği yapmıştır. Nocera’ya (2018: 86) göre 1967 yılında Berlin’de kadınlar, ‘iyi görme kapasitesi ve el becerisi olan genç emek gücüdür’ ifadesinden anlaşılacağı üzere her şeyden önce kadınsı iş beklentile-

riyle talep edilmişlerdir. Bu talep, kadınsı mesleki gettolaşma ile açıklanabilir: Genç kadın emekçiler, “küçük ve becerikli ellerle küçücük elektronik parçaları” düzenleyip birleştirebildikleri, hızlı ve çevik parmaklara bağlı olan el çabukluğu sayesinde kabloları örüp, ampulleri takabildikleri için talep edilmişlerdir. Kadın emekçiler, ilk elektronik ev aletlerinin küçük elektronik parçalarını monte edip birleştirmesi veya ilk telefon ve televizyonların elektrik kablolarını örmesi için Siemens, AEG-Telefunken, Bosch ve DeTeWe gibi şirketlerin fabrikalarında çalıştırılmıştır (Nocera, 2018: 86). 1970 yılına kadar Berlin’de sayıları 4.000’i bulan Türk kadınlar, göçmen kadın emeğinin üçte birini oluşturmuşlardır (BAVAV, 1968: 6).

Neoliberal ekonomi politikalarının da etkisiyle 1980’li yıllarda başlayan ve emek sektörüyle istihdam alanında farklılaşma yaratan dönüşüm göçmenlerin hayatına girene dek, Alman işgücü piyasalarında işveren ile işçi arasında da krizler doğurmuştur. 1973 petrol krizi karşılıklı ikili anlaşmanın sonlandırılması kararını gündeme taşımıştır. Sadece geçici bir (misafir) işgücü olarak davet edilen göçmen gruplarının yeni bir sınıf oluşturması istenmemiştir. İşverenlerin ekonomik kriz çıkana kadar elde ettikleri sermaye kazançlarını korumaya yönelik yaklaşımlarına karşılık emekçi gruplar, ulusal ve yasal statü sınırlarını aşarak “grev” girişiminde bulunmuşlardır. Köln’de Ford ve Bochum’da Opel gibi otomotiv sektörlerinin fabrikalarında başlayan ve “Türk Grevleri” (Alıcı, 2019) olarak adlandırılan direnişler kısa süre içinde farklı sektörlerde de yankılanmıştır. Almanya’daki kadın göçmen emekçiler ise “Bir Mark daha fazla, eşit işe eşit ücret” talebiyle bu göçmen işçi hareketinin parçası olarak yerini almıştır (Danış ve Zırh, 2021: 11-12).

1973 tarihli ekonomik kriz sonrasında Almanya’nın geri dönüşü teşvik yasası ile emek göçü 1984 yılında kesin dönüşlerle en yüksek düzeylere çıkmış (DPT, 2001; 2002) ve sonraki yıllarda geri dönüşler çok daha az yaşanmıştır. İşçi alımlarının durdurulmasıyla bağlantılı olarak Almanya’dan ayrılan Türk göçü bu dönemde 150 bine kadar çıkmıştır (Zeyneloğlu ve Sirkeci, 2014: 84). Ancak geri dönüşler cazip hale getirilmeye çalışılsa da bu beklenti, istenilen düzeyde gerçekleşmemiş ve yerini yeni sınıfsal emek dönüşümlerine bırakmıştır. Avrupa ülkeleri kendi toplumsal altyapılarını standardize etme çalışırken göçmenler, bu standartların dışında kalan gruplar olarak yeni getto alanlarında ayrıştırılmışlardır (Erder Köksal, 1988: 113). Yeni göç adı verilen bu durum, dönüşen istihdam alanları ve kadın emeğini önceleyen yeni liberal ekonomi politikalarıyla ilişkilidir. 1980 ve sonrasında ise beklenmeyen kadın göçü dalgası, emek piyasasındaki göçmen planlamalarını alt üst etmiş, göçmen gruplar içindeki bazı kadınların, yerli kadınlara oranla emek piyasasında yer alma konusunda istekli olma hali, kadın emek göçünün net olarak fark edilmeye başlanmasının yolunu açmıştır. Örneğin göçmen kadınlar etnik işletmeler olarak anılan göçmenlere ait küçük işletmelerin “ücretsiz aile emeği”

olabildiği gibi enformel işletmelerin de gönüllü “kaçak” emeği olmaya başlamıştır (Erder, 2006: 303). Dünya genelinde “işgücünün feminizasyonu” olarak adlandırılan bu olgu, günümüzde kadınların ücretli istihdamını istikrarlı bir şekilde artırırken, erkeklerin tam zamanlı istihdamını bir ölçüde sınırlamaktadır. Ancak kadınların ücretli istihdamındaki bu artış, aynı zamanda varolan işlerin ve çalışma koşullarının esnekleştirmesine de yol açmıştır (Standing, 1999).

Çalışma koşullarına ilişkin Standing (1999) tarafından işaret edilen esnekleşme, devletlerin sosyal refah politikalarından uzaklaşarak sosyal yardımlara sınırlamalar getirmeleriyle açıklanabilmektedir. Özellikle devletlerin sosyal yardımlara getirdikleri sınırlamalar esnek çalışma biçimlerini doğurmuş, kadın emeğine daha fazla yer verildiği fakat aynı zamanda yeni sömürü alanlarının da açıldığı yeni iş gücü piyasalarını ve kontrolsüz ve kayıt dışı bir emek arzını yaratmıştır (Sallan Gül ve Türkmen, 2021: 110-111). Bu dönem, tam da formel emek göçünün sınırlandığı, iş piyasalarının daralmaya başladığı ve imalat sektörünün küçülmeye başladığı bir dönem olmuştur. Gıda, tekstil gibi alanlarda çalışan kadınlar işlerini kaybetmeye başlamış, istihdam olanakları daha çok hizmet sektörünün alt seviyelerindeki, çamaşır, temizlik vb. alanlardaki işler ile aile işletmelerinde kadınsı ve ücretsiz aile emeği ile sınırlandırılmıştır (Öztaş, 2010: 37). Neoliberal yeniden yapılanmalar, bir yandan kamusal bakım hizmetlerinin payını düşürürken, diğer yandan bakım sağlama işlevini üstlenen aile bağlarını da zayıflatmış ve geleneksel aile içi iş bölümünde bakım yükünü üstlenen yerli kadınların emek piyasasına katılımını güçlendirmiştir. Kamusal anlamda devletin ve özel alanda ise yerli kadınların bakım yükünü sırtlamaktan vazgeçmesi ise yeni bir bakım açığı oluşturmuştur. Bu açığın kapatılması için bakım ve ev hizmetleri yükünün üst-orta sınıf yerli kadınlardan alt sınıf göçmen kadınlara, Almanya özelinde Türk kadınlara aktarılması yoluna gidilmiştir. Sonuçta uluslararası emek göçünün ikinci döneminde birinci dönemden farklı olarak, fabrikalarda çalışacak göçmen kadın işgücü ihtiyacı azalmıştır. Ancak hizmetler sektöründe, özellikle bakım ve temizlik alanlarında göçmen kadın emeğine duyulan ihtiyaç artmış ve böylece göçmen kadınlar daha fazla görünür olmuşlardır. Ünlütürk Ulutaş (2013) da bu yıllarda Almanya’da temizlik sektörünün göçmen kadın işçilerin temel istihdam alanı haline geldiğine dikkat çekmekte ve Türk kadınların bu alanda önemli bir yer tuttuğunu dile getirmektedir (Ünlütürk Ulutaş, 2013: 237-238). Ancak istihdama katılan kadınların sayıları ve çalışma alanları önemli ölçüde artsa da, kadınların göçü hala “ikincil” ve “bağımlı” göç olarak tanımlanarak, kadınların iş piyasası, siyasal katılım ve yurttaşlık gibi konulardaki katkıları ihmal edilmeye devam etmiştir. Bir başka ifadeyle göç süreçlerinde kadınların erkeklere bağımlı karar vericiler olduğuna dayanan geleneksel düşünce, emeğin esnekleşme ve güvensizleşme süreçlerinde kadın emeğini prekaryalaştırmıştır.

Almanya'daki Kadın Göçmenler Arasındaki Kuşaklararası Farklılıklar

1960 ve 1970'lerde misafir işçi olarak gelen ve 1980 ve sonrasında da gittikleri Avrupa ülkelerinde kalıcılaşan göçmenler için kaldıkları ülke vatandaşlığı, yaşam planları ve çocuklarının geleceklerini garantileme noktasında hayati öneme sahiptir. Yurttışı olunan bir ülkede daha fazla hak sahibi olma ve sosyal güvenlik ağlarına tam erişebilme isteği doğrudan vatandaşlık ile ilişkilidir. Bu sebeple göçmenler, buldukları topluma olan uyumlarını vatandaşlık hakkı üzerinden değerlendirmektedirler (Toksöz, 2021: 112-113). Federal Almanya'da doğan ve küçük yaşlarda Almanya'ya gelen ve eğitim hayatına Almanya'da başlayan Türk çocukları kimliği oluşmuştur. 2000 yılı sonrasındaki süreçte iktidara gelen Sosyal Demokrat parti (Sozialdemokratische Partei Deutschlands -SPD) hükümetinin göçmen politikalarında Türk göçmenlere yurttaşlık hakkı tanınmaya başladı.

2000 sonrasında özellikle kadın göçmenleri ilgilendiren boyut, ulus ötesi evliliklerdir. Göçmenlerin ikinci ve üçüncü kuşak gençleri arasında giderek yaygınlaşan ulus ötesi evlilikler, çoğunlukla kadın göçmenler üzerinden yürütüldüğünden bir yanı sıra artık yasal bir çerçeveden hareket edemeyecek olan akraba çocuklarının Avrupa'ya göç edebilmesi yönünde bir kurtarma stratejisi haline de gelmiş görünmektedir. Diğer yanı sıra ulus ötesi evlilikler, Avrupa'da dünyaya gelmiş genç kuşakların anavatan kültürlerini korumaya yönelik bir beklenti yansıtmaktadır (Danış ve Zırh, 2021: 12). Kalıcılık ile geriye dönüş arasında 2000'lerin sonuna kadar devam eden ve 'taşınan bavullardan yerleşikliğe' bir geçişe tekabül eden dönemi sadece Türk göçmenlerinin ekonomik kazanımlarını artırma isteği üzerinden değerlendirmek oldukça yetersiz olacaktır. Gerek Türkiye'deki ekonomik ve siyasi koşullara karşı duyulan güvensizlik, gerekse de Almanya'nın vatandaşlık ve siyasete katılım gibi hakları tanıyan oluşu Almanya'daki Türk göçünde yapısal bir dönüşümü beraberinde getirmiştir.

Çifte vatandaşlık kurumuyla Alman topraklarında doğacak çocuklara yeni bir tercih hakkı sunulmuştur. Yasanın yürürlüğe girdiği tarihten sonra doğacak olan çocuklar 23 yaşına gelinceye kadar çifte vatandaş sayılacak ve 18 yaşına geldiklerinde hangi ülke yurttaşlığını kabul edeceklerine karar vereceklerdi. Bu yasa ile Almanya bir göç ülkesi olduğu gerçeğini de kabul etmiştir (Nocera, 2018: 210-212). Diğer taraftan ise emek göçü kapsamında ülkeye gelen ve yerleşikleşen göçmenlerin yurttaşlık hakkı elde etmeleri için farklı koşullar oluşturulmuştur (Toksöz, 2021: 113). Türk göçünün sayısal ağırlığı ve güçlü yapısı Alman politikalarında entegrasyon, siyasal katılım ve dernek kurma faaliyetlerini güçlendirmiştir. Bu doğrultuda Almanya göçünün toplumsal cinsiyet belirlenimlerinde kadın ve çocukların rolüne dikkat çeken Şen (1983: 16), toplumsal denetimi güçlü bir şekilde ellerinde tutan öznelerin kadınlar olduklarını belirtmektedir. Kadınlar Almanya göçünde kültürel ilkeler

ve normatif değerlerin aktarılmasında köprü rolünü üstlenmiş ve çeşitli kamusal alanlara da öncülük etmişlerdir. Türk kadınlar, Almanya’da yurttaşlık hakkını kazandıktan sonra sayısız başarılar yakalamışlardır. Bunun bir örneği olarak dernekleşme ve örgütlenme biçimi olarak Türkiyeli Kadınlar Derneği (TIO) verilebilmektedir (Nocera, 2018: 258-259).

Kadınların siyasal katılım konusundaki başarılarına bakıldığında Türk kökenli kadınların Almanya Federal Meclisi’nde ağırlıkta olduğu görülmektedir. 2021 yılı Eylül ayı itibariyle Alman meclisinde yer alan Türk kökenli 18 milletvekilinden 12’si kadın ve 6’sı erkektir (DW.com, 2021) ². Örneğin Ankara’da doğan ve misafir işçi olarak Almanya’ya gelen Sevim Çelebi, göçün ilk yıllarında Berlin’deki Siemens fabrikasında vardiya emekçisi olarak çalışmıştır. 1987-1989 yılları arasında Berlin Eyalet Parlamentosu’nda Alternatif Liste milletvekili olarak görev yapan Türk ve göçmen kökenli ilk kadın olduğu bilinmektedir. Yine başarılı bir Türk kadın olan Aydan Özoğuz, Almanya’nın Hamburg kentinde doğmuş ve ilk, orta ve yükseköğrenimini de orada tamamlamıştır. 2001-2008 yılları arasında Almanya Sosyal Demokrat Partisi (SPD) Eyalet Parlamentosu milletvekili seçilmiştir. 2013 yılında ise Başbakan Angela Merkel tarafından Federal Hükümetin Göç, Sığınma ve Uyumdan Sorumlu Devlet Bakanlığı’na getirilen Özoğuz bu görevi ilk Türk kökenli kadın bakan olarak üstlenmiştir (Hürriyet, 2016).

Sonuç

Avrupa’nın İkinci Dünya Savaşından 1974 yılına kadar izlediği politikalar düşük vasıflı ve misafir işçi ithal etme ve geçicilik üzerinden tasarlanmışsa da, 1990’lı yıllarda yüksek vasıflılar ve geçici ve mevsimlik işgücü programları aracılığıyla daha az vasıflı işçilerin sınırlı sayıda emeği üzerinden devam etmiştir. Türkiye 1950’lerde Avrupa’nın ithal emek sürecine dahil olurken, Almanya sürecine 1961 yılındaki ikili işgücü anlaşmasıyla katılmıştır. Bugün Almanya’nın sayısal olarak en büyük yabancı nüfus ve göçmen emeğini oluşturan grup yine Türkiyelilerdir. Bu durum, hem Almanya’daki göçmen emeğinin niteliğini, hem de yurttaş olma bağlamında Türklerin konumlarını pek çok boyutuyla tartışmaya açmaktadır.

Türkiye’den Almanya’ya giden ilk kuşak misafir işçi göçmen emeğinin düşük nitelikli erkek profiline ve görelî kadınların daha nitelikli emek sürecine karşı görünmezliği 1970’li yıllarda aile birleşimiyle değişime uğramıştır. Erkek eşlerin Almanya’daki refahlarını artırma amacı, zamanla düşük vasıflı ve enformel işlerde çalışan kadınların sürece dahil olmasıyla kadınların göçmenlik ve yurttaş olma dinamiklerini belirlemiştir. Özellikle 1990’larla birlikte küre-

---

² Detaylı bilgi için bakınız: <https://www.dw.com/tr/18-t%C3%BCrkiye-k%C3%B6kenli-siyaset%C3%A7i-federal-meclise-girdi/a-59328704>

selleşen göçün feminizasyonu göçün kadınlar için özgün niteliklerini öne çıkarmaktadır. Artık kadın göçmen profili hem çeşitlenmiş ve hem de oldukça karmaşıklaşmıştır. Toksöz'ün (2021) de vurguladığı gibi 2000 yılından itibaren Almanya, geçicilik söylemlerinden yerleşikleşmeye evrilen bir süreçte göçmenlerin çocuklarının entegrasyonuna öncelik tanımıştır. Farklı kuşak deneyimlerinde eğitilmiş ve nitelikli işgücü özelliklerinin artması yurttaşlık taleplerini de artırmıştır. Nitekim Almanya'da yurttaşlığa geçenlerin yarısını da kadınlar oluşturmuştur.

Ancak her ne kadar Almanya'da yurttaşlık alan Türklerin sayıları kadın ve erkek olarak eşitlenirse de, aile birleşimiyle gelen ya da evlilik yoluyla Almanya'ya giden kadınların süreçten olumsuz etkilenmesi 'göçmen kadın' olmanın en dezavantajlı halleri arasında öne çıkmaktadır. Morokvasic (1991: 73), Almanya'daki göçmen gruplar içinde Türk göçmen kadınların göçmenlik konumlarının en fazla değişime uğradığını belirtmektedir. Özellikle aile birleşimi göçüyle gelen kadınların yasal konumları erkek eşlere bağlı olduğundan, aile içi şiddet gibi durumlarda kadınlar şiddeti zımnen kabul edebilmekte ya da çözüm arayışlarından uzaklaşabilmektedirler. Bu durum, sınır dışı edilme korkusu nedeniyle yasal çalışma izin başvuru sürecini ve sosyal yardımlara yönelmeyi olumsuz etkileyebilmektedir. Dolayısıyla göçmen kadınların göçmenlik ve kadın olma statüleri göçün süreç ve dinamikleri kadar, Almanya dahil, gittikleri ülkelerdeki yaşam koşul ve şanslarını belirlemektedir. İkinci kuşak önemli başarılar elde etmiş olsa da, göçmen kadınların cinsiyet, ırk, etnisite ve sınıfsal niteliklerinin kesişimselliğinde onlara atfedilen etiketlemelemlerle mücadeleleri de devam etmektedir.

Kaynakça

- Abadan Unat, Nermin (2017): *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.
- Akgündüz, Ahmet (2021): "Germany's Recruitment of Workers from Turkey, 1960–1973 Some Remarks", *International Migration* (59), 234–237
- Alıcı, Alihan (2019) *Bir Göçmen İşçi Direnişi: 1973 Ford Grevi*, Perspektif, 2019. <https://perspektif.eu/2019/04/02/bir-gocmen-isci-direnisi-1973-ford-grevi/> (05.01.2022)
- BAK, B119/4722, *Der Bundesminister für Arbeit und Sozialordnung an BAVAV*, 1968. (12.01.2022).
- Bayraktar, Sait; Güveli, Ayşe (2021): "Understanding the benefits of migration: Multi-generational transmission, gender and educational outcomes of Turks in Europe", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 47(13), 3037-3058.
- Castles, Stephen; De Haas, H.; Miller, J. Mark (2014): *The Age of Migration*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, New York.
- Castles, Stephen; Kosack, Godula (1973): *Immigrant Workers and Class Structure in western Europe*, Oxford University Press, London.

- Danış, Didem; Zirh, Besim Can (2021): "Almanya Türkiye arasındaki İşgücü Göçünün Altmışıncı Yılı Üzerine bir Değerlendirme: "İyi ki Buradayız!""", Göç Araştırmaları Derneği (GAR) ve Heinrich Böll Stiftung (HBS) Derneği Türkiye Temsilciliği.
- Erder-Köksal, Sema (1988): Uluslararası Göç Sürecinde Kadının Gündeme Gelişi ve "Getto"daki Kadın, UNESCO, Women in Chain Migrant Families and Urban Networks.
- Erder, Sema (2006): "Yabancılaşmış Kurgulanan Ülkelerin Yabancıları", F. Aylan Arı (ed.): *Türkiye'de Yabancı İşçiler Uluslararası Göç, İşgücü ve Nüfus Hareketleri* içinde, Derin Yayınları, İstanbul.
- Erfahrungsberichte der Bundesanstalt für Arbeit (Federal İş Kurumu'nun yıllık raporları) 1961-1972 ve 1973,
https://statistik.arbeitsagentur.de/Statistikdaten/Detail/197312/anba/auslaenderbesch/auslaenderbesch-d-0-pdf.pdf?__blob=publicationFile (15.01.2022).
- Hürriyet (2016), Almanya'daki İlk Türk Kadınları, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/almanyadaki-ilk-turk-kadinalari-40302472> (10.01.2022)
- <https://www.dw.com/tr/18-t%C3%BCrkiye-k%C3%B6kenli-siyaset%C3%A7i-federal-meclise-girdi/a-59328704> (06.02.2022)
- Kaya, Ayhan (2016): İslam, Göç ve Entegrasyon Güvenlikleştirme Çağı, İstanbul Bilgi Yayınları, İstanbul.
- Keyder, Çağlar; Aksu-Koç, Ayhan (1988): External Labour Migration From Turkey And Its Impact An Evaluation of the literature, Manuscript Report 185e, Canada, LAB, B Rep 004/3076, Nr. 420, Senator für Inneres, Bericht über Probleme im Zusammenhang mit der Ausländerbeschäftigung und dem illegalen Aufenthalt von Ausländern in Berlin, 1971. Akt. Nocera, Lea
- Morokvasic, Mirjana (1991): " Fortress Europe And Migrant Women, Shifting Territories: Feminism & Europe", *Feminist Review*, Autumn (39), 69-84.
- Nocera, Lea (2018): "Manikürlü Eller Almanya'da Elektrik Bobini Saracak" Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Batı Almanya'ya Türk Göçü (1961-1984), İstanbul Bilgi Üniversitesi, 1. Baskı, İstanbul.
- Öztaş, Ece (2010): "Unutulan Bir Göç ve Yurttaşlık Deneyimi: İlk Kuşak Göçmen Kadınlar ve Hollanda Türkiyeli Kadınlar Birliği," *Fe Dergi* 2 (2), 31-49.
- Pusch, Barbara; Splitt, Julia (2014): Türk-Alman Göç Araştırmalarının 50. Yılı Prof. Dr. Nermin Abadan-Unat'tan Otobiyografik Bir Değerlendirme, *Pera-Blätter Orient-Institut Istanbul*, Heft 28.
- Rittersberger-Tılıç, Helga; Özen, Yelda; Çelik, Kezban (2012): "Geriye Göçün Dinamikleri: Almanya'dan 'Ev'e Dönüş", S. G. İhlamur-Öner ve N. Aslı Şirin Öner (ed): *Küreselleşme Çağında Göçler: Kavramlar, Tartışmalar* içinde, İletişim Yayınları, İstanbul, 287-308.
- Sallan-Gül, Songül (2006): Sosyal Devlet Bitti Yaşasın Piyasa, Ebabel Yayınları, Ankara.
- Sallan-Gül, Songül; Türkmen, Emine (2021): "Uluslararası Göç ve Kadın: Küreselleşme Sürecinde Göçün Kadımlaşması", Nilüfer Negiz ve Aysun Öcal (ed.): *Disiplinler Arası Kadın* içinde, Nobel Yayınları, Ankara, 105-136.
- Standing, Guy (1999): "Global Feminization through Flexible Labor: A Theme Revisited", *World Development* 27 (3): 583-602.

- Şen, Faruk (1983): "Wirtschaftliche und soziale Intgration der Türken als Alternative zur Reintegration", *HDF meint* 2(15), 13-16.
- Toksöz, Gülay (2021): *Emanet Emek Göç Yollarında Kadınlar*, Dipnot Yayınları, 1. Baskı, Ankara.
- Ünlütürk-Ulutaş, Çağla (2013): "Almanya'yı Temizliyorum": Almanya'da Göçmen, Kadın ve Temizlikçi Olmak", *Çalışma ve Toplum* 37(2), 235-257.
- Walby, Sylvia (1997): *Patriyarka Kuramı*, Hülya Osmanağaoğlu (çev.), Dipnot Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- Yurdakul, Gökçe; Korteweg, C., Anna (2013): "Gender Equality and Immigrant Integration: Honor Killing and Forced Marriage Debates in the Netherlands, Germany, and Britain", *Women's Studies International Forum* 41, 204-214.
- Zeyneloğlu, Sinan; Sirkeci, İbrahim (2014): "Türkiye'de Almanlar ve Almancılar", *Göç Dergisi* 1 (1). 77-118.

İKİNCİ BÖLÜM
GELECEĞE BAKMAK

Seçimlerden Sonra Almanya’da Yeni Gc Politika Beklentileri

Safter ÇINAR

Kck bir efendi millet kendini tehlikede görüyor: İŖi aırdık; ama insanlar geldi

Max Frisch¹

Olası Koalisyonlar

26 Eylül 2021 seçimlerinden sonra, Alman Sosyal Demokrat Partisi (SPD) liderliğinde Birlik90/YeŖiller ve Hür Demokrat Parti’den oluŖan (FDP) (yeni) bir koalisyon hükümetinin kurulacağının iŖaretleri ortaya çıkıyor.

Federal baŖkent Berlin’de ise, 2016-2021 arasında iktidarda olan SPD/YeŖiller /Sol Parti, SPD liderliğinde koalisyonun devamı için halen müzakereler yürütüyor.

Federal Düzeyde Gc Politikaları

nceki federal hükümetler 2000’li yıllarda oturma iznine daha fazla kısıtlama getirme yönünde politikalarla ne ıktılar. Sadece doğum yeri ilkesine göre Federal Cumhuriyet’te doğan çift uyruklu çocukların artık her iki uyruğa da sahip olmalarına izin verilmesi yönündeki bir istisna dıŖında, bu kısıtlamalara sınır dıŖı etme düzenlemelerinin sıklılaŖtırılması, aile birleŖiminin ve vatandaŖlıđa geçmenin zorlaŖtırılması örnek gösterilebilir.

Federal hükümetler (ve eyalet hükümetleri) sürekli yayılan, Ŗiddet içerikli ırklığı bir “toplumsal fenomen” olarak her zaman reddetmiŖlerdir. Nasyonal Sosyalist Yeraltı (NSU) cinayetleri olarak adlandırılan olaylarda failler uzun bir süre gcmen topluluklarında arandı. eŖitli meclis soruŖturma komisyonları, tanıklar ifade vermeyi reddettiği ve hükümetler dosyaları kilit altında tuttuğu için, olayların gerçek arka planını, özellikle de devlet kurumlarının katılımını ortaya çıkaramadı.

¹ Siamo Italiani kitabı için nsz, İŖire’deki İtalyan misafir iŖilerle grŖmeler, 1965

Özellikle uzun yıllar boyunca ülke çapında işlenen cinayetler dizisi 3 (!) kişinin üstüne yüklendiğinden ve mahkeme, Federal Cumhuriyet Savcısı ve Federal Adalet Bakanı Maas'ın (bugünkü Dışişleri Bakanı) müdahil avukatların davayı genişletme taleplerini reddetmeleri, NSU davasında verilen kararların da kesinlikle yetersiz olduğunu ortaya koymaktadır. Bu gelişme göz önüne alındığında çoğunluk toplumuna olan güvenin zedelenmesine kimse şaşırılmamalı.

Ancak Hanau'daki ırkçı cinayetlerden sonra politikacılarda ve resmi kurumlarda belirli bir değişiklik meydana geldi. Artık toplumun merkezine taşınan ırkçılık kabul edilmekte, Federal Ordu'da ve güvenlik makamlarındaki ırkçı faaliyetler takip edilmektedir.

2021'de ise ilginç bir gelişme oldu ve hiç olmazsa Türkiye ile yapılan İşgücü Anlaşması'nın altmışıncı yıldönümü; politikacılar, medya vb. tarafından yoğun bir şekilde kutlandı.

Siyasetin ve hukukun temel tutumu değişmeli. Göçle gelen milyonlarca insanın Federal Cumhuriyet'e yerleşmiş olmasına karşın, gerçeklik yıllarca reddedildi, *"Almanya bir göç ülkesi değildir"* ideolojisi takip edildi. Bu durum 2004 İkamet Yasası'nın 1. maddesinde de belirgin bir şekilde ifade edilmiştir:

"Yasa, yabancıların Federal Almanya Cumhuriyeti'ne göçünü kontrol etmeye ve sınırlamaya hizmet eder ..."

Bu tutumla, bir "eşitlik politikası" - entegrasyon politikası değil! - mümkün olamaz.

Göçmen örgütleri yeni federal hükümetten aşağıda sıralanan maddeleri - bir kez daha! - talep ediyorlar:

- Irkçılık ve ayrımcılığa karşı ciddi mücadele
- Genel Fırsat Eşitliği Yasası'nın (AGG) federal düzeyde kamu hizmetini kapsayacak şekilde genişletilmesi; konut kiralamadaki kısıtlamaların kaldırılması (sosyal denge); topluluk dava hakkı yürürlüğe girmesi
- Aile birleşimi konusunda kısıtlamaların kaldırılması (dil testi olmayan eşler, 21 yaşına kadar çocuklar)
- Federal Cumhuriyet'te doğan ya da büyüyen kişilerin sınır dışı edilmemesi
- Federal Cumhuriyet dışında uzun süreli ikametlerde oturma izninin kaybedilmemesi
- Siyasi bir hedef olarak vatandaşlığa kabul etme (işsizlik vatandaşlığa kabul edilmeye engel olmamalıdır, dil ve bilgi testlerinin olmaması, birden fazla uyruğun kabulü)
- Üçüncü ülke vatandaşları için en azından yerel yönetimlerde oy hakkının tanınması
- Yurtdışında edinilen diplomaların (gerekli olabilecek destekleyici eğitim önlemleriyle birlikte) prensip olarak eşdeğer olduğunun tanınması

amacıyla tanınma prosedürünün değiştirilmesi; Almanca bilmeyi tanınma kriteri olmaktan çıkarmak

Bu taleplere en yakın görüşler Yeşiller Partisi'nde görülmektedir – bunu koalisyon anlaşmasında ne kadar hayata geçirebileceğini göreceğiz.

Berlin Federal Eyaletindeki Göç Politikaları

2016-2021 yılları arasında Berlin'i yöneten SPD-Sol-Yeşiller koalisyonu çok önemli önlemleri hayata geçirdi:

- 2010 yılında SPD-Sol Parti koalisyon hükümeti tarafından kabul edilen ve Almanya'da ilk olan Katılım ve Entegrasyon Yasası'nın (Kuzey Ren-Vestfalya ve Baden-Württemberg daha sonra takip etti) yeni versiyonu, "Göç ve Katılım Yasası" olarak yenilendi: kamu sektörünün amacı; daha fazla eşit muameleyi ve daha fazla katılımı sağlamak ve göçmenlerin kamu kurumlarındaki - aynı zamanda yönetici pozisyonlarındaki - oranının nüfus içindeki oranlarına eşitlenmesidir.
- Eyalet Ayrımcılıkla Mücadele Yasası (LADG): Almanya'nın kamu kurumlarında ayrımcılıkla mücadele eden ilk yasası, tanınmış dernekler için kendi topluluk davasını açma hakkının verilmesi
- Birinci sınıftan itibaren ana dili derslerinin çalışma grubu düzeyinde verilmesi (Türkçe, Kürtçe, Arapça, Lehçe, Vietnamca, Rusça)
- Aynı partilerden oluşan yeni Berlin Senatosu'nun bu politikayı sürdüreceği ve pekiştireceği varsayılabilir.

Yeni eyalet yönetimine yöneltilen önemli bir talep, ana dili derslerinin yaygınlaştırılmasıdır. Bu bağlamda ana dili dersinin 7. sınıftan itibaren Abitur'a dahil olması ve 2. veya 3. yabancı dil olarak devam etmesi sağlanmalıdır.

Almanya'ya Çalışmaya Gitmek Türkiye ve AB Üyesi Olmayan Diğer Ülkelerden Gelen İşgücü Göçü

Frederick SIXTUS

Özet

Türkiye ile İşgücü Anlaşması'nın imzalanmasından altmış yıl sonra ve bu anlaşma süresinin sona ermesinden neredeyse elli yıl sonra, Almanya'nın işgücü göçüne her zamankinden daha fazla ihtiyacı var. Makale önce Alman ekonomisinde nitelikli işgücü ihtiyacını ortaya koymakta, ardından özellikle Türkiye gibi AB üyesi olmayan ülkelerden gelen insanlar açısından mevcut Alman göç politikasına odaklanmaktadır. Göç sürecine bakıldığında, şu ana kadar Türkiye'den ve AB üyesi olmayan diğer ülkelerden nispeten az sayıda insanın istihdam amacıyla Almanya'ya geldiği görülmektedir. Makale, ayrıca yeni hükümetin koalisyon anlaşmasında ilan edilen yasa teklifini de inceliyor ve işgücü göçünün önündeki olası engellerin tartışılmasıyla sona eriyor.

Anahtar kelimeler: İşgücü Göçü, Nitelikli İşgücü Göçü Yasası, Nitelikli İşgücü Açığı, Türkiye, Almanya

Giriş

Alman politikası onlarca yıl Almanya'nın bir göçmen ülkesi olduğunu kabul etmekte isteksiz davrandı. 1950'li ve 1960'lı yıllarda Türkiye, İtalya, İspanya ve Yunanistan gibi ülkelerle yapılan işgücü anlaşmaları kapsamında Alman ekonomik mucizesini mümkün kılan ve misafir işçi olarak adlandırılanlar, birkaç yıl sonra ülkelerine dönecekti. Bu işçilerin birçoğu kaldı. Çoğu göçmenin Almanya'da düzenli bir yaşam kurduğu 1980'lerde dahi dönemin Federal Şansölyesi Helmut Kohl Türk kökenlilerin çoğunluğunu Türkiye'ye geri dönmeye ikna etmek istedi (Hecking, 2013). Muhafazakar CDU ve ekonomik alanda liberal FDP'den oluşan koalisyon hükümeti, 1983 koalisyon anlaşmasında şunları yazdı: "Federal Almanya Cumhuriyeti bir göç ülkesi değildir" (CDU-Extra, 1982: 7). Bu cümle, sonraki yıllarda, en son ise 2010 yılında, o dönemde iktidar ortağı olan CSU partisinin Genel Sekreteri Alexander Dobrindt tarafından tekrar tekrar kullanılacaktı (augsburger-allgemeine.de, 2010).

Bu öz-anlayış kısıtlayıcı göçmenlik yasasıyla el ele gitti. 2000 yılına kadar göçmenlerin ve çocuklarının Alman vatandaşlığı almaları neredeyse imkan-

sızdı. İşgücü göçü uzun bir süre için öngörülmedi ya da çok sınırlı bir ölçüde öngörüldü. AB entegrasyon sürecinde 1990'ların ortalarında Schengen Anlaşması ile sayıları giderek artan AB ülkelerinin vatandaşlarına yönelik giriş kısıtlamaları kaldırıldı ve seyahat özgürlüğü yürürlüğe girdi. Bugün göçmenlerin çoğu AB'den geliyor (BAMF, 2021) ve anketlere göre bunların da en az yarısı çalışmak için geliyor (SVR, 2018b: 30). Üçüncü ülkelere insanları çalışmak için Almanya'ya göç etmeleri çok daha zor. Uzun süre AB vatandaşı olmayanlar için göç yasası yoktu. Alman politikası 2012'de yüksek nitelikli işçiler için AB Mavi Kartı ile Alman işgücü piyasasına bireysel yolları yavaş yavaş açtı.

Almanya göç ülkesi oluyor

Henüz son birkaç yıldır göç politikasında hareketlilik başladı. Politikadan ve toplumdan giderek daha fazla ses Almanya'nın bir göçmen toplumu olduğunu kabul ediyor. 2020'nin başında ilk Nitelikli İşgücü Yasası yürürlüğe girdi. Aralık 2021'de imzalanan koalisyon anlaşmasında ise yeni iktidar koalisyonu Almanya'yı bir "modern göç ülkesi" olarak tanımladı (SPD, Bündnis 90/Die Grünen, FDP, 2021: 137).

Bu fikir değişikliği tesadüfen gelişmedi. Bir yandan Alman toplumunun çeşitlilik gösterdiği ve Almanya'nın uzun süredir bir göç ülkesi olduğu gerçeğini artık görmezden gelmek mümkün değil. 60 yıl önce Türkiye'den gelen bazı "misafir işçiler" şimdi torunlarının çocuklarının Almanya'da okula başladıklarını görüyorlar. 2020'de Almanya'da yaşayan her dört kişiden birinin göçmen geçmişi var yani onların en az bir ebeveyni Alman vatandaşlığı olmadan doğdu. 20 yaş altı arasında bu oran neredeyse yüzde 40'tu (Destatis, 2022a). Uluslararası Göç Örgütü'nün güncel göç raporuna göre Almanya, yaklaşık 16 milyon uluslararası göçmen ile ABD'den sonra dünyada en önemli ikinci göç ülkesidir (IOM, 2021).

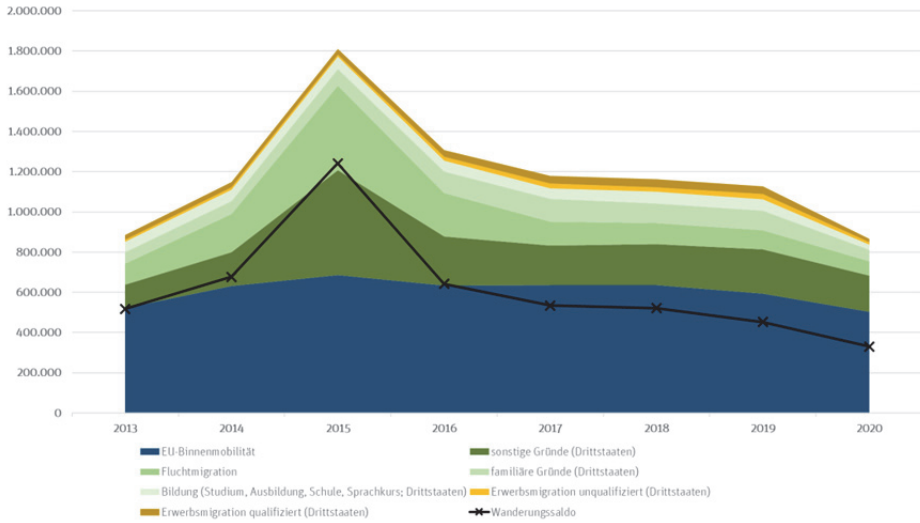
Öte yandan Almanya giderek yurtdışından gelen işçilere bağımlı hale geldiğinden, politikacılar daha büyük ölçekte düzenli işgücü göçüne izin vermek zorunda kalıyor. Ülke büyük demografik sorunlarla karşı karşıya. Nüfus yaşıyor. Berlin Enstitüsü'nün öngörüsüne göre, 20 ila 64 yaş arası çalışma çağındaki insan sayısı, neredeyse yüzde on iki oranında gerileyerek yaklaşık 50 milyondan 2035'te 44 milyona düşecek (Berlin Enstitüsü, 2019). Zanaat, bakım ya da STEM (fen, teknoloji, mühendislik, matematik) alanı gibi çok sayıda sektörde zaten nitelikli personel sıkıntısı var (KOFA, 2017; 2021; 2022). Aynı zamanda giderek daha fazla insan emeklilik yaşına ulaşıyor. Küçülen çalışan nüfus büyüyen bir emekli kitlesini beslemek zorunda olacaktır ki bu durum yakın gelecekte sosyal sistemlere aşırı yük bindirecektir (Bertelsmann Vakfı, 2021a). Yurtdışından gelen işgücü en azından bu boşlukları doldurmaya yardımcı olabilir. Bertelsmann Vakfı tarafından yapılan bir araştırma, Almanya'nın çalışan insan sayısını aşağı yukarı sabit tutmak için 2060'a kadar

her yıl çalışmak için Almanya'ya göç edecek 400.000 kişiye ihtiyacı olacağını gösterdi. Alman şirketlerinin dijitalleşme nedeniyle gelecekte muhtemelen daha az işçiyeye ihtiyaç duyacağı göz önünde bulundurulursa bu rakam yılda 260.000 kişiye düşmektedir (Bertelsmann Vakfı, 2019).

Almanya, diğer AB ülkelerinden bu kadar çok insanın çalışmak için Almanya'ya göç etmeye devam edeceğine güvenemez. Çünkü Polonya, Romanya ya da Hırvatistan gibi en önemli AB menşei ülkeler de benzer demografik zorluklarla karşı karşıya (SVR, 2018b, s. 31). Avrupa Birliği dışındaki üçüncü ülkelerden gelecek işgücü göçü bu nedenle gelecekte önem kazanacaktır. Şimdiye kadar üçüncü ülkelerden gelen işgücü göçü nispeten küçük bir rol oynamıştır.

Üçüncü ülkelerden işgücü göçü

Grafik 1: Almanya'ya göç etme nedenleri ve göç hareketliliği dengesi, 2013 ila 2020 arası¹

Kaynak: BAMF, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021; grafik yazara ait

¹ Tercümanın Açıklaması: AB iç hareketliliği (EU-Binnenmobilität); diğer nedenler, üçüncü ülkeler (sonstige Gründe, Drittstaaten); zorunlu göç (Fluchtmigration); ailesel nedenler, üçüncü ülkeler (familiäre Gründe, Drittstaaten); eğitim, üniversite eğitimi, mesleki eğitim, okul, dil kursu, üçüncü ülkeler (Bildung, Studium, Ausbildung, Schule, Sprachkurs, Drittstaaten); niteliksiz işgücü göçü, üçüncü ülkeler (Erwerbsmigration unqualifiziert, Drittstaaten); nitelikli işgücü göçü, üçüncü ülkeler (Erwerbsmigration qualifiziert, Drittstaaten); göç hareketliliği dengesi

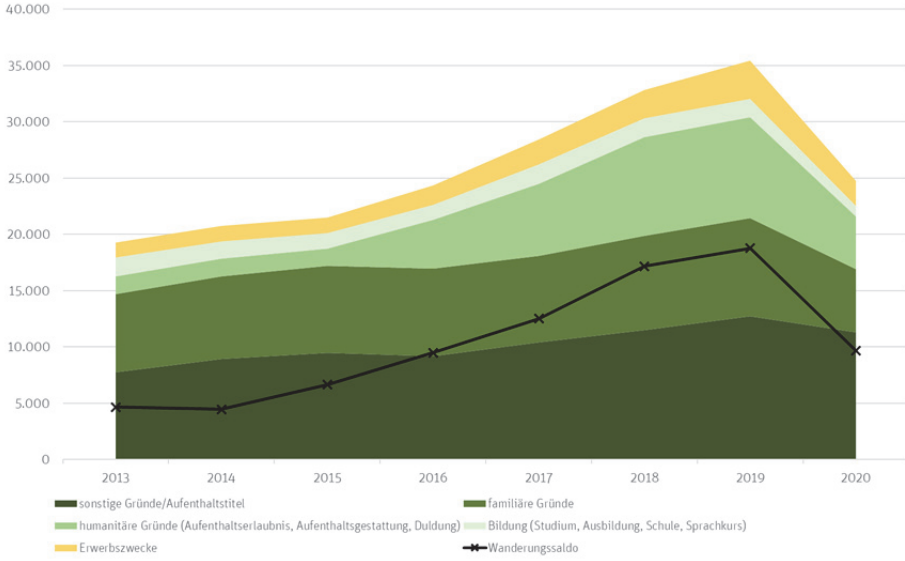
2019 yılına kadar, korona pandemisi nedeniyle göç dünya çapında önemli ölçüde azalmadan önce, üçüncü ülkelerden işgücü göçü neredeyse her yıl düşük bir seviyede artış gösterdi. Federal Göç ve Mülteciler Dairesi tarafından incelenen Merkezi Yabancılar Sicili'ne göre, 2019 yılında AB üyesi olmayan ülkelerden toplam 64.190 kişi Almanya'ya çalışmak için geldi (2020: 29.725). Bunların yaklaşık üçte ikisi, 39.394'ü nitelikli kişilerden (2020: 16.597), geri kalan üçte biri vasıfsız yani ağırlıklı olarak tarım ve gastronomi alanında mevsimlik işçilerden oluşuyordu (BAMF, 2020, 2021).

Üçüncü ülkelerden gelen işgücü göçü pandeminin başlangıcına kadar artmıştı; fakat genel olarak Almanya'ya yapılan toplam göçün sadece küçük bir bölümünü oluşturuyordu. 2019'da yaklaşık 65.000 göçmen işçiden 13.000'i AB Mavi Kartlı yüksek nitelikli kişiler olarak, 21.000'i nitelikli bir işte çalışmak amacıyla gelmiştir. Yaklaşık 2.000 kişi ülkeye araştırmacılara özel vizeyle giriş yaparken, şirket bünyesinde ise yaklaşık 1.500 çalışan Almanya'ya transfer edilmiştir. Yaklaşık olarak bir o kadar kişi de serbest meslek sahiplerinden oluşmaktadır. Buna göre yaklaşık 25.000 kişi vasıfsız işlerde çalışmak için ülkeye gelmiştir (tüm rakamlar BAMF, 2020).

Türkiye'den gelen göç

Yaklaşık 2,8 milyon Türkiye kökenli göçmen 2020'de Almanya'daki en büyük göçmen grubunu oluşturdu (Destatis, 2022a). Türkiye kökenlilerin çoğu misafir işçi ve aileleri olarak geldi. Ancak İşgücü Antlaşması'nın sonlandırılmasından sonraki onlarca yılda bile Türkiye'den Almanya'ya insanlar gelmeye devam etti. Türkiye'den gelenlerin sayısı düşük bir düzeydeydi; hatta bazı dönemlerde daha fazla insan Almanya'yı Türkiye'ye doğru terk etti (Destatis, 2022b). 2016 yılında Türkiye'de yaşanan başarısız darbe girişiminin ardından Almanya'ya gelenlerin sayısı yeniden arttı. 2019'da 35.417 kişi gelirken bu rakamdan gidenler çıkartıldığında net rakam 18.728 olmuştur (2020: 24.726 gelen; 9.659 net). Gelenlerden sadece her on kişiden biri çalışmak için geldi ve bunların da çoğu nitelikli işgücüydü. Yakın zamanda gelenlerin önemli bölümü ailevi nedenlerle ya da mülteci statüsünde geldi (BAMF, 2020, 2021).

Grafik 2: Göç etme nedenine göre Türkiye’den gelen göç ve göç hareketliliği dengesi, 2013 ila 2020 arası²

Kaynak: BAMF, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021; grafik yazara ait

Bu rakamlar ilk bakışta küçük gibi görünse de nitelikli işgücü göçü açısından Türkiye AB dışındaki en önemli menşe ülkelerden biridir (Bertelsmann Vakfı, 2021b). 2019’da Almanya’ya yalnızca Hindistan (7.284) ve Amerika Birleşik Devletleri’nden (3.125) daha fazla nitelikli işgücü geldi. Türkiye 2020 pandemi yılında da AB dışındaki nitelikli işgücü gönderen en önemli ülkelerden biriydi (BAMF, 2020; 2021). Türkiye’den nispeten daha fazla insanın Almanya’da şansını denemesinin bir nedeni her iki ülkenin de uzun bir göç geçmişine sahip olmasıdır. Bugün Almanya’da çok sayıda Türkiye kökenli insan yaşadığından dolayı Türkiye’de pek çok kişinin zaten Almanya ile bir bağlantısı bulunmaktadır. Yeni gelenlerin yeni memleketlerinde yaşayan akrabaları ya da tanıdıkları iş bulmaya ve sosyal bağlantı kurmaya yardımcı olabilirler (BpB, 2018).

Pandemi öncesinde her yıl Türkiye’den daha fazla insan Almanya’ya iş için gelmekteydi. Ancak çok daha fazla insan başka nedenlerden dolayı göç

² **Açıklama:** Diğer nedenler / oturma statüsü (sonstige Gründe/Aufenthaltstitel), ailesel nedenler (familiäre Gründe), insani nedenler (oturma izni, geçici ikamet izin belgesi, müsamaha belgesi), (humanitäre Gründe, Aufenthaltserlaubnis, Aufenthaltsgestattung, Duldung), Eğitim (üniversite eğitimi, mesleki eğitim, okul, dil kursu) (Bildung, Studium, Ausbildung, Schule, Sprachkurs), istihdam için gelenler (Erwerbszwecke), göç hareketliliği dengesi (Wanderungssaldo)

etmeye karar veriyor. Nispeten düşük mutlak sayılara karşın Türkiye AB dışındaki göçmen işgücünün en önemli menşe ülkelerinden biridir.

Almanya daha çok nitelikli işgücünü nasıl kazanmak istiyor?

Halihazırda belirgin hale gelen nitelikli işgücü sıkıntısını göz önüne alan eski federal hükümet 2018’de bir nitelikli işgücü stratejisi sundu (Federal Hükümet, 2018). Bu strateji üç temele dayanmaktadır: İlk olarak yurtiçindeki nitelikli işgücü potansiyeli daha fazla kullanılmalıdır. Bu amaçla politikacılar okulu bırakanların sayısını azaltmak ve daha fazla genci mesleki eğitim ve yükseköğretime yönlendirmek için eğitime yatırım yapmak istiyorlar. Federal Hükümet ayrıca yaşlı çalışanlar için daha fazla mesleki eğitim fırsatı yaratmak, genel olarak çalışma koşullarını iyileştirmek ve daha fazla kadının iş ve aile hayatını birleştirmesini sağlamak için çocuk bakımını iyileştirmek istiyor. İkinci olarak Hükümet, Avrupa Birliği’nden gelen göçü artırmak istemektedir. Diğer AB ülkelerindeki benzer demografik zorluklar göz önüne alındığında uzun vadede mevcut seviyeyi korumanın mümkün olup olmayacağı şüphelidir (Bertelsmann Vakfı, 2019; SVR, 2018b). Stratejinin üçüncü temelini üçüncü ülkelerden gelecek nitelikli işgücü göçünün artırılması oluşturmaktadır. Bu üçüncü temel Mart 2020’de yürürlüğe giren yeni Nitelikli İşgücü Göçü Yasası ile sağlanacaktır (BMI, 2018).

Nitelikli İşgücü Göçü Yasası Alman işgücü piyasasına göç için yeni fırsatlar yaratıyor ve işçi olarak göç edebileceklerin çemberini genişletiyor. Yasa her şeyden önce kimin nitelikli işgücü olarak kabul edileceğini ve kimin ülkeye çalışmak amaçlı girebileceğini tanımlar. Buna göre bir Alman ya da tanınmış veya benzer bir yabancı üniversite diplomasına sahip kişiler nitelikli işgücü olarak sayılır. Ayrıca nitelikli işgücü olarak, Alman eğitimine eşdeğer kabul edilen nitelikli mesleki eğitime sahip kişiler kabul edilir.

Üniversite mezunu nitelikli işgücü

Üniversite mezunu üçüncü ülke vatandaşları için Nitelikli İşgücü Yasası’nın yürürlüğe girmesinden bu yana pek bir şey değişmedi. Bu kişiler zaten belirli bir maaşla (2022: 56.400 Euro brüt yıllık maaş veya belirli mesleklerde 43.992 Euro) bir iş teklifi gösterebildiklerinde 2012’den beri AB Mavi Kartı’na almaya hak kazanıyorlardı. AB Mavi Kart sahipleri belirli ayrıcalıklardan yararlanırlar. Örneğin aile üyeleri Almanca dil becerilerini kanıtlamadan ülkeye girebilir ve iş piyasasına sınırsız erişim hakkı elde ederler. Belirli koşullar altında sadece 33 ay sonra ya da iyi derecede Almanca bilgisine sahip olanlar 21 ay sonra sınırsız oturma iznini alırlar (SVR, 2022).

Halihazırda cebinde bir iş sözleşmesi olan ancak gerekli asgari maaşı alamayan üniversite diplomasına sahip uzmanlar yine de çalışmak için Al-

manya'ya gelebilir. Geçmişte bu kişiler öncelik kontrolü olarak adlandırılan bir süreçten geçmek zorundaydılar: Federal İş Kurumu Alman ya da AB vatandaşlarının veya halihazırda oturma veya yerleşme iznine sahip kişilerin de pozisyon için uygun olup olmadığını kontrol etmek zorundaydı. Nitelikli İşgücü Yasası ile öncelik kontrolü kalktı. Araştırma projelerinde çalışan bilim insanları ve üst düzey yöneticiler için giriş biraz daha kolaydır ve onlara ilişkin özel düzenlemeler uygulanır (SVR, 2022).

Nitelikli İşgücü Yasası yürürlüğe girmeden önce de üçüncü ülkelerden üniversite mezunları iş sözleşmesi olmadan iş aramak için altı aylığına Almanya'ya gelebiliyordu. Bunun için gerekli koşullar diplomanın denklik alması, ülkeye girmeden önce Almancanın iyi konuşulması ve bu sürede geçmek için yeterli maddi imkanların olduğunun kanıtlanmasıdır. Yeni yasaya göre niteliklerine göre haftada en azından on saat deneme amaçlı çalışmalarına izin verilmektedir. Bu çalışma geçimlerini sağlamak amaçlı değildir. Alman üniversitelerinden mezun olan yabancı öğrenciler daha önce olduğu gibi belirli ayrıcalıklardan yararlanmaktadır. Eğitimlerini tamamladıktan sonra iş aramak için 18 aya kadar Almanya'da kalabilirler ve bu süre zarfında geçimlerini sağlamak için çalışabilirler (SVR, 2022).

Mesleki eğitim almış nitelikli işgücü

Nitelikli İşgücü Göçü Yasası, üçüncü ülkelerden mesleki eğitim almış uzmanlara dikkat çekici bir şekilde Alman iş piyasasına erişim sağlıyor. Bu nitelikli mesleki eğitime sahip kişiler üniversite mezunları ile büyük ölçüde eşit şartlara sahip oldular. Alman makamları eğitim düzeyini eşdeğer olarak kabul ettiğinde ve bir iş sözleşmesi gösterildiğinde Almanya'ya giriş yapılabilir. İş piyasasına erişim artık belirli mesleklerle sınırlı değil. Buna ek olarak Federal İş Ajansı artık bir öncelik kontrolü yapmak ya da istihdam koşullarını kontrol etmek zorunda değildir (SVR, 2022).

Nitelikli İşgücü Göçü Yasası artık mesleki eğitim almış üçüncü ülke vatandaşlarının iş aramak için altı aylığına ülkeye girmesine de izin veriyor. Onlar için artık üniversite mezunları ile aynı koşullar geçerlidir. Almanya'da mesleki eğitimini tamamlayan kişiler iş aramak için en fazla bir yıl süre için başvuruda bulunabilirler. Bu süre zarfında geçimlerini sağlamak için çalışmalarına izin verilir (SVR, 2022).

Yeni yasanın getirdiği bir özellik de eğitimleri tam olarak eşdeğer kabul edilmeyen kişilere eğitimlerini tamamlama olanaklarını genişletmesidir. Buna göre; bundan böyle itibaren eğitimlerinin tam olarak tanınması amacıyla çalışmaya devam ederken, yeterli Almanca bilgisi ve Federal İş Kurumu'nun onayı (SVR, 2022) olması koşuluyla eğitimlerini tamamlamak için iki yıla kadar Almanya'ya giriş yapabilirler.

Almanya’da iş kurmak isteyenler için değişen bir şey yok. Onlar için hala projelerinin ekonomik ya da bölgesel bir yarar sağlayacağı ve bunun finansmanının güvence altında olması gerekiyor. Bunlar sağlandıktan sonra bu kişiler üç yıla kadar oturma iznine başvurabilirler. Başarılı olunursa sınırsız oturma izni almak mümkündür (SVR, 2022).

Gelecekte daha fazla nitelikli işgücü gelecek mi?

OECD daha 2013 yılında Almanya’nın nitelikli işgücü için dünyadaki en liberal göç yasalarından birine sahip olduğunu belirtmişti (OECD, 2013). 2020’de yürürlüğe giren yeni yasa, üçüncü ülkelerden gelen kişilerin işgücü piyasasına erişimini bir kez daha genişletti. Ancak 2013’te bile AB üyesi olmayan ülkelere nispeten az sayıda insan çalışmak için Almanya’ya gelmişti. Almanya’ya gelen insanların büyük bölümü diğer göç biçimlerini seçmişti (bkz. Tablo 1). Farklı uzmanlar Nitelikli İşgücü Göçü Yasası’nı doğru yönde atılmış bir adım olduğunu belirtiyor; ancak bu yasanın üçüncü ülkelerden işgücü göçünü önemli ölçüde artıracığını da düşünmüyorlar (IAB, 2019; SVR, 2018a). Yasa daha ayrıntılı incelendiğinde engeller hala oldukça yüksek görünüyor.

Örneğin nitelikli işgücünün Almanya’ya giriş yapmadan önce Almanya’da bir iş bulmuş olması ve niteliğinin eşdeğer olarak tanınması gerekir. Her iki koşulu da yurt dışından yerine getirmek ve Alman bürokrasisiyle hiç deneyimi olmayan insanlar için hiç te kolay değil. Ceplerinde iş sözleşmesi olmadan iş aramak için Almanya’ya gelen uzmanların halihazırda Almanca bilmeleri, geçimlerini güvence altına aldıklarını ve niteliklerinin eşdeğer kabul edildiğini kanıtlamaları gerekmektedir. Bu engeller hafife alınmamalıdır. Örneğin İngilizceden farklı olarak, Almanca yalnızca çok az ülkede konuşulur ve genellikle okullarda yabancı dil olarak öğretilmez. Sadece Almanya’da iş aramak için Almanca öğrenmeyi çok az kişi üstlenir. Ayrıca Almanya’da yaşamak pahalıdır, altı aylık bir dönemi önceden güvence altına almak pek çok insan için kolay değildir. Bu engellerin yanına bir de eğitimin eşdeğer olarak kabul ettirilmesinin karmaşık ve bazen uzun bir süreç olduğu gelmektedir. Almanya’daki gibi ikili bir mesleki eğitim sisteminin neredeyse hiçbir ülkede olmadığı için yabancı diplomalar nadiren Alman diplomaları ile karşılaştırılabilmektedir (SVR, 2019).

Bürokratik engeller, AB dışından nitelikli işgücü aramalarında Alman şirketleri de korkutmaktadır. Bertelsmann Vakfı tarafından 2020 yılında gerçekleştirilen bir ankette, ankete katılan şirketlerin üçte ikisi nitelikli işgücü açığı olduğunu belirtmesine karşın, her beş şirketten birden azı yurtdışından nitelikli işgücü arayışına girmiştir. Bu şirketlerin ise üçte biri ile beşte biri, yasal ya da bürokratik engellerden ya da yabancı yeterliklerin tanınmasındaki zorluklardan şikayet etmiştir (Bertelsmann Vakfı, 2021b).

Göç mevzuatının istenen etkiyi göstermesi için, destekleyici önlemlerin tutarlı bir şekilde uygulanması gerekir. Bu önlemlerden bazılarını Federal Hükümet yeni yasayı formüle ederken açıklamıştı. İster vize başvurusu ve vize verilmesi, ister mesleki niteliklerin tanınması olsun, bürokratik prosedürler, süreç içinde ilgili uzmanları tekrar kaybetmemek için mümkün olan en hızlı ve kolay şekilde yönetilmelidir. Yetkili makamlar menşe ülkelerdeki Alman işgücü piyasasına olası erişim yollarının etkin bir şekilde tanıtımını yapmalıdır. Potansiyel göçmenlerin Almanca bilgisi gereksinimini karşılayabilmeleri için örneğin Goethe Enstitüleri menşe ülkelerdeki dil kurslarının kapsamını yeterli şekilde genişletmelidir. Ayrıca çalışanlar tanınma sürecinden itibaren desteklenmelidir. Bu aynı zamanda yabancı nitelikli işgücü arayan şirketler için de geçerlidir, çünkü şimdiye kadar yabancı işgücünü işe almak çok az şirket için önemli bir alternatif olmuştur (bkz. IAB, 2019). Federal Hükümet'in yapabileceği işlerden biri de menşe ülkelerle birlikte çalışmak ve örneğin eğitim ortaklıkları çerçevesinde diplomaların uyumlaştırılmasını koordine etmek olabilir (örneğin Bertelsmann Vakfı, 2020). Akademik alanda Alman-Türk işbirliğinin bir örneği İstanbul'daki Türk-Alman Üniversitesi'dir. Dersler ağırlıklı olarak Almanca olarak verilmektedir ve şimdiye kadar iki bölümde öğrenciler hem Türk hem de Alman diploması alabilmektedir. Daha fazla bölümün açılması planlanmıştır (DAAD, 2022).

Nitelikli İşgücü Göçü Yasası'nın iş arama için oturma izninin altı aydan bir yıla kadar uzatabilmesi gibi bazı maddelerinde daha cesaretli olunması istenebilirdi. Çünkü yeni bir ülkede yeni bir iş bulmak için yarım yıl fazla bir zaman değildir (Berlin-Institut & BPM, 2016) ve gerekli dil becerileri, geçim garantisi ya da yabancı mesleki niteliklerin tanınması konusunda da daha fazla esneklik gösterilebilirdi.

Nitelikli İşgücü Göçü Yasası'nın Almanya'daki ilk korona kapanmasından üç hafta önce yürürlüğe girdiği için ne kadar etkili olacağını gerçekçi bir şekilde değerlendirmek henüz mümkün değil. Salgını kontrol altına almak için alınan küresel önlemler birçok sınırı kapattı ve dünya çapında göçte keskin bir düşüşe neden oldu.

Yeni koalisyon hükümeti neyin peşinde?

Yeni Federal Hükümet Aralık 2021'de imzalanan koalisyon anlaşmasında göç mevzuatının bazı maddelerini iyileştireceğini duyurdu (SPD, Bündnis 90/Die Grünen, FDP, 2021). Federal Hükümet, göçü Almanya gibi bir "modern göç ülkesi"ne yakışacak ve AB üyesi olmayan ülkelerden daha fazla nitelikli işgücünün göç etmesini sağlayacak bir biçimde düzenlemek istiyor. Bu amaçla koalisyon partileri, mesleki niteliklerin tanınmasını basitleştirmek, bürokrasiyi azaltmak ve prosedürleri hızlandırmak istiyor. Ancak bu konuyu daha fazla

detaylandırmıyorlar. Bir puanlama sistemi 2020’de yürürlüğe giren Nitelikli İşgücü Göçü Yasası’nı tamamlayacak. Nitelikli personel belirli kriterleri karşıladığında puan toplar ve Almanya’ya iş aramak için belirli bir taban puanla girebilir - yani bu kişiler bir iş sözleşmesi olmadan giriş yapabilirler. Bu şekilde, Alman göç sistemi muhtemelen daha önce olduğu gibi Alman şirketlerinden gelen talepten ziyade nitelikli işgücü arzına yönelik olacaktır. Ancak yürürlükteki uygulamada nitelikli personelin geçimini güvence altına alma ve Almanca bilme şartıyla iş aramak için altı aylığına Almanya’ya gelmesinin mümkün olduğu unutulmamalıdır. Örneğin iş arayanlar İngilizce bilgilerinden ya da özel niteliklerinden dolayı puan alabilirlerse bir puanlama sistemi bu engelleri azaltabilir. Puanlama sisteminin mevcut göç yasasına mantıklı bir ek olup olmadığını değerlendirmek ancak belirli yasal düzenlemeler bilindikten sonra mümkün olacaktır.

Sonuç

Alman politikacılar Almanya’yı onlarca yıl bir göç ülkesi olarak kabul etmedi. Ancak ülke önümüzdeki yıllarda, özellikle Türkiye gibi AB üyesi olmayan ülkelerden işgücü göçüne giderek daha fazla bağımlı hale gelecek. Federal Cumhuriyet, AB dışındaki ülkelere gelenler de dahil olmak üzere, yaklaşık on yıldır nispeten yüksek düzeyde bir göçe sahip olsa da, bunların yalnızca küçük bir kısmı özellikle çalışmak için gelmektedir. Eski federal hükümet 2020’de yürürlüğe giren Nitelikli İşgücü Göçü Yasası’nı kabul etti. Bu yasayla üçüncü ülkelere daha fazla insan artık çalışmak için Almanya’ya gelebilecek. Ancak nitelikli işgücü göçü sadece yasayla belirlenemez. Eşlik eden önlemler bu yasaların etkin olmasını sağlamalıdır.

Göç olanakları, ilgili nitelikli işgücüne menşe ülkelerde tanıtılmalı ve bu insanlarla doğrudan iletişime geçilmelidir. Göç etmek isteyenlerin gerekli olan kriterleri sağlayabilmelerine yönelik gereksinimlerini karşılamak için olanakların yaratılması gerekmektedir. Bunların başında yeterli sayıda dil kursunun organize edilmesi, başvuru sürecinin ve vize işlemlerinin hızlandırılmasından mevcut niteliklerin kolayca tanınması gelmektedir. Resmi kurumlar daha sonra başvuru ve işe alım sürecinde göç etmek isteyenleri desteklemelidir. Bu aynı zamanda yurt dışından nitelikli işgücü almak isteyen şirketler için de geçerlidir. Şimdiye kadar bürokratik engeller ve devam eden belirsizlik birçok şirketi AB dışı ülkelere yeni işgücü aramaktan caydırdı.

Yeni federal hükümetin mevcut Nitelikli İşgücü Göçü Yasası’nda hala var olan bazı engelleri azaltması önemli olacaktır. Örneğin yabancı nitelikli işgücünün Almanya’da gerekli dil becerileri edinme olanakları genişletilebilir. Ayrıca iş arayanların ülkeye yalnızca en fazla altı ay süreyle girmesine izin verilmesi ve geçimlerini önceden güvence altına almaları şartı daha esnek hale

getirilebilir. Bu uygulama şimdiye kadar gerekli maddi olanaklara sahip olmayan nitelikli işgücünü dışlamaktadır. Bir diğer önemli engel de mevcut yeterliliklerin genellikle uzun ve karmaşık işlemler sonucu tanınmasıdır. Türk-Alman Üniversitesi'nde olduğu gibi menşe ülkelerdeki kurumlarla işbirliği bu konuda bir çözüm olabilir.

Yeni Federal Hükümet koalisyon anlaşmasında Alman göç yasasını modernize etmeye devam edeceğini duyurdu. Ancak, bu projenin uygulanacağı somut önlemler konusunda koalisyon anlaşması belirsizliğini koruyor. Alman göç politikasının önümüzdeki yıllardaki başarısı mevzuatın gereksinimlere ne ölçüde yanıt vereceği ile ilgilidir. Alman politikası artık geleceğin rotasını belirleme fırsatına sahiptir.

Kaynakça

- augsburger-allgemeine.de (2010): Dobrindt: Deutschland ist kein Einwanderungsland. *augsburger-allgemeine.de*. <https://www.augsburger-allgemeine.de/politik/Hart-aber-fair-Dobrindt-Deutschland-ist-kein-Einwanderungsland-id8622441.html> (06.03.2022).
- BAMF. (2014): *Das Bundesamt in Zahlen 2013: Asyl, Migration und Integration*. Nürnberg: Bundesamt für Migration und Flüchtlinge. Online: https://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Statistik/BundesamtinZahlen/bundesamt-in-zahlen-2013.pdf?__blob=publicationFile&v=14 (23.05.2022).
- BAMF. (2015): *Das Bundesamt in Zahlen 2014: Asyl, Migration und Integration*. Nürnberg: Bundesamt für Migration und Flüchtlinge. Online: <https://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Statistik/BundesamtinZahlen/bundesamt-in-zahlen-2014.html;jsessionid=989C399F7E7E557CF35957381B458C24.internet282?nn=284738> (23.05.2022).
- BAMF. (2016): *Das Bundesamt in Zahlen 2015: Asyl, Migration und Integration*. Nürnberg: Bundesamt für Migration und Flüchtlinge. Online: https://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Statistik/BundesamtinZahlen/bundesamt-in-zahlen-2015.pdf?__blob=publicationFile&v=16 (23.05.2022).
- BAMF. (2017): *Das Bundesamt in Zahlen 2016: Asyl, Migration und Integration*. Nürnberg: Bundesamt für Migration und Flüchtlinge. Online: <https://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Statistik/BundesamtinZahlen/bundesamt-in-zahlen-2016.html?view=renderPdfViewer&nn=284738> (23.05.2022).
- BAMF. (2018): *Das Bundesamt in Zahlen 2017: Asyl, Migration und Integration*. Nürnberg: Bundesamt für Migration und Flüchtlinge. Online: <https://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Statistik/BundesamtinZahlen/bundesamt-in-zahlen-2017.html?view=renderPdfViewer&nn=284738> (23.05.2022).
- BAMF. (2019): *Das Bundesamt in Zahlen 2018: Asyl, Migration und Integration*. Nürnberg: Bundesamt für Migration und Flüchtlinge. Online: https://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Statistik/BundesamtinZahlen/bundesamt-in-zahlen-2018.pdf?__blob=publicationFile&v=17 (23.05.2022).

- BAMF. (2020): *Das Bundesamt in Zahlen 2019: Asyl, Migration und Integration*. Nürnberg: Bundesamt für Migration und Flüchtlinge. Online: https://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Statistik/BundesamtinZahlen/bundesamt-in-zahlen-2019.pdf?__blob=publicationFile&v=5 (23.05.2022).
- BAMF. (2021): *Das Bundesamt in Zahlen 2020: Asyl, Migration und Integration*. Nürnberg: Bundesamt für Migration und Flüchtlinge. Online: https://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Statistik/BundesamtinZahlen/bundesamt-in-zahlen-2020.pdf?__blob=publicationFile&v=5 (23.05.2022).
- Berlin-Institut. (2019): *Die demografische Lage der Nation: Wie zukunftsfähig Deutschlands Regionen sind*. Berlin: Berlin-Institut für Bevölkerung und Entwicklung. Online: <https://www.berlin-institut.org/studien-analysen/detail/die-demografische-lage-der-nation> (06.03.2022).
- Berlin-Institut & BPM. (2016): *Internationale Arbeitskräfte einstellen: Der rechtliche Rahmen und die Spielräume der Arbeitgeber*. Berlin: Berlin-Institut für Bevölkerung und Entwicklung; Bundesverband der Personalmanager. Online: <https://www.berlin-institut.org/studien-analysen/detail/internationale-arbeitskraefte-einstellen> (07.03.2022).
- Bertelsmann-Stiftung. (2019): *Zuwanderung und Digitalisierung: Wie viel Migration aus Drittstaaten benötigt der deutsche Arbeitsmarkt künftig?* Gütersloh: Bertelsmann-Stiftung. Online: <https://www.bertelsmann-stiftung.de/de/publikationen/publikation/did/zuwanderung-und-digitalisierung> (06.03.2022).
- Bertelsmann-Stiftung. (2020): *Wie transnationale Ausbildungspartnerschaften in Deutschland vorangebracht werden können* (Policy Brief Migration). Gütersloh: Bertelsmann-Stiftung. Online: <https://www.bertelsmann-stiftung.de/de/publikationen/publikation/did/wie-transnationale-ausbildungspartnerschaften-in-deutschland-vorangebracht-werden-koennen-all-1> (07.03.2022).
- Bertelsmann-Stiftung. (2021a): *Demografische Alterung und öffentliche Finanzen: Wie geht es nach der Covid-19-Krise weiter?* Gütersloh: Bertelsmann-Stiftung. Online: <https://www.bertelsmann-stiftung.de/de/publikationen/publikation/did/demografische-alterung-und-oeffentliche-finanzen-all> (06.03.2022).
- Bertelsmann-Stiftung. (2021b): *Fachkräftemigrationsmonitor: Fachkräfteengpässe von Unternehmen in Deutschland, Trends zum Zuzug ausländischer Fachkräfte und die Situation ausländischer Erwerbstätiger am deutschen Arbeitsmarkt*. Gütersloh: Bertelsmann-Stiftung. Online: <https://www.bertelsmann-stiftung.de/de/publikationen/publikation/did/fachkraeftemigrationsmonitor-all> (07.03.2022).
- BMI. (2018): *Das Fachkräfteeinwanderungsgesetz*. Berlin: Bundesministerium des Innern und für Heimat. Online: <https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/gesetzgebungsverfahren/DE/fachkraefteeinwanderungsgesetz.html> (07.03.2022).
- BpB. (2018): *Heimat Almanya: Die deutsch-türkische Migration*. Bonn. Bundeszentrale für politische Bildung. Online:

- <https://www.bpb.de/themen/europa/tuerkei/253189/heimat-almanya/#node-content-title-1> (07.03.2022).
- Bundesregierung. (2018): *Fachkräftestrategie der Bundesregierung*. Berlin: Bundesministerium für Arbeit und Soziales. Online: <https://www.bmas.de/DE/Arbeit/Fachkraeftesicherung-und-Integration/Fachkraeftestrategie/fachkraeftestrategie.html> (07.03.2022).
- CDU-Extra. (1982): *Ergebnis der Koalitionsgespräche* (Nr. 29). Bonn. Online: https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=dc4bacdb-e642-125e-070f-22bbde46f470&groupId=252038 (06.03.2022).
- DAAD. (2022): *Türkisch-Deutsche Universität (TDU)*. Bonn: Deutscher Akademischer Austauschdienst. Online: <https://www.daad.de/de/infos-services-fuer-hochschulen/weiterfuehrende-infos-zu-daad-foerderprogrammen/tdu/> (28.03.2022).
- Destatis. (2022a): *Bevölkerung mit Migrationshintergrund: Ergebnisse des Mikrozensus 2020* (Fachserie 1 Reihe 2.2). Wiesbaden: Statistisches Bundesamt. Online: https://www.destatis.de/DE/Themen/Gesellschaft-Umwelt/Bevoelkerung/Migration-Integration/Publikationen/_publikationen-innen-migrationshintergrund.html (06.03.2022).
- Destatis. (2022b): *Wanderungsstatistik: Tabelle 12711-0008*. Wiesbaden: Statistisches Bundesamt. Online: <https://www-genesis.destatis.de/genesis/online> (07.03.2022).
- Hecking, C. (1. August 2013): "Kohl wollte offenbar jeden zweiten Türken loswerden". *Der Spiegel*. Online: <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/kohl-wollte-jeden-zweiten-tuerken-in-deutschland-loswerden-a-914318.html> (06.03.2022).
- IAB. (2019): *Zum Gesetzentwurf der Bundesregierung eines Fachkräfteeinwanderungsgesetzes sowie zu den Anträgen der Fraktionen der FDP, Bündnis 90/DIE GRÜNEN und DIE LINKE: Stellungnahme des IAB zur Anhörung im Ausschuss für Inneres und Heimat des Deutschen Bundestages am 3. Juni 2019* (IAB-Stellungnahme 6/2019). Nürnberg: Institut für Arbeitsmarkt- und Berufsforschung. Online: <https://doku.iab.de/stellungnahme/2019/sn0619.pdf> (07.03.2022).
- IOM. (2021): *World Migration Report 2022*. Genf: International Organization for Migration. Online: <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2022> (06.03.2022).
- KOFA. (2017): *Fachkräfteengpässe in Unternehmen: Regionale Fachkräftesituation und Mobilität*. Köln: Kompetenzzentrum Fachkräftesicherung (IW Köln). Online: https://www.bmwi.de/Redaktion/DE/Publikationen/Studien/fachkraefteengaess-e-in-unternehmen-2017-02-fachkraefteengaesse-in-unternehmen-regionale-fachkraeftesituation-und-mobilitaet.pdf?__blob=publicationFile&v=12 (06.03.2022).
- KOFA. (2021): *Fachkräfteengpässe in Unternehmen: Fachkräftemangel und Nachwuchsqualifizierung im Handwerk*. Köln: Kompetenzzentrum Fachkräftesicherung (IW Köln). Online: https://www.kofa.de/fileadmin/Dateiliste/Publikationen/Studien/Handwerk_01_2021.pdf (06.03.2022).
- KOFA. (2022): *Jahresrückblick - Der Arbeitsmarkt 2021* (KOFA Kompakt 1/2022). Köln: Kompetenzzentrum Fachkräftesicherung (IW Köln). Online:

- https://www.kofa.de/fileadmin/Dateiliste/Publikationen/KOFA_Kompakt/Jahresueckblick_2021_.pdf (06.03.2022).
- OECD. (2013): *Recruiting immigrant workers: Germany*. Paris. Online: https://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/recruiting-immigrant-workers-germany_9789264189034-en (07.03.2022).
- SPD, Bündnis 90/Die Grünen, FDP. (2021): *Mehr Fortschritt wagen. Bündnis für Freiheit, Gerechtigkeit und Nachhaltigkeit: Koalitionsvertrag zwischen SPD, Bündnis 90/Die Grünen und FDP*. Berlin. Online: https://www.spd.de/fileadmin/Dokumente/Koalitionsvertrag/Koalitionsvertrag_2021-2025.pdf (06.03.2022).
- SVR. (2018a): *Stellungnahme zum Referentenentwurf eines Fachkräfteeinwanderungsgesetzes (FEG)*. Berlin: Sachverständigenrat deutscher Stiftungen für Integration und Migration. Online: https://www.stiftung-mercator.de/content/uploads/2020/12/SVR_Stn_Referentenentwurf_FEG.pdf (07.03.2022).
- SVR. (2018b): *Steuern, was zu steuern ist: Was können Einwanderungs- und Integrationsgesetze leisten? Jahresgutachten 2018*. Berlin: Sachverständigenrat deutscher Stiftungen für Integration und Migration. Online: https://www.svr-migration.de/publikationen/jahresgutachten_2018/ (23.05.2022).
- SVR. (2019): *Stellungnahme zum Entwurf der Bundesregierung eines Fachkräfteeinwanderungsgesetzes (FEG)*. Berlin: Sachverständigenrat für Integration und Migration. Online: https://www.svr-migration.de/wp-content/uploads/2019/03/SVR_Stn_Kabinettsfassung_FEG.pdf (07.03.2022).
- SVR. (2022): *Zuwanderung zum Zweck der Erwerbstätigkeit: Wichtige Regelungen im Überblick*. 1. März 2022, aktualisierte Fassung. Berlin: Sachverständigenrat für Integration und Migration. Online: <https://www.svr-migration.de/publikationen/zuwanderung-zum-zweck-der-erwerbstaetigkeit/> (07.03.2022).

Göç Yönetimi ve Büyük Veri

Serkan DORU

Özet

Çalışma, dünyanın en eski sosyolojik gerçekliklerinden biri olan göçün yönetim sürecinin teknolojik yeniliklerle olan ilişkisini incelemektedir. Göç, farklı toplumlarda ve coğrafyalarda farklı etkenler nedeniyle ortaya çıkabilmektedir. Göçle birlikte ortaya çıkan hareketlilik, yeni yaşam düzenlerinin kurulmasını gerektirdiğinden, bu durum aynı zamanda bazı yerlerdeki kurulu düzenlerin de bozulması anlamına gelmektedir. Günümüzde ise, göç edenlerin ve göç edilen yerin karşılaşılabileceği birbirinden farklı sorunların çözümünde yüksek teknoloji kullanımı en etkin araçlardan biri olarak görülmektedir. Bu nedenle çalışmanın odak noktası, büyük veri teknolojisinin göç yönetimi üzerine etkilerini farklı açılardan incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Yönetim, Büyük Veri, Teknoloji.

Giriş

21. yüzyılın ilk çeyreğinin içinde olduğumuz günümüz dünyasında göç konusu, hiç şüphe yoktur ki insanlığın en çok meşgul olduğu ve muhtemelen meşgul olacağı konulardan biridir. İnsanlığın kendi devinimi içinde ekonomik, kültürel, sosyal ve toplumsal nedenlerle yer değiştirmesi yeni yüzleşilen bir gerçeklik olmasa da ortaya çıkan birbirinden farklı göç modelleri ve yaratmış oldukları sorunlar, göç konusunun kendi içinde sürekli yenilenen ve süreklilik arz eden bir olgu olduğunu bizlere ispatlamaktadır. Bu nedenle, engellenemeyen göçün yönetimi de ayrı bir çalışma alanı olarak hem yöneticilerin hem de akademisyenlerin dünyasını meşgul etmektedir. Fakat istenen ve insanlığın faydasına olabilecek bir olgunun yönetimi planlanabilirken, göç gibi istenmeyen ve çoğu zaman olumsuz sonuçlar doğuran bir olgunun yönetimi de plansızlıkla baş etmek zorunda kalabilmektedir. Tam da bu noktada, gereksinim duyulan planlama sürecinin, tüm olumsuz ve sürpriz etkenlere rağmen hayata geçirilebilmesi için birtakım proaktif yaklaşımlar benimsenmeye ve birer kamu politikası olarak uygulanmaya başlamıştır. Günümüzde her anlamda gündelik hayata nüfuz eden teknolojik gelişmelerin etkisiyle ortaya çıkan “Büyük Veri” kavramı da göç yönetimi alanında proaktif politikalar ortaya koyabilmek için kabul edilen yeni yaklaşımlardan bir tanesidir. Dolayısıyla bu

çalışmada küresel anlamda göçün ne olduğu, nasıl algılandığı, nasıl gruplandırıldığı ve yer yer göçü durdurmak, yer yer göçü engellemek ve yer yer de göçü başlayacağı yerde sonlandırmak adına kullanılan en etkili öngörü araçlarından biri olan “büyük veri”nin ve “büyük veri analizi”nin göç yönetimi ile olan ilişkisine değinilecektir.

Göçün Kavramsal Boyutu

Göç, insanın içinde bulunduğu mekânın isteğe bağlı ya da zorunlu olarak değişimine konu olan bir olgudur. Bu değişim, insanı, sadece mekânsal anlamda etkilememekte aynı zamanda insanın hayatını şekillendiren sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi ilişkilerini de temelden değiştirebilmektedir. O nedenle göç, sadece bir mekân, bir an, bir olgu ve bir değişim üzerinden tanımlanmak yerine tüm bu sayılan etkenlerin bir araya gelerek oluşturduğu ve zamana yayılan bir kavram olarak anlaşılabilmektedir. Göç tanımına ilişkin çerçevenin geniş olması bu konuda yapılan açıklamaları da çeşitlendirmektedir.

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğe göre göç; *“ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret”* olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2022). Bu tanımda da görüldüğü üzere göç; temelde yer değişikliğine işaret etmekle birlikte ekonomik, toplumsal ve siyasi unsurları da bünyesinde barındıran birey ya da topluluklar boyutunda gerçekleşen eyleme dayalı bir süreçtir.

Türkiye’de göç konusu ile ilgili yasal mevzuata bakıldığında konunun 6458 sayılı “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu” nezdinde düzenlendiği görülmektedir. İlgili kanunun “Tanımlar” başlıklı 3. maddesinin “1” bendinde göç; *“Yabancıların, yasal yollarla Türkiye’ye girişini, Türkiye’de kalışını ve Türkiye’den çıkışını ifade eden düzenli göç ile yabancıların yasa dışı yollarla Türkiye’ye girişini, Türkiye’de kalışını, Türkiye’den çıkışını ve Türkiye’de izinsiz çalışmasını ifade eden düzensiz göçü ve uluslararası korumayı (...) ifade eder”* şeklinde tanımlanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında yasama organı nezdinde göç, düzenli ve düzensiz olarak ikiye ayrılmakta ve bunun yanı sıra uluslararası koruma adı altında ayrı bir alt başlık açılmaktadır. Aynı zamanda hem düzenli hem de düzensiz göçün bir giriş, bir kalış bir de çıkış sürecinin olduğu vurgulanarak, göçün sonlu bir eylemden ziyade kendi içinde sarmal döngüye sahip ayrı bir süreç olduğu belirtilmektedir.

Göç, birçok unsuru içinde barındıran bir kavram olduğu için göçün türleri de oldukça çeşitlidir. Öncelikle göç, ulusal ve uluslararası boyutlarda gerçekleşebilmektedir. Bunun yanı sıra göç, bireysel ya da kitle şeklinde göç olarak ortaya çıkabilir. Diğer taraftan göç, insanların kendi rızasıyla, daha iyi koşullarda yaşama arzusu ile ekonomik nedenlere bağlı olarak bireyler tara-

ından gerçekleştirilebilir. Göçün bir başka çeşidi de zorunlu göçlerdir ki bu göç çeşidi, insanların rızası dışında daha çok siyasi nedenlerle başka bir yere sığınma amacıyla gerçekleştirilen bir göç türüdür (Ekici ve Tuncel, 2015: 13-14).

Göçün türleri ile birlikte göçün “iten” ve “çeken” faktörlerinin de göç yönetimi açısından göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Bu anlamda iten faktörler, bir yerden bireylerin göç etmesine neden olan etkenler, çeken faktörler de bireylerin göç edecekleri yerde onlara cazip gelen özellikler olarak ifade edilebilirler (Ecevit ve Özdemir, 2019: 10). Böylelikle iten ve çeken faktörlerin ne olduğu ve hangi etkenlere bağlı olarak hangi derecede ortaya çıktığı belirlenebilirse, göçün gerçekleştiği kaynak ve hedef noktalarda veriye dayalı göç politikası oluşumu çok daha kolay bir şekilde gerçekleştirilebilir.

Göç, yukarıda sayılan özelliklerinin yanı sıra insan ile mekân arasındaki ilişkinin bozulmasını da hızlandırarak derinleştiren bir olgudur. Çünkü göçmenler, göçtükleri mekandaki yerliler ile zaman zaman iyi ilişkiler geliştirseler de zaman zaman sorunlar da yaşayabilmektedirler. Göçülen yerdeki nüfus artışı bir ekonomik hareketlilik yarattığı gibi, diğer bir taraftan da göçmenler ile yerliler arasında bu ekonomik yeni düzen üzerinden yeni bir egemenlik ve sömürü ilişkisi de doğurabilmektedir. Aynı zamanda göçmenlerin siyasal, ekonomik ve kültürel kimliklerinin dışı vurumu ya da yeniden kimliklenme süreci de göçmenlerin daha fazla risk almalarını gerektirebilmektedir (Ekici ve Tuncel, 2015: 11-12).

Günümüzde Birleşmiş Milletler verilerine göre yaklaşık 82,4 milyon insan zorla yerlerinden edilmiştir. Mülteci ve sığınmacı gibi farklı sınıflarla yerlerinden edilen bu insanların 26,4 milyonu mülteci statüsündedir ve bu statüde olan insanların yaklaşık yarısını da 18 yaşın altındaki kişiler oluşturmaktadır (UNHCR, 2022). Dolayısıyla göçmenlerin arasında mültecilerin çoğunlukta olması ve mültecilerin en az yarısının da 18 yaş altındaki genç insanlardan oluşması, göç edilen yerlerde ekonomiye ve entegrasyona yönelik sorunlarla yüzleşilebileceğinin ve bunları önlemek için hızlı ve isabetli çözüm politikalarının teknoloji yardımıyla üretilmesini gerektirebileceğinin bir göstergesidir.

Büyük Veri Kavramı, Avantajları ve Dezavantajları

Günümüzde istatistiksel yöntemler hem düzenli hem de düzenli olmayan büyük veriler üzerinde analiz yapmaya imkan tanıdıkları için büyük verinin önemi de bir kat daha artmıştır. Çok sayıda ve çeşitli kaynaktan farklı formatlarda ve ortamlardan alınan bilgilerin işlenerek ortaya çıkardığı anlamlı sonuçlar yığını, büyük veriyi tanımlamak için kullanılmaktadır (Özçelik ve Aykan, 2020: 134).

Büyük veriyi oluşturan kaynakların çeşitliliği, büyük verinin tanımı konusunda da çeşitliliğe neden olmaktadır. Brayne (2017: 980) büyük verinin çok miktarda, hızlı, benzersiz ve sayısal olduğuna atıfta bulunurken, Aslan ve Eray (2019: 767) da büyük verinin tanımı ile ilgili yapmış oldukları sınıflandırmada büyük verinin üç özelliğine dikkat çekmişlerdir. Bu özelliklerin ilkinin ölçü olduğunu belirtmişlerdir. Çünkü veri setlerinin sahip olduğu hacmin kritik bir faktör olduğunun altını çizmektedirler. İkinci ölçütün karmaşıklık olduğunu ifade ederek, veri setlerinin yapısına, hareketlerine ve dizilimine dikkat çekmişlerdir. Üçüncü ve son olarak da teknoloji ilkesine dikkat çekerek, ölçülebilir ve karmaşık bir veri setinin işlenmesinde kullanılan araçları ve sahip olunan teknolojiyi vurgulamışlardır. Bir başka deyişle büyük veri tanımının sahip olduğu bu üç boyutun da aslında büyük veri ve teknoloji arasındaki ilişkide düğümlendiğini söylemek mümkündür.

Kitchin de (2014: 3) büyük veriyi tanımlarken onun yedi özelliğine vurgu yapmıştır. Bu anlamda büyük veri;

- Oldukça büyük hacimlidir.
- Çok hızlıdır. Gerçek zamanlı olarak üretilebilir.
- Çeşitlilik arz eder. Doğal olarak yapılanmış ya da dağınık halde bulunabilir. Geçici veya temelli var olabilir.
- Konvansiyonel veri çalışmalarında kullanılan setlerin aksine çok büyük ölçeklidir.
- Mümkün olduğunca küçük parçalara ayrılabilir ve bu parçalar kronolojik şekilde dizilerek tanımlanabilir.
- Doğası ile ilişkiseldir ve farklı veri setleri ile eklenilebilir.
- Esnekler. Farklı alanları ekleyerek genişleyebilir ve yeniden ölçeklendirilebilir.

Büyük verinin ne olduğu ve ne olmadığı ile ilgili bir soruya verilebilecek en mantıklı cevaplardan birisi de onun geleneksel veri ile karşılaştırılması olacaktır. Abreu ve Acker (2013) de yapmış oldukları çalışmada buna yanıt aramışlar ve aşağıdaki tabloyu oluşturmuşlardır.

Tablo 1: Geleneksel Veri ve Büyük Veri Karşılaştırması

Geleneksel Veri	Büyük Veri
Veri, amaca uygun olarak önceden tanımlanmış modellerle göre toplanır.	Veri, farklı platformlardan ve süreç içinde değişen modellerle göre toplanır.
Veri toplama süreci, yerelde bireyler ya da takımlar eliyle yürütülmektedir.	Veri toplama süreci, kendi içinde otomatize edilmiştir ve farklı araçlarla toplanan veriler sürekli olarak tekrar toplanarak güncellenmektedir.
Veri toplama süreci, bu konuda önceden belirlenmiş standartlara bağlı olarak yürütülmektedir.	Veri toplama süreci standardize edilmiştir. Hizmet şartları ve platformlar gibi farklı değişkenler bu süreçte belirleyici olabilmektedir.
Veri setleri araştırmanın bir parçası olarak herkese açıktır.	Veri setleri özeldir ve sınırlı erişimlidir.
Veri setlerinin etik boyutu ile ilgili olarak kurumsal, profesyonel ve alana özgü standartlar bulunmaktadır.	Veri setlerinin etik boyutu ve kalitesi ile ilgili olarak standardize edilmiş bir düzen bulunmamaktadır.
Veri toplama, profesyonel ve akademik boyutu olan bir iştir.	Veri toplama, profesyonellik arz etmeyen bir iştir.
Verisi toplanan kişilerden onay alınmaktadır.	Verisi toplanan kişilerden zımni onay alınmaktadır.

Kaynak: Abreu ve Acker, 2013: 551.

Büyük verinin ne kadar büyük olduğunun anlaşılabilmesi için de kaynaklarından bahsetmek yerinde olacaktır. Bu kaynakların üç ana grupta toplandığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda büyük veri; yönlendirilmiş metotla, otomatikleştirilmiş yolla ya da kendiliğinden elde edilebilmektedir. Yönlendirilmiş veri, canlı bir operatör aracılığı ile teknolojidenden de faydalanarak bir kişi veya mekân üzerinde gerçekleştirilen gözetleme sonucunda elde edilen veriyi ifade etmektedir. Bu veri, pasaport kontrolleri esnasında farklı kaynaklardan gelen gerçek zamanlı veri ile birlikte parmak izi ve iris taraması, fotoğraflar, güvenlik kamerası görüntüleri, LiDAR sensörleri, termal ya da elektromanyetik taramalar ile iki boyutlu ya da üç boyutlu haritalamalardan elde edilen veriyi belirtmektedir. Otomatikleştirilmiş veri ise, bir cihazın ya da sistemin otomatik olarak çalışması ile üretilen veriyi ifade etmektedir. Örnek vermek gerekirse, bir cihazın kalite kontrol amacıyla yapmış olduğu taramalarda elde

edilen veri, cep telefonlarında yapılan görüşmelerin kaydının tutulmasıyla elde edilen veri, dijital ağlardaki etkileşimlerin ve paylaşımların ortaya çıkardığı veri, web sitelerinin geçmiş işlem kayıtları, sensörlerden elde edilen veri ve nesnelerin interneti teknolojisi ile makineden makineye kurulan iletişimin yarattığı verilerin tümü bu kategori içerisinde değerlendirilebilir. Kendiliğinden elde edilen veri de doğrudan kullanıcıların yapmış oldukları işlemler sonucunda arkalarında bırakmış oldukları veri yığınları olarak kabul edilebilir. Sosyal medya etkileşimleri sonucunda bırakılan ifadeler ve yorumlar, yine sosyal medya uygulamalarına yüklenen fotoğraflar, ortak ağlara yüklenen bilgiler (açık harita uygulamaları vb.) kendiliğinden veri sayılabilir (Kitchin, 2014: 4).

Fakat büyük veri söz konusu olduğunda önemli olan nokta, alışılmışın aksine ne kadar çok veriye sahip olduğu değil sahip olunan verilerle neler yapılabileceğidir (Atar, 2021: 153). Çünkü büyük veri, nasıl analiz edileceği bilinmediğinde sınırlı bir değer olarak kalmaktadır. Veriyi toplayan elektronik sistemlerdeki açıklar ya da verinin modellenmesini yapan programlardaki hatalar da ortaya yanlış sonuçlar çıkarabilmektedir (Labrinidis ve Jagadish, 2012: 2032). Dolayısıyla büyük veriye dayalı olarak politika oluşturan karar vericilerin bu hususları da her zaman göz önünde bulundurarak hareket etmeleri gerekmektedir.

Bunun yanı sıra büyük verinin toplanıp depolanması da ayrı bir sorun alanı oluşturmaktadır. Çünkü verinin hangi araçlarla toplandığı, hangi şartlarda nasıl depolandığı, bilgisayar korsanlarının muhtemel saldırılarına karşı nasıl korunduğu ve veriyi depolayanların uzun vadede bu bilgileri üçüncü taraflarla paylaşıp paylaşmayacağına ilişkin sorular hem veriye kaynak olan insanların hem de veriyi depolayan kurum ve kuruluşların farklı çekincelerine sebep olabilmektedir (Atar, 2021: 168). Bu nedenle veri mahremiyetinin sağlanması noktasında önemli olan, büyük verinin büyüklüğüne yaslanarak dijital güvenlik politikalarını ikincil plana atmamaktır. Aksi takdirde bu veri ile oluşturulacak olan politikaların da geleceği tehlikeye atılmış olacaktır.

Göç Sürecinin Yönetiminde Büyük Veri Kullanımı

Günümüzde devletler, sınırlarını yönetmek, göç hareketlerini düzenlemek, savunma endüstrilerini geliştirmek ve askeri istihbarat sağlamak için giderek artan bir oranda yüksek teknolojiye sahip araçlardan faydalanmaktadırlar (Bircan ve Korkmaz, 2021: 1).

Göç yönetimi konusu da kendi içinde sistematik yönetim gerektiren bir süreçtir. Sistematik yönetimin gerçekleştirilebilmesi için de veriye dayalı olarak politika oluşturma ihtiyacı temel bir gerekliliktir. Bunun için de kaliteli, yani objektif, güvenilir ve konuyla ilgili derlenmiş güncel bilgiye gereksinim

duyulmaktadır. Göç yönetimi ile ilgili olarak ortaya çıkan nitelikli veri ihtiyacı uluslararası kamuoyunun da gündemindedir. Nitekim, 2013 yılında Birleşmiş Milletler'in Göç ve Kalkınma Yüksek Düzeyli Diyalogu'nda hükümetlerin aldığı kararlarla, 2016 yılında Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin "Güvenlik ve İtibarla: Büyük Göçmen ve Mülteci Hareketlerinin Ele Alınması" başlıklı raporda ele aldığı konular hep aynı noktaya işaret etmektedir: Göç hareketleri ile ilgili olarak güvenilir verinin toplanması için çok daha fazla gayret gösterilmesi gerekmektedir (Laczko, 2016: 2). Adı geçen deklarasyonlara bakıldığında, bütün dünya çapında göç hareketleri ve göçmenlerle ilgili kaliteli ve güvenilir veri sıkıntısı yaşandığı kesin bir gerçeklik olarak önümüzde durmaktadır.

Göç yönetimi konusunda veriye dayalı karar verme sistemlerinin özünü oluşturan teknoloji ise yapay zekadır. Fakat bu noktada yapay zeka tek başına bir sistem değil, diğer teknolojik gelişmelerin harmanlanması ile oluşan bir modelledir. Çünkü yapay zeka algoritmaları için çok büyük miktarda ve farklı kaynaktan derlenmiş veri setlerinin varlığı gerekmektedir. Bu veri setlerinin elde edilebilmesi için de "makine öğrenmesi" adlı teknoloji bu süreçteki en büyük sacayaklarından birisidir (Bircan ve Korkmaz, 2021: 4).

Sayılan teknolojilerden faydalanarak sınır ve göç yönetiminde kullanılan büyük veri temelli çalışmalar iki kategoride incelenebilir. İlk olarak birinci kategoride büyük veri, adı geçen alanlarda daha hızlı ve daha etkili hizmet sunumu için kullanılmaktadır. İkinci kategoride ise büyük veri, yapay zeka gibi diğer yeni teknolojik araçlarla harmanlanarak, spekülasyona açık kamusal işlemlerin sağlıklı bir şekilde sunulabilmesi amacıyla kullanılmaktadır. Bu spekülatif işlemlere örnek verilecek olursa, yapay zeka ile yalan denetimi, iltica işlemlerinin otomasyona bağlanması, vize ve oturma iznine ilişkin işlemlerin karara bağlanması gibi konular sayılabilir (Bircan ve Korkmaz, 2021: 2).

Yukarıda sayılan konulara ek olarak, dijital kimlik uygulamaları da büyük veriyle alakalı uygulamalara örnek verilebilir. Dijital kimlik uygulamaları aynı zamanda dijital okur-yazarlık dediğimiz kavram ile de ilintilidir. Fakat konu göç olduğunda göçmenlerin büyük bir çoğunluğunun okur-yazar dahi olmadığı düşünüldüğünde, dijital kimlik uygulamaları içerisinde veri düzenleme ve kayıt sisteminin kurulmasında veri sahibi ve veri işleyen arasındaki şeffaf dengenin böylelikle sağlanamaması da buna dayalıdır. Bu bağlamda olası suistimal risklerini göz önünde bulundurmak gerekmektedir. O nedenle blok-zincir temelli dijital kimlik uygulamalarının güvenliği sadece göçmenlerin kullanımı ile alakalı değildir. Aynı zamanda dijital kimliklerin tutulduğu veri tabanlarının güvenliği de önem taşımaktadır (Korkmaz, 2021, 246-247).

Birleşmiş Milletler ve ilgili sivil toplum örgütleri de göçmenlerin ve mültecilerin verilerini toplamaktadırlar. Bu noktada veri, ilgili kişilere hizmet sunumunun gerçekleştirilmesi ve uzun dönem planlamaların yapılabilmesi için

elzemdir. Fakat sayılan iyi niyetli işlemlerin yanı sıra verinin nasıl toplandığı, saklandığı, verilerin kullanımı için kişilerin rızasının hangi koşullarda ve nasıl alındığı ile toplanan verilerin kişilere karşı kullanımının engellenebilmesi için hangi önlemlerin alındığı esas tartışma noktasını oluşturmaktadır (Bircan ve Korkmaz, 2021: 3). Veriye dayalı karar alma mekanizmasının meşruiyetinin nelere dayandığı ve bu meşruiyetin hangi yolla elde edildiği de araştırılması gereken bir konudur. Çünkü veriye dayalı karar alma birtakım kişisel verilerin toplanarak büyük veri haline getirilmesini gerektirmektedir. Fakat toplanan kişisel verilerin hangi güvenlik protokollerine dayalı olarak işleme tabi tutulduğu ve ne derece anonimleştirildiği konusunda uygulanan yöntemler bakımından bazı şüpheler doğabilmektedir. Dolayısıyla büyük veri, kısa ve uzun vadede kişisel hak ve özgürlüklere zarar vermeden toplanması gereken bir yığındır. Ancak bu hususlara dikkat edildiği ve toplanan veri setinin niteliğine uygun istatistikî programlar ile çözümlendiği takdirde, göçle ilgili olarak sergilenen insan davranışlarının nedenleri anlaşılabilir ve davranışların değişimlerine ve sürekliliğine ilişkin çıkarımlar yapılabilecek ve politikalar üretilebilecektir (Özçelik ve Aykan, 2020: 134-135).

Sonuç olarak büyük veri ve göç ilişkisi bağlamında karşılaşılan sorunları üç ana başlıkta toplamak mümkündür. Bunlar;

- *Verisel sorunlar*: Hacim, çeşitlilik, hız, doğruluk, kalite
- *Süreç sorunları*: Verinin nasıl yakalanacağı, nasıl bütünleştirileceği, nasıl dönüştürüleceği, analiz için doğru modelin nasıl seçileceği, sonuçların nasıl sağlanacağı
- *Yönetimsel sorunlar*: Gizlilik, güvenlik, yönetim ve etik (Atar, 2021: 166-167) olarak sıralanabilirler.

Bu sorun alanlarına yönelik kolektif çözüm politikaları uygulandığı takdirde teknolojiye dayalı göç yönetiminin daha verimli sonuçlar sunacağı söylenebilir.

Sonuç

Çalışmada da ele alındığı üzere, göç süreci onu gerçekleştiren insan faktörü nedeniyle çoğunlukla önceden hangi yöne evrileceği kestirilemeyen bir süreci ifade eder. Ortaya çıkan bu belirsizlik durumu, göç veren ve göç alan ülkeler için demografik ve ekonomik anlamda düzensizliğe neden olabileceği için de çeşitli yollarla göç olgusuna müdahale etme gereksinimi ortaya çıkmaktadır. Dünyanın karşı karşıya kaldığı hızlı nüfus artışı ve beraberinde doğan hareketlilik, ülkelerin göçle ilgili kontrol mekanizmalarını doğrudan doğruya insani faaliyetlerle gerçekleştirmelerini de imkânsız kılmaktadır. İşte tam da bu noktada, teknolojik gelişmelerin mümkün kıldığı dijital altyapılar, ilgili kontrol mekanizmalarının işletilebilmesi için insan faktörünü büyük oranda dev-

reden çıkararak çok daha kapsamlı ve hızlı sonuçlar alınabilmesini olanaklı hale getirmişlerdir.

Göç yönetimi ile ilgili olarak günümüz teknolojileri içinde en çok rağbet gören teknolojilerden biri de büyük veridir. Bu tercihin temel nedenlerinden biri de büyük verinin göç yönetimi sürecinde değerlendirme yapabilmek ve politika üretebilmek adına ihtiyaç duyulan tüm insan hareketlerini toplu bir şekilde sunabilmesidir. Bir başka deyişle, ilgili teknolojik altyapının ve alanında uzman personelin yerinde ve zamanında kullanılması ile göç yönetimi esnasında gereksinim duyulan tüm veri; yazı, sayı, fotoğraf, görüntü kaydı, konum vb. şekillerde toplanıp depolanabilmektedir. Dolayısıyla büyük veri, göç yönetimi sürecinin başında ihtiyaç duyulan ve süreci şekillendiren temel teknolojik ham maddelerden biridir. Fakat yapılan açıklamadan da anlaşılacağı üzere, büyük veri tek başına ve baştan sona göç yönetimi sürecini kataracak bir enstrüman değildir. Bu nedenle farklı teknolojik cihazlarla toplanan ve depolanan büyük veriden etkili ve adil göç politikaları oluşturabilmek için, yapay zeka, makine öğrenmesi, artırılmış gerçeklik, blok-zincir ve açık veri gibi diğer teknolojik olgulardan da faydalanmak bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır.

Görüldüğü üzere, günümüzde göç yönetimi süreci hem gittikçe azalan miktarda insani faaliyetleri hem de gittikçe artan miktarda teknoloji kullanımını gerektiren hibrit bir modeli hayata geçirmeye çalışmaktadır. Had safhada insan ve makine etkileşimine dayanan bu model tüm dünya için yeni olduğundan, teknoloji destekli göç yönetimi süreci bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. Fakat bu sorunların varlığı doğal karşılanmalıdır. Çünkü göç yönetimi sürecinin karşılaştığı sorunlara nitelikli çözümler üretebilmek için henüz yeni, fakat birbirleri ile uyumu zaman içinde daha gelişecek olan büyük veri, yapay zeka ve makine öğrenmesi vb. teknolojilerden faydalanılmaktadır. Ayrıca bu teknolojiler birlikte çalışmalarını sağlayacak verinin temiz, doğru ve kaliteli bir şekilde elde edilmesi noktasında da insan ilişkilerinin ve eylemlerinin yarattığı birtakım engellerle karşılaşmaktadırlar. Zaman zaman göç eden bireylerden doğru ve sağlıklı veri alınamadığı gibi zaman zaman da alınan verilerin güvenli bir şekilde saklanamamasından dolayı ortaya çıkan ihlaller ya da verilerin uygun bir şekilde analiz edilememesi, göç yönetimi ve teknoloji ilişkisindeki handikapları oluşturmaktadır. Dolayısıyla, modern göç yönetiminin ham maddesi sayılan büyük verinin sağlanması, depolanması, işlenmesi ve sonucunda isabetli göç politikalarının üretilmesi adına, veri ile ilgili tüm süreçlerin olabildiğince dijitalleştirilmesi ve insan etkisinin en aza indirgenmesi en çıkar yol olarak gözükmektedir.

Kaynakça

- Abreu, Amelia; Acker, Amelia (2013): "Context and Collection: A Research Agenda for Small Data". In: *iConference 2013 Proceedings* doi: 10.9776/13275, 549-554.
- Aslan, Pınar; Eray, Ertem, Tuğçe (2019): "How to Analyze Big Data: A Study on Understanding What the Turkish Think About Syrian Refugee Crisis". In: *Selçuk İletişim Dergisi* 12 (2), 763-780.
- Atar, Emrah (2021): "Uluslararası Göç ve Mülteci Yönetimi İçin Büyük Veri Kullanımının Avantaj ve Dezavantajlarının Sistemik Analizi". In: *Alternatif Politika* 13 (1), 146-174.
- Bircan, Tuba; Korkmaz, Emre Eren (2021): "Big Data for Whose Sake? Governing Migration Through Artificial Intelligence". In: *Humanities and Social Sciences Communications* 8 (241), 1-5.
- Brayne, Sarah (2017): "Big Data Surveillance: The Case of Policing". In: *American Sociological Review* 82 (5), 977-1008.
- Ecevit, Yüksel Alper; Özdemir, Uğur (2019): "Kim Göç Etmek İstiyor? Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da Göç Eğilimleri". In: *Liberal Düşünce Dergisi* 24 (96), 9-25.
- Ekici, Süleyman; Tuncel Gökhan (2015): "Göç ve İnsan". In: *Birey ve Toplum* 5 (9), 9-22.
- Kitchin, Rob (2014): "The Real-Time City? Big Data and Smart Urbanism". In: *GeoJournal* 79 (2014), 1-14.
- Korkmaz, Eren (2021): "Göç ve Mülteci Çalışmalarında Büyük Veri Kullanımı". In: *Madde, Diyalektik ve Toplum* 4 (3), 241-248.
- Labrinidis, Alexandros; Jagadish, H., V. (2012): "Challenges and Opportunities with Big Data". In: *Proceedings of the VLDB Endowment* 5 (12), 2032-2033.
- Laczko, Frank (2016): *Improving Data on International Migration and Development: Towards a Global Action Plan?*. IOM Global Migration Data Analysis Centre (Discussion Paper). Online: https://gmdac.iom.int/sites/g/files/tmzbd11416/files/documents/Improving%20Data%20on%20International%20Migration%20and%20Development-%20Towards%20a%20Global%20Action%20Plan_.pdf (31.01.2022)
- Özçelik, Zübeyir; Aykan, Ebru (2020): "Sosyal Bilimlerde Büyük Veri Kullanımı, Veri Toplamada Akademik Çalışmalara Ne Tür Kolaylıklar Sağlayabilir?". In: *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 20 (3), 131-142.
- TDK, <https://sozluk.gov.tr/> (10.01.2022)
- UNHCR, <https://www.unhcr.org/uk/figures-at-a-glance.html> (17.01.2022)
- 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, R.G.: 11.04.2013 – 28615

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
60 YIL GÖÇ VE EĞİTİM

Türk Göçmen Öğrencilere Verilen Anadili Dersinin Alman Eğitim Sistemindeki Yeri

Mehmet CANBULAT

Özet

Çalışmanın amacı; Almanya'da yaşamını sürdüren göçmen Türk öğrencilerinin Alman eğitim sistemindeki durumunu, göçmenlere yönelik uygulanan ana dili eğitimi politikalarını, bu politikaların tarihi gelişimini ve günümüzdeki durumunu, bu alana yönelik gerçekleştirilen çalışmalar aracılığıyla ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda, Almanya'daki Türk öğrencilerin ana dili eğitimlerinin tarihi, öğretim yaklaşımları, iki dillilik çalışmaları, izlenen politikalar ve bu alanda yapılan çalışmalar vasıtasıyla incelenmiştir. Bu doğrultuda araştırmadaki veriler nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yoluyla elde edilmiştir. Araştırmanın sonucu, Almanya'daki eğitim sistemi ve kurumlarının göç ülkesi olma gerçeğinden uzakta, muhafazakâr bir tutum sergilemekte olduğu biçimindedir. Ayrıca, göçmenlerin ana dili dersi öğretimine katılım sayısının gittikçe azaldığı saptanmıştır. Yapılan bu araştırmanın sonucunda, Almanya'da yaşamını sürdüren göçmen öğrencilere anaokulundan itibaren ana dili desteğinin öğrencilerin ve ailelerin talepleri doğrultusunda verilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Türk Öğrenciler, Alman Eğitim Sistemi, Köken dili, İkinci dil, İki dillilik.*

Giriş

Göç, bir kişinin ya da topluluğun siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel sebepler gibi birçok farklı sebebe dayalı olarak hayatlarının belli bir dönemini ya da tümünü geçirmek amacıyla yaşadıkları yerden bir başka yere gitmeleri durumudur (Aydoğan ve Metintaş, 2017). Tarih boyunca insanlar, çeşitli birçok sebepten dolayı yaşadığı yerden uzaklaşmak zorunda kalmışlardır. Bu uzaklaşma, ülke sınırları içinde olabildiği gibi kimi zaman ülke dışına doğru da taşmıştır. Göç olarak adlandırılan bu eylem ile ilgili pek çok tanım ve açıklama bulunmaktadır. Türk Dil Kurumu, göçü "ekonomik, toplumsal, siyasî sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret" ola-

rak tanımlamaktadır (TDK, 2021). Göç, insanlık tarihi boyunca var olan ve insanlık devam ettikçe de varlığını sürdürecektir olan, dünyanın dört bir yanında görülebilecek bir olgudur (Koçak ve Terzi, 2012). Ergin (2009) “insanlık tarihinin aynı zamanda bir göçler tarihi” olduğunu ifade etmektedir.

Almanya, Avrupa ülkeleri arasında en çok göç alan ülkelerin başında gelmektedir. Türkiye gibi Almanya’ya göç veren birçok ülke, göçmenlerin ana dillerine yabancılaşmalarını önlemek için farklı girişimlerde bulunmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Federal Almanya Cumhuriyeti arasında Türk işçilerin Almanya’da işe yerleştirilmelerine dair anlaşma olarak bilinen ve 12 maddeden oluşan anlaşma (1961) doğrultusunda Türkiye ile Almanya arasındaki göç hikâyesi başlamıştır. Bu anlaşma 30 Ekim 1961 yılında Almanya’nın Bad Godesberg şehrinde imzalanmıştır. Bu anlaşmada amaç, Türkiye’den Almanya’ya çalışmaya giden işçilerin orada işe yerleştirilmelerinin düzenlenmesidir (T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2014). Göçlerle birlikte birçok kültürel değişimin de beraberinde gelmesi beklenen bir durumdur. Değişimlerle birlikte, göçmen ailelerin çeşitli ihtiyaçlarının giderilmesi elzem olmuştur. Bu ihtiyaçlar arasında en çok öne çıkan ise göçmen ailelerin ve çocuklarının eğitim ihtiyacı olmuştur. Göç yapılan ülkelerde doğan çocuklar, bir taraftan yaşadıkları ülkelerde toplumda yer edinebilmek, uyum sağlayabilmek için o ülkenin dilini öğrenirken diğer yandan ana vatanları ile olan bağlarını koparmamak için ana dillerini de öğrenmeye ve kullanmaya çalışmaktadır. Alman hükümetleri bu konuya yoğunlaşarak hem göçmen topluluğunun eğitim düzeylerinin artırılmasını hem de bu toplumun kaynaşma ve oryantasyon sürecinin hızlandırılmasını amaçlamıştır.

Özellikle yurt dışında çok dilli ortamlarda yetişen çocuklar için ana dili eğitiminin önemi son derece büyüktür. 1964’te yapılan Federal Almanya Eğitim Bakanları Konferansı’nda, okul programlarında göçmen işçi çocukları için ana dili derslerinin yer alması kararı verilmiştir (Yıldız, 2012). Başlangıçta misafir olarak gördükleri göçmen ve göçmen çocuklarının memleketlerine geri döndüklerinde uyum sorunu yaşamamaları için ana dili eğitimi verilmesi uygun bulunmuştur. Buna rağmen geri dönme düşüncesi artık söz konusu olmadığından ana dili eğitiminin yararsız olduğu düşüncesi, Avrupa ülkelerinde uygulanan dil politikalarında aleni veya örtük bir şekilde öne sürülerek ana dili, ülke dilinin öğrenilmesine mâniymiş gibi gösterilmektedir. Oysa her iki dili de öğrenmek son derece önemlidir. Ana dilinin öğrenimi gençlerin öz kültürleriyle ilişkileri ve benlik gelişimleri için; ülke dilinin öğrenilmesi ise onların sosyal yaşamları ve akademik hayatlarında büyük önem taşımaktadır (Aytaç et al. 2018: 19).

Almanya’da yaşamını sürdüren göçmen çocuklarının eğitimiyle ilgili uzun yıllardır gerçekleştirmesi mümkün bir model bulunamamıştır. Her eyalet kendi eğitim politikasını belirlediğinden yabancı çocukların eğitiminde de

her eyalet kendine göre bir model yürütmüştür. Almanya'yı oluşturan eyaletlerin kültürel özerkliği ve bunlara bağlantılı olarak, göçmenlere yönelik politikalarında birbirlerine karşıt anlayışlara sahip olmaları sebebiyle göçmen çocukların eğitiminde akılcı ve geçerli bir model oluşturulamamıştır (Arslan, 2006). Türklerin Federal Almanya'da misafir işçi olarak buldukları dönemlerde Alman hükümetleri, geri dönme arzusunu diri tutmak maksadıyla ana dili faktörüne çok önem vermiştir. Böylece bu yönde eğitim politikaları uygulanmıştır (Koçak, 2012). Örneğin, 1980'li yıllarda Bavyera Eyaleti, o senelerde ilköğretimin birinci ya da ikinci kademesinden gelen Türk öğrencileri Ulusal Sınıflar (Nationalklassen) olarak adlandırılan sınıflarda toplamıştır. Özellikle, Türk öğrencilerin kalabalık olduğu yerlerde uygulanan bu sistemde öğrenciler, derslerinin birçoğunu Türkçe olarak almışlardır (Bavyera modeli). Bunun yanı sıra, yoğun bir şekilde de Almanca dili eğitimi dersleri verilmiştir (Arslan, 2006). Geri dönüşü destekleyen ve kalıcılığa mâni olmayı hedefleyen bu modele karşı, kaynaştırma ve uyum politikası adı altında Berlin modeli uygulanmıştır (Ergenç, 1993). Bu modelde ise göçmen işçi çocuklarına yalnızca Almanca öğretimi sunulmuştur. Bu yöntem, Almanca'yı öğrenmekte zorluk çeken birçok göçmen çocuğun hem aile ortamından hem de aile içi iletişimden uzaklaşmasına neden olmuştur (Tören, 2015).

Avrupa'nın birçok ülkesinde yaşayan göçmen Türk çocuklarının hemen hemen tümü, Submersiyon modeliyle öğrenim görmektedir. Bu model, göçmen çocuğunun ana dilini, çocuğun eğitimdeki başarısını engelleyen bir faktör olarak algılar ve asıl hedefi göçmen çocuklarının ana dilinin ortadan kaldırılmasıdır. Submersiyon modeli bilhassa göçmen aile mensubu olan çocuklara yöneliktir ve çocuğun; ikinci dilin "derin sularına bırakılarak, desteksiz ve mümkün olan en kısa süre zarfında yüzmesi" olarak tanımlanabilir. Yani, bu yöntemde çocuğun ikinci dili öğrenmesi hedeflenmektedir. Çocuğun içinde "yüzmesi beklenen derin su" yani ikinci dil, aslında çoğunluk dilidir. Çocukların dilsel ve kültürel yönden çoğunlukla bir bütün olması, kaynaşması ve zaman içerisinde ortak kültür potası içinde eritilip göçmen dili mensuplarının asimilasyona uğratılması asıl amaçtır (Yılmaz, 2014).

Tek kültürlü toplum ve eğitim üzerinde duran Alman politikası, eğitim ve öğretim aşamalarından geçirdiği göçmen çocuklarını uyum adı altında özümlemeye tabi tutmakta, bu uygulamada da ciddi düzeyde başarılı olmaktadır (Genç, 2004). Zira; siyasiler, göçmenlerin ana dillerinde konuşmalarının uyuma ciddi bir engel teşkil ettiğini savunmakta, eğitim kurumlarının yanı sıra yazılı ve görsel basını da kullanarak, göçmenlerin kendi ana dillerinde konuşmalarının hem eğitim yönünden hem de toplumsal yönden önlenmesi gereken bir konu olduğunu ileri sürmektedirler. Bu durum göçmen ebeveynleri ve çocukları sosyal ve psikolojik açıdan etkisi altına almaktadır. Bunun sonucu olarak da göçmen aileler istemeden ya da fark etmeksizin ana dillerin-

de konuşmaya tereddüt etmektedirler (Yağmur, 2010: 7, akt. Aydoğdu ve Karasu, 2016). Ayrıca, ailelerin bu koşulların sonucunda çocuklarının toplum tarafından dışlanacağı endişesiyle ve yaşadıkları topluma daha rahat uyum sağlayacakları düşüncesiyle, okul tercihlerini yaparken Türk çocukların daha az bulunduğu hatta hiç bulunmadığı okulları tercih ettikleri görülmektedir (Aydoğdu ve Karasu, 2016).

1970'li yıllardan itibaren yapılan birçok araştırma, bu modelin zayıf ve yetersiz bir model olduğunu ortaya koymuştur. Submersiyon modeliyle eğitim alan öğrencilerde “kendinden emin olma” ve “kendine güven” hisleri yerine “aşâğılık” hissinin gelişmekte olduğu ve yine bu öğrencilerin eğitim dönemini bir kâbus olarak gördükleri ifade edilmiştir (Yıldız, 2008).

Yapılan birçok çalışmanın sonucu, Almanya'daki göçmen konumundaki Türk toplumundaki aidiyet duygusu ve Türk kimliğini benimseme düzeyinin özellikle ikinci ve üçüncü nesillerde giderek düşmekte olduğunu göstermektedir (Şahin, 2008). Almanya'da yaşamını sürdüren göçmen kökenli öğrenciler, konuştukları Türkçe sadece aile ortamında öğrendikleri ana diliyle sınırlı kaldığından ya da okullarda Türkçe derslerine devam etmediklerinden bu alanda kendilerini geliştirecek bir olanak bulamamaktadır. Bunun sonucunda öğrencilerin, konuşmalarında sıklıkla düzenek değiştirerek konuşmaları dikkat çekmektedir (Uyanık, 2017). Yapılan bir çalışmanın sonucunda, Türk çocuklarının %61'inin okulda, %63,3'ünün ev ortamında Almanca ve Türkçeyi karıştırarak konuştukları yani düzenek değiştirdikleri (code switching) ortaya çıkarılmıştır (Yıldız, 2012).

Almanya'daki Türk çocuklarına uygulanan eğitim modelleri incelendiğinde, eyaletlere göre değişiklik gösterse de genellikle Daldırma (Submersion) yaklaşımına uygun modellerin uygulandığı söylenebilir. Batırma (Immersion) uygulamalarında, tek dilli eğitime nazaran, daha sıkı bir öğretim ortamına ihtiyaç duyulmaktadır. Küresel ölçekli krizlerin fazlalaştığı zamanlarda, bu tarz eğitim modelleri tasarruf önlemlerine rahatlıkla kurban edilebilmekte, çift dilliliği bir tehdit olarak algılayan ideolojik yaklaşımlar da çok kültürlülüğün ve çok dilliliğin toplumsal ayrışmaya sebebiyet verebileceği tezini daima gündemde tutmaktadırlar.

Göçmen çocukların ana dili eğitiminde, okul öncesi için ana dilini kaynak alan bir Almanca öğretiminin planlanması, bu öğretim programının Almanca'nın ikinci dil olacağı şekilde geliştirilmesi, bunların ortak bir programda birleştirilmesi ve Submersion yaklaşımına son verilerek Immersion yaklaşımının uygulanması daha doğru bir yönelim olacaktır.

Eğitim öğretim süreçlerinde bu gibi gelişmeler ortaya çıkarken, kültürel ve sosyal alanda da göçe bağlı birtakım sorunlarla karşılaşmıştır. Bu sorunların tespit edilmesine yönelik yapılan çalışmalarda, Türk öğrencilerin kültürel ve sosyal açıdan kendilerini dışlanmış hissettikleri ortaya çıkmıştır (Yeşil,

2020). Buna gerekçe olarak ise Türk öğrenciler, herkesin kendi grubuyla oyun oynaması, çevredeki öğrencilerin rahatsız edici bakışlarına ve kaba davranışlarına maruz kalmaları, Türkçe konuştukları zaman taklit edilmeleri gibi durumları öne sürmüşlerdir. Göç ortamındaki sosyalleşme olgusuna bakıldığında ise çeşitli kimlik türleriyle birlikte farklı sosyalleşme davranışlarının ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Bu kimlik türleri arasında yer alan ve azınlık kimliğine (minority) yönelen bireyler, içinden geldiği kültürle özdeşleşme ve aynı zamanda yeni kültürü reddetme davranışı sergilerken, sosyal hayatlarında ana dillerinin baskın olduğu bir profil çizmiştir. Çoğunluk (majority) kimliğine yönelen bireyler ise, içine geldiği kültürle özdeşleşme ve kendi kültürel geçmişini reddetme davranışı sergilemiş, sosyal hayatlarında ikinci dilin baskın olduğu bir birey profili çizmişlerdir. Bir diğer kimlik türü olan değişken (ambivalence) kimliğindeki bireyler, ne kendi kültürü ne de içine girdiği yeni kültürle özdeşleşme davranışı sergilememiş ve bu nedenle de sosyal hayatlarında her iki dilde de yarım dillilik davranışı sergileyen bireyler olmuşlardır. Son kimlik türü olan iki kültürlü kimliğe sahip olan bireyler ise kendi kültürü ile içine girdiği baskın kültürle özdeşleşme davranışı sergilemiş ve sosyal hayatlarında iki dillilik davranışı sergilemişlerdir.

Türk toplumu örneğine bakıldığında, her bir kimlik türünde de örneklerle karşılaşıldığı görülmektedir. Asimile olmama iç güdüsüyle hareket ederek azınlığa yönelen kimliğe bürünen gruplarda ana dilin baskın olduğu bir durum ortaya çıkmıştır. Bazı gruplarda ise hedef kültürün benimsendiği ve bu nedenle de ikinci dilin baskın olduğu bir ortam oluşmuştur. Her iki dilde de yarım dillilik durumunun ortaya çıktığı gruplarla da karşılaşılmıştır. Bu gruplarda ortaya çıkan en önemli hususlardan biri, her iki kültürü de sahiplenme konusunda arada kalmalarıdır. Plansız ve programsız bir geçiş sürecinin devam ettirilmesi de bu ve benzeri grupların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kimlikler arasında belki de en arzu edilen iki kültürlü kimliğe sahip Türk toplulukları da azımsanmayacak sayıdadır. Sosyal hayatlarında buldukları ortamın akışına uygun olan dili kullanan bu bireyler, diğer kimliklerdeki bireylere nazaran gerek eğitim gerek sosyal gerekse kültürel anlamda daha az sorunla karşılaşmış, sorunların çözümünde çözüm odaklı bir profil sergilemişlerdir.

Aşağıda öncelikle Alman Eğitim sistemi hakkında genel bilgiler ele alınacak ve sonrasında Konsolosluk dersinin tarihçesi çizilecektir.

Alman Eğitim Sisteminin Günümüzdeki Genel Durumu

Almanya, federal devlet biçimiyle 16 farklı eyalete ayrılmış bir yapıdan oluşmaktadır. Günümüzde yaklaşık, 83 milyon nüfusu olan bir ülkedir. Bu genel nüfusun yaklaşık %8,9'unu birçok farklı sebeple ülkeye göç etmiş yabancılar

oluşturmaktadır. Almanya güçlü ekonomik yapısı ve gelişmişlik düzeyi ile dünya siyasetinde söz sahibi ülkeler arasında yer almakta ve Avrupa kıtasındaki en büyük devletlerden biri olarak gösterilmektedir (Arslan, 2006).

Alman eğitim sistemine bakıldığında, 1964 yılında yapılan ve 1971’de yeniden düzenlenen “Hamburg Anlaşması” ile eyaletler arasında birtakım anlaşmaların sağlanması ve eğitim sürecine dair benzer uygulamalar yapılmasına yönelik kararlar alınmıştır (Erginer, 2009). Söz konusu antlaşmaya göre, eyaletlerin tümünde geçerli olan ortak kararlar şöyledir (Aydın, 2013):

- Eğitime mecburî başlama çağı ve zamanı
- Eğitim-öğretim sürecinin başlangıç ve bitiş süreleri
- Tatil süreleri
- Eğitim-öğretim kuruluşlarının türlerine göre ayrılması, isimlendirilmesi ve yönetilmesi
- Eğitim-öğretim kuruluşları içindeki geçişlerle ilgili kurallar
- Bitirme kamelerinin ve öğretmenlik sınavlarının tanınması
- Not sisteminin ve öğretmen yetiştirme sınavlarının belirlenmesi

Hamburg antlaşması ile eyaletler arasında eğitim ve öğretim işlerinde uyum sağlama adına önemli adımlar atılmıştır. Bu anlaşmanın yanı sıra, Alman eğitim sistemine genel olarak bakacak olursak merkezî bir yapılanmanın olmadığı görülmektedir. Federal Eğitim ve Bilim Bakanlığı, Kültür Bakanları Sürekli Konferansı ve Eyaletler Komisyonu gibi kuruluşlar Hamburg Anlaşması’ndan sonraki zamanlarda eğitim-öğretim faaliyetlerindeki farklılıkların büyümemesi adına oluşturulmuş örgütlerden bazılarıdır.

1990 yılında Batı ve Doğu Almanya topraklarının birleştirilmesinin ardından kurulan Federal Almanya Cumhuriyetinde, tek tip eğitim sistemi ortadan kaldırılmıştır. Bunun yerine her eyaletin kendi okul sistemini uygulamasına yönelik bir politika ele alınmıştır. Böylece, her eyalette farklı bir okul yapısı ve eğitim sistemi oluşturulmuştur (Aytaç, 1999). Yani Almanya’da 16 eyalette, 16 farklı eğitim sistemi uygulanmaktadır. Eyaletler arasındaki bu farklılaşma kimi zaman çok küçük, kimi zaman ise çok büyük değişikliklere neden olmaktadır. Ancak bu farklılaşmaya rağmen, okul sistemi kademeleri tüm ülkede aynı olmak üzere beş kademeden (okul öncesi öğretim, ilköğretim, ortaöğretim birinci kademe, ortaöğretim ikinci kademe ve yükseköğretim) oluşmaktadır (Bundschuh et al. 2002).

Erginer de (2009) yaptığı çalışmada, Almanya’daki okul sisteminin yapısını açıklar ve dört öğretim düzeyini kapsadığını belirtir. Bunları “okulöncesi eğitim, ilköğretim, ortaöğretim (I. ve II. devre) ve yükseköğretimdir. Zorunlu eğitim kapsamındaki öğretim düzeyleri ise ilköğretim ve ortaöğretimin birinci ve ikinci basamağıdır” şeklinde açıklar. 6 yaşını tamamlayan her çocuğun okul çağının geldiği kabul edilir ve okula gitme zorunluluğu bulunmaktadır (Hartenburg, 1997; Öz, 2001).

Almanya'daki eğitim-öğretimin işleyişi ve genel okul yapısı ile ilgili yetkiler yanında yasama ve yönetim işleri, yasalar uyarınca çoğunlukla eyaletlerin yetki alanında olmakla birlikte sorumluluk federal devlet ile paylaşılmaktadır (Altınışık, 2002). Yasa ve yönetmeliklerde zorunlu eğitim ile alakalı yer alan tüm maddeler göçmen öğrenciler için de uygulanmaktadır (Aytaç, 1999).

Almanya'nın birçok bölgesinde yaşayan göçmenler, ülkenin etnik ve toplumsal yapısına çeşitli gelenekleri, sosyal yaşam biçimleri ve farklı lehçeleriyle kültürel olarak katkı sağlamaktadır. 1960'larda başlayan yabancı işçi göçü politikasıyla günümüzde Almanya'da yaşayan yabancı göçmen sayısı 2021 sonu itibarı ile 11,8 milyondur (Statistisches Bundesamt, 2021). Türkiye, Yugoslavya, İtalya, Yunanistan, Polonya, Hırvatistan, Avusturya ve Bosna-Hersek Almanya'ya en çok göç veren ülkelerin başında gelmektedir. Genç nüfus sıkıntısı yaşayan Almanya, göçmen asıllı çocukların buradaki yaşam biçimlerine uyum sağlamaları ve toplumsal ve sosyal yönden kaynaşmalarına yönelik birtakım politikalar izlemektedir (Kanat, 2005).

Kantos (2009) yaptığı araştırma sonucunda, Alman eğitim sistemindeki en önemli sorun olarak Alman nüfusunun oldukça fazla bir kısmını oluşturan göçmen öğrencilerin eğitimiyle ilgili sorunlara dikkat çeker. Almanya'da yaşayan yabancı öğrencilerin, toplumun sosyal yapısı ve eğitimine uyum konusunda zorluklar yaşadıklarını belirtir. Kanat (2005) da aynı şekilde Almanya'da sayıları oldukça fazla olan yabancı öğrencilerin dil öğrenimi konusunda yaşadıkları sorunları ifade eder. Göçmen öğrencilerin, yaşadıkları bu dil eğitimi sorunu yüzünden topluma uyum konusundaki sorunlarını ele alır.

Göçmen çocuklara yönelik dil politikaları ve yaklaşımları, Almanya'da her bir eyaletin eğitim sisteminde çeşitlilik göstermektedir. 3. ve 4. kuşak Türk göçmen öğrencilerinin eğitimde yaşadıkları sorunların çoğu, eğitim dilinin ana dilinden farklı olarak Almanca olması ve bu çocukların eğitim dili olarak belirlenen Almanca'yı yeteri kadar öğrenememesinden kaynaklanmaktadır. Diller devamlı dönüşüm halindedir. Bununla birlikte, kullanılmayan diller zamanla yerini başka bir dile bırakabilmektedir (Munoz, 2011: 11).

Almanya'daki Türk Göçmenlerin Ana Dili Eğitiminin Tarihsel Gelişimi

Türkiye ile Almanya arasında imzalanan iş gücü anlaşması ile 1961 yılında Almanya'nın kapıları Türk işçilerine resmi olarak açılmıştır. Türkiye'den İş ve İşçi Bulma Kurumu tarafından 1960-1975 yılları arasında 805.001 işçi yurt dışına çalışma amaçlı gönderilmiştir. Bu işçi alımı 1973 tarihinde durdurulduğunda ise kurumun listesinde yurt dışına işçi statüsüyle gitmek amacıyla kayıtlı bir milyon kişi olduğu tespit edilmiştir. (Bayraktar, 2013: 114). Buna rağmen Almanya'daki Türklerin sayısı, daha sonraki yıllarda da artışını sürdürmüştür. Bu işçiler zamanla "Gastarbeiter" (misafir işçiler) olarak isimlendirilmiştir.

Bu yıllardan daha önce de eğitim almak amacıyla Almanya'ya gitmiş Türk öğrenciler vardır. Ne var ki, Almanya'da yaşayan göçmen Türkler denildiğinde ilk akla gelen eğitim amacıyla giden öğrenciler değil, iş bulma amacıyla gitmiş işçi statüsündeki göçmen Türklerdir (Kırmızı, 2016). Bu tarihlerde Almanya ve diğer Avrupa ülkelerinin göçmen işçilere, geçici bir biçimde geldikleri ve ülkelerine geri dönecekleri gözüyle bakıldığı görülmektedir. Bu bakış açısıyla, göçmen işçilerin geriye dönüş planı için Alman halkıyla sosyal iletişimini engellemek için birtakım önlemlerin alındığı bilinmektedir. Bu önlemler dâhilinde, göçmenlere ülkenin kültürel ve sosyal hayatına uyum sürecinde destek sağlanmadı, "Yabancılar Yasası" adıyla bir hukuksal dayanak oluşturulmuş, çalışma ve oturma hakları kısıtlanmıştır (Asar, 2008). Ancak her şeye rağmen Türk işçilerin büyük bir kısmı, başta düşünüldüğünün aksine Türkiye'ye hiç dönmemişler ve orada kalmayı tercih etmişlerdir (Hekimler, 2009). Göçün ilk yıllarında bazı eğitim kurumlarında, Almanya'da yaşayan göçmen çocuklarından ana dillerini kullanmak yerine Almanca konusunda daha hâkim olmaları istenmiştir. Bunun yanında, göçmen ailelere de çocuklarıyla birlikte oldukları zamanlarda yalnızca Almanca konuşmaları tavsiye edilmiştir. Ancak bu durumun, göçmen hakları konusunda kabul edilebilir bir konu olmadığı açıktır.

Almanya'da yaşayan göçmen çocuklarına sunulan ana dili derslerinin yasal alt yapı temelini, Kültür Bakanları Konferansı'nın 1971 ve 1976 yıllarında alınan kararları teşkil etmektedir. Bu kararlar günümüzde de geçerliğini sürdürmektedir. Burada alınan kararlar doğrultusunda ana dili dersi "ana dilinde tamamlama (takviye) dersi" (Muttersprachlicher Ergänzungsunterricht) adıyla haftada 2 ile 5 saat arasında olmak üzere talep edilmesi üzerine öğrencilere verilmektedir. 1971'de Eğitim Bakanları Konferansı (Kultusministerkonferenz), ana dili dersinin eyalet hükümetlerinin sorumluluğunda olup olmaması konusuna ilgili bir karara varmalarını önermiştir. Böylece üç farklı ana dili dersi yapısı ortaya çıkmıştır:

- İçeriği Alman okul idaresi tarafından kontrol ve finanse edilen köken dili dersi,
- Yabancı ülkelerin temsilcilikleri tarafından ve sorumluluğunda yürütülen ana dili dersi,
- Devletin yaptığı anlaşmalar dışında özel olarak sunulan ana dili dersi (Yıldız, 2012).

Ana vatanlarından farklı bir devlette göçmen statüsünde dünyaya gelen ve orada büyüyen çocukların kendi öz kültürleri ve tarihleriyle bağını oluşturacak olan unsurların başında ana dili eğitimi gelmektedir. Göçmen çocukların eğitim ve öğretiminde en önemli olgu ana dili dersleri olarak görülmektedir (Karababa ve Karagül, 2014). Buna rağmen, göçmen çocukları pek çok farklı sebeple çeşitli düzeylerde ana dillerinden uzaklaştıklarından dolayı ana dilleri

kimi kesimlerde ikinci dil konumunda olmaktadır. Hatta bazı kesimlerde içinde buldukları toplumun dili farklı farklı sebeplerle ana dilinin yerini almaktadır (Deniz ve Uysal, 2010).

Tüm bunlar göz önüne alındığında, ana diline yönelik farkındalık oluşturulması ve çalışmaların yapılması gerektiği düşünülmektedir. Bununla birlikte, ana dillerine yeteri düzeyde hâkim olan göçmen kökenli öğrencilerin, hem yaşadıkları toplumun dilinde hem de ana dillerinde kendilerini ifade etme becerilerinin daha etkili olduğu görülmektedir. Böylece bu durum, göçmen öğrencilerin akademik hayatlarında da başarılı olmalarını sağlamaktadır (Aydoğdu ve Karasu, 2016).

Sonuç ve Öneriler

Almanya'nın 1960 tarihinde geçici olarak başlatmış olduğu Türk işçi göçü aradan geçen yıllar ve değişen koşullar sonucunda kalıcı hale gelmiştir. Bu tarihten günümüze kadar birçok farklı göçmen politikası ve bu konuda yasalar oluşturulmuş, günümüzde de bu oluşumların devam ettiği bilinmektedir. Bugün Almanya'da yaşayan Türk kökenli göçmenlerin sayısına baktığımızda önemli bir Türk göçmen nüfusunun olduğu görülecektir. Ancak ilk göçün ardından uzun yıllar geçmesine rağmen Türk göçmen çocukların eğitim-öğretim faaliyetleri konusu özellikle ana dili eğitimi ve iki dillilik politikalarındaki gelişmelerin yeterli ve istenilen düzeyde olmadığı tespit edilmiştir. Göçmen öğrencilerin kendi öz benliklerini koruyabilmeleri ve kendi ülkelerine ait kültürel unsurları muhafaza edebilmeleri için ana dili ve kendi ülkelerinin kültürüyle alakalı dersler almaları gerekli görülmektedir (Küçük, 2006).

Almanya, federal devlet biçimiyle yönetilmekte olup 16 farklı eyalete ayrılmış bir yapıdan oluşmaktadır. Bu durum eğitim sistemine de yansımıştır. Böylece 16 farklı eyalette, 16 farklı eğitim sistemi bulunmaktadır. Eğitim-öğretim süreci konusunda bazı eyaletler arasında çok az farklılıklar olmakta bazı eyaletlerde ise ciddi farklılıklar göze çarpmaktadır.

Almanya'da yaşayan göçmen Türk çocuklarıyla ilgili yapılmış çalışmaların sonuçları incelendiğinde, diğer göçmenlerde olduğu gibi, Türklerin de ana dilleri olan Türkçeyi içinde buldukları sosyal çevreyle birlikte yeterli seviyede öğrenmeleri gerektiği sonucuna ulaşılabacaktır. Avrupa'da göçmen sayısının önemli bir seviyede olduğu ülkelerde ve özellikle Almanya'da Türklerin ana dili eğitimlerini yeterli bir seviyeye çıkartmak amacıyla Türkiye'nin uygun eğitim şartlarının oluşturulması hususunda dikkatli ve titiz adımlar atması önemli görülmektedir. Bu amaç doğrultusunda, Yurt Dışındaki Türk Çocukları İçin Türkçe ve Türk Kültürü Öğretim Programı, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanmış ve 2009-2010 eğitim-öğretim yılında uygulamaya konulmuş ve bir programdır. Böylece, yurt dışındaki Türk çocukları için yeni bir

bakış açısı oluşturulmuştur. Bu programdaki dersler, göçmen öğrencilerin halihazırdaki ders saatlerinden ayrı olarak, seçmeli bir ders biçiminde verilmektedir. Ayrıca bu program çerçevesinde verilen derslerin herhangi bir not değeri karşılığı bulunmamaktadır (Yılmaz, 2014).

Konsolosluk ve Almanya nezdinde okutulan tüm ana dili derslerine baktığında Almanya’da yaşayan göçmen çocuklarının katılım sayılarında gün geçtikçe bir azalma olduğu görülmüştür. Almanya’da yaşayan göçmen çocuklarının ana dili derslerine katılım sayısındaki bu azalmaların sebeplerine baktığında birçok farklı sebebin olduğu tespit edilmiştir. Bu sebepler; ana dili derslerinin karneye etkisinin olmaması, derslerin birçok farklı seviyeden öğrencilerle karma sınıf şeklinde sürdürülmesi, öğleden sonra ya da hafta sonları uygulanan bu derslerin öğrenciye fazladan bir yük oluşturduğu düşüncesi şeklinde özetlenebilir.

Göçlerde etnik azınlıkların çoğunlukla bütünleşmeleri, kuşakları da aşan süreçte gerçekleşmektedir. Bununla birlikte entegrasyonu (uyumu) değişik alanlara göre ayırmak gerekmektedir. Böylece, her alanın kendine göre “farklı bir gelişimi” bulunmaktadır; politik, toplumsal, kültürel, dinsel, vs. gibi. Entegrasyon “somut ve nesnel” (pasaport, giyim, dini aidiyet, tanıdıklar, dil becerisi, vs.), daha “yumuşak” (tutumlar, uyum isteme düzeyi) ya da duygusal (özel olarak ait olma hissi) gibi değişik faktörlere göre belirlenebilmektedir. Kısaca entegrasyon “ait olma/ dahil olma” hissini bireyde oluşmasıdır. Göçün 60. yılına girdiğimiz bugün, Alman eğitim sisteminde Türk ve diğer göçmenlerin sorunlarının sadece ötelendiği ve net bir sonucun elde edilemediği görülmektedir. Halihazırdaki eğitim sistemi ve politikası ile göçmen öğrencilerden uyum sonrası asimilasyonun hedeflendiği söylenilebilir. Anaokulundan itibaren ana dili desteği, öğrencilerin ve ailelerin talepleri doğrultusunda verilmelidir. Almanya’daki eğitim sistemi ve kurumlarının göç ülkesi olma gerçeğinden uzakta, muhafazakâr bir tutum sergilemekte olduğu görülmektedir.

Almanya’da yaşayan Türk göçmen öğrencilerin ana dili eğitimi çerçevesinde, Türkçenin konuşulması ve sürekliliğinin sağlanması milli bilinçlerini kaybetmemek adına önemli görülmektedir. Bu konu üzerine eğitim politikalarının geliştirilmesinin gerektiği ortadadır. Türk kökenli çocuklar için Türkçe dersinin seçmeli ders olarak değil zorunlu ders olarak verilmesi, geliştirilmesi beklenen eğitim politikası kapsamında yapılması gerekli olan ilk adımlardan biri olarak söylenebilir. Bunun yanında, Türk öğrencilere verilecek olan ana dili dersi öğreticilerinin seçimi yapılırken dikkat edilmesi gereken bazı şartlar da olmalıdır. Bu koşullardan bazıları, Türkiye’den gelen öğretmenlerin gittikleri ülke ve dili hakkında bilgi sahibi olması ve Almanya’da yaşayıp burada yetişmiş Türk göçmen öğrencilerden Türkçe öğretmenlerinin tercih edilmesidir. Tüm bunlara ilaveten, okul öncesi ve ilkokulda göçmen öğrencilere iki dili

destekleyen öğretim programlarının hazırlanması da gerekli görülen bir başka unsurdur. Sonuç olarak, Türkiye'nin yurtdışındaki Türk vatandaşlarının en yoğun olarak yaşadıkları ülke olan Almanya'da yaşayan göçmen Türk öğrencilerinin ana dili ve kültürü eğitimi konusuna yönelik bir eğitim politikaları geliştirmesi son derece gerekli ve önemli görülmektedir. Bu konuda çalışmaların yapılması ve artırılmasının göçmen Türk çocuklarının köklerini unutması, gittikleri ülkelerdeki sosyal hayata uyum sağlamaları ve akademik başarı gibi birçok sorunun çözümüne katkı sağlayacağı muhakkaktır. Böylece bireysel, sosyal ve akademik anlamdaki eğitim ve öğretiminin başarıyla gerçekleştirildiği göçmen Türk çocuklarının daha mutlu, daha sosyal ve daha üretken olacağı açıktır.

Kaynakça

- Arıcı, B. ve Kırkılıç, A. (2017). "Yurt dışında görev yapan Türkçe ve Türk kültürü öğretmenlerinin Türkçe ve Türk kültürü derslerine ilişkin görüşleri". In: *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* (41), 480-500.
- Arslan, M. (2006): "Almanya'daki Türk İşçi Çocuklarının Eğitimi Sorunları". In: *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (21), 233-245.
- Asar, M. (2008). "Türkiyeli Göçmenlerin Sosyal ve Kültürel Konumu Günümüzde İşçi Göçü". *Die Gaste*. 2, 8.
- Aydın, H. (2013): *Dünyada ve Türkiye'de çok kültürlü eğitim tartışmaları ve uygulamaları*. Ankara: Nobel.
- Aydoğan, S. ve Metintaş, S. (2017): "Türkiye'ye gelen dış göç ve sağlığa etkileri". In: *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi* 2(2), 37-45.
- Aytaç, K. (1999): *Federal Almanya Cumhuriyetinde Okul Sistemi*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Aytan, T., Başkapan, A. ve Uysal, G. (2018): "Avrupalı Türkler ana dili eğitimi çalıştayı üzerine bir değerlendirme". In: *Türkçe Konuşurların Akademik Dergisi* 6(2), S.16-34.
- Bayraktar, R. (2013). "Zorunlu Göçten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12, (24), 109-126.
- Bundschuh, K., Heimlich, U., Krawitz, R. [Eds.] (2002). *Wörterbuch Heilpädagogik. Ein Nachschlagewerk für Studium und pädagogische Praxis*. Bad Heilbrunn: Klinkhardt Verlag.
- Çakır, M. ve Yıldız, C. (2016): "Turkish Teachers' Perceptions on Turkish and Turkish-culture Courses in Germany". In: *International Journal of Languages Education and Teaching* 4(3), 2017-257.
- Deniz, K. ve Uysal, A. G. B. (2010): "Avrupa Dilleri Öğretimi Ortak Çerçeve Metni ve Yurt Dışındaki Türk Çocukları için Türkçe ve Türk Kültürü Öğretim Programı". In: *Türklük Bilimi Araştırmaları* (27), 239-261.
- Ergenç, İ. (1993). Yurt dışındaki Türk çocuklarının ana dili sorunu. *Dil bilim Araştırmaları*, 4, S. 61-70.
- Ergin, M. (2009). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak.
- Erginer, A. (2009): *Avrupa Birliği eğitim sistemleri Türk eğitim sistemiyle karşılaştırmalar*. Ankara: PegemA.

- Genç, Y. (2004): *Almanya’da çok kültürlülük, kültürlerarası eğitim ve Türk öğrencilerin durumu. (Yayımlanmamış Doktora Tezi)*. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Hartenburg, J. (1997). Eğitim reformunun temel ilkeleri. *Dünya’da ve Türkiye’de Zorunlu Eğitim Sempozyumu Bildirileri*, Ankara.
- Hekimler, O. (2009): Günümüzde Almanya’daki Türk Varlığının Sosyal Yansımaları. *Sosyal Bilimler Metinleri*, (2), 1-31.
- Kanat, Ö. (2005). *Türk-Alman genel eğitim sistemlerinin karşılaştırılması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Kantos, Z. E. (2009). Federal Almanya Cumhuriyeti Eğitim Sistemi. *Karşılaştırmalı Eğitim Sistemleri* (Edit: Ali Balcı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Karababa, Z. C. ve Karagül, S. (2014): “Yurt dışındaki Türklere Türkçe öğretmenlerin sınıf içi uygulamalara yönelik görüşleri”. In: *Millî Eğitim Dergisi* 44(204), 155-166.
- Kırmızı, B. (2016): “Göçmen Türklerin Almanya’da Yaşadığı Sorunların Dünü ve Bugünü”. In: *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature* 2(3), 145-156.
- Koçak, M. (2012): “Almanya’da yaşayan Türklerin Türkçe dil becerileri üzerine bir inceleme”. In: *Zeitschrift für die Welt der Türken* 4(1), 303-313.
- Koçak, Y. ve Terzi, E. (2012): “Türkiye’de göç olgusu, göç edenlerin kentlere olan etkileri ve çözüm önerileri”. In: *Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 3(3), 163-184.
- Küçük, S. (2006). Kültürler Arası Konumda İki Dilli Öğrenciler İçin Öğretmen Yetiştirme ve Erasmus Programı, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(1): 231-251.
- Molali, N. (2005), *Romanya Türk Toplulukları Örneğinde İki Dillilik*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Munoz, V. (2011). “Alman Eğitim Sisteminde Anadilin Rolü ve Göçmenlerin Eğitim Sorunları”. Göçmen Toplulukların Eğitimi ve (Ana) Dil Öğrenim Anlayışları. Sempozyum, 29 Ekim 2011. *Duisburg-Essen: Die Gaste*. Sayı: 19, Kasım-Aralık 2011, 12.
- Okur, A., İnce, B. ve Gülec, İ. (2016): *Yabancılarla Türkçe öğretimi üzerine araştırmalar*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Öz, V. (2001). Alman Eğitim Sistemi Hakkında Bilmek İstediklerimiz. *T.C. Mainz Baş Konsoloslugu Eğitim Ataşeliği*.
- Reich, H. H. (2014). “Göçmen Çocuklarının Dil Durumu” Sempozyum ‘14, 18 Ekim 2014. *Duisburg-Essen: Die Gaste*. Sayı: 34, Kasım-Aralık 2014, 7.
- Sönmez, H. (2020): “İki dilli Türk çocuklarının Avrupa’daki ülkelere göre Türkçe eğitimleri ile ilgili bir literatür değerlendirmesi”. In: *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (1), 12-33.
- Statistisches Bundesamt (2021) <https://www.destatis.de/DE/Themen/Gesellschaft-Umwelt/Bevoelkerung/Migration-Integration/auslaenderstatistik-stichtag.html> (16.05.2022)
- Şahin, B. (2008): “Almanya’daki Türk göçmenlerin sosyal entegrasyonunun kuşaklararası karşılaştırması: Kimlik ve ait hissetme”. In: *Türkiyat Araştırmaları* (8), 227-252.
- Şen, Ü. (2015): *Yurt dışında yaşayan Türk çocuklarına Türkçe öğretimi ve materyal tasarımı (Belçika Örneği)*. Ankara: Edge Akademi.

- T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2014). <https://www.csgb.gov.tr/> (02.03.2022)
- Tören, E. (2015): *Diasporaların Anavatan Ziyaretleri: Almanya Türk Federasyon Türkiye Kültür Gezisi 2013 Üzerine Bir Alan Araştırması, (Yüksek Lisans Tezi)*. Anadolu University, Eskişehir.
- Tuna, Y. (2010). Dil bilinci ve Hessen'de Ana Dil Öğretimi, *Tufan, Türkçe Derslerinin Almanya'da Geleceği*.
- Türk Dil Kurumu [TDK] (2021). Türk Dil Kurumu. <http://www.tdk.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Uyanık, A. (2017): "Almanya'da yaşayan Derebucaklıların günlük iletişimlerindeki iki dillilik". *Social Science Studies* 5(4), 68-74.
- Vardar, B. (1988). Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü, *ABC Tanıtım Basımevi*, İstanbul.
- Yağmur, K. (2006): "Batı Avrupa'da Türkçe öğretiminin sorunları ve çözüm önerileri". In: *Dil Dergisi* (134), 31-48.
- Yeşil, A. E. (2020). Almanya'da Yaşayan Türk Öğrencilerin Ayrımcılık ve Dışlanmışlık Algıları, *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 6 (3), 337-351.
- Yıldız, C. (2008). Almanya'da ana dili olarak Türkçe öğretimi ve Alman okullarındaki Türk çocuklarına yönelik eğitim uygulamaları. *Semahat Yüksel Armağan Kitabı. Ankara: Pegem Yayınları*. S, 146-168.
- Yıldız, C. (2012). *Yurt dışında yaşayan Türk çocuklarına Türkçe öğretimi (Almanya örneği)*. Ankara: Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Basımı.
- Yılmaz, M. Y. (2014): "İki Dillilik Olgusu ve Almanya'daki Türklerin İki Dilli Eğitim Sorunu". In: *Electronic Turkish Studies* 9(3), 1641-1651.

Çok Dilli Okulda Eğitim Başarısı Bir Tutum Meselesi mi?

Damaris BOROWSKI

Özet

Bu makale, çok kültürlü bağlamlarda eğitimcilerin mesleki yeterliliklerinin önemli bir yönü olarak çok dilliliğe yönelik tutumlara odaklanmaktadır. Almanca konuşulan ülkelerdeki iki araştırma projesinden elde edilen ölçüklere dayanarak, çok dilliliğe dair kısa ifadeler formüle edilmiştir. Bu ifadelere dayanarak, öğretmenlerin çok dilliliğe yönelik belirli tutumlarının, ikinci dil edinimi üzerine yapılan araştırmalar ve eğitim politikasındaki gelişmeler ışığında nasıl değerlendirileceği sorusu incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Dil ile ilgili tutumlar, mesleki yeterlilik, öğretmen eğitimi, çok dillilik

Giriş

Çocukların ve gençlerin eğitim başarısı büyük ölçüde okul dilindeki/dillerindeki yeterliliklerine bağlıdır. Sonuç olarak çok kültürlü ortamlarda, öğretmenlerin çok dillilikle başa çıkma konusunda profesyonelleşmesi, öğrencilerinin eğitim fırsatlarında merkezi bir rol oynamaktadır. Mesleki yeterlilik, mesleği başarılı bir şekilde yönetme yeteneği ve isteğinin altında yatan mesleki bilgi ve öz düzenleme gibi farklı yönlerin etkileşimi olarak tanımlanmaktadır (Baumert & Kunter, 2011). Bu bağlamda mesleki yeterliliğin farklı yönleri temelde öğrenilebilir ve değiştirilebilir olarak düşünülmektedir (Baumert & Kunter, 2011).

Bu makalede tutum ve görüşler mesleki yeterliliğin önemli bir yönü olarak ele alınmaktadır. Helmke'nin (2015) doğru şekilde ifade ettiği gibi, tutumların yüksek önemi özellikle eylem yönlendirici etkileriyle bağlantılıdır:

„Öğretmenlerin öznel kuramları, eğitim başarısı ve eğitimin değişimi açısından ilgi çekicidir, çünkü öğretmenin eylemlerini - çoğu zaman bilinçli olmasa da - kontrol ederler; önceden farkında olmadan ve gerekirse ilgili öznel kuram ve görüşleri değiştirmeden eğitim yöntemlerinde yalnızca yüzeysel bir

değişiklik (örneğin öğrencileri daha fazla aktif hale getirmek) çıkmaza ya da hataya yol açabilir.”

Öğretmenlerin göç ve dille ilgili tutumları üzerine yapılan araştırmaların (Almanca konuşulan dünyada da) gözle görülür şekilde artması memnuniyet verici bir gelişmedir (Hachfeld & Syring, 2020, s. 680). Çeşitli çalışmalar, dille ilgili tutumların bilgi ve refleksiyondan etkilenebileceği sonucuna varmıştır (örneğin bkz. Born vd., 2019; Fischer ve Ehmke, 2019). Ehmke ve diğerleri (2018) çalışmalarında, Almanya’daki birçok matematik öğretmeni adayının genellikle dile duyarlı görüşlere sahip olduğunu, öğrencilerinin dil desteğinden sorumlu hissettiğini ve genellikle çok dilliliğe değer verdiğini göstermektedir. Bununla birlikte öğrencilerin yanıtlarında dile daha az duyarlı görüşlere dair göstergeler de bulunmaktadır:

„Katılımcıların çoğu öğrencilerin dillerine değer verilmesi gerektiği ifadesine katılırken (MMSV4 maddesi için %86,4), katılımcıların sadece yaklaşık yarısı köken dillerinin sınıfta kullanılması gerektiğine inanmaktadır (MMSV7). Katılımcılar aynı oranda bazı köken dillerin ‘basit’ diller olduğunu ve Almancanın karmaşık bir dil olduğunu düşünmektedir (MMSV8). Üniversite öğrencilerinin çoğunun, öğrencilerin dil gelişiminde ebeveynlere daha az sorumluluk düştüğünü düşünmesi ve yine de yaklaşık % 65’inin evde Almanca konuşulmamasının Almanca dil edinimini engelleyeceği ifadesine katılması dikkat çekicidir” (Ehmke vd., 2018, s. 172).

Fischer (2018) meta çalışmasında, “İkinci Dil Olarak Almanca Alanında Öğretmen Adaylarının Mesleki Yeterlilikleri (Sek I) (DaZKom)” projesinde (Koch-Priewe, 2018) ve “Öğretmen Adaylarının İkinci Dil Olarak Almanca ve Eğitim ve Öğretimde Çok Dillilik Tutumları” projesinde (Maak vd., 2015) kullanılan ölçekler de dahil olmak üzere, göç ve dille ilgili tutumlar üzerine çeşitli anket çalışmalarında kullanılan ölçekleri derlemiştir. Maddeler, “Evde Almanca konuşulmuyorsa, bu Almanca dilinin öğrenilmesini zorlaştırır” gibi kısa ifadeler şeklindedir (Fischer, 2018, s. 48).

Bu makale için yukarıda bahsedilen iki projede kullanılan ifadeler temel alınarak çok dillilik üzerine kısa ifadeler formüle edilmiştir:

1. Türkçe veya Almanca zor bir dildir.
2. Dilsel-bilişsel yetenekler büyük ölçüde doğuştan gelir.
3. Ebeveynlerin çocuklarıyla resmi dili konuşmaları köken dillerini konuşmalarından daha iyidir.
4. Okullarda (dil dersleri hariç) yalnızca resmi dile izin verilmelidir.
5. Branş öğretmenleri, öğrencilerinin dilsel gelişiminden sorumlu değildir.
6. Öğrenciler branş derslerinde konuları kendi dillerinde tartışmamalıdır.

Bu çalışma, bu ifadelerde dile getirilen tutumların, ikinci dil edinimi üzerine yapılan araştırmalar ve eğitim politikalarındaki gelişmeler ışığında nasıl değerlendirileceği sorusuna yanıt aramaktadır.

Farklı diller ile ilgili görüşler

Tek tek dillere ilişkin görüşleri ifade etmek için şu tür ifadelerin kullanılması nadir değildir: 'Türkçe veya Almanca zor veya kolay bir dildir'. Farklı dil sistemlerinin incelenmesi, burada dillerin daha farklılaştırılmış bir görünümünü ortaya koymaktadır.

Dil sistemlerini benzerlikler ve farklılıklar açısından inceleyen çok sayıda dilbilimsel çalışma var. Alman dil sistemini diğer dil sistemleriyle karşılaştıran çalışmalar da bulunmaktadır (örneğin bkz. Schröder & Şimşek, 2010, s. 518-737). Bu çalışmalar, dillerin birçok farklı açıdan birbirleriyle karşılaştırılabileceğini açıkça ortaya koymaktadır: Örneğin bunlardan bazıları cümle yapısı, kelime oluşumu, tonlama, artikülasyon, yazmadır. Üstelik bizim için yeni olan bir dille uğraşmanın her zaman bize yabancı ve zor görünen dilsel olgularla uğraşmak anlamına geldiği de açıktır. Bunu göstermek için, Türkçe ve Almanca dilleri arasındaki bazı farklılıklar aşağıda örnek olarak ele alınacaktır (Gürsoy, 2010; Schröder & Şimşek, 2010):

Sayı oluşumu

Örnekte görüldüğü gibi, Türkçede önce onlar, sonra birler belirtilir. Almancada ise önce birler, sonra onlar belirtilir.

on (10) sekiz (8) = 18

acht (8) -zehn (10) = 18

Tablo 1: Sayı oluşumu (yazar tarafından hazırlanmıştır)

Alfabe

Her iki dil de Latin alfabesi kullanılarak yazılmaktadır. Ancak, her iki dilde de diğer dilde bulunmayan bazı harfler vardır.

Türk alfabesinin Almancada bulunmayan harfleri: ç/C, ğ/G, ı, İ, ş/S

Alman alfabesinin Türkçede bulunmayan harfleri: q/Q, w/W, x/X, a/A, ß

Tablo 2: Alfabe (yazar tarafından hazırlanmıştır)

Ünlü uyumu:

Almancanın aksine Türkçede ünlü uyumu ilkesi geçerlidir. Bu ilkeye göre, bir kelime kökündeki son sesli harf, kelimenin sonundaki ilgili sesli harfle uyumlu olmalıdır. Türkçede birinci ya da küçük ünlü uyumu ve ikinci ya da

büyük ünlü uyumu vardır. İlk/küçük ünlü uyumu kökte -e-, -i-, -ö- ve -ü- ön ünlülerinden sonra -e- ön ünlüsünü ve -a-, -ı-, -o- ve -u- arka ünlülerinden sonra -a- arka ünlüsünü gerektirir. Bu ilke isimlerin çoğul oluşumu için geçerlidir. Örneğin, -i- gibi bir ön sesli harften sonra, ön sesli harfle biten çoğul -ler kullanılır ve -u- gibi bir arka sesli harften sonra, arka sesli harfle biten çoğul -lar kullanılır.

inci+ler (Perlen) / okul+lar (Schulen)

Tablo 3: Ünlü uyumu (yazar tarafından hazırlanmıştır)

İkinci/büyük ünlü uyumunda, ünlülerin oluşum yerine (ön ve arka) ilişkin bir uyumun yanı sıra, yuvarlaklaşma ve dudak (yuvarlaklaşmış ve yuvarlaklaşmamış) uyumu da var. Böylece, ikinci/büyük ünlü uyumu kökte öndeki yuvarlak olmayan -e- ve -i- ünlülerini sonda öndeki yuvarlak olmayan -i- ünlüsünün takip ettiğini belirtir. Ön yuvarlak ünlüler -ö- ve -ü-’yü ön yuvarlak ünlü -ü- takip eder. Kökteki -ı- ve -a- arka yuvarlak olmayan ünlülerini sondaki -ı- arka yuvarlak olmayan ünlüsü takip eder. Arka yuvarlak sesli harfler -u- ve -o-’yu arka yuvarlak sesli harf -u- takip eder. Akuzatifin (ismin i-halinin) oluşumunda ikinci/büyük ünlü uyumu etkili olur. Örneğin, “profesör” sözcüğünün akuzatif hali ön yuvarlak ünlü “profesör-ü” ile oluşturulurken, “okul” sözcüğünün akuzatif hali arka yuvarlak ünlü “okul-u” ile oluşturulur.

Hece yapısı:

İki dilin hece yapısı önemli ölçüde farklılık gösterir. Örneğin Almancada, bir hecenin başında ve sonunda birkaç sessiz harf birbirini takip edebilir - burada “Strumpf” (çorap) kelimesi örneğiyle gösterilmiştir. Türkçede ise en fazla iki ünsüz birbirini takip edebilir ve “kürk” kelimesinde olduğu gibi sadece hece sonunda olabilir.

K	V	K	K	K	K	K	V	K	K	K
k	ü	r	k	S	t	r	u	m	p	f

Tablo 4: Hece yapısı (yazar tarafından hazırlanmıştır)

Morfoloji:

Dilbilgisel özelliklerin (örneğin zaman) tek tek sözcüklerin biçiminin değiştirilmesiyle belirtildiği dillere çekim dilleri denir. Almanca çekimli diller grubuna aittir. Bu durumda - verilen örnekte olduğu gibi (bkz. Tablo 5) - kök sesli harf (e - a - o) de değişebilir.

Türkçe ise sondan eklemeli bir dildir. Sondan eklemeli diller, dilbilgisel işlevlerin biçimlendirici öğelerin (ekler) eklenmesiyle karakterize edilir. Örnekte, çoğulu belirtmek için *-lar-* ve durumu belirtmek için (bu durumda lokatif) *-da* biçimlendirici öğesi eklenmiştir. Bu arada: Almancada lokatif bulunmadığından, burada yeri belirlemek için bir edat kullanılması gerekir: „*in* den Schulen“ (okullarda).

okul+lar+da

brechen - brach - gebrochen

Tablo 5: Morfoloji (yazar tarafından hazırlanmıştır)

Karşılaştırmalı dilbilimine dair yapılan bu kısa açıklama, Türkçenin Almanca veya başka bir dile kıyasla karmaşıklığı hakkında genel ve nesnel bir açıklama yapmanın mümkün olmadığı gözlemiyle son buluyor. Bir dilin ne kadar zor olarak algılandığı bireyden bireye değişir ve çeşitli faktörlerden (dil öğrenme deneyimi gibi) etkilenir (örneğin bkz. Bryant, 2021). Bir dilin basit veya daha az karmaşık olarak tanımlanması, o dilin belirli bir zamanda belirli bir dil alanında sahip olduğu prestijin veya statünün bir göstergesi de olabilir. Örneğin, Wulff (2021, s. 189) Almanya’da “çok dilli öğrencilerin günlük hayatta konuştukları pek çok köken dilin toplumda prestij sahibi olmadığını ve ‘piyasa değeri’ bulunmadığını” belirtmektedir. Adler ve Ribeiro Silveira (2020, s. 20), “Almanya Anketi 2017”de toplanan verilere dayanarak, “Almanya’da göçmen dilleri olarak belirtilen Lehçe, Rusça, Türkçe ve şimdi de Arapça gibi dillerin Almanya’daki insanlar tarafından olumsuz değerlendirilme eğiliminde olduğu” sonucuna varmıştır.

Dilsel-bilişsel yeteneklere ilişkin görüşler

Dil öğrenme yeteneği antropolojik bir yetenektir - insanlar genel olarak dil öğrenebilir (bkz. örneğin Leimbrink, 2017, s. 213-217). Bununla birlikte, “Dilsel-bilişsel yetenekler büyük ölçüde doğuştan gelir” ifadesi sorunludur:

Her şeyden önce, dilsel yeteneklerin edinimi temel olarak ‘bir süreç’ olarak tanımlanabilir. Bu süreç

- belirli düzenliliklere tabidir
- gidişatı, hızı ve ulaşılabilecek son durumu ile çeşitli faktörler tarafından belirlenir ve
- planlı müdahaleler - öğretim - tarafından belirli bir ölçüde etkilenebilir” (Klein, 1992, s. 13).

Çeşitli çalışmalar, örneğin Kersten’in (2020) araştırmaları derlediği özetinde gösterildiği gibi, dilsel ve bilişsel yetenekler arasında yakın bir bağlantı olduğunu zaten göstermiştir. İki dilliliğin biliş üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar ile bilişsel yeteneklerin dil edinimi üzerindeki etkisine odaklanan

çalışmalar arasında bir ayırım yapılmaktadır. Son zamanlarda yapılan bazı çalışmaların iki dilliliğin bilişsel yetenekler üzerinde olumlu etkileri olduğunu göstermesi özellikle ilginçtir. Örneğin Blom (2020), çocuklukta çok dilliliğin etkileri üzerine yazdığı bölümde, çok dilli çocukların tek dilli çocuklara göre bilişsel avantajlarını ortaya koyan çeşitli çalışmaları derlemiştir. Örneğin, çok dilli çocukların tek dilli çocuklara göre odaklanmalarını kontrol etme yeteneklerinin daha yüksek olduğu göstermiştir (Barac & Bialystok, 2012). Yaşlı insanlarla yapılan çalışmalar da çok dilli yaşlıların tek dilli yaşlılara göre bilişsel avantajlarını ortaya koymuştur. Örneğin, çok dilli kişilerin demans belirtilerini önemli ölçüde daha geç gösterdikleri ortaya konmuştur (Alladi vd., 2013). Poarch (2020) “Yaşlılıkta Çok Dillilik” bölümünde bu alandaki çalışmalara genel bir bakış sunmaktadır.

Bireysel dilsel ve bilişsel yeteneklerin gelişimi ayrıca çeşitli dış faktörlerden etkilenmektedir. Kersten (2020) derlemesinde, aile ve okulu içeren bağlamsal faktörleri inceleyen çalışmaları bir araya getirmiştir. Örneğin, Sorenson Duncan ve Paradis (2020) yaptıkları çalışmaya (n=89) dayanarak, annenin eğitim düzeyi ile çocuğun dil edinim durumu arasındaki karmaşık ilişkiye dair bir fikir vermektedir.

Aile içinde çok dilliliğe ilişkin görüşler

‘Yabancı ebeveynlerin çocuklarıyla kendi dillerini konuşmalarından, resmi dili konuşmaları daha iyidir’. Bu ifade Türkçe veya Almanca dil alanına referansla şu şekilde formüle edilebilir: ‘Türkiye’den Almanya’ya göç etmiş kişiler evde çocuklarıyla Türkçe değil Almanca konuşmalıdır’ veya ‘Almanya’dan Türkiye’ye göç etmiş kişiler çocuklarıyla Almanca değil Türkçe konuşmalıdır’ veya ‘Suriye’den Türkiye’ye veya Almanya’ya göç etmiş kişiler çocuklarıyla Arapça değil Türkçe veya Almanca konuşmalıdır’.

Almanca konuşulan ülkelerde yapılan çeşitli araştırmalar, evde Almanca *konusulmayan* ya da *yalnızca* Almanca konuşulmayan ailelerin çocuklarının, tek dilli Almanca konuşan ailelerin çocuklarına kıyasla daha düşük bir Almanca dil seviyesine ve daha düşük eğitim başarısına sahip olduğunu göstermiştir (Edele vd., 2020; Kempert vd., 2015). Böylece eğitim alanındaki bu eşitsizliğin nasıl giderilebileceği sorusu ortaya çıkmaktadır. Çözüm, ikinci dili Almanca olan ebeveynlerin çocuklarıyla Almanca konuşması mı? Eğitimsel ve dilbilimsel bir perspektiften bakıldığında, bu önlemin önerilmemesi gerekir (örneğin bkz. Fürstenau, 2020; Tracy, 2007): Bir yandan, ebeveynlerin en aşına oldukları dili kullanmaları ebeveyn-çocuk ilişkisi için önemlidir. Öte yandan, dil girdisinin kalitesi dil gelişiminin merkezinde yer alır ve kendileri de dil öğrenen ebeveynler olarak çocuklarına kendi dil yeterliliklerini aşan girdiler sağlayamazlar.

Bu bağlamda Klassert ve Gagarina (2010) tarafından yapılan çalışma ilgi çekicidir. Onlar Almanca konuşulan ülkelerdeki bir veya iki Rusça konuşan ebeveyne sahip üç grup çocuğu karşılaştırmışlar. Birinci gruptaki çocuklar evde hiç Rusça konuşmazken, ikinci gruptaki çocuklar az, üçüncü gruptaki çocuklar ise çok Rusça konuşuyordu. Bu üç grup çocuğun dil yeterlilikleri üzerine yapılan bir araştırma, çocukların Almanca yeterliliklerinin tüm gruplarda ortalama olarak aynı olduğunu, ancak Rusça yeterliliklerinin büyük ölçüde değiştiğini göstermiştir. Buna göre, evde çocuklarıyla Almanca konuşan ebeveynler, çocukların Almancayı daha iyi öğrenmelerine katkıda bulunmamıştır. Ancak, beklendiği gibi, Rusça dilinin kullanımı çocukların Rusça yeterliliklerinin geliştirilmesine katkıda bulunmuştur.

Okulda çok dilliliğe ilişkin görüşler

1. Branş öğretmenlerinin sorumluluk alanı

'Branş öğretmenleri öğrencilerinin dilsel gelişiminden sorumlu değildir' ifadesi, Almanya'daki eğitim politikasının durumu ve gelişimiyle çelişmektedir:

Uluslararası okul performans karşılaştırmalarının sonuçları ışığında, Eyalet Kültür Bakanları Konferansı 2006 yılında eğitimin izlenmesine ilişkin genel stratejisini yayınlamıştır ve bu strateji 2015 yılından bu yana gözden geçirilmiş bir versiyonda da mevcuttur. FörMig (göçmen kökenli çocuk ve gençlerin teşviki) ve BiSS (dil ve yazı yoluyla eğitim) gibi model projeler bu eğitim politikasının önlemlerinden bazılarıydı.

Eyalet Kültür Bakanları Konferansı (Kultusministerkonferenz, 2019, s. 2) 2019 tarihli kararında, Almanya'da fırsat eşitliği ve eğitim adaletinin iyileştirilmesi için eğitim dili yeterliliklerinin önemini vurgulamıştır. Karar, diğer konuların yanı sıra, eğitim dili yeterliliklerinin güçlendirilmesi için aşağıdaki ilkeleri formüle etmektedir (a.g.e., s. 4):

- "Dil eğitimi ve dil desteği, temel eğitimden ilköğretime geçişten genel eğitimin orta kademelerine ve meslek okullarına kadar eğitimin tüm aşamalarında tutarlı ve sistematik bir şekilde gerçekleştirilir."
- "Dil eğitimi, okul eğitiminde yer alan herkesin kesitsel bir görevidir ve tüm derslerde, öğrenme ortamlarında ve öğrenme alanlarında evrensel bir öğretim ilkesidir; ilgili tüm gün okul etkinlikleri burada ek bir potansiyel sağlamaktadır."
- "Dil eğitimi ve dil desteği konseptleri, öğretim ve okul gelişiminin bir parçasıdır."

Eyaletlerde öğretmen eğitimi bu doğrultuda yeniden tasarlanmış ve tasarlanmaktadır (bkz. örneğin Becker-Mrotzek & Woerfel, 2020). Dil eğitimi ve çok dillilik, birçok federal eyalette bir süredir yasalar ve müfredat şeklinde

öğretmen eğitimine dahil edilmiştir – bu önlemler bazı durumlarda tüm branşlarda ve okul türlerinde öğretmen eğitimi için zorunlu ders olarak yer almaktadır (Baumann, 2017).

2. Dil buyrukları ve dil yasakları

‘Okulda (yabancı dil dersleri hariç) yalnızca resmi dile izin verilmelidir’ veya ‘Derslerde (örneğin matematik dersinde), öğrencilerin kendi dillerinde öğrenme içeriğinin anlamını tartışmalarına izin verilmemelidir’ gibi ifadeler, Türkçe veya Almanca dil alanına atıfta bulunularak şu şekilde formüle edilebilir: ‘Türkiye’deki okullarda, yabancı dil dersleri hariç, sadece Türkçeye izin verilmelidir. Almanya’daki okullarda, yabancı dil dersleri dışında sadece Almanca konuşulmasına izin verilmelidir’ veya ‘Türkiye’deki okullarda, öğrencilerin kendi anadillerinde - örneğin Arapça - öğrenme içeriğini tartışmalarına izin verilmemelidir’ veya ‘Almanya’daki okullarda, öğrencilerin kendi anadillerinde - örneğin Türkçe - öğrenme içeriğini tartışmalarına izin verilmemelidir’. Okul bağlamında bu tür dil buyrukları veya dil yasakları, güncel araştırma sonuçlarına göre dil eğitimi için daha çok olumsuz bir etkiye sahiptirler:

Çeşitli çalışmalar, okul bağlamında köken dillerin takdir edilmesi ve dikkate alınmasının hem kimlik oluşumunu destekleyici hem de öğrenmeyi teşvik edici bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Bu alandaki araştırmalara genel bir bakış örneğin Lohé’de (2018) bulunabilir. Burada özellikle iki ilginç çalışmadan örnek olarak bahsedilmelidir. Duarte (2019), Almanya’da sınıfta farklı diller kullanan öğrenciler arasında belgelenmiş konuşmalar üzerine yaptığı analizin sonuçlarını sunmaktadır. Öğrencilerin kullanılan dillerin her birinde yaptıkları konuşmaların ağırlıklı olarak ders içeriğine atıfta bulunduğunu göstermektedir. Öğretmenin bilmediği diller burada fark edilmeden özel konuşmalar yapmak için fazla kullanılmıyor. Schüller-Meyer ve diğerleri (2019) çalışmalarında matematik derslerindeki dile odaklanmaktadır. Kesirler örneğini kullanarak, iki dilli öğrenciler için (Türkçe ve Almanca yeterlilikleri olan), sınıfta her iki dilin karma kullanımının öğrenme gelişimi üzerinde özellikle olumlu bir etkisi olduğunu gösterebildiler.

Sonuç

Başlangıçta formüle edilen altı ifade doğrultusunda, bu ifadelerin belirttiği tutumların, ikinci dil edinimi araştırmaları ve eğitim politikalarındaki gelişmeler karşısında sorunlu olarak değerlendirilmesi gerektiği gösterilmiştir. Öğretmen eğitimi çerçevesinde, bilgi aktarımı ve refleksiyon yoluyla bu ve benzeri tutumların önüne geçilmesi için çaba gösterilmelidir.

Vaka örneklerinin seminerlerde öğrenme ortamı yaratmak için kullanımı umut verici bir yaklaşım gibi görünmektedir (Born vd., 2019; Maak ve Liefner, 2019; Ricart Brede, 2019). Vaka örnekleri, belirli tanımlanmış durumlarda var-

sayımsal kişilerin yer aldığı kısa hikayelerdir. Bu tür hikayeler, öğretmen eğitiminde, günlük okul yaşamındaki belirli durumlar için olası eylem planları geliştirmek amacıyla kısa metinler ve sesli veya görüntülü alıntılar şeklinde sıklıkla kullanılır.

2020 yaz döneminde vaka örnekleri, öğretmen adayları için dille ilgili tutumlara odaklanan bir seminerde kullanılmıştır. Amaç, özellikle köken dillerin sınıfta kullanımıyla ilgili olarak dile duyarlı görüşleri teşvik etmektir. Borowski (yakında yayınlanacak), bu öğrenme fırsatını belgelendirirken ve değerlendirirken, dönem boyunca öğrenciler arasında hedeflenen yöndeki yetkinlikte bir artış olduğunu göstermektedir. Vaka örneklerinin ana hatlarıyla kullanımı, devam etmekte olan BeliefsMatter (Borowski, 2021) araştırma projesinin bir parçası olarak gerçekleştirilmiştir. Proje, öğretmen adaylarının mesleki yeterliliğin bir yönü olarak okulda çok dilliliğe ilişkin tutumlarını incelemektedir.

Bu alanda daha fazla araştırma sonucu elde edilmesi ve olası öğrenme fırsatları ve deneyimler hakkında uluslararası düzeyde bir fikir alışverişi yapılması umulmaktadır.

Kaynakça

- Adler, A., & Ribeiro Silveira, M. (2020). Spracheinstellungen in Deutschland - Was die Menschen in Deutschland über Sprache denken. *Sprachreport*, 36(4), 16-24.
- Alladi, S., Bak, T. H., Duggirala, V., Surampudi, B., Shailaja, M., Shukla, A. K., Chaudhuri, J. R., & Kaul, S. (2013). Bilingualism delays age at onset of dementia, independent of education and immigration status. *Neurology*, 81(22), 1938-1944.
- Barac, R., & Bialystok, E. (2012). Bilingual effects on cognitive and linguistic development: Role of language, cultural background, and education. *Child development*, 83(2), 413-422.
- Baumann, B. (2017). Sprachförderung und Deutsch als Zweitsprache in der Lehrerbildung - ein deutschlandweiter Überblick. M. Becker-Mrotzek, et al. (Hrsg.), *Deutsch als Zweitsprache in der Lehrerbildung* (S. 9-26). Münster: Waxmann.
- Baumert, J., & Kunter, M. (2011). Das Kompetenzmodell von COACTIV. J. Baumert, et al. (Hrsg.), *Professionelle Kompetenz von Lehrkräften: Ergebnisse des Forschungsprogramms COACTIV* (S. 29-54). Münster: Waxmann Verlag.
- Becker-Mrotzek, M., & Woerfel, T. (2020). Sprachsensibler Unterricht und Deutsch als Zweitsprache als Gegenstand der Lehrerinnen-und Lehrerbildung. C. Cramer, et al. (Hrsg.), *Handbuch Lehrerinnen- und Lehrerbildung* (S. 98-104). Regensburg: utb.
- Blom, E. (2020). Cognitive and memory-related effects of child multilingualism. I. Gogolin, et al. (Hrsg.), *Handbuch Mehrsprachigkeit und Bildung* (S. 115-118). Wiesbaden: Springer VS.
- Born, S., Maak, D., Ricart Brede, J., & Vetterlein, A. (2019). Kultur der Mehrsprachigkeit und monolingualer Habitus - zwei Seiten einer Medaille? D. Maak & J. Ricart Brede (Hrsg.), *Wissen, Können, Wollen - sollen? (Angehende) LehrerInnen und äußere Mehrsprachigkeit* (S. 59-73). Münster: Waxmann.

- Borowski, D. (2021). Überzeugungen über Mehrsprachigkeit in der Lehrerbildung. N. Beck, et al. (Hrsg.), *Vielfältig herausgefordert. Forschungs- und Entwicklungsfelder der Lehrerbildung auf dem Prüfstand. Diskurse und Ergebnisse der ersten Förderphase der Qualitätsoffensive Lehrerbildung an der Tübingen School of Education* (S. 191-205). Tübingen: Tübingen University Press.
- Borowski, D. (in Kürze). Sprachbezogene Überzeugungen als Aspekt der fachunterrichtsrelevanten DaZ-Kompetenz. Dokumentation und Reflexion einer Lerngelegenheit in der ersten Phase der Lehrkräftebildung. A. Daase, et al. (Hrsg.), *DaZ-Kom - Transfer eines Kompetenzmodells in die Hochschuldidaktik: Zeitschrift zur Konzeption, Gestaltung und Diskussion (HLZ)*.
- Bryant, D. (2021). Die deutsche Sprache aus der Lernendenperspektive. C. Altmayer, et al. (Hrsg.), *Handbuch Deutsch als Fremd- und Zweitsprache* (S. 124-147). Berlin: J. B. Metzler Verlag.
- Duarte, J. (2019). Translanguaging in mainstream education: a sociocultural approach. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 22(2), 150-164.
- Edele, A., Kempert, S., & Stanat, P. (2020). Mehrsprachigkeit und Bildungserfolg. I. Gogolin, et al. (Hrsg.), *Handbuch Mehrsprachigkeit und Bildung* (S. 151-155). Wiesbaden: Springer VS.
- Ehmke, T., Hammer, S., & Fischer, N. (2018). Überzeugungen zu Sprache im Fachunterricht: Erhebungsinstrument und Skalendokumentation. T. Ehmke, et al. (Hrsg.), *Professionelle Kompetenzen angehender Lehrkräfte im Bereich Deutsch als Zweitsprache* (S. 149-184). Münster: Waxmann.
- Fischer, N. (2018). Professionelle Überzeugungen von Lehrkräften - vom allgemeinen Konstrukt zum speziellen Fall von sprachlich-kultureller Heterogenität in Schule und Unterricht *Psychologie in Erziehung und Unterricht*, 65, 35-51.
- Fischer, N., & Ehmke, T. (2019). Empirische Erfassung eines „messy constructs“: Überzeugungen angehender Lehrkräfte zu sprachlich-kultureller Heterogenität in Schule und Unterricht. *Zeitschrift für Erziehungswissenschaft*, 22(2), 411-433.
- Fürstenau, S. (2020). Erziehungswissenschaftliche Perspektive auf Mehrsprachigkeit. I. Gogolin, et al. (Hrsg.), *Handbuch Mehrsprachigkeit und Bildung* (S. 87-91). Wiesbaden: Springer VS.
- Gürsoy, E. (2010). Sprachbeschreibung Türkisch. Online: https://www.uni-due.de/imperia/md/content/prodaz/sprachbeschreibung_tuerkisch.pdf
- Hachfeld, A., & Syring, M. (2020). Stichwort: Überzeugungen von Lehrkräften im Kontext migrationsbezogener Heterogenität. *Zeitschrift für Erziehungswissenschaft*, 23(4), 659-684.
- Helmke, A. (2015). Unterrichtsqualität und Lehrerprofessionalität. Diagnose, Evaluation und Verbesserung des Unterrichts. (Aufl. 6). Seelze: Klett-Kallmeyer.
- Kempert, S., Edele, A., Rauch, D., Wolf, K. M., Paetsch, J., Darsow, A., Maluch, J., & Stanat, P. (2015). Die Rolle der Sprache für zuwanderungsbezogene Ungleichheiten im Bildungserfolg. C. Diehl, et al. (Hrsg.), *Ethnische Ungleichheiten im Bildungsverlauf: Mechanismen, Befunde, Debatten* (S. 157-241). Wiesbaden: Springer VS.
- Kersten, K. (2020). Der Zusammenhang von kognitiven Fähigkeiten und Zweisprachigkeit im frühen L2-Erwerb: Individuelle und externe Faktoren. H. Böttger, et al. (Hrsg.), *Language Education and Acquisition Research. Focusing Early Language Learning* (S. 81-118): Verlag Julius Klinkhardt.

- Klassert, A., & Gagarina, N. (2010). Der Einfluss des elterlichen Inputs auf die Sprachentwicklung bilingualer Kinder: Evidenz aus russischsprachigen Migrantenfamilien in Berlin. *Diskurs Kindheits- und Jugendforschung*, 5(4), 413-425.
- Klein, W. (1992). *Zweitspracherwerb* (Aufl. 3). Frankfurt am Main: Otto Hahn Verlag.
- Koch-Priewe, B. (2018). Das DaZ-Kom Projekt – ein Überblick. T. Ehmke, et al. (Hrsg.), *Professionelle Kompetenzen angehender Lehrkräfte im Bereich Deutsch als Zweitsprache* (S. 7-37). Münster: Waxmann.
- Kultusministerkonferenz. (2019). *Bildungssprachliche Kompetenzen in der deutschen Sprache stärken*. Beschluss der Kultusministerkonferenz vom 05.12.2019. Online: https://www.kmk.org/fileadmin/Dateien/veroeffentlichungen_beschluesse/2019/2019_12_05-Beschluss-Bildungssprachl-Kompetenzen.pdf
- Lohe, V. (2018). Die Entwicklung von Language Awareness bei Grundschulkindern durch mehrsprachige digitale Bilderbücher: Eine quasi-experimentelle Untersuchung zum Einsatz von MuViT in mehrsprachigen Lernumgebungen. Tübingen: Narr Francke Attempto.
- Maak, D., & Liefner, F. (2019). „Die Lehrerin hat versäumt, die Motivation der Schülerin aufzugreifen. Leyla wird wahrscheinlich kein Buch mehr mit in die Schule bringen.“ *LehrerInnenhandeln und dessen Auswirkungen auf SchülerInnen aus Sicht von Lehramtsstudierenden*. D. Maak & J. R. Brede (Hrsg.), *Wissen, Können, Wollen-sollen?!:(Angehende) LehrerInnen und äußere Mehrsprachigkeit* (S. 121-144). Münster: Waxmann.
- Maak, D., Ricart Brede, J., & Born, S. (2015). *Einstellungen von Lehramtsstudierenden zu Mehrsprachigkeit erheben*. Bericht über die Anlage eines Forschungsprojektes. H. Rösch & J. Webersik (Hrsg.), *Deutsch als Zweitsprache - Erwerb und Didaktik: Beiträge aus dem 10. Workshop "Kinder mit Migrationshintergrund"* (S. 263-283). Stuttgart: Fillibach bei Klett.
- Poarch, G. J. (2020). *Mehrsprachigkeit im Alter*. I. Gogolin, et al. (Hrsg.), *Handbuch Mehrsprachigkeit und Bildung* (S. 157-161). Wiesbaden: Springer VS.
- Ricart Brede, J. (2019). „Kann man überhaupt vorbereitet sein?“. *Zur Vorbereitung auf den Unterricht mit DaZ-SchülerInnen aus Sicht von Lehramtsstudierenden*. D. Maak & J. R. Brede (Hrsg.), *Wissen, Können, Wollen-sollen?!:(Angehende) LehrerInnen und äußere Mehrsprachigkeit* (S. 161-181). Münster: Waxmann.
- Schröder, C., & Şimşek, Y. (2010). *Kontrastive Analyse Türkisch - Deutsch*. H.-J. Krumm, et al. (Hrsg.), *Deutsch als Fremd- und Zweitsprache. Ein internationales Handbuch* (Aufl. 1, S. 719-725). Berlin: De Gruyter.
- Schüler-Meyer, A., Prediger, S., Wagner, J., & Weinert, H. (2019). *Empirische Arbeit: Bedingungen für zweisprachige Lernangebote*. Videobasierte Analysen zu Nutzung und Wirksamkeit einer Förderung zu Brüchen. *Psychologie in Erziehung und Unterricht*, 66(3), 161-175.
- Sorenson Duncan, T., & Paradis, J. (2020). How does maternal education influence the linguistic environment supporting bilingual language development in child second language learners of English? *International Journal of Bilingualism*, 24(1), 46-61.
- Tracy, R. (2007). *Wie Kinder Sprachen lernen: Und wie wir sie dabei unterstützen können*. Tübingen: Francke Verlag.
- Wulff, N. (2021). *Individuelle Mehrsprachigkeit*. C. Altmayer, et al. (Hrsg.), *Handbuch Deutsch als Fremd- und Zweitsprache* (S. 180-191). Berlin: J. B. Metzler Verlag.

Berlin Devlet Avrupa Okulu (SESB) Çok Dillilik Konsepti ve Uygulaması

Zeynep ARSLAN

Özet

Almanya’da eşi benzeri olmayan bir okul modeli olan *Staatliche Europa-Schule Berlin* (Devlet Avrupa Okulu, SESB) özel bir pedagojik profile sahiptir. Okulun bütünsel konsepti dil öğrenimini ve kültürlerarası becerileri kapsamaktadır. SESB Okulları’nın benimsediği kültürlerarası beceri anlayışı özellikle Avrupa boyutunu ve uluslararası bilincin geliştirilmesini de kapsar. Almanya’daki iki Türk-Alman SESB Okulu Aziz Nesin İlkokulu ve Carl-von-Ossietzky Ortaokulu’dur. Çok dillilik, kültürlerarasılık ve demokrasi eğitimi bu okulların odak noktalarını oluşturuyor. Çeşitlilik, hoşgörü ve demokrasi gibi Avrupa değerleri burada her gün yeniden pratikte yaşatılıyor. Bu makalede, Mayıs 2019’da Berlin Senatosu tarafından “Mükemmel Avrupa Eğitimi” sertifikasına layık görülen Türk-Alman Aziz Nesin İlkokulu tanıtılacaktır.

Anahtar kelimeleri: Avrupa boyutu; çok dillilik; kültürlerarasılık; demokrasi eğitimi; mükemmel Avrupa eğitimi

Avrupa Okulu kavramına ilişkin açıklamalar

Arkasında üç farklı konsept bulunan üç farklı kavramdan bahsedebiliriz: *Europaschulen*, *Europäische Schulen*¹ ve *Devlet Avrupa Okulu Berlin* (*Staatliche Europa-Schule*)

Europaschulen: *Europaschulen*, Almanya’nın birçok eyaletinde vardır. Bunların arasında hem ilköğretim hem de ortaöğretim (yani ortaokul ve lise) seviyesinde eğitim veren okullar bulunmaktadır. *Europaschule* olarak kurulan okullar, ilkokuldan başlayarak ortaokul veya liseye kadar sürdürdükleri tutarlı bir konsept benimser. Bu okulların çoğu, daha yoğun bir dil eğitimi sunan veya Erasmus+ projeleri aracılığıyla ve yurtdışındaki kardeş okullarıyla karşılıklı alışverişlerde bulunan ortaöğretim kurumla-

¹ Ç.n.: Bunların her ikisi de Türkçeye çevrildiğinde “Avrupa Okulu” anlamına geldiğinden dolayı burada Almanca karşılıkları tercih edilmiştir.

rıdır. Örneğin Hessen eyaletinde her biri kendi konseptine sahip 34 sertifikalı *Europaschule* vardır.

Europäische Schulen: *Europäische Schulen*, AB üyesi ülkeler tarafından kurulan ve içerikleri tüm dersler ve diller için yine AB üyesi ülkeler tarafından ortaklaşa hazırlanan özel Avrupa müfredatlarına göre eğitim veren okullar olarak tanımlanabilir. Halihazırda 13 ülkede bu konsept doğrultusunda faaliyet yürüten, ancak buldukları ülkenin sorumluluğu altında olan toplam 22 Akredite Avrupa Okulu bulunmaktadır. Bu kurumlar, *Europäische Schulen* olarak adlandırılır. Mevcut durumda, Belçika, Almanya, İtalya, Lüksemburg, Hollanda ve İspanya olmak üzere altı farklı Avrupa ülkesinde bu sıfatla faaliyet yürüten toplam 13 okul bulunmaktadır.

Die Staatliche Europa-Schule Berlin (SESB): SESB Okulları, iki dilde eğitim olarak tanımlanabilecek özel bir pedagojik profile dayanan özel bir okul modelini temsil eder². SESB Okullarının uyguladığı konsept, ilkokuldan lise diplomasına (*Abitur*) kadar sürdürülür ve dil öğrenimini ve kültürlerarası becerilerin kazanılmasını da kapsar. İki dilin eşit öğretildiği bu modelin Almanya ve Avrupa'da temsil ettiği yaklaşımın tek örneğidir. SESB'ler halihazırda 10 farklı dil kombinasyonunda eğitim sunmaktadır.

Çok dilli bir okul modeline ilişkin ilk fikirler, 1980'lerin başında ortaya atıldı. Berlin Eğitim İdaresi, şehirde temsil edilen dillerin çeşitliliğinden faydalanarak, devlet okul sisteminde eğitim gören öğrencilere yeni bir dil öğrenme yöntemi sunmak istiyordu. Anadili Almanca olan çocuklar ile başka bir anadili olan çocuklar bir araya gelip birbirlerinden öğreneceklerdi. Bu yaklaşım aynı zamanda karşılıklı kültürel alışverişi ve çocukların Almanca olmayan ilk dillerinin geliştirilmesini öngörüyordu. Duvarın yıkılmasından sonra yapılan planlar somut hale gelmeye başladı.

Böylece Berlin, herkesin en az üç dil (anadil, eşdil, daha sonra bir tane de yabancı dil) bildiği bir Avrupa'ya katkı sağlamayı amaçlıyordu. 1992 yılında Berlin'de altı farklı ilkokulda Almanca-İngilizce, Almanca-Fransızca ve Almanca-Rusça pilot dil çiftleri için ilk Avrupa sınıfları oluşturuldu. Bu sınıflar normal sınıflara paralel olarak kuruldu. Ebeveynlerin, çocuklarını okula kaydettirirken onları "Avrupa dalına" göndermek istediklerini açıkça belirtmeleri gerekiyordu. İlk başta seçilen üç dil kombinasyonu Müttefiklere bir teşekkür mahiyetindeydi. Benzer şekilde, Zehlendorf semtindeki John-F-Kennedy Okulu örneğinde olduğu gibi, seçilen okullar ilgili Müttefiklerin eski sektörlerinin içindeki bölgelerde yer alıyordu.

SESB bugün 18 ilkokul ve 15 ortaöğretim kurumunda dokuz dil kombinasyonu (toplam 10 dil) varlığını sürdürmektedir. Öğrenciler, ilköğretim-

---

² <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s11618-017-0792-9.pdf>

den sonra lise diplomasının (*Abitur*) eğitimin 12. veya 13. yılını tamamladıktan sonra verildiği entegre ortaöğretim kurumlarında (*Integrierte Sekundarschule*) veya lise diplomasının 12. sınıfın tamamlanmasıyla verildiği bir lisede (*Gymnasium*) SESB dalına devam ederler. Tüm dallar esas olarak çocuklara iki dilde yetkinlik ve kültürlerarası beceri kazandırma amacıyla kurulmuştur.

İlk 3 pilot bölümü 1994/95 yılında kurulan Almanca-İtalyanca ve Almanca-İspanyolca bölümleri, 1996/97 yılında kurulan Almanca-Yunanca ve Almanca-Türkçe bölümleri, 1997/98 yılında kurulan Almanca-Portekizce bölümü ve 1998/99 yılında kurulan Almanca-Lehçe bölümü takip etti. 2001 yılında, Berlin Eyalet Meclisi'nce SESB'nin ortaöğretim seviyesinde devam ettirilmesine karar verildi. 2006 yılında pilot dallarda eğitim gören ilk öğrenciler liseyi bitirip *Abitur* diplomalarını aldı. 2012 yılında ise SESB'ler arasında en geç tarihte kurulan Almanca-Lehçe dalının öğrencileri ilk defa *Abitur* sınavlarına girdi. SESB'nin 2014-2017 yılları arasında Avrupa Anketi başlığı altında yaptığı değerlendirme aşağıdaki olumlu sonuçları (Möller, 2017) ortaya çıkardı:

- Öğrencilerin SESB'de ikinci bir dilde kazandıkları beceriler, standart yabancı dil eğitimine göre çok daha yüksektir.
- Öğrencilerin yaklaşık yarısı Almanca olmayan eşdili anadil düzeyinde bilmektedir.
- SESB'de ilk dil, matematik ve fen alanlarında yeterli performans görülmektedir.
- SESB'de İngilizce dil yeterliliği, aynı seviyedeki normal sınıflara göre önemli ölçüde daha yüksektir.
- SESB'de, birçok öğrencinin aynı anda iki kültüre de bağlı olduğu bir entegrasyon gözlemlenmektedir.

İki dilli ve kültürlerarası bu model kapsamında sınıflar, genellikle üçte biri anadili Almanca olan çocuklardan, üçte biri anadili eşdil olan çocuklardan ve yine üçte biri iki dilli çocuklardan oluşuyor (bkz. Avrupa Anketinin sonuçları). Derslerin yarısı Almanca, diğer yarısı ise eşdilde yapılır. Öğretmenler kendi anadillerinde eğitim verir. İki dilde eğitim verilebilmesi için eğitimcilerin bir kısmının anadilleri eşdil olmalıdır. Bu, derecelerini Alman hukukuna uygun şekilde almış öğretmenlerin istihdamıyla sağlanır.

Okul hayatı birliktelik ilkesi temelinde şekillenir, okulda herkes birlikte ve birbirinden öğrenir (Rahmenvorgabe der SESB, 2018). SESB'lere kabul edilmeden önce her öğrencinin, dil yeterliliğinin gerekli seviyede olduğunu kanıtlamak üzere Okul Denetim İdaresi onaylı standart bir dil seviye tespit sınavına (Rahmenvorgabe der SESB, 2018: 4) girmesi zorunludur. Sınav sırasında tespit edilen dil seviyesi kabul kararı için belirleyicidir. Bu doğrultuda yapılan incelemeler bizzat SESB tarafından gerçekleştirilir. İki dilli çocuklar, tercih edilen dil kombinasyonunun her iki dilinde de, tek dilli çocuklar yalnızca o dillerden birinde test edilir. Herhangi bir okulda girilen dil seviye tespit

sınavının sonucu, eğitimin aynı dil kombinasyonunda verildiği diğer tüm okullar için de geçerlidir. Sınavın aynı okulda veya başka bir okulda tekrarlanmasına izin verilmemektedir.

Sınavda toplam puanın en az yüzde 80'ine ulaşan çocukların anadil düzeyinde oldukları kabul edilirken, puanların en az yüzde 60'ına ulaşanların seviyesi anadile yakın olduğu değerlendirilir. Eğitim dillerinden birine anadil düzeyinde, diğerine ise en az anadile yakın düzeyde hakim olan çocuklar iki dilli gruba dahil edilir. Birinci sınıftan itibaren öğrenciler sadece dil dersleri ayrı dil grupları halinde görülür (Rahmenplan der SESB, 2019). Birinci sınıfta, eşdildeki dersler tamamıyla sözlü olarak ilerler. İlk dilde işlenen ve eşdilde aynı olan tüm dilsel olgular, eşdilde de ele alınabilir. İkinci sınıfta, öğrencilerin anadildeki dersleri üstlenen öğretmenleriyle danışılarak eşdilde de yazılı dilin sistematik olarak öğretilmesine başlanır. Bunun için ön koşul, öğrencilerin ilk dilde temel okuryazarlığı kazanmış olmasıdır.

SESB Okullarında, sınıfın, velilerin ve (iki öğretmen ve bir eğitimciden oluşan) pedagojik ekibin çeşitli yapısı ile müfredatın içeriği, kültürlerarası becerinin günlük olarak gelişmesine olanak sağlar. Herkesin sürekli olarak birbirleriyle iletişim içinde olması ve her gün birbirleriyle karşılıklı alışverişlerde bulunması sayesinde öğrencilerin kültürlerarası becerisi hızla gelişir.

İki dilde eğitimin uygulanması hakkında bilgiler

Almanca-Fransızca: Frankofon çocuklar, kıvrımlı ilk harfleriyle meşhur standart Fransızca alfabeyi öğrenir ve Fransızca diline uygun çizgili not defterleri kullanırlar. Berlin okul alfabesinden daha karmaşık olmasına rağmen, germanofon³ çocuklar bu alfabeyi seviyor ve bir dereceye kadar benimsiyor. Almanca-İngilizce, Almanca-Fransızca, Almanca-İspanyolca ve Almanca-Portekizce kombinasyonlarına bakıldığında, çocukların sadece Avrupa'daki ortak ülkelerden değil, dünyanın dört bir yanındaki farklı ülkelere gelmesi onların dil, kültür ve okul yaşamına yönelik bakış açılarını etkiler.

Öğrencilerin kültürlerarası becerisinin geliştirilmesi eğitimcilerin görevidir. Düşünme seansları ve projeler yoluyla öğrenciler, dilsel ve kültürel farklılıkları karşılıklı olarak faydalandıkları bir çeşitlilik ve zenginlik olarak keşfeder, deneyimler ve anlarlar. Avrupa boyutu, sırf Avrupa'nın coğrafi bileşimi üzerine düşünmek anlamına gelmez. Bu kapsamda daha ziyade Avrupa değerlerinin, yani demokratik değerlerinin aktarılması amaçlanır. Avrupa boyutunun geliştirilmesi özellikle sertifikasyon süreciyle desteklenmektedir.

2017/2018 eğitim-öğretim yılından beri okulda yeni Berlin çerçeve müfredatı uygulanıyor. Eskiden ayrı ayrı verilen coğrafya, tarih ve siyaset dersleri

---

³ <https://www.lexikon-mla.de>

artık sosyal bilimler dersi⁴ olarak birleştirilmiştir. Almanca olmayan anadil dersleri, Almanca dersleriyle uyumludur. Eşdil dersleri ise, yabancı dil dersleri ile uyumludur. Bunun dışında tüm dersler için okul içi bir müfredat oluşturulmalı ve aynı dil kombinasyonu temelinde faaliyet yürüten okullar bu konuda kendi aralarında anlaşmalıdır. Hayat bilgisi ve sosyal bilimler derslerinde ortak ülkelerden gelen içerikler de müfredatlara dahil edilebilir. Her okul, ders kitabı, çalışma kitabı, defter gibi ortak ülkeden gelen okul materyallerini derslerde kullanma hakkına sahiptir. Bunun için gerekli kararlar okul konferansında alınır.

SESB'nin kendi karne formları vardır. Birinci sınıftan itibaren hangi derslerin hangi dilde görüldüğünü işaret eden özel karneler düzenlenir. SESB Berlin'de bulunan bir devlet okulu olduğu için öğrencileri Berlin eyaletinde düzenlenen tüm diplomaları alma hakkına sahiptir. Edinilen dil becerileri mezuniyet diplomasıyla birlikte ayrı bir sayfada sertifikalandırılır. Bu bilgiler diplomanın bir parçasıdır ve yalnızca diploma ile birlikte geçerlidir.

Ortaokul mezuniyet belgesi (*Mittlerer Schulabschluss*, MSA) 10. sınıfın tamamlanmasıyla alınır. Almanca dışındaki diller için sertifikalı dil seviyesi Avrupa Ortak Dil Kriterleri Çerçevesi'ne (CEFR)⁵ göre B2 olarak belirlenir. *Abitur* (yani lise mezuniyeti) ise 12. veya 13. sınıfın tamamlanmasıyla alınır. Almanca-Fransızca dil kombinasyonunda öğrencilere "Abi-Bac"⁶ diploması da verilir. *Abitur* ve Abi-Bac diploması alan öğrencilerin derslerdeki dil yeterliliğinin C2 seviyesinde olduğu tasdik edilir. *Abitur* derecesinin tanınma işlemleri, eş ülkelerle yapılan anlaşma protokollerine göre yapılır veya bazı durumlarda verilen diplomalar ortak ülkelerce doğrudan kabul edilir.

Dil bölümü, birinci sınıftan okulun sonuna kadar sürdürülür. Tüm öğretmenler ve eğitimciler, "bir insan – bir dil" ilkesine uygun olarak öğrencilerle kendi anadillerinde konuşurlar. Ancak duygusal ihtiyaçlar söz konusu olduğunda, elbette çocuğun daha hakim olduğu dilin konuşulmasına özen gösteriliyor. İlk dilleri farklı iki kişinin sınıfta bulunması halinde, çocuklar bir kişiyle bir dilde, diğer kişiyle de diğer dilde konuşurlar. Öğrencilerin bu prensibe çok çabuk alıştığı görülüyor. Müzik, sanat ve beden eğitimi dersleri için özel düzenlemeler söz konusu: Öğretmenlerin yeterliliğine bağlı olarak, her okul bu derslerden hangisinin hangi dilde görüleceğine kendisi karar verebilir. Bunu yaparken, okullar yalnızca iki dil arasındaki eşit (%50) dağılımın korunmasına dikkat etmelidir. Doğa bilimleri için ikinci bir düzenleme daha var: 5. ve 6. sınıflarda öğrenciler doğa bilimlerinde haftada dört saat ders görüyor. Okullar, her iki dilde de ikişer saat eğitim verebilir. 4. sınıfta müfredatta

---

⁴ Berlin, ilkokulun altı yıl sürdüğü tek eyalettir.

⁵ Bkz. www.europaeischer-referenzrahmen.de

⁶ Fransa'da kabul edilen lise mezuniyet belgesi.

öngörülen “Berlin” ve “Bisiklet Sınavı” konuları Almanca olarak işlenebilir, daha doğrusu bu konuların hem ilk dilde hem de eşdilde derinlemesine ele alınabilmesi için onlar mutlaka Almanca dersiyle ilişkilendirilmelidir. Bunun özellikle bisiklet sınavı açısından büyük bir önemi var. Zira çocukları sınava hazırlayan polisler sadece Almanca konuşur ve yazılı sınav Almanca yapılır.

Aziz Nesin İlkokulu

/Çok dillilik, kültürlerarasılık ve demokrasi eğitimi Aziz Nesin İlkokulu'nun odak noktalarını oluşturuyor. Günlük okul hayatı, herkesin aktif katılımı ve güvenli ilişkiler temelinde şekillenir. Bize ismini veren Aziz Nesin'in ruhuna uygun olarak, okulumuzun ana odaklarından biri demokrasi eğitimidir. Çocukları her zaman destekleyen Aziz Nesin, eğitim masraflarını karşılayamayan ailelerin çocukları için İstanbul ilindeki Çatalca ilçesinin yakınlarında Nesin Vakfı'nı kurdu. Vakfın amacı, çocukları sevgi dolu bir ortamda yaratıcı ve eleştirel insanlar olarak yetiştirmektir. Aziz Nesin ayrıca bir özel kolej kurarak Türk eğitim sistemindeki otoriter yapılara karşı çıktı⁷.

Demokrasi eğitimi sağlamak için öğrencilerin ders programlarında her iki haftada bir bir araya gelen sınıf konseyi yer alır; ayrıca yılda dört kez öğrenci meclisi toplanır. Öğrenci meclisinde belirlenen ana konular sınıf konseylerinin gündemine taşınır. Orada öğrenciler birlikte tartışmayı ve demokratik ilkelere göre kararlar almayı öğrenirler. Bunların yanı sıra Avrupa Birliği, okulun müfredatının ayrılmaz bir parçasıdır. Her yıl 9 Mayıs civarında (3-5 gün süren) Avrupa Proje Günleri düzenlenir. Bu günlerde tüm sınıflar, Avrupa'yı belirli soru veya temalara odaklanarak ele alır. Öğrencilerin bu kapsamda işledikleri konular arasında şunlar yer alıyor:

1. sınıf: diğer Avrupa ülkeleri, bayrakları vs.;
- 2./3. sınıf: diğer Avrupa ülkelerinin kültürleri (dans, müzik vb.) ve bu ülkelerdeki görülmeye değer yerler;
4. sınıf: Almanya'nın komşu ülkeleri, başkentleri ve harita üzerindeki şekilleri;

⁷ https://www.turkedebiyati.org/aziz_nesin.html

5./6. sınıf: Avrupa değer ve kurumları, AB ülkeleri, Avro ülkeleri, AB'nin tarihsel gelişimi.

Sınıf ve öğrenci temsilcilerinin seçilmesi için düzenlenen okul içi seçimlere ek olarak, resmi seçim tarihlerinde bizimle işbirliği yapan Carl-von-Ossietzky Okulu'nda 18 yaş altı seçimleri de gerçekleştirilmektedir. Bu seçimlere altıncı sınıf öğrencileri katılır. Bir siyasi eğitim girişimi olarak 18 yaş altı seçimleri, 18 yaş altı çocuklara ve gençlere, kendilerini kendi karar ve bilinçleri doğrultusunda politik olarak ifade etmeleri için bir alan açar⁸. Buna hazırlık olarak öğrenciler sınıfta kendi partilerini kurup içeriklerini belirlerler. Onlara partileri için kampanya yapma fırsatı verilir. Sonra okul içinde oylama yapılır. Bu süreçte 6. sınıftaki çocuklar, 18 yaş altı seçimlerinde oylarını kullanmak üzere gerçek partileri ve içeriklerine de bir aşinalık kazanırlar.

Kültürlerarası eğitim kapsamında okullar arası projeler de gerçekleştiriliyor. Aziz Nesin Okulu diğer SESB Okulları'yla yakın temas halindedir. Bu nedenle diğer SESB ilköğretim kurumlarında işbirliği yaptığımız sınıfları düzenli aralıklarla ziyaret ediyoruz. Tabii ki bu sınıflar daha sonra okulumuza iade-i ziyarette bulunuyorlar. Bu ziyaretlerde öğrenciler birbirlerini daha iyi tanır ve birbirlerine farklı kültürlerdeki şarkıları, dansları ve hatta farklı mutfağın spesiyalitelerini anlatırlar.

Her sene 23 Nisan'da geleneksel bir Türk bayramı olan Çocuk Bayramımızı kutluyoruz. Bayram kutlamalarına diğer SESB ilkokulları da davet edilir. İlgenmeleri halinde Aziz Nesin İlkokulu organizasyon ekibi aracılığıyla programa aktif olarak katkıda bulunabilirler. Aziz Nesin İlkokulu, SESB İlkokulları Avrupa Futbol Şampiyonası'nda da düzenli olarak bir erkek ve kız futbol takımı ile temsil ediliyor. Öğrencilerimiz büyük bir motivasyon ve keyifle Avrupa Kupası için canla başla yarışıyorlar. Kızlar Avrupa Şampiyonası'na her yıl okulumuz ev sahipliği yapmaktadır. 2020 yılında Aziz Nesin İlkokulu, Berlin'deki Drumbo Cup'ta⁹ birinci oldu.

2000-2015 yılları arasında, Aziz Nesin İlkokulu'nun öğrencileri Türkiye'deki ortak okulları (Analya-Serik, İzmir, Konya, Tekirdağ, Antalya) ziyaret etmiş, Türk öğrenciler de iade-i ziyaretlerde bulunmuştur. Son dönemde ayrıca Kuzey Kıbrıs'taki bir ilkokul ile daha yakın temas kurmaya çalışıyoruz. 2018/2019 eğitim-öğretim yılında altıncı sınıflarımız Kuzey Kıbrıs'taki ilkokulu ziyaret etti.

Çok dillilik kapsamında her yıl Türkçe ve İngilizce okuma yarışması düzenlenmektedir. Türkçe okuma yarışması yedi yıldır düzenleniyor. Jüri, öğretmenler, eğitimciler ve öğrencilerden oluşuyor. Okulumuzun geliştirme

---

⁸ <https://www.u18.org>

⁹ Drumbo Cup, Almanya'da 1975'ten beri ilkokul, lise ve birleşik okul öğrencileri için düzenlenen en büyük kapalı salon futbol turnuvasıdır. Öğrenciler, turnuvaya en fazla 6. sınıfa kadar katılabilirler.

derneği ve Türk bir kitabevi tarafından verilen ödüllerle yarışmaya büyük katkılar sağlanır. 6. sınıf öğrencilerinin katılımıyla gerçekleşen ve üç yıldır devam eden İngilizce okuma yarışması okulumuz konferans salonunda büyük bir kutlama olarak düzenleniyor. Ayrıca 6. sınıf öğrencilerimiz, her yıl *Börsenverein des Deutschen Buchhandels* ("Alman Yayıncılar ve Kitapçılar Derneği") sponsorluğunda düzenlenen okullar arası "Eşdil Olarak Almanca" okuma yarışmasına katılırlar. İki ön eleme turunda, tüm SESB ilkokullarından gelen okul birincileri birbirleriyle yarışır. Final turunu kazanan öğrenci, ulusal okuma yarışmasının eyalet yarışmasına jüri üyesi olarak katılır.

Öğrencilerin eşdilde yazma becerileri, 20 yıldır VBKI (*Verein Berliner Kaufleute und Industrieller* – "Berlin İşinsanları ve Sanayiciler Derneği") tarafından teşvik edilip desteklenmektedir. Her yıl, tüm SESB okullarından gelen istekli öğrenciler, bu vesileyle eşdillerindeki becerilerini gösterebiliyorlar. Daha sonra Ludwig Erhard Evi'nde düzenlenen ve yılın kazanan çalışmalarının yer aldığı kitabın 30 kazanan kişiye takdim edildiği resmi ödül töreninde bu kişilerin başarıları onurlandırılıp kutlanıyor.

2016/17 eğitim-öğretim yılında "Yeşil Çember e.V." işbirliği ile okulumuzda Almanca-Türkçe bir çevre sözlüğü oluşturduk. Tüm öğrencilerimiz, çevreye ilişkin Almanca ve Türkçe kelimeleri toplayarak bu projeye katkıda bulundular.

1 akü ambalaj artık çöpler asbest	Akku, der Verpackung, die Hausmüll/Restmüll, der Asbest, der →	6 geri dönüşüm geri dönüşümlü kâğıt geri dönüşüm merkezi	Recycling, das Recyclingpapier, das Recyclinghof, der
2 bez torba büyük atık eşya cam	Stoffbeutel, der Sperrmüll, der Glas, das	7 kâğıt kâğıt israf kâğıt tüketimi kâğıt üretimi karton	Papier, das Papier-verschwendung, die Papierverbrauch, der Papierherstellung, die Papper, die
3 çöp çöp ayırma	Müll/Abfall, der Mülltrennung, die	8 metal ambalaj mikro plastik	Metallverpackung, die Mikroplastik, das
4 dönüştürülebilir malzeme	Wertsstoff, der malzeme	9 organik atık	Biogut, das/Bioabfall, der
5 elektronik atık eski kâğıt	Elektroschrott, der Altpapier, das	10 plastik	Plastik, das/Kunststoff, der
		11 zehirli madde	Schadstoff, der →

Aziz Nesin İlköğretim Okulu'nun 25 yılında öğrencilerimize iki dilli eğitim yolculuklarında eşlik etmeye devam ediyor ve aynı kampüsü paylaştığımız Carl-von-Ossietsky Okulu'ndan *Abitur*'la mezun olduklarında onlarla inanılmaz bir gurur duyuyoruz.

Kaynakça

Jens Möller, Frederike Hohenstein, Johanna Fleckenstein, Olaf Köller, Jürgen Baumert (ed.): Erfolgreich integrieren – Die Staatliche Europa-Schule Berlin, Waxmann Verlag GmbH, Münster 2017

Rahmenlehrplan Teil C, Staatliche Europa-Schule Berlin (SESB), Partnersprache, Jhrg. 1-8, 1. Auflage 2019

Rahmenvorgabe der Staatlichen Europa-Schule Berlin (SESB) als Schule besonderer Prägung, Juni 2018

www.europaeischer-referenzrahmen.de (3.4.2022)

<https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s11618-017-0792-9.pdf> (2.3.2022)

<https://www.lexikon-mla.de> (3.4.2022)

https://www.turkedebiyati.org/aziz_nesin.html (6.5.2022)

<https://www.u18.org> (9.4.2022)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
GÖÇ ALANINDA KURUMSALLAŞMA VE
İŞBİRLİĞİ OLANAKLARI

Avrupa Demokrasilerinin İrkçılıkla İmtihanı

Esra AKDOĞAN

Özet

Avrupa Birliği kendini değerler üzerinden tanımlamakta ve dünyanın birçok yerinde de Avrupa Birliği değerleri izlenmeye değer bir model olarak görünmektedir. Ancak küreselleşmenin getirdiği göç hareketliliği ve mülteci sorunu karşısında gerek Birliğin gerekse üye ülkelerin tutumu, Avrupa Birliği'nin değerler üzerine söylemlerini eyleme geçirmekte isteksiz olduğunu göstermiştir. Avrupa Birliği'ne üye ülkelerde ırkçı söylemlerde bulunan partilerin son yıllarda yükselişe geçmiş olması bu isteksizlikle bağlantılıdır. Elinizdeki çalışmanın amacı, ırkçı söylemlerde bulunan partilerin yükselişe geçişinden hareketle, göç ve mülteci krizinin Avrupa demokrasilerinde aşınma yarattığını ortaya koymaktır. Bu bağlamda elinizdeki çalışmada Avrupa Birliği değerleri, bu değerlerin gerçekliğinin sorgulanmasında göç ve mülteci krizinin etkisi ve söylemlerinde söz konusu krizi kullanarak yükselen ırkçı partiler incelenecektir.

Anahtar kelimeler: Avrupa Birliği değerleri, Mülteci krizi, İrkçı partiler, Demokrasi

Giriş

Avrupa Birliği kendini sahip çıktığı değerler üzerinden tanımlamakta, kendisini bu özellikleriyle bir örnek olarak göstermekte ve dünyanın birçok yerinde de Avrupa Birliği değerleri, izlenilmesi gereken bir model olarak görülmektedir. Son yıllarda Avrupa Birliği'nin ve üye ülkelerin göç ve mülteci krizine yönelik tutumları, genel olarak demokrasi, insan hakları, eşitlik ekseninde ifade edilen bu değerlerin Birlik ve üye ülkelerce ne derece içselleştirildiğinin sorgulanmasına neden olmaktadır. Avrupa Birliği'nin göç ve mülteci krizi konusunda politika geliştirmekte ve ortak hareket etmekte zorlanması, üye devletlerin geliştirilen politikaları uygulamada isteksizliği eleştirel bakışların dayanağı olmakta, ekonomik ve siyasi çıkarlar söz konusu olduğunda Avrupa Birliği değerlerinin göz ardı edildiği düşüncesi dile getirilmektedir. Nitekim Avrupa Birliği'nde göçmen ve mültecileri ötekileştiren, demokrasi anlayışı ile bağdaşmayacak şekilde farklılıkları tehdit olarak gösteren ırkçı partilerin oy

oranını yükseltmeleri, hatta iktidara ortak olmaları bu düşünceleri doğrular niteliktedir.

Yukarıda sıralanan saptamalardan yola çıkarak, çalışmanın amacı, göç ve mülteci krizinin Avrupa Birliği üyesi ülkelerin demokrasilerinde önemli bir kırılma noktası yarattığını ortaya koymaktır. Ülkelerin göç ve mülteci krizi karşısında, sahip olduklarına inandıkları ve kendilerini tanımlamada kullandıkları Avrupa Birliği değerlerine uygun tutum sergilemeyerek, ırkçı söylemlerde bulunan partilere yönelimini arttırması çalışmanın çıkış noktasını oluşturan sorunsaldır. Elinizdeki çalışmanın kapsamını, Avrupa'yı Avrupa yapan değerler; bu değerlerin gerçekliğinin sorgulanmasına neden olan göç ve mülteci krizi ve söz konusu krizi söylemlerinde farklılıkları ötekileştirme doğrultusunda kullanarak yükselen Avrupa Birliği üyesi ülkelerdeki ırkçı partiler oluşturmaktadır. Çalışmada literatür ve basın taraması yapılmış, Eurobarometer verileri incelenmiş, konu, eleştirel ve yorumsamacı bakış açısıyla ele alınmıştır.

Avrupa Değerleri

Avrupa üzerine yapılan tanımlar, Avrupa değerleri konusunda fikir vermektedir. Avrupa genel olarak iki farklı bakış açısıyla tanımlanmaktadır. Muhafazakârlar Avrupa'yı tanımlarken, daha çok Hristiyanlık, tikellik, gelenek, geçmiş, türdeşlik, fiziki coğrafya, kültürel birlik ve ulusal sınırlar üzerine vurgu yaparak, kültürel karışımı reddeden bir anlayışı savunurken; sosyal demokratlar ve liberaller çeşitlilik içinde birlik, ortak bir gelecek, demokrasi, insan hakları, sekülerizm, siyasi coğrafya, ulus ötesi anlayış ve siyasal birlik gibi kavramlara tanımlarında yer vermektedir. Muhafazakârların yaptığı tanımın, 'değişmeyen' bir Avrupa ve Avrupalılık anlayışını beraberinde getirdiği; diğer tanımın ise inşa edilen, değişen, dinamik ve devamlılık arz eden bir durumu resmettiği söylenebilir (Kaya, 2007: 6).

Avrupa dediğimizde aynı tip uluslardan oluşan, homojen bir bütünden bahsedemeyiz. Avrupa Birliği gibi uluslararası işbirliği oluşturabilmek ise ortak noktalarda birleşmeyi gerektirir. Uluslararası işbirliği yaklaşımında 'milli menfaat' ilkesi etrafında birleşmenin mümkün olmaması, Avrupa'yı 'değerler' üzerinde birleşmeye itmiştir (Özkul, 2009: 57). Peki bu değerler nelerdir?

Lizbon Antlaşması Ekseninde Avrupa Değerleri

Avrupa Birliği'nin birçok Avrupa ülkelerini birleştiren bir organizasyon olduğundan yola çıkarak Avrupa değerlerini somut olarak Avrupa Birliği temel anlaşması olarak nitelendirilen, Avrupa Birliği'nin anayasası olarak görülen, Lizbon Antlaşmasında arayabiliriz.

Anayasa; uygulandığı toplumdaki hakim ideolojiyi yansıtan, siyasi iktidara meşruiyet kazandıran ve siyasi iktidarı organize eden üstün kurallar bütünü olarak tanımlanmaktadır. Gönenç, “Bir toplumu bir arada tutan, bireyleri bir araya getirip onların bir güç, bir iktidar haline gelmesini sağlayan temel değer ve prensipler anayasalarda ifadesini bulur” der (Uran, 2015: 1). Anayasaların başlangıç kısımları ise anayasanın felsefesinin, toplum ve siyaset algısının ortaya konulabilmesi açısından anlam taşımaktadır (Gülener, 2011: 64). Avrupa Birliği ülkelerinin önemli bir kısmı anayasalarında başlangıç ilkelerine yer vermiştir ve hemen hemen hepsi evrensel değerler üzerine vurgu yapmıştır. Dolayısıyla beklenildiği gibi Lizbon Antlaşması’nın başlangıç kısımlarında da evrensel değerlere vurgular vardır.

Lizbon Antlaşmasının (eur-lex.europa.eu, 2019) başlangıç bölümü incelendiğinde Avrupa değerlerini yansıtan 2. ve 4. cümleleri şöyle sıralayabiliriz:

“Özgürlük, demokrasi, eşitlik ve hukukun üstünlüğü ile insanın dokunulmaz ve vazgeçilmez haklarından oluşan evrensel değerlerin kaynaklandığı Avrupa’nın kültürel, dini ve insani mirasından ilham alarak,”

“Özgürlük, demokrasi, insan hakları ve temel özgürlüklere saygı ile hukukun üstünlüğü ilkelerine bağlılıklarını teyit ederek,”... bir Avrupa Birliği kurmaya karar vermiş ve bu amaçla aşağıdakileri tam yetkili temsilcileri olarak belirlemiştir.”

Görüldüğü gibi Lizbon Antlaşmasının başlangıç kısmında özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve temel özgürlükler, vurgulanan evrensel değerler olmuştur. Aynı vurguyu Ortak Hükümler başlığı altında yer alan Madde 2’de de görüyoruz:

“Birlik, insan onuruna saygı, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukukun üstünlüğü ve azınlıklara mensup kişilerin hakları da dahil olmak üzere insan haklarına saygı değerleri üzerine kuruludur. Bu değerler, çoğulculuk, ayrımcılık yapmama, hoşgörü, adalet, dayanışma ve kadın-erkek eşitliğinin hakim olduğu bir toplumda üye devletler için ortaktır.”

Ortak Hükümler altında yer alan 3. Maddede ise kendi değerlerini ileriye götürmek Birliğin amacı olarak gösterilmiştir. Madde 7, madde 2’de belirtilen değerlerin ihlali durumunda üye devletlere yaptırımı da öngörmüştür.

Lizbon Antlaşması’nın Nihai Hükümler başlığı altında yer alan 49. maddesinde, Madde 2’de belirtilen değerlere saygı ve destek taahhüdünün üyeliğe başvuru şartı olarak gösterildiği de unutulmamalıdır.

Kısaca, 2. Maddede sıralanan değerler (insan onuruna saygı, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukukun üstünlüğü, azınlıklara mensup kişilerin hakları da dahil olmak üzere insan haklarına saygı) Birliğin amaçlarını etkilemeleri, üyeliğin şartları arasında bulunmaları ve ihlallerinin cezaya bağlanmış olması gibi nedenler dolayısıyla hukuki normlar şeklinde anlaşılmalıdır (Fişne, 2015: 204).

Vatandaşlarının Gözünde Avrupa Değerleri

Avrupa Birliği temel anlaşması olan Lizbon anlaşmasında yer bulan Avrupa değerlerinin, Birlik vatandaşları tarafından da kabul görüp görmediğine bakılması gerekir. Avrupa Birliği değerlerinin Birlik vatandaşları tarafından ne oranda benimsendiği konusunda Eurobarometer verileri bize fikir verebilir¹. Söz konusu araştırmalarda her yıl Birlik vatandaşlarına bir değerler listesi sunulurken “Aşağıdaki listede hangi değerler AB’yi en iyi temsil ediyor?” sorusu yöneltilmiştir. Ayrıca yine değerler listesi sunulurken, soru, “Kişisel olarak sizin için en önemli üç değer hangisidir?” şeklinde sorulmuştur. Tablo 1 ve Tablo 2’de ankette bu sorulara verilen cevapların oransal dağılımı görülmektedir.

Tablo 1: Avrupa Birliği vatandaşlarına göre Birliği en iyi temsil eden değerler

Yıl	Barış	İnsan hakları	Demokrasi	Hukuk devleti	Kişisel Özgürlük	İnsan hayatına saygı	Farklı kültürlere saygı	Dayanışma, karışıklık yardım-laşma	Hoşgörü	Eşitlik	Kendini gerçekleştirme	Din
2014(B)	%37	%34	%30	%18	%17	%16	%14	%13	%11	%10	%4	%3
2014(S)	%40	%36	%31	%18	%17	%17	%14	%15	%11	%13	%4	%3
2015(B)	%36	%36	%31	%18	%19	%17	%13	%15	%11	%12	%4	%3
2015(S)	%37	%37	%31	%16	%18	%18	%12	%16	%11	%12	%3	%3
2016 ² (S)	%39	%34	%31	%20	%15	%15	%12	%17	%12	%12	%4	%3
2017(B)	%40	%33	%33	%22	%15	%15	%14	%16	%12	%12	%4	%3
2017(S)	%40	%33	%33	%22	%16	%15	%13	%16	%12	%12	%4	%3
2018(B)	%39	%33	%32	%22	%15	%16	%14	%18	%12	%12	%4	%3
2018(S)	%42	%34	%35	%23	%16	%15	%13	%16	%11	%12	%4	%3
2019(S)	%42	%34	%35	%22	%16	%15	%14	%17	%12	%13	%4	%3

Kaynak: Eurobarometer Verileri European Citizenship (ec.europa.eu) B: Bahar
S: Sonbahar

¹ Eurobarometer, 1973 yılından bu yana Avrupa Komisyonu adına düzenli olarak gerçekleştirilen bir kamuoyu araştırmasıdır. Üye devletlerde yapılan bu anketlerde, Avrupa Birliği ile ilgili çok çeşitli güncel konular ele alınmaktadır.

² 2016 Bahar (85)’de bu soru sorulmamıştır.

Tablo 2: Avrupa Birliği vatandaşları için en önemli değerler

Yıl	Barış	İnsan hakları	İnsan hayatına saygı	Demokrasi	Kişisel özgürlük	Eşitlik	Hoşgörü	Dayanışma, karşılıklı yardımlaşma	Hukuk devleti	Farklı kültürlere saygı	Kendini gerçekleştirme	Din
2014(S)	%44	%40	%34	%25	%25	%20	%17	%18	%15	%9	%9	%6
2015(B)	%45	%40	%35	%26	%27	%21	%17	%16	%15	%9	%9	%5
2015(S)	%45	%40	%36	%25	%27	%20	%17	%18	%13	%9	%9	%6
2016 ³ (S)	%46	%43	%37	%27	%24	%19	%17	%17	%16	%8	%8	%5
2017(B)	%46	%42	%39	%27	%25	%19	%16	%15	%16	%9	%8	%6
2017(S)	%45	%42	%36	%28	%24	%20	%16	%15	%18	%9	%8	%6
2018(B)	%45	%42	%37	%27	%24	%21	%16	%16	%18	%9	%9	%5
2018(S)	%47	%41	%37	%29	%25	%21	%16	%16	%17	%9	%9	%6
2019(S)	%45	%42	%36	%29	%26	%21	%16	%15	%17	%9	%8	%6

Kaynak: Eurobarometer verileri European Citizenship (ec.europa.eu) B: Bahar
S: Sonbahar

Tablo 1 incelendiğinde Avrupa Birliği vatandaşlarının *barış, insan hakları ve demokrasi* kavramlarını Avrupa Birliği'ni en iyi tanımlayan değerler olarak gördüğü görülmektedir.

Tablo 2 incelendiğinde de yine barış ve insan haklarının Avrupa Birliği vatandaşları için en önemli değerler olduğunu, bu değerleri insan yaşamına saygı ve demokrasinin izlediğini söyleyebiliriz.

Avrupa Birliği Değerlerinin Turnusol Kağıdı Olarak Göçmen ve Mülteci Sorunu

Avrupa Birliği ülkeleri, bir önceki bölümde üzerinde durulan, kendilerini özdeşleştirdikleri değerleri içselleştirebilmişler midir? Başkaları, başka ülkeler söz konusu olduğunda kolayca alınan özgürlükçü tavır, demokratik duruş, insan yaşamına saygı söylemleri, insan hakları taraftarlığı, kendi ekonomik, siyasi çıkarlarına karşıt bir durum oluştuğunda dahi bozulmuyorsa bir içselleştirmeden söz edilebilir. 11 Eylül 2001'de yaşanan terör olayından sonra göçmenlerin güvenliğe karşı bir tehdit olduğu düşüncesi ve İslamofobi çok sayıda göçmenin yaşadığı Avrupa'da da kendine yükselmek için zemin bulmuş, süreç aynı zamanda Avrupa Birliği değerlerinin kırılganlığını da görü-

³ 2016 Bahar (85)'de bu soru sorulmamıştır.

nürleştiren bir dizi gelişmeyi doğurmuştur. Ancak bu çalışmada konu, Avrupa Birliği değerleri olarak gösterilen demokrasi, insan hakları, eşitlik gibi değerlerle bağdaşmayan göçmen, mülteci ve İslam karşıtı söylemlerine rağmen ırkçı partilerin Avrupa Birliği üyesi ülkelerde yükselişe geçmesinin ardında yatan tutarsızlık bağlamında ele alınacaktır.

Avrupalılığı barış, insan hakları, demokrasi değerleri ile özdeşleştiren Avrupa Birliği vatandaşları neden ırkçı söylemlere prim vermekte, oylarıyla desteklemektedir?

İrkçi Söylem Avrupa'da nelerden besleniyor?

Çoğu Avrupa ülkesi kendini baskın ulusun politik ifadesi olan ulus-devlet olarak ifade eder. Ulus-devlet kavramının içeriğinde, fikir, kültür ve etnik kökenin değişmez, homojen olduğu düşüncesi yatar. Dolayısıyla varsayılan saflık yabancı unsurlardan korunmalıdır. Yabancı unsur olarak yerel (azınlık) veya göçmen gruplar işaret edilmekte, ev sahibi uluslar göçmen toplulukları veya yerel etnik azınlıkları; kendi kültürel/etnik saflıklarına ve ulusun sosyal ve politik düzenine yönelik bir tehdit olarak görmektedir. Onların potansiyel tehdit unsuru olarak ötekileştirilmesi, ulus kimliği etrafında siyaset üretmeyi kolaylaştırması bakımından baskın ulusun çıkarlarına hizmet eder. Tüm göçmenler ya da azınlıklar tehdit edici olarak görülüp, olumsuz önyargıların öznesi olarak algılanmazlar. Ötekileştirme süreci, ancak göçmen belirli gruplara mensup ise işlemekte ve görünür hale gelmektedir (Triandafyllidou, 2005: 44-45). Avrupa'da son zamanlarda ötekileştirme sürecine yoğunlukla uğrayan grupların Müslüman göçmenler olduğunu söyleyebiliriz.

Sovyetler Birliği'nin dağılması Soğuk Savaş döneminde sıklıkla kullanılan düşman devlet, düşman siyasal ideolojiler ve nükleer silahlar tehdidinin yerine 'yeni' tehditler tanımlanmayı gerektirmiştir. 11 Eylül 2001 tarihli terör saldırısı bu arayışa karşılık gelecek malzemeyi sunmuştur: İslam, göçmenler, yabancılar, etnik gruplar. Sıralanan grupların insan, mal, uyuşturucu kaçakçılığı, suç, şiddet ve terör kavramlarıyla birlikte anılarak ötekileştirildiğini, ulusun birlik ve güvenliğini tehdit eden unsurlar olarak nitelendirildiklerini görmekteyiz. Yaratılan güvensizlik ortamı vatandaşlara her an risk altında olduğu mesajını vermekte, korku, birleştirici güç olarak ulus-devletin sunduğu tek-tipçiliye rıza göstermeyi normalleştirmektedir. (Kaya, 2007:1).

Avrupa Birliği vatandaşlarının Avrupa'yı ve kendilerini barış ve insan hakları ile bu derece özdeşleştirdiği düşünülürse (Bkz. Tablo 1 ve Tablo 2), 11 Eylül saldırısı ve devamında yaratılan korku ortamının, Avrupa'da 2015 ve 2016 yılında yoğunlaşan terör saldırılarının (ntv.com.tr, 2017) Avrupa vatandaşları üzerinde yaptığı etkinin ne derece büyük olduğunu anlayabiliriz. Kendilerini 'İslami' olarak niteleyen terör örgütlerinin yaptığı bu saldırılar, bu

saldırıların farklı etnik kökene mensup, Ortadoğu'daki gerilimin etkisindeki kişilerce yapılmış olması, Avrupa Birliği vatandaşlarının göçmen ve mültecilere karşı kolaylıkla politize edilmesinin önünü açmıştır.

Ama konunun küreselleşme bağlamından koparılmaması gerekmektedir. Farklı olana karşı duyulan rahatsızlıktaki artışta, küreselleşmenin nimetlerinden faydalanamayan, rekabetçi ortamda kendine yer bulamayan dünyanın ekonomik düzeyi düşük bölgelerinden Avrupa Birliği ülkelerine yönelen düzensiz ve kontrolsüz göçün etkisi büyüktür. Avrupa Birliği'ne 2004 yılında Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Letonya, Litvanya, Estonya, Malta, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin, ondan hemen üç yıl sonra 2007'de Romanya ve Bulgaristan'ın üye yapılmasıyla, Birlik kısa sürede büyük bir genişleme göstermiştir (ec.europa.eu, 2019). Dolayısıyla Avrupa Birliği içinde de homojen olmayan bir göç dalgalanması söz konusudur.

Küreselleşmenin sonucu olarak büyük sermayenin ucuz iş gücü alanlarına yönelmesi, teknolojik sebeplerle insan gücüne dayalı ya da niteliksiz emeğe ihtiyaç duyan sektörlerde azalma yaşanması ile yükselen işsizlik oranı, eski refah ortamını bulamayan Avrupa Birliği ülkelerinde sosyal ve ekonomik sorunların oluşmasına kaynaklık etmektedir. Bu durum Avrupa Birliği ülkelerinin refah yapısını zayıflatmakta, Avrupa Birliği vatandaşlarının gelecek endişelerini arttırmaktadır. Gerçekler böyle iken algılar onları başka noktalara götürmekte, yaşadıkları refah azalmasından göçmenleri sorumlu tutmaktadırlar. Göçmenlerin maddi yük unsuru olarak görülmeye başlanması kültürel farklılıklarını da göze batır hale getirmektedir (Yılmaz, 2008: 3). Bununla birlikte, onlara yönelik zenofobik veya ırkçı tutumların gelişmesinde, iki grup arasındaki iletişim eksikliği, göçmen grupların daha düşük statüde olması gibi faktörlerin de etkisi vardır (Triandafyllidou, 2005: 42). Sosyal dışlanmaya maruz kalan göçmenler, kendilerini buldukları kimliklerine daha fazla sarılarak kendi içinde gruplaşmaya ve kendi güvenli bölgelerini oluşturmaya yönelmektedir. Sosyal ortamlarda bir araya gelme, farklıyı tanıma, anlamaya çalışma, oldukları gibi kabullenme fırsatları kaçırıldıkça, yerleşik olan ve sonradan gelen arasındaki mesafe artmakta, içinde yaşanan toplumun temel değerlerine yabancılaşılması uyum sorununu büyütmektedir. Bu durumun halkta yarattığı rahatsızlık gittikçe farklıya karşı duyulan önyargıları ve korkuyu pekiştirmekte, siyasi temsil sürecinde onlardaki olumsuz önyargıyı ve korkuyu görerek onları anladığını söyleyen ırkçı partilere destek artmaktadır (Yılmaz, 2008: 3).

Avrupa Birliği ülkelerinde ırkçı söylemlerle yükselişe geçen partilere vatandaşların verdiği desteğin nedenlerine inebilmek için ırkçı partilerin hitap ettiği seçmenin endişelerini görmemiz gerekir. Nitekim ırkçı partiler bu endişeler üzerine siyasi söylem geliştirerek, 'halkın sesi' oldukları iddiasıyla siyasete yön vermektedirler. Eurobarometer verileri Avrupa Birliği vatandaşları-

nın en çok endişe duyduğu konuların neler olduğu konusunda önemli bulgular sunmaktadır. Söz konusu araştırmalarda her yıl Birlik vatandaşlarına başlıca endişeleri sorulmuştur. Tablo 3’de ankette bu sorulara verilen cevapların oransal dağılımı görülmektedir.

Tablo 3: Avrupa Birliği Vatandaşlarının En Çok Endişe Duyduğu Konular

Yıl	Ekonomik durum	İşsizlik	Üye ülkelerin mali durumu	Göç	Artan fiyatlar/enflasyon/geçim masrafları	AB’nin dünyadaki etkisi	Suç	Terörizm	Enerji temini	İklim değişikliği	Vergiler	Çevre	Emeklilik Maaşı
2014(B)	%39	%34	%25	%21	%10	%8	%7	%6	%6	%5	%5	%5	%3
2014(S)	%33	%29	%25	%24	%10	%9	%7	%11	%6	%7	%6	%6	%4
2015(B)	%27	%24	%23	%38	%9	%7	%8	%17	%4	%6	%4	%5	%4
2015(S)	%21	%17	%17	%58	%7	%6	%8	%25	%3	%6	%3	%5	%3
2016(B)	%19	%15	%16	%48	%7	%7	%9	%39	%3	%6	%3	%5	%3
2016(S)	%20	%16	%17	%45	%8	%10	%8	%32	%3	%8	%4	%6	%4
2017(B)	%18	%15	%17	%38	%7	%9	%10	%44	%3	%8	%3	%6	%3
2017(S)	%17	%13	%16	%39	%7	%9	%10	%38	%3	%12	%3	%8	%4
2018(B)	%18	%14	%17	%38	%9	%11	%10	%29	%4	%11	%4	%8	%4
2018(S)	%18	%13	%19	%40	%9	%11	%9	%20	%4	%16	%4	%9	%5
2019(B)	%18	%12	%18	%34	%10	%12	%9	%18	%5	%22	%4	%13	%4

Kaynak: Eurobarometer verileri European Citizenship / First Results (ec.europa.eu) B: Bahar S: Sonbahar

Tablo 3 incelendiğinde 2015 yılına gelene kadar ekonomik sıkıntı kaynaklı endişeler üst sıralarda yer almaktadır. 2015 yılında ise Suriyeli mültecilerin Avrupa’ya geçişlerinin başlamasının da etkisiyle göç konusunun birinci sırayı aldığını ve günümüze kadar da birinci endişe olarak kaldığını görmekteyiz. 2016 yılından 2019 yılına kadarki sürede ise göç ve göçmenlerden duyulan rahatsızlıkla özdeşleştirilen terörizmin ikinci sırayı bırakmadığı görülmektedir. Göç ve terörizmi yine ekonomi kaynaklı endişeler takip etmektedir. Avrupa Birliği vatandaşlarının refahlarının azalmasında göçmenlerin payı olduğunu düşündüğü daha önce belirtilmişti. Dolayısıyla aslında ilk sırayı alan göç endişesinin içinde ekonomik alandaki endişelerin payını da görmek gerekir.

Avrupa Birliği ülkelerinde ırkçı söylemleriyle yükselişe geçen partiler seçim programlarını halklarının yukarıda sıralanan endişeleri üzerine yapılan-

dırmaktadır. Örneğin Almanya’da, katılımcıları içinde aşırı sağ popülist parti AfD seçmeninin çoğunlukta olduğu PEGIDA⁴ hareketi üzerine 2014-2015 yıllarında yapılan araştırmalar, gösterilere katılanların büyük çoğunluğunun mevcut partilerde ve politik sistemde temsil edilmediklerini düşündüklerini, medya ve kamuoyuna tavrılı olduklarını, mülteci ve göçmenlere, İslam’a ve Müslümanlara karşı tepkili olduklarını, Almanya’nın aşırı yabancılaştırılması kaygısı ve sosyo-ekonomik açıdan mağdur olma korkusu taşıdıklarını göstermektedir (lpb-bw.de, 2015)

Brexit referandumu ve sonrasında da görüldüğü üzere UKIP Brexit politikasını, özetle Avrupa Birliği’nin halkın göç, terörizm, ekonomi konularındaki endişelerini gideremediği, bunlara çözüm bulamadığı ve hatta uyguladığı politikalarla sorunların büyümesine neden olduğu konuları üzerine kurmuştur (ukip.org, 2016).

Avrupa Birliği’nde Yükselişe Geçen İrkçı Partilerin Ortak Özellikleri

Toplumların kendinden farklı olanı içine dahil etme süreci içerisinde isteksizlik göstermesi, direnç alanları oluşturması, kabullenmekte zorlanması doğal karşılanabilir. Alışmak, benimsemek, anlamak, tanımlamak her zaman zaman alır ve sıfırlamak mümkün değildir. Bu durum toplumların tarihsel süreci ile de ilintilidir. Toplumsal direncin etkisinin arttırılması, azaltılması, sürekli kılınması veya önlenmesi siyasal iktidarın ortaya koyduğu iradeye bağlıdır. Siyasi irade toplumunu barışçıl yaklaşım içinde, başka kültürlerle iletişime açık noktaya taşıyabileceği gibi var olan direncin dozunu arttırmasına, sıcak tutulmasına da zemin hazırlayabilir. Farklı olana ilişkin geliştirilecek toplumsal refleksi olumluya veya olumsuzu çevirmede başta siyasal iktidar olmak üzere siyasetçiler, entelektüeller ve medya belirleyicidir (Kaya, 2007: 6). Bu bağlamda göçmenlere, mültecilere ve yerel azınlıklara bakışta Avrupa Birliği değerlerinin işler hale getirilmesi de siyasete yön verenlerin ideolojik niteliklerine ve nasıl bir Avrupa Birliği veya nasıl bir ülke tasarladıklarına bağlıdır. Avrupa Birliği ülkelerinde ırkçı söylemlerle yükselişe geçen aşırı sağ partilerin sundukları tasarıma bakıldığında görünen ırkçı bir Avrupa Birliği haritasıdır. Bu partilerin birleştikleri noktalar aşırı sağ-popülist olmaları, bununla ilintili olarak Avrupa Birliği karşıtıları ve yabancı ve İslam düşmanlığı içeren görüş, söylem ve eylemleridir. Diğer önemli nokta ise bunlardan bir kısmının ülkelerinde birinci veya ikinci parti konumuna yükselmiş ve ülke siyasetini biçimlendiren konuma gelmiş olmalarıdır. Bu partilerin Avrupa Parlamentosu’nda da kendilerine yer bulmuş olduğunu dikkate alırsak Avrupa Birliği politikalarında da etkilerini arttırdıkları gözden kaçmamalıdır (Tablo 4).

---

⁴ Patriotische Europäer gegen die Islamisierung des Abendlandes (Batı’nın İslamlaştırılmasına karşı Yurtsever Avrupalılar)

Popülist Sağ Söylem Kullanma

Belki öncelikle belirtilmesi gereken popülist sağ söylemlerin sadece Avrupa Birliği ülkelerinde değil dünyada da yükselişte olduğudur. Popülist sağ söylem, geleneksel partilerin halkın yaşantısını etkileyen kimlik, göç, ekonomik sorunlarına yönelik taleplerine yanıt verecek politikalar geliştirememesine ve değişen değerlere tepki olarak doğar (aljazeera.com.tr, 2017).

İrkçılık ve yabancı düşmanlığı, işsizlik başta olmak üzere ekonomik sorunlardan hareketle yükselişe geçmektedir. Bu noktada aşırı sağın kültür, tarih ve ekonomi üzerinden harmanladığı yeni bir sentezle güçlendiği söylenebilir. Sağ popülizmden beslenen partilerin söylemlerinde ırkçılık, anti-semitizm, etnikmerkezcilik, fundamentalizm, yabancı düşmanlığı, doğuştancılık, farklılık-korkusu öne çıkan öğelerdir. Aşırı-sağ popülist partiler üç ana hatta radikaldirler: a) sosyal ve bireysel eşitliği ve bunu gerçekleştirmek isteyen siyasal projeleri reddetmeleri, b) dışlanmış grupların sosyal bütünleşmesine karşı olmaları, c) ırkçılığa ya da anti-semitizme varmadığı durumlarda dahi yabancı düşmanı olmaları (Yıldırım, 2018, 60-61).

Sağ popülizmin ana özellikleri şöyle sıralanmaktadır:

(Çakaş, 2018, 167-169)

- Çığın siyasi, ekonomik ve sosyal güvensizlik ortamıyla ilişkili ortak korku ve kaygılarını sürekli canlı tutma ve manipüle etmeye yönelik bir yöntem izlenmesi.
- İçeriksel tartışmalar yerine konuların duygusallaştırılması, gerçek durumun dramatize edilmesi.
- Aslında çok daha karmaşık nedenleri olan sorunlara basit ve net çözümler vaat edilmesi.
Örneğin göçmenlerin Avrupa'dan uzaklaştırılması ve yeni göçmen kabul edilmemesinin Avrupa toplumunun bütün siyasi, ekonomik ve sosyal sorunlarını büyük oranda çözeceği temasının işlenmesi.
- Tek argüman kullanarak klasik ideolojilerden uzak kampanya yürütülmesi.
- Küreselleşmenin ve neoliberalizmin ortaya çıkardığı sosyal ve ekonomik güvensizlik ortamının nedenini de geleneksel partilerin beceriksizliğine bağlayarak mevcut parti ve politik sisteme karşı tutum geliştirme.
- Toplumunu mevcut sistemden çıkar sağlayan bir grup elit azınlık ve halk olarak ikiye ayıran bir yöntemin benimsenmesi, siyasette kutuplaştırma ve kişiselleştirmeye başvurulması.
Toplumunu, mevcut sistemden çıkar sağlayan bir grup elit azınlık ve halk olarak ikiye ayıran bu yöntemde kendilerini halkı temsil eden mağdur olarak yansıtırken, merkezdeki siyasetçileri, medya patronla-

rını, aydınları, Avrupa Birliği'nin bürokrasisini ve küresel şirket sahiplerini elitler olarak göstermektedirler. Entelektüalizm karşısında halkın sağduyusu ve temiz ahlâkı yüceltilmekte, sıradan adama ses olma iddiası sıklıkla dile getirilmektedir.

- Avrupa Birliği'ne, Birlik politikalarına, Euro kullanımına cephe alınması.

Avrupa Birliği bir elit projesi olarak kabul edilir. Özellikle Euro Krizi ve Suriyeli mülteci krizinden sonra sıkıntı yaşayan ülkelerde popülist sağ söylem kullanan partilerin önemli bir seçmen desteği sağladığı görülmektedir.

- Küreselleşme karşıtlığı ile kültürel ırkçılığı harmanlayan bir tarz benimsenmesi.

Küreselleşmenin Avrupa kültürünü yok edeceği ileri sürülerek toplumsal bilinçteki korku ve kaygılar harekete geçirilmeye ve kültürel ırkçılığa geçerlilik sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu anlamda göçmen ve özellikle Müslüman karşıtlığı, Müslümanlarla ilgili bazı sosyal problemleri İslam ile ilişkilendirme sıklıkla kullanılmaktadır.

- Karizmatik liderlik

Toplumlar içinde buldukları kriz ortamından kurtulmak için kendileri gibi mağdur olduğuna inandıkları güçlü ve karizmatik liderleri desteklemektedirler. Bu destek ise zaman içerisinde mantık dışı ve irasyonel bir itaatte dönüşmektedir. Radikal ve popülist sağ liderleri verimli bir kitle iletişim aracı olan sosyal medyayı merkez sağ ve sol partilerin liderlerine kıyasla çok daha etkili bir şekilde kullanmaktadırlar. Bu yolla toplumsal korku ve endişeleri canlı tutarak seçmen desteklerini arttırmaktadırlar.

Ülke Siyasetine Biçim Verecek Politik Güce Dönüşme

Suriye Sorununun etkisiyle özellikle 2015'te kendini gösteren mülteci kriziyle 2016 yılı Göçmen, İslam ve Avrupa Birliği karşıtı söylemleriyle öne çıkan, sağcı ve popülist siyasi partilerin yılı, 2017 ise söz konusu partilerin savundukları bu görüşleri politik güce çevirip çeviremeyeceklerini izlememize imkan verecek seçimlere sahne olmuştur. Avrupa'da mülteci kriziyle birlikte yükselişe geçen, göçmen karşıtlığı, İslam karşıtlığı ve Avrupa Birliği'nden çıkma taraftarı olma noktasında birleşen popülist aşırı sağ partilerin meclis ve hükümette yer aldığı ülkelere bakıldığında şöyle bir durum ortaya çıkmaktadır:

(dw.com, 2018) (mfa.gov.tr,2019):

Macaristan'da Nisan 2010'dan bu yana Fidesz partisi lideri Viktor Orban başkanlığındaki Fidesz ile Hristiyan Demokratik Halkçı Parti'den (KDNP) oluşan koalisyon iktidardadır. Son genel seçimler 8 Nisan 2018 tarihinde ger-

çekleştirilmiş, Fidesz-KDNP ittifakı %48,9'luk oy oranıyla seçimi kazanmış ve 134 milletvekiliyle parlamentoda üçte ikilik çoğunluğu elde etmiştir. *Polonya'da* Hukuk ve Adalet Partisi (PiS), 2015 yılında yapılan seçimler neticesinde tek başına iktidara gelmiştir. Ülkede 13 Ekim 2019 tarihinde yapılan son Parlamento seçimlerinden de oyların %43'ünü alarak sandıktan birinci parti olarak çıkmış, parlamentoda edindiği sandalye sayısı ile tek başına iktidar olmaya hak kazanmıştır. *Avusturya'da* Sağ popülist Avusturya Özgürlük Partisi (FPÖ), 2017 yılından 29 Eylül 2019 tarihinde yapılan erken seçime kadar merkez sağ Avusturya Halk Partisi (ÖVP) liderinin başkanlık ettiği hükümette koalisyon ortağı olarak yer almıştır. Son seçimde oylarında büyük düşüş olmasına ve koalisyondaki yerini Yeşiller Partisi'ne bırakmasına rağmen parlamentoda Avusturya Halk Partisi FPÖ ve Sosyal Demokrat Parti SPÖ'den sonra üçüncü büyük parti olma konumunu devam ettirmektedir. *Bulgaristan'da* aşırı sağcı söylemleriyle tanınan, Bulgar Ulusal Hareketi (IMRO ya da VMRO), Saldırı (25 Temmuz 2019'a kadar), ve Bulgaristan'ın Kurtuluşu İçin Ulusal Cephe (NFSB) partilerinden oluşan Birleşmiş Yurtseverler (OP) ittifakı, 2017'den 4 Nisan 2021'e kadar Birleşik Vatanseverler ittifakı, Başbakan Boyko Borisov'un kabinesinde koalisyon ortağı olarak yer almıştır.

Yunanistan'da Altın Şafak Partisi (XA) 2019 erken seçimlerinde her ne kadar baraj altında kalarak meclise giremediyse de 2015 genel seçimi ile oluşan parlamentoda ülkenin üçüncü büyük partisi konumundaydı. *Finlandiya'da* önceden "Gerçek Finler" adıyla bilinen Finler Partisi (PS) 2015 seçimlerinde Parlamento'daki en büyük ikinci parti oldu. Finler Partisi Başbakan Sipilä liderliğindeki koalisyon hükümetine girdi. 2017 yılındaki bir bölünmeden sonra, partiden ayrılan bir grup Mavi Reform adını alarak, koalisyon hükümeti bozulup Finler Partisi muhalefete geçtiğinde, 14 Nisan 2019'da düzenlenen genel seçimlere kadar hükümet koalisyonunda yer aldı; beş bakanlığı bulunmaktaydı. Finler Partisi 2019 genel seçimlerinde parlamentodaki temsilini 38 sandalyeden 39 sandalyeye çıkarmıştır. İkinci büyük parti ve ana muhalefet partisi konumundadır. *Slovakya'da* Romanlar ile ülkedeki en büyük azınlık olan Macarlara karşı ırkçı söylemleriyle tanınan Slovak Milli Partisi (SNS) 2016 yılındaki seçimlerde oyların yüzde 8,6'ünü aldı ve Şubat 2020 seçimlerine kadar Slovak kabinesinde savunma, eğitim ve tarım bakanlıklarını yürüttü. *Letonya'da* Aşırı sağcı ve milliyetçi-muhafazakar partilerin -Herşey Letonya İçin (VL), Vatan ve Özgürlük (TB) ve Letonya Ulusal Bağımsızlık Hareketi (LNNK)- 2010 seçimlerine birlikte girmesiyle ortaya çıkan Ulusal İttifak, 2011 yılında birleşerek tek bir siyasi parti halini aldı. Ulusal İttifak, 2011 yılından bu yana koalisyon ortağı olarak hükümette yer alıyor. *Almanya'da* Şubat 2013'de Euro krizi nedeniyle Euro karşıtı olarak siyasete giren sağ popülist Almanya İçin Alternatif (AfD) partisi, 2015 yılı sonunda yaşanan mülteci krizi sonrasında aşırı sağcı, İslam ve göçmen karşıtı söylemlerle çok ciddi olarak yükselişe

geçmiştir. 2017 genel seçimlerinde elde ettiği başarıyla gücünü arttıran AfD artık Almanya siyasetinin temel aktörlerinden biri haline gelmiş durumdadır.

Fransa'da Ulusal Cephe (FN) lideri Marine Le Pen 2017 yılındaki Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde güçlü bir aday olarak Macron'dan sonra ikinci sırayı aldı. 2017 milletvekili seçimlerinde Ulusal Cephe, 8 milletvekili çıkarılmışsa da 26 Mayıs 2019 Avrupa Parlamentosu seçimlerinde Fransa'da birinci çıkarak Avrupa Parlamentosu'na 23 milletvekili göndermiştir. 2018'de parti ismi Ulusal Birlik (RN) olarak değiştirip söylemlerini esnetse de çizgisini korumaktadır. Halen güçlü muhalefet konumunu sürdürmektedir. *Hollanda'da* Özgürlük Partisi (PVV) Hollanda Parlamentosu'nda 13 yıldır varlık göstermektedir. 2017 yılındaki seçimlerde oylarını önceki seçimlere göre yüzde 5 oranında artırarak yüzde 13,1'lik bir başarı elde etmişti. Mevcut parlamentoda üçüncü büyük parti olarak ana muhalefettedir. *Belçika'da* Flaman Çıkarları partisi (VB) göçmen ve islam karşıtı tutumuyla tanınan aşırı sağcı bir partidir. Parti 26 Mayıs 2019 seçimlerinde, genel oyların % 18.6'sı ile Flaman Bölgesi'nde ikinci sırayı aldı. Temsilciler Odasındaki milletvekili sayısını 18'e çıkararak üçüncü büyük parti oldu. Flaman Parlamentosu'nda 23 sandalye alarak ikinci büyük parti oldu. *İtalya'da* 2013'te girdiği ilk seçimde, oyların yüzde 25'inin alarak sandalye sayıları açısından mecliste ikinci siyasi parti olan Beş Yıldız Hareketi (M5S), 4 Mart 2018 tarihinde düzenlenen genel seçimler sonucunda mecliste tek başına en çok sandalyeyi kazanarak birinci parti oldu. Bu seçimden üçüncü Parti olarak çıkan ve özellikle göçmen karşıtlığı konusunda hemfikir olduğu Lig Partisi (LEGA) ile koalisyon hükümetini oluşturmuştur. Daha sonra Lig Partisi 26 Mayıs 2019'de yapılan Avrupa Parlamentosu seçimlerinden ülkesinden birinci parti olarak çıkma başarısını göstermiştir. Beş Yıldız Hareketi koalisyon ortağı Lig Partisi ile arasında çıkan krizin ardından Eylül 2019'dan itibaren Demokrat Parti ile kurduğu koalisyonla hükümete devam etmektedir.

Hırvatistan'da sistem ve küreselleşme karşıtı tutumuyla tanınan ve bünyesinde hem sağ hem de sol popülist eğilimler barındırdığı belirtilen Canlı Duvar Partisi (ZZ), 2016 seçimlerine "Tek Yol Koalisyonu" adı verilen ittifakın bir parçası olarak girmiş, parlamentoda 8 sandalye kazanmıştı. *İsveç'te* İsveç Demokratları Partisi (SD), 2014 yılındaki seçimlerde oyların yüzde 12,9'unu alarak üçüncü büyük parti olmayı başardı. 9 Eylül 2018 tarihinde düzenlenen seçimlerde de oyların %17'6'sını alarak üçüncü büyük parti konumunu korudu ve parlamentoda sandalye sayısını 49'dan 62'ye yükseltti. *Çekya'da* 22 Ekim 2017 tarihinde yapılan seçimlerde, bir önceki Koalisyon Hükümetinin ortanca ortağı olan Gayrimemnun Vatandaşlar Hareketi (ANO), oyların yaklaşık % 30'unu alarak seçimlerden birinci parti olarak çıkmış, 200 sandalyeli mecliste 78 sandalye kazanmıştır. AB ve göçmen karşıtı Özgürlük ve Doğrudan Demokrasi Partisi (SPD) ile koalisyon hükümeti kurmuştur. Her ne kadar

Ekim 2021 seçimlerinden sonra, iktidar, muhalefet partilerinin koalisyonundan oluşan hükümete geçmişse de seçim sonucunda parlamentoda en çok sandalyeyi kazanan parti ANO partisi olmuştur. SPD Partisi de 20 milletvekili ile parlamentoda temsil edilmeye devam etmektedir. *Danimarka'da* 2015 seçimlerinde oyların yüzde 21,1'ini alarak ikinci parti olan Danimarka Halk Partisi (DF), koalisyon görüşmeleri başarısızlıkla sonuçlanınca hükümette yer almadı. Parti 2011 yılından bu yana daha sıkı göç politikaları karşılığında, işbaşına gelen sağcı hükümetlere destek vermiştir. 5 Haziran 2019 seçimlerinde partinin oy oranında yarı yarıya düşüş yaşanmasına ve seçimin sol blok tarafından kazanılmasına rağmen, Danimarka Halk Partisi 16 sandalye ile hükümet destekçisi Sosyal Liberal Parti ile aynı sandalye sayısına sahip olarak ikinci partidir ve ana muhalefet partisi konumundadır. Seçim sonuçlarının, seçimin kazananı Sosyal Demokratlar da dahil tüm diğer partilerin bu seçimde sıkı göç politikalarından yana tavır koyduğu için Danimarka Halk Partisi'nin çekiciliğini kaybettiği şeklinde yorumlanması dikkate değerdir (eurotopics.net, 2019). *Litvanya'da* Düzen ve Adalet (TT) partisi, 2016 yılına kadar İşçi ve Sosyal Demokratlarla işbirliği yaparak hükümete katıldı. 2016 yılındaki seçimlerde parti düşüş kaydetse de parlamentoda 8 sandalye ile temsil edildi. Daha sonraki süreçte partide dağılmalar söz konusu olmuş, 2018'in sonunda başkanı Rolandas Paksas da partiden ayrılmıştır. Ancak Parti 2019'a kadar başkanı tarafından Avrupa Parlamentosu'nda temsil edilmiştir. *İngiltere'de* Nigel Farage liderliğindeki Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi (UKIP), göçmen karşıtı söylemlerde bulunmuş, ülkenin Avrupa Birliği'nden çıkmasının öncülüğünü yapmış ve başarmıştır. Nigel Farage UKIP'den ayrıldıktan sonra, Ocak 2019'da Brexit Partisi'ni kurmuştur. Avrupa Birliği'nden ayrılma sürecini tamamlayamadığı için Mayıs 2019 tarihli Avrupa Parlamentosu seçimlerine katılmak zorunda kalan İngiltere'de iktidardaki Muhafazakar Parti ile ana muhalefetteki İşçi Partisi'nin oy oranında düşüş gözlenirken, yeni kurulan ve ilk defa seçime giren Brexit Partisi oyların yüzde 31,6'sını alarak İngiltere'de seçimi ilk sırada tamamlamış, Avrupa Parlamentosu'nda 29 sandalye kazanmıştır (bbc.com, 2019).

Avrupa Birliği'ne üye ülkelerdeki radikal ve aşırı sağ eğilimleri ile bilinen bu partilerin Avrupa Parlamentosu'na yansımaları da değerlendirmek gerekir. 2019 Avrupa Parlamentosu seçimlerini Avrupa Birliği'nde değişen siyaset anlayışının bir göstergesi olarak görmek mümkündür. Siyasal grupların söylem ve politikaları bakımından, göç politikaları, iklim değişikliği ile birlikte, Avrupa Parlamentosu 2019 seçimlerinin en önemli gündem maddelerinden birini oluşturmuş, değinilen bu partiler ilk kez Avrupa Parlamentosunda kendi gruplarını oluşturacak büyüklüğe kavuşmuşlardır (Kiriş, 2020: 148). Oluşturdukları siyasal grupların etkili hale gelerek Avrupa Birliği politikalarında farklılıklar oluşturabileceğini söylemek mümkün hale gelmiştir.

Avrupa Parlamentosundaki üç büyük grup olan Avrupa Halklarının Partisi – Hristiyan Demokratlar (EPP), Sosyalistler ve Demokratların İlerici İttifakı (S&D), Avrupa’yı Yenile (RE) grupları Avrupa Birliği yanlısı olarak tavır belirledikleri görülürken bundan farklı bir söylem ve politikaya sahip Kimlik ve Demokrasi (ID) grubu. Avrupa Birliği’ne eleştirel ve şüpheli yaklaşmaktadır. Fransa (RN), Almanya (AfD) ve İtalya (LEGA)’dan büyük destek görmektedir. Kimlik ve Demokrasi (ID) siyasi grubu 70 üyesi ile mevcut Avrupa Parlamentosu’ndaki en büyük beşinci gruptur. Kimlik ve Demokrasi Grubu odak noktasını istihdam yaratma ve büyüme, güvenliği artırma, yasadışı göçü koşturma ve Avrupa Birliği’ndeki bürokrasiyi azaltma olarak tanımlamaktadır. Grup 2019-2024 Seçim Dönemi için belli başlı önceliklerini ise yine aynı çerçevede şöyle sıralamaktadır (idgroup.eu, 2022)

- Üye ülkelerin Avrupa Birliği’nde kaybettikleri özerkliklerini geri alma hakkına sahip olması
- Üye ülkelerin kendi sınırlarını koruma ve kontrol hakkına sahip olması, Avrupa Birliği’nin suçlu ve illegal göçmenlerin ülkelere iadesi üzerine yoğunlaşması
- Avrupa medeniyeti, Onun Hristiyan mirası ve kimliğinin korunması ve saygı görmesi
- Bir Euro Bölgesi bütçesi oluşturmaya ve doğrudan Avrupa Birliği vergileri uygulamaya yönelik her türlü girişimlere karşı konulması

Kimlik ve Demokrasi (ID) grubuyla benzer siyaset güden, daha önceki dönemlerde Birleşik Krallık parlamenterlerinin baskın olduğu Avrupa Muhafazakarları ve Reformistleri (ECR) siyasi grubuna ise Brexit sonrasında, en büyük destek, Polonya’dan, seçimden birinci çıkan Hukuk ve Adalet (PiS) Partisi’nden gelmiştir. Parti, ECR’nin bireysel özgürlük, ulusal egemenlik, parlamenter demokrasi, özel mülkiyet, sınırlı hükümet, serbest ticaret, aile değerleri, Avrupa’da gücün merkezde toplanmaması özelliklerine sahip bir merkez sağ anlayışını benimsemiştir (Kiriş, 2020: 149).

Avrupa Parlamentosu’nda yer alan partilere, elinizdeki çalışmada yer alan, ülkelerinde ırkçı söylemlerle yükselen partiler incelemesi üzerinden bakıldığında söz konusu partilerin Avrupa Parlamentosu’nda etkili güç haline geldikleri daha somut şekilde görülmektedir (Tablo 4).

Tablo 4: Ülkelerinde İrkçi Söylemleriyle Yükselen ve Avrupa Parlamentosu'nda Temsil Edilen Partiler ve Üyesi Oldukları Siyasi Gruplar (2019-2024 Seçim Dönemi)

Partiler ve Ülkeleri	Avrupa Parlamentosu'nda Üyesi Oldukları Siyasi Gruplar				
	Kimlik ve Demokrasi (ID)	Avrupa Muhafazakarı ve Reformistleri (ECR)	Avrupa'yı Yenile (RE)	Avrupa Halkları Partisi (Hristiyan Demokratlar) (EPP)	Bağımsızlar (NI)
Fidesz-MPSZ ve Hristiyan Demokratik Halkçı Parti (KDNP) – Macaristan					12
Hristiyan Demokratik Halkçı Parti (KDNP) – Macaristan				1	
Hukuk ve Adalet Partisi (PiS) – Polonya		24			
Avusturya Özgürlük Partisi (FPÖ) – Avusturya	3				
Bulgar Ulusal Hareketi (IMRO veya VMRO) – Bulgaristan		2			
Lig Partisi (LEGA) – İtalya	24				
Beş Yıldız Hareketi (M5S) – İtalya					8
Almanya için Alternatif (AfD) – Almanya	10				

Ulusal Birlik (RN) – Fransa	21				2
Flaman Çıkarları (VB) – Belçika	3				
Özgürlük ve Doğrudan Demokrasi Partisi (SPD) – Çekya	2				
ANO – Çekya			5		
Özgürlük Partisi (PVV) – Hollanda	1				
Gerçek Finler (PS) – Finlandiya	2				
Ulusal İttifak - Letonya		2			
Danimarka Halk Partisi (DF) – Danimarka	1				
Estonya Muhafazakar Halk Partisi (EKRE) – Estonya	1				
Canlı Duvar (ZZ) – Hırvatistan					1
İsveç Demokratları (SD) – İsveç		3			
TOPLAM	68	31	5	1	23

Kaynak: europarl.europa.eu (2019-2024)

Gelişmeler göstermektedir ki, aşırı sağ popülist partiler Avrupa Birliği'nin önemli ülkelerinde iktidara gelme veya güçlü muhalefet partisi olma şansı yakalamıştır. Avrupa'da yükselen aşırı sağ partilerin, merkez ve merkez sağ partilerin program ve uygulamalarını biçimlendirir hale geldiği de üzerinde durulması gereken diğer bir noktadır. Özellikle merkez sağ üzerinde etkileri daha fazla olmaktadır. Çünkü aşırı sağ partilere oy kaptırma kaygısı,

merkez sağıdaki partileri politikalarında daha da sağıya çekmektedir (aljazeera.com, 2017). Yakın zamana kadar Avrupa'da 'anormal' kabul edilen aşırı sağın artık 'normalleşme'ye başladığı, geleneksel siyaset sosyolojisinin değişime uğradığı yorumu yapılmaktadır (Wodak, 2015: 177-181).

Günümüzde radikal ve popülist sağ söylemin kültürel ırkçılığa ve yabancı düşmanlığına dayanan ve toplumun kaygı ve korkularını tahrik eden siyaset tarzının ilerleyen dönemlerde göçmenlerin Avrupa'daki varlığını tehdit edecek şekilde çok ciddi durumlara yol açabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Holocaust unutulmamalıdır (Çakaş, 2018, 171).

Kültürel ırkçılığın normalleşmesinin diğer bir tehlikesi hem Avrupa'daki Müslüman azınlık ve göçmenler hem de radikal sağ grup içerisinde karşılıklı bir radikalleşmeye ve şiddet artışına neden olma potansiyeli barındırmasıdır (Çakaş, 2018, 172). 2000'li yılların başından itibaren her iki tarafında faili olduğu şiddet içerikli eylem ve tutumların bu savı desteklediği görülmektedir (dw.com, 2018).

Radikal ve popülist sağ ideolojinin normalleştirilmesinin devam etmesi durumunda Avrupa Birliği ülkelerinin dini ve etnik aidiyetler üzerinden karşılıklı ve birbirini destekleyen bir radikalleşme döngüsüne tutulacağı, böyle devam etmesi durumunda Avrupa'da toplumsal barış ve uzlaşının ortaya çıkmasının mümkün olmayabileceği, bu durumun da sadece Avrupa Birliği içerisinde değil küresel çapta krizlere neden olmasının mümkün olduğu düşünülmektedir (Çakaş, 2018, 172).

Avrupa Birliği birçok Avrupa ülkelerini birleştiren bir organizasyondur. Aşırı sağ popülist partilerin Avrupa Birliği'nin önemli ülkelerinde iktidara gelme veya güçlü muhalefet partisi olma şansı yakalamış olmasıyla birlikte, Avrupa ve Avrupalılığın simgesi olan özgürlükler, demokrasi, demokratik hukuk devleti, eşitlik gibi değerlerin bu partiler aracılığıyla anlamsızlaştığını ve araçsallaştırıldığını görmekteyiz (aa.com.tr, 2016). Süreç böyle işlemeye devam ederse 'Avrupa Birliği değerleri sadece ulus-devletin ev sahibi vatandaşları için vardır; göçmen ve etnik azınlıklara ise, uyum kriterlerini yerine getirdikçe, hak ettikleri ölçüde verilecektir' şeklinde kendini gösteren tehlikeli bir yola girilebileceği göz ardı edilmemelidir.

Sonuç

Göç ve mülteci krizi Avrupa demokrasilerinde önemli bir kırılma noktası yaratmıştır. Kriz ortamında, farklılıkları ötekileştiren, onları ulusal güvenliğine ve kültürüne tehdit olarak gören partilere desteğin artması düşündürücüdür. Demokrasi anlayışına ters partilerin Avrupa Birliği'nde kendine geniş yer bulabilmesi, yanı sıra önemli sayıda bir kitle tarafından desteklenmesi, değerlerine bağlılık noktasında Avrupa Birliği'nin samimiyetini tartışmaya açmıştır.

Ekonomik ve siyasi çıkarlar ile değerlerin, söylemler ile eylemlerin bağdaştırılmasında tutarsızlıklar gösterilmesi⁵ Avrupa Birliği değerlerinin gerçekliğini sorgulatmaktadır. Avrupa Birliği ve Avrupalılık barış, insan hakları, demokrasi, eşitlik gibi evrensel değerlerin yaşayan örneği olarak tasvir edilirken, bu değerlerin kullanımından sağlanacak faydadan sadece ev sahibi vatandaşların yararlanmasını isteyen bir anlayış Avrupa'da giderek güç kazanmaktadır.

Seçmenler seçim sandıkları önünde eşit oya sahip, eşit yurttaşlardır. Bu eşitliğin gelir dağılımı, istihdam, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim konusunda da sürmesi gerekir. Bu ancak toplumun hiçbir kesiminin ayrımcılığa maruz kalmamasıyla mümkün olacaktır. Vatandaşların, kendilerinin eşit oylarıyla iktidara getirdikleri popülist hükümetlerin vatandaşın sesine kulak vermeyi bırakmasına müsaade etmemeleri gerekiyor. Bunun yoluysa "ötekilerin" eşitliğini savunmaktan geçmektedir (birikimdergisi.com, 2018).

Farklı olana ilişkin geliştirilecek toplumsal refleksi olumluya veya olumsuzla çevirmek, siyasal iktidarın elindedir. Nitekim Avrupa Birliği ülkelerinde güç kazanan aşırı sağ partilerin iktidarda kendilerine yer bulmaları halinde farklılıklara karşı toplumsal direnci besleyecekleri açıktır. Ortak noktaları göçmen karşıtlığı ve Avrupa Birliği'nden çıkma taraftarlığı olan bu partilerin resmettikleri Avrupa Birliği, değerleriyle model olma iddiası zedelenen, ho-mojenleşmeye zorlanan, ırkçı bir Avrupa'dır.

Avrupa'da siyasi havanın aşırı sağa doğru kaydığını ve bu durumun Avrupa Birliği'nin geleceğini de derinden etkileyeceğini söylemek mümkündür. Brexit, popülist aşırı sağ partilerin nasıl önemli bir politik güce dönüşebileceğinin ve Avrupa Birliği'nde artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağını somut bir göstergesidir.

Kaynakça

- Çakaş, C. Ö. (2018). Avrupa Siyasetinde Radikal ve Popülist Sağın İdeolojik Yenilenmesi ve Yükselişi Üzerine Bir İnceleme. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 20(44), 157-178.
- Fişne, M. (2015), "Avrupa Birliği Değerleri ve Tutarsızlık Sorunu", Bircan, H.H. ve Dilmaç, B. (Edit.), *Değerler Bilançosu*, Çizgi Kitabevi Yayınları ISBN: 978-605-9706-07-0, s:203-212.
- Gülener, S. (2011) "Karşılaştırmalı Bir Perspektiften Anayasalar ve Temsil Ettikleri Değerler", *Üç Aylık Dergi Yıl 16, Sayı 61-62, Kış-Bahar*, s:61-76.
- Kaya, A. (2007). "Devletler, Azınlıklar ve Korkunun İktidarı: Euro-Türkler ve Avrupa Birliği" Kaya, A. ve Şahin, B. (Der.), *Kökler ve Yollar Türkiye'de Göç Süreçleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s:221-244.

---

⁵ Bariz tutarsızlık örnekleri olarak, Avrupa Birliği ve üye devletlerin Mısır'daki askeri darbe, Suriye sorunu ve Akdeniz'de yaşanan mülteci dramı karşısında tutundukları tavır gösterilmektedir (Fişne, 2015: 208).

- Özkul, O. (2009). "Küresel Bir Ahlak Sistemi Mümkün mü?", *Dem Dergi*, 2.5, s:52-57.
- Triandafyllidou, A. (2014). "Kültürel çeşitlilik, çoğul Milliyetçilik ve Avrupa Kimliği". Kaya, A. (Der.), *Farklılıkların Birlikteliği Türkiye ve Avrupa'da Birarada Yaşama Tartışmaları*, Hiperlink Yayınları: 72 ISBN: 978-9944-157-85-8, s:41-56.
- Uran, P. (2015) "Anayasaların Başlangıç Kısımları", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 73.1, s:223-248.
- Yılmaz, F. (2008). Avrupa'da Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı, International Strategic Research Organization (USAK).
- Kiriş H.M. (2020) Avrupa Parlamentosu 2019 Seçimleri: Siyasal Gruplar, Ulusal Partiler ve Yeni Eğilimler, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2020, SAYI: 51, SS. 134-152
- Yıldırım, Y. (2017). Liberal Demokrasinin Krizi Bağlamında Avrupa'da Sağ-Popülizm ve Yükselen Aşırı-Sağ. *Amme İdaresi Dergisi*, 50(2).
- Wodak, R. (2015), *The Politics of Fear: What Right Wing Populist Discourse Mean*, Londra: Sage Publications
- İnternet Kaynakları*
- aa.com.tr (16.12.2016), "Aşırılık Avrupa'nın Yeni Normali", URL: <http://aa.com.tr/tr/analiz-haber/asirilik-avrupa-nin-yeni-normali-/707657?amp=1> (20.05.2017)
- aljazeera.com.tr (19.03.2017), "Avrupa'da Aşırı Sağ Nasıl Yükseldi?", URL:<http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/avrupada-asiri-sag-nasil-yukseldi> (20.05.2017)
- bbc.com (2019): "Avrupa Parlamentosu Seçimlerinde İngiltere'nin kazananları ve kaybedenleri kim oldu?", URL:<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48422983> (27.05.2019).
- birikimdergisi.com (2018): "İtalya'nın Değişim Hükümeti", Ela Bilgen, 10 Haziran 2018, URL: <https://www.birikimdergisi.com/haftalik/8942/italya-nin-degisim-huku-meti#.XUXXAuzgbIU> (25.07.2021)
- dw.com (2017): "Avrupa'daki Terör Saldırıların Kronolojisi", URL <https://www.dw.com/tr/avrupadaki-ter%C3%B6r-sald%C4%B1r%C4%B1lar%C4%B1n%C4%B1n-kronolojisi/a-38945764> (17.08.2017)
- dw.com (2018): "Avrupa sağ popülizminin haritası", URL:<https://www.dw.com/tr/avrupa-sa%C4%9F-pop%C3%BClizminin-haritas%C4%B1/a-43319950> (10.04.2018)
- dw.com (2019): "İslam Düşmanı Şiddetin Kronolojisi", URL: <https://www.dw.com/tr/islam-d%C3%BC%C5%9Fman%C4%B1-%C5%9Fiddetin-kronolojisi/a-47941355> (15.03.2019)
- ec.europa.eu: "European Citizenship", Eurobarometer verileri, URL:<https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/index#p=1&instruments=STANDARD> (27.01.2022)
- ec.europa.eu (2019): "European Neighborhood Policy and Enlargement Negotiations", URL:https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/from-6-to-28-members_en (22.01.2022)
- eur-lex.europa.eu (2007): "Vertrag von Lissabon", URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2007:306:FULL&from=DE> (13.03.2019)

- europaparl.europa.eu (2019): “MEPs European Parliament”, URL: <https://www.europarl.europa.eu/meps/en/full-list/all> (27.01.2022)
- eurotopics.net (2019): “Danimarkalı Sosyal Demokratlar Örnek Olabilir mi?”, URL: <https://www.eurotopics.net/tr/221211/danimarkali-sosyal-demokratlar-oernek-olabilir-mi> (07.06.2019)
- gocvakfi.org (24.04.2017), “Aşırı Sağcı AfD’nin Yeni Seçim Programı”, URL: <http://gocvakfi.org/asiri-sagci-afdnin-yeni-secim-programi/> (16.05.2017)
- idgroup.eu (2022): “Satzung der Fraktion Identität und Demokratie (ID) im Europäischen Parlament”, URL: https://d3n8a8pro7vhm.cloudfront.net/idgroup/pages/660/attachments/original/1598265044/DE_Statutes_of_the_ID_Group.pdf?1598265044
https://d3n8a8pro7vhm.cloudfront.net/idgroup/pages/660/attachments/original/1598265044/DE_Statutes_of_the_ID_Group.pdf?1598265044 (28.01.2022)
- lpb-bw.de [Landeszentrale für politische Bildung Baden-Württemberg: “PEGIDA – Politik und Gesellschaft auf dem Prüfstand”, URL: <https://www.lpb-bw.de/pegida.html> (27.05.2019)
- mfa.gov.tr (2019): “Ülkelerin Siyasi Görünümü”, URL: <http://www.mfa.gov.tr/sub.tr.mfa?199113bb-f534-408f-a373-64fe1946f1b7> (26.01.2022).
- ntv.com.tr (23.05.2017), “Son 13 Yılda Avrupa’daki Terör Saldırılarının Kronolojisi”, URL: http://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/son-13-yilda-avrupadakiteror-saldirilarinin-kronolojisi,aUnqxKD2_kubmicZJuyo0A/-t3OSGoREUaelw_KvRuQ5A (20.05.2017)
- ukip.org (2016): “Brexit campaign”, URL: https://www.ukip.org/ukip-manifesto-item.php?cat_id=26 (25.01.2022)

Göçmenler ve Ayrımcılık, Muz ve Tahakküm Mekanizmaları

Polat S. ALPMAN

Özet

Ayrımcılık, sosyal eşitsizlik ve sosyal dışlanma ile ilgili teorilerin tarihsel gelişimi ile toplumdaki eşitsizlik biçimlerinin gelişme dinamikleri arasında güçlü bir ilişki vardır. Her üretim biçimi ve ona bağlı üretim ilişkileri kendine özgü eşitsizlik biçimlerini ortaya çıkartmakla kalmaz; aynı zamanda eşitsizliğin yapısal bir niteliğe dönüşmesine neden olur. Ayrımcılık, eşitsizliğin gündelik yaşamdaki görünümünden biri olarak karşımıza çıkar. Bu çalışma eşitsizliğin -ve dolayısıyla ayrımcılığın- sürdürülebilmesi için gerekli olan tahakküm kavramı üzerinden Türkiye'deki göçmenlerin deneyimlediği ayrımcılık uygulamalarının temel dinamiklerine odaklanmaktadır. Çalışmanın son bölümü ise ayrımcılıkla mücadele edebilmek için yapılması gerekenlere ilişkin bazı öneriler içermektedir.

Anahtar sözcükler: Tahakküm, Sınıf, Kimlik, Göç, Irkçılık/Milliyetçilik,

Giriş

The Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) tarafından *Göç Ülkeleri Olarak Almanya ve Türkiye: Almanya'ya Göçün 60. Yılında Politika ve Uygulamalar Üzerine Tartışmalar* konferansına (Kasım, 2021) davet edildiğim Türkiye'nin gündeminde tuhaf ve bir o kadar ibret verici bir dizi hadise yaşıyordu. Yaşanan hadiselerin hepsinin doğrudan göçmenlerle ilgili olduğunu söylemek pek mümkün değil. Ancak göçmenler uzun süredir, siyasetçiler, akademisyenler ve medya mensupları tarafından Türkiye'deki her siyasal, ekonomik ve sosyal sorunun bir bütünleyeni olarak takdim ediliyor.

Türkiye'yle yüzeysel de olsa biraz ilgili olan herkesin bildiği üzere 2011 yılında Suriye'de ortaya çıkan iç savaş ya da Suriye hükümetine karşı ayaklanma kısa sürede milyonlarca Suriyelinin ülkelerini terk etmek zorunda kalmasına neden oldu. Bunun sonuçlarından bahsetmek için henüz erken, ancak bir ülkenin yaklaşık yarısı dünyanın farklı ülkelerine dağılmış durumda... O dönemin ruhunu anlamak bakımından "Arap Baharı" denilen süreci de anla-

mamız gerekir. Tipik bir Batılı entelektüelin Ortadoğu'yla ilgili birçok konuda olduğu gibi bu konuda steril ve basmakalıp şablonlarla değerlendirdiği bu "bahar", yine başta ABD olmak üzere, Batılı ülkeler tarafından desteklenen otoriter Arap despotlarının miadının dolduğu anlamına geliyordu (Esposito & Tamimi, 2000: 3-5). Arapça konuşan toplumlar özgürlüklerine koşuyor, yıllardır kendilerini sömüren despotları devirmek için ayaklanıyorlardı. Tunus, Libya, Mısır ve Suriye'de yaşanan olaylar bu çerçevede yorumlanıyordu (Mert, 2022: 343-390).

Türkiye'nin o dönemdeki hükümeti hem ideolojik hem de bölgede soft power olabilmek gibi politik nedenlerle Ortadoğu'daki despotik rejimlerde örgütlenen muhalefet hareketlerinden biri olan İhvan-ı Muslimin'i (Müslüman Kardeşler) destekliyordu. Bunu İkinci Dünya Savaşı'ndan beri süregelen Müslüman toplulukların yeniden İslamlaştırılması ve Türkiye'deki İslamizasyon politikalarıyla birlikte de düşünebiliriz. ABD Başkanı Obama'nın da desteğiyle Türkiye'nin Suriye'de yaşanan politik şiddette taraf olması, Suriye yönetimini tehdit etmesi, hükümet karşıtı grupları desteklemesi ve Suriye ile sınırı açarak gelenleri "geçici" olarak kabul etmesi, Türkiye'nin 80 yıllık dış politikasını bir anda tersine çevirmiş oldu (Taştekin, 2016: 131-230).

Milyonlarca insan, Türkiye'nin davetiyle Suriye'deki savaştan, yoksulluktan, istikrarsızlıktan, tehditten, yalnız kalma endişesinden dolayı kaçarak Türkiye'ye geldiler. Bir kısmı bir başka ülkeye gitmek, bir kısmı yaşamlarının geri kalanını Türkiye'de geçirmek, bir kısmı ise çatışmalar bitince geri dönmek için gelmişti. Kimse Suriye'ye geri dönmedi ve dönemedi. Böylelikle Türkiye toplumu bir göç ülkesi olduğu gerçeğiyle yüzleşmek zorunda kaldı.

Türkiye'yi yeteri kadar iyi tanımayanlar için buradaki "yüzleşme" ifadesi yanıltıcı olabilir. Türkiye'deki devletin bürokratik habitusu sorunları çözmek üzerine değil, onları toplumun üzerine yıkmak ve bu sorunları dile getirmeyi kriminalleştirmek üzerine gelişmiştir. Türkiye'de sosyal, siyasal ve ekonomik sorunlar çözülmez. Çözmek iddiasıyla seçilenler, gücü eline geçirenler ise kısa sürede sorunun bir parçasına dönüşerek devletçilik adı altında, kötücül ve kimi zaman toplum düşmanlığına varacak uygulamaların önünü açarlar (Alpman, 2022). Bu nedenle Türkiye herhangi bir sorunla yüzleşmek, o sorunu dile getirenleri lanetlemek, onları devlet düşmanı olmakla suçlamak anlamına gelir. Çözüm basittir: Eğer sorunları dile getirmezseniz sorun olmaktan çıkarlar. Süleyman Demirel'in veciz ifadesiyle "meseleleri mesele etmezseniz ortada mesele kalmaz." Ancak sorunları dile getirmek konusunda ısrarcıysanız, o zaman da kendi düşüncenizi değil, devletinizin fikrini öğrenmeli, onu tekrar etmelisiniz, çünkü vatansız olmak bunu gerektirir!

Mülteciler ve özellikle Suriyeliler konusunda yaşanan yüzleşme de böyle oldu. Önce "din kardeşimiz" oldukları için onlara kucak açmamız gerektiğini, Esat'ın yakında devrileceğini ve mültecileri "geri göndereceklerini" söyledik-

ten bir süre sonra mülteciler için tabiri caizse ‘canımızı sıkmasınlar kulaklarından tutar, atarız’ dediler (Özkök, 2019; Morgül vd., 2021: 53-60). Bütün bu değişim, yani din kardeşlerimizin zor günlerinde onlara yardımcı olmaktan kulaklarından tutup atmak arasındaki süre Türkiye’nin siyasal tarihinin özeti-
dir.

Aradan geçen zamana bakıldığında bugün Türkiye’de milyonlarca Arap göçmenin yaşadığını söyleyebiliriz. Binlerce çocuk, Suriyeli ebeveynlere sahip olarak, Türkiye’de dünyaya geldi, gelmeye devam ediyor. Baştan yanlış ilikle-
nen düğme hiçbir aşamada düzeltilmediği için entegrasyon konusunda yapı-
lan hatalar silsile halinde devam etse de gündelik yaşam kendi gerçekliğini
üretiyor ve Türkiye bir göç yurdu olduğu gerçeğiyle yüzleşmeye zorlanıyor.

Bu hatalar silsilesinin ya da desentegrasyon politikalarının basiretsizlik-
ten ya da cehaletten değil, modern toplumun kendine özgü örgütlenme biçiminden, egemen üretim biçiminin neden olduğu eşitsizlik rejiminden, üretim ilişkilerinin bu rejime göre düzenlenmesinden ve buna uygun ırkçı-milliyetçi ve sağ ideolojilerin güçlenmesinden kaynaklandığını düşünüyorum. Bir başka ifadeyle, dünyanın herhangi bir ülkesinde ve Türkiye’de göçmenlerin karşılaştıkları eşitsizlik ve ayrımcılık pratiklerini arzı, münferit ya da istisnai değil, tam tersine kalıcılığı için zorlanan bir genel eğilim olarak değerlendiriyorum.

Göçmenlere yönelik bu sosyopolitik tutumların başlıca nedeni, modern toplumun bir örgütlenme formu olarak sınıfsal eşitsizlik temelinde inşa edilmesi ve sosyal alanların, bu eşitsiz ilişkilerin yeniden üretildiği alanlar olarak düzenlenmesidir. Bunu sadece kapitalist üretim biçimi ve onun siyasal formu olan ulus-devlet rejimi ile sınırlandırmak zorunda değiliz. Ancak bu yapısal düzenlemelerin sosyal alanlar içerisinde yer alan sıradan kişinin öznelliğini biçimlendirdiğini ve kendisine yönelik eşitsizlik – ayrımcılık içeren tutumları ve davranışları içselleştirmekle kalmayıp kendisinin de bunların bir failine dönüştüğünü söyleyebiliriz.

Bu çalışmada göçmenlere yönelik eşitsizlik ve ayrımcılık içeren yaygın duygu, düşünce ve davranışların Türkiye toplumu içerisinde sürdürülmesine neden olan işleyişi ve bununla mücadelenin olanaklarını tartışmaya çalışacağım. Çalışmanın temel önermesi, modern toplumun herkesi kimliklendirmesi ve bu kimliklendirmenin eşitsizlikleri – ayrımcılıkları yeniden üretmek için sürdürülmesidir. Bu mekanizmaya tahakküm mekanizmaları adını veriyorum. Böylelikle göçmenlere yönelik ayrımcılıkla mücadeleyi sadece göçmenlerin başına gelen talihsizliklerle mücadele etmek, bunun hukuki araçlarını üretmek olarak değil, yurttaşların da deneyimledikleri eşitsizlikler ve ayrımcılıklar ile mücadele etmek için düşünülmesi gereken bir mesele olarak ele almayı öneriyorum.

Tuhaf Bir Muz Hikayesi ve Ayrımcılık

Resim 1: Maurizio Cattelan'ın Miami'deki Art Basel sanat fuarında sergilenen *Comedian* isimli eseri, 2019.

Yukarıdaki fotoğraf 120 bin dolara satıldığında epey tartışma konusu olmuştu. Gerçek bir muzun, koli bandıyla duvara bantlanması sanat olarak ne anlama geldiği epey tartışılmıştı (Harris, 2019; Shaw, 2020). Bu bir sanat eseri miydi, sanatçının bir kavrama yüklediği sembol müydü, sanat piyasasını eleştiren bir performans mıydı, yoksa tümüyle sanat piyasasının bir illüzyonu muydu? Modern sanata yönelik kişisel ilgim nedeniyle bu tartışmaları takip etmeye çalıştım. Ancak bu eseri hatırlama nedenim, eserin kendisi ve sanat endüstrisiyle ilgili görüşlerim değil. Bunu bana hatırlatan aşağıda gerçekleşen diyalog oldu.

Türkiyeli bir erkek ile Suriyeli genç kadın arasında yaşanan aşağıdaki diyalog 2021 yılının Ekim ayında İzmir'de yapılan bir sokak röportajında geçiyor:

Türkiyeli erkek: Sen benden daha rahat yaşıyorsun, ben muz yiyemiyorum, (siz) kilolarla muz alıyorsunuz.

Suriyeli kadın: Kendi paramızla alıyoruz, beşe bir şey yapılmıyor bize. ...

Türkiyeli erkek: İşimi kaybettim sizin yüzünüzden, aşımı kaybettim, ev kirası yükseldi, kiramı ödeyemiyorum, ... bu ülkenin sahibi Suriyeliler değil, Afganlılar değil, onları kapıdan dışarı atacaksınız, Suriyeli gidecek Afganlı gidecek, Nijeryalı (gidecek).

Suriyeli kadın: Erdoğan bizi (buraya) aldıysa, demek ki burada biz konuşabiliriz (Syria Steam, 2021).

Bu diyalog Türkiye’de 2011 yılından bu yana giderek yükselen sosyopolitik itirazlarla iç içe giren ekonomik krizin kısa bir özeti. İlk bakışta Türkiye için artık sıradanlaşmış bir ırkçılık hadisesi gibi görünebilir. Elli-altmış yaşlarında bir adam genç bir kadını Suriyeli olduğu için suçlamakta ve yaşadığı olumsuzlukların nedenini bu genç kadın üzerinden Türkiye’deki mültecilere yansıtılmaktadır. Bunu anlatmak için seçtiği örnek ise muz. “Benden daha rahat yaşıyorsun”; -nereden biliyor bunu- çünkü sizler, göçmenler, mülteciler, yabancılar “kilolarca muz alıyorsunuz.”

Muz! Zenginliğin olmasa bile alım gücü düzeyinin bir göstergesi olan muz, böylesi bir sembolik anlamla yüklenerek karşımıza çıkıyor. Özellikle alt sınıflar için muz lüks ya da görece pahalı ve seçkin bir orta sınıf meyvesi olarak kabul ediliyor. Bir zamanlar öyle olsa da bugünkü fiyatı herhangi bir meyveden çok da farklı değil. Buna rağmen sahip olduğu sembolik yük, fiyattan daha yüksek bir değer olarak algılanmasına neden oluyor. Elbette bu algının nedenlerinden biri yapılaşma eğilimindeki sosyoekonomik geri kalmışlık yüzünden ortaya çıkan yaşam koşullarıdır. Yoksulluk, Türkiye’nin aşamadığı yapısal sorunlardan biri olarak yüzyıllardır devam ediyor.

Koli-bandinın taşınma, yer değiştirme, nakliye işleri için kullanılan başlıca gereçlerden biri olduğunu söyleyebiliriz. Cattelan’ın eserine baktığımda gördüğüm şey duvarın kalıcılığı karşısında muzun çürüyecek olmasına rağmen koli-bandin çürümeyi durduramaması ama onu duvarda tutmaya devam edecek olması (bu arada muz iki günde bir değiştiriliyor). Koli-bant muzla duvar arasında anlamlı ve gerçekçi bir bütünlük oluşturamıyor. Bu nedenle duvar, muz ve koli-bant arasında tamamlanamayan ve bu nedenle *trajik* hale gelen, fakat bunlar arasındaki bir ilişkinin zaten tamamlanamayacağını da gösteren bir *komed*i ortaya çıkıyor.

*Komed*yen isimli eser üzerine yaptığım bu amatör yorumu bir kenara bırakacak olursak, Türkiye’nin kabaca Tanzimat’tan, yani 1839’dan bu yana modernleşme sürecine girdiğini ve bunun büyük ölçüde gerçekleştirdiğini söyleyebiliriz. Tanzimat, devletin bekasının yurttaşların eşit olduğu bir sosyopolitik düzen ile sağlanacağını öne sürüyordu. Böylelikle etnik, dinsel, kültürel ve benzeri farklar herhangi bir eşitsizliğe neden olmayacak ve yurttaşlık, toplumun bütün üyelerini birbirine eşitleyecekti. Cumhuriyet devrimi de bu ideali taşımaktaydı. Ancak Cumhuriyet’i kuran siyasal irade, topluma Türk kimliğini ortak *ethos* olarak dayattı. Bu ethosa ve Türk kimliği altında erimeye dirençli kimliklere yönelik eşitsizliğin giderek devletin normu haline gelmesi, Cumhuriyet’in eşitlik idealini Türk milliyetçiliği ile sınırlandırdı.

Çok partili döneme geçilmesiyle birlikte Türk sağının, özellikle muhafazakarların ve mukaddesatçıların Cumhuriyetçilerle gerilimli ilişkisi Batılılaşmaya yönelik aşağılık kompleksi ile kendine yönelik oryantalist hayranlık/hor görme arasında şekillendi. Batılılaşmayla hesaplaşma adı altında yaşadığı

aşğılık kompleksi ise Türk sağını kendi gerçekliğinden ve kendi dışındaki dünyadan koparttı, muhakeme ve düşünce becerisini azalttı. Balkan Savaşlarından bu yana aydınlar üzerindeki etkisi artarak devam eden paranoid bozukluk nedeniyle kendi toplumuna, toplumun bazı üyelerine ve gruplarına etnik, dini, siyasi, kültürel ve benzeri nedenlerle güvensizlik ve şüphayle bakan ve bu kesimleri baskı altına almayı kendine hak gören bir anlayış genellikle iktidar olmayı başardı. Sonuç olarak Türkiye’de yurttaş olmak, toplumun üyelerini onurlu, eşit ve özgür kişiler haline dönüştürmedi.

Bu sürecin bir devamı olarak toplum kimlikler etrafında kümelendi ve toplum olabilme özelliğini büyük ölçüde kaybetti. Özellikle 2002 sonrasında, Türkiye toplumu milliyetçi ve İslamcı siyasetçiler tarafından etno-dinsel kimlikler etrafında uçlara çektiştirildi. Böylelikle toplumun gerçek sorunlarının gündeme gelmesi engellenirken kimlikler üzerinden sürdürülen ‘kültür savaşı’ körüklendi. Bugün yoksulluk, özellikle yoksullar tarafından kader olarak kabul ediliyor, sol siyasetler siyasal alanda varlık gösteremiyor. Askeri darbeler döneminde büyük yara alan ve kendini toparlamasına izin verilmeyen sol siyasetler ile toplum arasındaki irtibat çok zayıf. Toplumun büyük çoğunluğu kendi refahını ve mutluluğunu sağ siyasetler içerisinde aramaya devam ediyor. Batı düşmanlığı ve geri kalmışlık hıncı etrafında oluşturulan ‘duygusal geri kalmışlık’ sağcılığın çeşitli versiyonları tarafından yeniden üretilip toplumun her kesimini etkiliyor.

Tanzimat’ı hatırlamamız tesadüf değil. Tanzimat, Osmanlı’nın kendi vatandaşlarının eşit kişiler olmaları için attığı ilk adımdı, ilk başarısız adım. Eşit yurttaşlık, Osmanlı’dan bugüne Türkiye’deki hükümetlerin çözemediği bir sorun olageldi. Bu sorunu çözmesi gereken ve devleti yönetme yetkisine sahip kişilerin ve kurumların ise kendileri (yani devlet, bürokrasi ve hükümetler) dışında herkesi ve her kesimi suçlamaları, şimdiye kadar bulabildikleri tek çözüm olarak karşımıza çıkıyor.

Suriye’den gelen göçmenler, böyle bir hikayesi olan bir ülkeye geldiler. Sınıfsal olarak uçlara çekilmiş, gelir dağılımının çok adaletsiz olduğu, vatandaşların ‘sözde’ ve ‘makbul’ olarak ikiye ayrıldığı, etnik ve dini ayrımcılığın neredeyse norm olduğu bir ülkeye...

Bu arka plan bilgisinden hareket ederek düşünelim: Türkiye’ye gelen bir göçmen ilk nelerle karşılaşır? Mutlaka Suriyeli olmasına gerek yok, Türkiye’de yaşamaya karar veren ve bunun için zorlu ve tehlikeli bir yolculuğu göze alan bir göçmenin karşılaştığı ilk şeyler nelerdir, Türkiye’de olmakla ilgili ilk deneyimleri nelerdir? Peki, ilk iki yıl içerisinde hangi deneyimleri biriktirir ve Türkiye’deki kurumlarla ilişkisini nasıl tarif eder?

Bu ve benzeri sorulara gerçek yaşam öykülerinden hareketle cevap verebiliriz. Örneğin Gine’den gelen Merve’nin ‘teknik nedenlerle’ uluslararası korumaya başvuramaması ve berbat çalışma koşulları nedeniyle İstanbul’da

sona eren yaşamı ya da HIV+ olan İranlı Macit'in tedavisine devam etmek için gitmek zorunda olduğu hastanelerde yaşadığı aşağılanma ve ayrımcılık nedeniyle tedaviyi reddetmesi gibi öyküler Türkiye'deki göçmen hikayelerinin görülmek istenmeyen yüzüdür.

Kendisini bir odaya kilitleyerek çalıştıran ev sahibinden kaçtıktan sonra tekrar aynı odaya dönmek zorunda kalan Suriyeli Sümeyye; Göç İdaresi'nde çalışan ama dil bilmeyen memurların ırkçı ve ayrımcı davranışları nedeniyle oraya gitmek zorunda kaldığı her defasında epilepsi nöbeti geçiren Lübnanlı Salih; iş cinayetinde yaşamını yitiren ve ölü bedeni yol üstünde bir yere atılan Suriyeli Cemal; çalıştığı işyerinde Hristiyan ve siyah olduğu için sürekli tacize uğrayan Hana ve diğerleri de Türkiye'deki göçmen gerçeğinin üstü örtülmek istenen yüzüdür.

2020 yılının Mart ayında Avrupa Birliği arasındaki sürtüşmeden dolayı onlara ders vermek için Türkiye Hükümeti'nin Yunan sınırını geçmeleri için Edirne'ye otobüslerle göçmenleri taşıdığını ya da sınır kapısının açıldığı yalana inanan göçmenlerin yürüyerek Edirne'ye geldiklerini, sınırın diğer yanındaki kolluk kuvvetlerinin saldırısıyla karşılaştıklarını, Türkiye'den Yunanistan sınırına, Yunanistan sınırından Türkiye'ye doğru itildiklerini, Meriç nehrini geçmeleri için baskı yapıldığı, nehri geçmeyi başaranların oradaki kolluk kuvvetleri tarafından yakalanıp çırılçıplak soyulup dövüldüklerini, tekrar Meriç nehrine atılıp geri itildiklerini unutmamız olamayız (MHK, 2021). Haftada 7 gün, neredeyse bütün gün insani olmayan koşullarda çalıştırılan Afganistanlı gençleri (GAR, 2021); sürekli onlara "kucak açan" Türkiye'yi ve Türkleri övmek zorunda hissettirilen Suriyeli ilköğretim öğrencilerini; herhangi bir seçim yaklaştığında ve aniden verilen bir kararla tipi beğenilmeyen göçmenleri sokaktan toplayıp geri gönderme merkezlerinde tutup zorla "gönüllü olarak sınır dışı edilmek istiyorum" belgesi imzalatılmasını ve daha nicelerini örnek olarak gösterebiliriz.

Bu listeye provokasyon amacıyla muz yemeyi de ekleyebiliriz artık.

Neden böyle? Neden Türkiye'deki sosyal alanların tümünde, medyada, hukukta, ekonomide, siyasette, dinde, eğitimde, sağlıkta ve diğerlerinde ayrımcılık pratikleri, dışlama teknikleri bu kadar güçlü ve etkili olabiliyor? Bu çalışmanın sınırları Türkiye'deki ayrımcılığın ve eşitsizliğin nedenlerinden söz etmek için yeterli değil. Ancak tartışmayı sürdürmemiz ve en azından göçmenlerin başına gelenleri anlamamız için ayrımcılık kavramına bakmamız gerekiyor.

Ayrımcılık tanımlanması kolay bir kavram değil. Bu nedenle bazı sorular etrafında bu kavramı düşünmek işimizi kolaylaştırabilir. Örneğin ayrımcılığın yanlış olduğu konusundaki yargımızın kaynağı ya da dayanakları nedir? Ayrımcılığın yanlış olduğu mantıksal bir çıkarım mıdır, yoksa somut dayanakları olan ahlaki bir yargı mıdır? Ayrımcılığın baskı ve sömürü ile ilişkisi nedir? Irk,

din ve cinsiyet gibi temel kategoriler dışında kalan ayrımcılık pratikleri ve bunların dayandıkları kategoriler nelerdir? Ayrımcılıklar arasında hiyerarşiler kurulabilir mi? Farklı koşulların nedeni olarak ortaya çıkan ayrımcılıklar, temel bir nedene indirgenebilir mi (Wasserman, 1998: 805-814; Arneson, 2013: 87-111; Eidelson, 2015: 28-30) ve benzeri sorulara verdiğimiz yanıtların hepsi ayrımcılık kavramını tanımlamayı mümkün hale getiren yol işaretleridir.

Bu çalışmada ayrımcılığı bir gruba üye olan ya da üye olduğu kabul edilen kişiyi, bu üyeliğini gerekçe göstererek müşkül konuma itmek ya da o konumda kalmaya zorlamak şeklinde tanımlıyorum. Bu grup ırk, din, cinsiyet olabileceği gibi yaş, beden ya da kişinin hukuki statüsü ya da sınıfsal konumu da olabilir. Burada yapılan tanımda bir gruba üye olan, öyle olduğu varsayılan kişiyi merkeze alarak ayrımcılığı tanımladım. Bu nedenle ayrımcılık herhangi bir yoksulun değil, transseksüel bir yoksulun, Alevi bir kadının ya da Suriyeli bir gencin yoksul, kadın ya da genç olmaktan kaynaklanan dezavantajları yeniden üreten ve bunları sistematikleştirmeye yönelik uygulamalar olarak değerlendirilebilir. Yoksulluğun yoksullar arasında eşit dağılmadığını ve bu dağılımın, kişinin ait olduğu grupla ve o grubun sosyal alanlardaki konumuyla ilişkili olduğunu söyleyebiliriz.

Bir gazetede ya da televizyon haberinde “Kolombiyalılar Antalya sokaklarında uyuşturucu satıyor” gibi bir haber dilinin kullanılması, Türkiye’de Başbakanlık yapmış birinin Suriyeli sığınmacıları kastederek “canımızı sıkmasınlar, kulaklarından tutar, Suriye’ye geri atarız” demesi ya da bir velinin “çocuğumun okuduğu sınıfta Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmayan hiç kimseyi istemiyorum” diyerek diğer velilerden imza toplaması gibi örnekler, yukarıda ifade edilen türden ayrımcılık örnekleridir.

Ayrımcılık ile ilgili burada yapılan tanım ve verilen örnekler elbette bu kavramı açıklamak için yeterli değil. Ancak her toplumda farklı şekillerde ortaya çıkarak değişkenlik gösterse de ayrımcılık ve sosyal dışlama olarak tanımlanabilecek duygu, düşünce ve davranışların var olduğunu biliyoruz. Modern toplumların, modernliğin naturası gereği farklılıkları içermesi gerektiğinin öne sürülmesine ve dahası sosyal gerçekliğin de bu şekilde deneyimlenmesine rağmen ayrımcılığın ortadan kalkmamasının ve devam etmesinin nedeni nedir?

Bu, cevaplama kolay bir soru değil. Ancak bunun başlıca nedeni, yani ayrımcılık pratiklerinin ve dışlama tekniklerinin ortaya çıkmasının ve eşitsizlikleri somut ve sistematik ilişkilere dönüştürmesinin nedeni tahakkümdür. Tahakküm modern toplumdaki sınıfsal eşitsizliklerin devam etmesini ve yeniden üretilmesini sağlayan ve gündelik yaşam içerisindeki duygu, düşünce ve davranışlarını üreten, eşitsizlikleri ve ayrımcılıkları bunlar aracılığıyla meşrulaştırarak hegemonik ilişki sisteminin zeminini kurar.

Tahakküm Mekanizmaları ve Göçmenler

Tahakküm mekanizmaları kavramsallaştırması sınıfsal eşitsizliklerin sınıfsal biçimlerde ve nitelikte değil, sınıf dışı formlar edinerek ve farklı eşitsizlikler üreterek devam ettiğini, bu eşitsizliklerin sınıfsal niteliğinin ise sınıf-dışı dinamikler üreterek bağımsızlaşma eğiliminde olduğunu ifade eder (Alpman, 2016: 54-58). Tahakküm, sosyalbilim alanındaki birçok kavram gibi, kolayca tanımlanabilecek bir kavram değil. Bizim yaklaşımımıza göre tahakküm, temel eşitsizlik biçiminin, yani sınıfsal eşitsizliğin, bütün sosyal alanlarda ve toplumsal ilişki biçimlerinde çalışmasını sağlar. Tahakküm, gücün (*power/Macht*) kişi ya da grup üzerinde uygulanma biçimi olarak tanımlanabilir. Güç, kişi ya da gruplar arasında asimetrik ilişkiler üretir. Her asimetrik ilişki denetim ve kontrol aracılığıyla gücü yeniden üretir (Bourdieu & Wacquant, 2010: 65; Ögüt, 2010: 90).

Göçmenler açısından değerlendirmemiz gerekirse, dar anlamda tahakküm, egemen olanın keyfi dayatmalarına rıza gösterilmesinin talep edilmesiy-le kendini gösterir. Provokatif bir biçimde muz yedikleri için Geri Gönderme Merkezlerine (GGM) gönderilen göçmenleri düşünelim ya da kısa bir süre önce dile getirilen “Suriyeliler akşam 9’dan sonra sokağa çıkmasın, mutfakta fazla baharat kullanıp ortalığı kokutmasın, yoksa fena olur” demeye getiren atanmış bürokratları düşünelim (Duvar, 2021a). Ya da “[mültecilerin] su fiyatlarına, katı atık ücretlerine (...) 10 kat zam yapacağız. Türk vatandaşıyla yabancı uyruklu vatandaş aynı fiyattan suyu kullanamayacak. 10 kat suya, 10 kat katı atık vergisi ücretine zam yapacağız” ya da “... iki yabancı uyruklu Bolu’da evlenmesin. Bolu’ya yerleşmesin ve çoluk çocuk sahibi olmasın. 2 Suriyeli, 2 Iraklı burada evlenmesin” diyerek nikah ücretlerini yüz bin TL olarak düzenleyeceğini söyleyen seçilmiş belediye başkanının (Duvar, 2021b) hiçbir yaptırıma uğramaksızın görevine devam edebilmesinin ne anlama geldiğini, bunun göçmenler üzerinde nasıl bir etkiye neden olacağını düşünelim.

Göçmenlerden, sığınmacılardan sürekli minnet ya da şükran talep etmek de buna dahildir. Buradaki, Türkiye’deki yaşamını Türklerin merhametiyle sürdürebildiğinin farkında olduğunu göstermesini ve bunu her fırsatta dile getirmesini talep etmek de tahakkümün bir biçimidir. Dar anlamda tahakküm, egemen olanın endişelenmesine, korkmasına, kaygılanmasına neden olmamak için sürekli teyakkuz halinde olmak, onun beklentilerine uygun davranmaya çalışmak, tedirginlik içinde yaşamaktır (Pettit, 2005: 87–117). Zayıf olanın üzerinde kontrolsüz güç kullanımını meşrulaştırmanın yollarından biri olan tahakküm, örneğin Türkiye’deki göçmenlere yönelik gittikçe sıklaşan linç olaylarında olduğu gibi, doğrudan gözlemlenebilir. Bir başka ifadeyle, kontrolsüz güç karşısında zayıf olanların, yani savunmasız, kırılğan ve horlanmış olanların ağır bir tahakkümle kuşatıldığını söyleyebiliriz.

Göçmen gruplar tahakküme karşı genellikle son derece savunmasızdır. Karşılaştıkları tahakküm, istismar, taciz ve benzeri zor (*force*) içeren davranışlara itiraz edecek güce sahip olmadıkları gibi onları koruyacak yasal dayanakları ya çok zayıf ya da hiç yoktur. Buna bağlı olarak onları güçlendirebilecek sosyal çalışma politikaları genellikle belirsizlikler içermektedir (Honohan 2014: 31-48; Sager 2017: 42-54; Alpman, 2019: 143-160). Göçmenlere yönelik tahakkümü kadın, çocuk, engelli, eğitimsiz, dil bilmeme, yoksul ya da inanç farklılıklarıyla iç içe geçen gerçekliklerle birlikte düşündüğümüzde, tahakkümün şiddetinin giderek artacağını öne sürebiliriz.

Tahakküm aile, ekonomi, siyaset, eğitim ve benzeri herhangi bir sosyal alana ait, onunla sınırlı ve oradaki verili koşullar içerisinde gerçekleşmekle sınırlı değildir. Tahakkümü, birçok farklı sosyal alanda gerçekleşen güç ilişkileri, alanları birbiriyle ilişkilendiren bir mekanizma olarak değerlendirmek ve bu kavramsallaştırma sayesinde bir alandaki tahakkümü kendisi dışındaki eşitsizliğin işleyişiyle irtibatlandırmak, tahakkümün pratik yönünü işaret etmektedir. Birçok farklı alanda yaşanan tahakkümün arızî ya da o alana ait tekil bir durum olmadığını; cinsel, dinsel, ekonomik, etnik, hukuki, ideolojik, kentsel, kültürel ve siyasal alanlara için eşitsizlik ve ayrımcılık üreten pratiklerin bir bütün olarak çalıştığını öne sürebiliriz. Bu nedenle Arap ya da Suriyeli bir göçmen olduğu için tahakküm ilişkilerine zorlanan bir kişi, etnik tahakkümle birlikte diğer -örneğin bedensel, ekonomik, kültürel, siyasal- alanlar ve ilişkiler içerisinde de tahakküm altındadır. Dahası, göçmen olduğu maruz kaldığı ve dahil olduğu tahakküm ilişkileri, diğer alanlardaki tahakküm ilişkileri tarafından yeniden üretilir. Böylece göçmen olmasından dolayı maruz kaldığı tahakküm, ekonomik, etnik ya da kültürel tahakküm gibi diğer tahakküm biçimleriyle birleşerek çalışır ve bu tahakküm ilişkileri birbirini hareket ettirerek yeniden üretir.

Tahakküm mekanizmaları sosyal alanlarda güç biriktiremeyenleri kimi zaman görünmezleştirir, sıklıkla sessizleştirir ve kimi zaman da dehumanize/demonize ederek içinde buldukları durumun sorumlusu olarak yine onları işaret eder. Kimi durumlarda onlar arasından oluşturduğu ikiliklerle iyi (göçmen) – kötü (göçmen) ya da doğru – yanlış kategorileri inşa eder. Asalak ya da çalışkan, kaçak işçi ya da emekçi, vatan haini ya da mazlum, terörist ya da kurban ve benzeri kanaatlerle üretilen bütün ikilikler, göçmenler üzerindeki tahakkümün farklı kişi ve gruplara eşit dağılmadığını göstermek için kullanılan işlevsel ve retorik yüklü bir manevradır. Buna, medya, hukuk, din, siyaset gibi kitleler için kanaat üretmeye yönelen ideolojik aygıtların manipülatif etkisini de eklemeliyiz.

Elbette ezilenlerin çoğu gibi göçmenler de asla ve tamamen teslim olup sessizliğe gömülmezler. Türkiye'deki ayrımcılıkla ilgili kendine has tuhafılıkta bir örnek olan ve yukarıda özetlediğimiz muz örneğinde olduğu gibi, ellerindeki zayıf araçlara rağmen, göçmenler kendi buldukları ve yarattıkları taktik-

lerle bir biçimde kendi varoluşlarını korumaya devam ederler. Tahakkümün şiddetine rağmen ve sıklıkla mağlup olsalar bile yaşamaya devam ederler ve kimi zaman kendilerini yeniden var edebilmek için şiddetli bir mücadeleye girişirler ve bu mücadele sayesinde kendilerini, çevrelerini ve bir üyesi oldukları toplumu dönüştürürler.

Sonuç: “İyi” Olanı Politikleştirmek

Tahakküm egemen sınıfın ve toplumdaki egemen kimliğin/kültürün eşitsizlikleri yeniden üreterek toplam faydaya el koyma ya da bunun eşitsiz dağılımından istifade etme araçlarından biridir. Bu tür baskıcı pratiklerle mücadele belli bir alanla sınırlandırılmaz. Örneğin cinsel ya da etnik tahakkümle mücadele sosyal alanların her alanını kapsamadığı sürece başarılı olamaz. Çıkarılan yasalar, yeniden yazılan yönetmelikler ya da yapılan düzenlemelerin hiçbiri kendi başına örneğin cinsel ya da etnik tahakkümü ortadan kaldıramaz. Bu ve benzeri çabalar önemsiz olmamakla birlikte, genellikle tahakkümün çalışma tekniklerinin inceltilmesine ve tahakkümün neden olduğu şiddetin daha da görünmez hale gelmesine neden olur.

Göçmenlerin, gündelik yaşamın her alanında karşılaştıkları ve maruz kaldıkları tahakkümle mücadele edilebilmesi için tahakküme neden olan sosyal yapı ve süreçleri değişime zorlayacak, yani toplumsal değişimi hedefleyecek bir demokrasi mücadelesi ve bürokratik irade gereklidir. Ayrımcılıkla, eşitsizliklerle mücadelenin “kestirme yolu” yoktur. Kestirme yolların hepsi genellikle tahakkümün yeniden üretilmesine neden olur. Bu nedenle bu mücadelenin uzun, sebat isteyen, dikkatle ve özenle sürdürülmesi gereken ve kırılmalarla ilerleyen bir süreç olduğunu kabul etmek gerekir.

Bugün sadece Türkiye ya da Almanya ile sınırlı olmayan, küresel olarak giderek genişleyen ve bir kriz olarak gündem haline getirilen göç hareketlerini izliyoruz. Sadece Polonya sınırında olup bitenler bile yeteri kadar ibret verici (UN, 2021). Giderek derinleşen eşitsizliklerin herkesi eşitlediği bu yüzyılda bölgesel eşitsizliklerin daha fazla savaş ve çatışmaya neden olduğunu, açlık, yoksulluk, kıtlık, kaygı, korku, umut gibi motivasyonların daha fazla sayıda kişiyi göçe teşvik ettiğini, hatta genellikle zorladığını görüyoruz.

Bununla mücadele etmenin yolu sınırları daha sıkı kapamak ya da duvarlar örmek değildir. Tam aksine, tüm bu tedbirler göçün daha fazla düzensizleşmesine ve güçle birlikte yeni sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Burada, bu yalın gerçeklik karşısında entegrasyon ve uyum için yapılması gerekenlerin bir listesini aktaramam. Ancak hemen yapılması gerekenler listesinin başına *kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi* gerektiğini ekleyebilirim. Göç alanında çalışan kişilerin çalıştıkları alanın hukuki, ahlaki gereklerine uygun olarak eğitilmeleri; kırılma noktaları gözetilen bir duyarlılıkla ve daha güçlü iletişim becerileriyle donatılması gerekir.

Göçmenler sınırdan içeri girdiği anda onları *kayıt altına almak* ve bunu salt güvenlik endişesi ile değil, göçmenlerin iyilik halinin takip edilmesi için planlayıp düzenlenmek öncelikli hedeflerden biri olmalıdır. Sınırdan içeri giren göçmenleri gerçekten karşılamak, karşılama adabına uygun olarak onları yeni statüyle ilgili hızlıca bilgilendirmek ve çözüm odaklı yaklaşımlarla göçmenleri güçlendirmek gerekir.

Benzer olarak Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlarının da sürece dahil edilmesi, bilgilendirilmesi, yeni duruma uygun bir biçimde hazırlanmaları, yani *toplumun göçmenlerle ilişkilere ve göç gerçeğine karşı hazırlanması*, uyarlanması, bir arada yaşamının sosyal motivasyonlarının üretilmesi ve desteklenmesi gerekir. Şu an için geç kalındığını düşünenler olabilir, ancak göç biten bir süreç değildir, her zaman devam edecektir.

Kurumlar ise göçmenler için olduğu kadar toplumun geri kalan üyeleri için de entegrasyon sürecinin tamamlayıcısı olarak kabul edilmelidir. Medya ve sosyal medya kanaat üretiminde en etkili aygıtlar, ne yazık ki göçmen dostu medyaya olan ihtiyaç her geçen gün artıyor. Hukuk, siyaset, eğitim, sağlık alanlarında da göçmenlerin de hizmet alıcı olduğunu unutmayalım. Göçmenleri bir hak öznese olarak *tanıyan* ve bu tanınmanın bir sonucu olarak eşitlik ilkesine göre hizmet sağlayan bir kamusal perspektife ihtiyacımız var. Ne yazık ki, Türkiye özelinde, göçmenler için yukarıda talep edilenlerin yurttaşların da ihtiyacının olması, sorunun çözümünü güçleştiriyor. Uzun süredir devam eden sosyopolitik kriz nedeniyle oluşan siyasal kutuplaşma, bir süredir yurttaş olmayı değersizleştirip başta hukuk olmak üzere bütün sosyal kurumların partizanlaşmasına neden oldu.

Ayrımcılıkla mücadele, ayrımcılık yapılan kişi ya da grupla sınırlı değildir. Bir toplumun herhangi bir üyesi, herhangi bir nedenden dolayı eşitsizlik ya da ayrımcılığa maruz kalıyorsa, o toplumda hiç kimse güven ve emniyet içerisinde değildir. Buna göçmenler de dahildir, çünkü göçmenin geldiği yer ve statüsü ne olursa olsun, geldiği toplumun bir üyesidir. Bunu kabul eden ve göçmenleri toplumun bir üyesi olarak gündelik yaşama dahil etmenin araçlarını arayan, oluşturan, inşa etmeyi başaran toplumlar ile bu gerçeğe direnen, kendi kimliklerine ve kültürlerine kapanan toplumların yaşadıkları deneyimleri ve elde ettikleri sonuçları anlamak ve karşılaştırmak için tarihin derinliklerine bakmaya gerek yok.

Kaynakça

- Alpman, P. S. (2019) "Asylum Seeker Identity and the Labor Market", *Integration through Exploitation: Syrians in Turkey* içinde, (edi.) G. Yılmaz, İ. D. Karatepe, T. Tören, München: Rainer Hampp Verlag.
- Alpman, P. S. (2022) "Türk Liberalliği ve Liberalizmin Özgürlük Anlayışı Karşısında Türkiye Solu", *Birikim*, 393-394, s. 30-40.
- Arneson, R. (2013) "Discrimination, Disparate Impact, and Theories of Justice," *Philosophical Foundations of Discrimination Law* içinde, (edi.) D. Hellman, S. Moreau, Oxford: Oxford University Press.
- Bourdieu, P., L. Wacquant (2010) *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*, çev. Nazlı Ökten, İstanbul: İletişim.
- Duvar (2021b) "Tanju Özcan, iki yabancı uyruklu Bolu'da evlenirse 100 bin TL alacak", *gazeteduvar.com.tr*, 11 Kasım Perşembe, Online: <https://bit.ly/34aclMY> [14/01/2022].
- Duvar (2021a) "Bolu Valisi mültecilere ayrımcı 'uyarı'larda bulundu: Akşam 9'dan sonra evden çıkmayın" *gazeteduvar.com.tr*, 22 Eylül Çarşamba, Online: <https://bit.ly/3rJKJpR> [14/01/2022].
- Eidelson, B. (2015) *Discrimination and Disrespect*, Oxford: Oxford University Press.
- Esposito, J., T. Azzam (2000) *Islam and Secularism in the Middle East*, New York: New York University Press.
- GAR – Göç Araştırmaları Derneği (2021) *Ghosts of Istanbul: Afghans at the Margins of Precarity*, haz. D. Danuş, D. Şenol Sert, S. Karadağ, İstanbul: GAR; Online: <https://bit.ly/3o0mH9f> [22/01/2022].
- Harris, Garreth (2019): "Maurizio Cattelan presents first new work for a fair in 15 years and it is a banana priced at \$120,000", *The Art Newspaper*, Online: <https://bit.ly/3sl4hms> [02.12.2021].
- Honohan, I. (2014) "Domination and Migration: an Alternative Approach to the Legitimacy of Migration Controls", *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 17(1): 31–48.
- Mert, N. (2022) *Batı İslam'ı Çok Sevmişti: Batı'nın İslâm Siyasetleri ve İslâmçılık*, İstanbul: İletişim.
- MHK – Mülteci hakları Koordinasyonu (2021) *Yunanistan Ve Türkiye Sınırındaki Mültecilerin Durumuna İlişkin – Gözlem Ve Değerlendirme Raporu*, 28 Şubat 2021, multeci-haklari.org, Online: <https://bit.ly/3H1IIvT> [24/01/2022].
- Morgül, K., O. Savaşkan, B. Mutlu (2021) *İstanbul'da Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Algı Ve Tutumlar: Partizanlık, Yabancı Karşıtlığı, Tehdit Algıları Ve Sosyal Temas*, İstanbul: TÜSES.
- Oğütte, V. S. (2010) "Pozitivist-Marksist Sınıf Kavrayışı ve Sınıf Deneyimlerindeki Açmazları", *Praksis*, 24, 77-92.
- Özkök, E. (2019) "Binali Yıldırım Söyleşisi: 700 bin Suriyeli ile ilgili şu sözümlü manşet yapın", *hurriyet.com.tr*, 26 Mart 2019, Online: <https://bit.ly/3H02DuS> [18/01/2022].
- Pettit, P. (2005) "The Domination Complaint", *Political Exclusion and Domination* içinde, (edi.) M. S. Williams, S. Macedo, New York: New York University Press.
- Sager, A. (2017) "Immigration Enforcement and Domination: An Indirect Argument for Much More Open Borders", *Political Research Quarterly*, 70(1): 42–54.

- Shaw, Anny (2020) "Damien Hirst offers to swap any work for viral duct-tape banana but Maurizio Cattelan says no" *The Art Newspaper*, Online: <https://bit.ly/3sqGwJI> [02.12.2021].
- Syrian Steam (2021) Turks talk racist about Syrians and a young Syrian woman responds to them, Online: <https://bit.ly/30KQkmx> [02.12.2021].
- Taştekin, F. (2016) *Suriye: Yıkıl Git, Diren Kal*, İstanbul: İletişim.
- UN-United Nations (2021) "End 'appalling' Belarus-Poland border crisis, UN rights office urges" 21 Aralık, *news.un.org*, Online: <https://news.un.org/en/story/2021/12/1108502>
- Wasserman, D. (1998) "Discrimination, Concept of," *Encyclopedia of Applied Ethics* içinde, (edi.) R. Chadwick, San Diego: Academic Press.

Berlin Eyaleti Ayrımcılıkla Mücadele Dairesi Örneğinde Almanya’da Ayrımcılık Karşıtı ve Fırsat Eşitliğı Bakanlık Politikasının Uygulanması

Eren ÜNSAL ve Nina SCHRÖDER

Özet

Çeşitlilik ve kozmopolitlik Berlin’in ayırt edici özellikleridir. Bu özellikler, Berlin’in dünyanın dört bir yanındaki insanlar için özel bir çekiciliğe sahip olmasına katkıda bulunur. Eşit muamele ve ayrımcılığa uğramama hakkının uygulanması Berlin Senatosu’nun temel hedefidir. Bunun için devletin ayrımcılık karşıtı bir politikasının olması mutlaka gereklidir. Bu çerçevede, 2007 yılında Berlin Eyaleti Ayrımcılıkla Mücadele Dairesi (LADS) kurulmuştur. Bu dairenin temel dayanakları Genel Eşit Muamele Yasası (AGG) ve Berlin Eyaleti Ayrımcılıkla Mücadele Yasası’dır (LADG).

Berlin Eyaleti Ayrımcılıkla Mücadele Dairesi, halkı hakları konusunda bilgilendirir ve insanları ayrımcılığa karşı kendilerini savunmaya teşvik eder. Yurttaşlar, Berlin Eyaleti Ayrımcılıkla Mücadele Yasası ombudsman ofisine başvurabilirler. Bu ofis etkilenen kişilere haklarını savunmaları konusunda destek ve danışmanlık sağlar.

Gözle görülür başarılarla karşın, ayrımcılık birçok alanda hala acil bir sorundur. Berlin Eyaleti Ayrımcılıkla Mücadele Dairesi, işgücü ve konut piyasası ya da sağlık sektörü gibi ayrımcılık açısından özel öneme sahip eylem alanlarında çok sayıda projeyi teşvik etmekte ve desteklemektedir.

Bu makale Berlin Eyaleti Ayrımcılıkla Mücadele Dairesi’nin çalışma yöntemlerini ve temel yasal dayanaklarını açıklamakta ve ayrımcılığa duyarlı üç alanda yürüttüğü çalışmaları incelemektedir.

Anahtar kelimeler: Ayrımcılık karşıtı yasa, işgücü piyasası, sağlık, Berlin Eyaleti Ayrımcılıkla Mücadele Dairesi, konut piyasası

Giriş

Almanya’nın başka hiçbir kenti için “çeşitlilik kenti” tanımı Berlin için olduğu kadar geçerli değildir. Örneğin, Berlin 190’dan fazla dinsel topluluğa ve dünya görüşü topluluğuna ev sahipliğı yapmakta, birçok farklı ülkeden aile kökleri olan insanlar burada yaşamakta ve Berlin Avrupa’daki en büyük gey ve lezbiyen topluluklarından birine sahiptir. Bu çeşitlilik Berlin’e özel bir şekilde

damgasını vurmaktadır. Demokratik kent kültürleri ve başkalarına değer veren bir birlikte yaşam, bu çeşitliliğin temelini oluşturur ve tekrar tekrar savunulmalıdır. Bundan dolayı, eşit muamele görme ve ayrımcılığa uğramama hakkının uygulanması ve daha da güçlendirilmesi, Berlin Senatosu'nun temel hedeflerinden biridir. Bunun için devletin etkili bir ayrımcılıkla mücadele politikasına sahip olması mutlaka gereklidir. Bu çerçevede Berlin Senatosu, 2007 yılında Almanya'da bu alanda ilk örnek olan Eyalet Ayrımcılıkla Mücadele Dairesi (LADS) olarak da bilinen "Berlin Eyaleti Eşit Muamele ve Ayrımcılığa Karşı Mücadele Dairesi"ni kurdu.

Eyalet Ayrımcılıkla Mücadele Dairesi'nin Faaliyetleri

Eyalet Ayrımcılıkla Mücadele Dairesi başlangıçta bir şubeydi ve 2018 yılında bir daire yapısına dönüştürüldü. Bu daire; Adalet, Çeşitlilik ve Ayrımcılıkla Mücadele Senatörlüğü'ne bağlıdır. Bakanlığa bağlı bir daire olarak Eyalet Ayrımcılıkla Mücadele Dairesi, Senato'nun yasa tasarılarına ve Federal Konsey aracılığıyla federal hukukun geliştirilmesine katkıda bulunur. Eyalet Ayrımcılıkla Mücadele Dairesi'nin faaliyetlerinin temel yasal araçları ve içeriğini oluşturan temeller, bir federal yasa olarak Genel Eşit Muamele Yasası (AGG) ve Berlin Eyaleti Ayrımcılıkla Mücadele Yasası'dır (LADG).

2006'da yürürlüğe giren Genel Eşit Muamele Yasası, Avrupa Birliği Konseyi'nin 2000-2004 yılları arasında ayrımcılık karşıtı haklar için merkezi ve kapsamlı düzenlemeler oluşturduğu eşit muameleye ilişkin dört Avrupa direktifine dayanmaktadır. Bu direktifler; 2003, 2005 ve 2007'ye kadar üye devletler tarafından ulusal hukuka aktarılacaktı. Uzun süren çekişmeli toplumsal tartışmaların ve Almanya aleyhine açılan birçok ihlal davasının (ABAD 28.04.2005 - Dava C-329/04 ve ABAD 23.02.2006 - Dava C-43/05) ardından, Genel Eşit Muamele Yasası nihayet kabul edilmiştir (AGG'nin kanunlaşma tarihine genel bir bakış için Däubler, 2022: 21-26). Bu yasa, özünde çalışma ilişkileri için geçerlidir; buna iş başvurusu prosedürleri, (özel) eğitim ve sağlık sektörleri, günlük yaşamdaki işler, konut piyasası ve toplu işler de (elektrik tedariki gibi kamuya açık mal ve hizmetler) dahildir. Genel Eşit Muamele Yasası; ırk, etnik köken, cinsiyet, din, dünya görüşü, engellilik, yaş ve cinsel kimlik temelli ayrımcılığa karşı koruma sağlamaktadır. AGG yararlı ve etkili bir araç olmakla birlikte koruma konusunda boşluklara da sahiptir. Berlin Eyaleti de dahil olmak üzere çok sayıda aktör; örneğin ayrımcılık gerekçelerini genişletmek ve keskinleştirmek, uygulama alanını genişletmek ve yasanın uygulanmasına yönelik olanakları iyileştirmek suretiyle ayrımcılığa karşı korumayı iyileştirmeye yönelik bir değişiklik önermektedir.

AGG'nin kamu idaresi tarafından yapılan ayrımcılığa karşı koruma sağlamaması, korumada önemli bir boşluk olarak görülebilir. Ancak Berlin yöne-

timi için bu boşluk, kamu yönetimi tarafından ayrımcılığa uğrayanlara özel koruma sağlayan Berlin Eyaleti Ayrımcılıkla Mücadele Yasası (LADG) ile ve Haziran 2020’de kapatıldı. Bu yasa; Genel Eşit Muamele Yasası’nda belirtilenlere ek olarak, antisemitik atıflar, kronik hastalık, dil, cinsiyet kimliği ve sosyal statüyü ayrımcılık gerekçesi olarak açıkça belirten genişletilmiş özellikler kataloğu nedeniyle de yenilikçidir. Bu bağlamda özellikle önemli olan, idarenin ayrımcılığından etkilenenler için bağımsız bir ombudsmanlık ofisi kurulmasına yönelik LADG’de yer alan yetkidir. Kapsamlı hazırlık çalışmalarının ardından, yurttaşlar 2020 yazından bu yana Berlin Eyaleti’nin bağımsız LADG ombudsmanlık kurumuna başvurabiliyor. Ombudsmanlık ofisi, Eyalet Ayrımcılıkla Mücadele Dairesi’nde bulunmakta ve ayrımcılıktan etkilenen kişilere LADG kapsamındaki haklarını savunmaları konusunda ücretsiz destek ve danışmanlık hizmeti vermektedir. Ombudsmanlık, vakanın içeriğini belirledikten sonra ayrımcılığı tespit edebilir, ayrımcılık yapan makam ve kurumlara ayrımcılığın ortadan kaldırılması ve giderilmesi için önlemler önerebilir ve ilgili makamlara itirazda bulunabilir. Ombudsmanlık kurumu; bilirkişiye danışma, bilirkişi raporu alma ve şikayetleri iletme imkanlarına sahiptir. Personel ayrıca dosyaları inceleyebilir ve anlaşmazlığın uzlaşma yoluyla çözülmesi için çalışabilir. Kamu kurumları, görevlerini yerine getirirken ombudsmanlık kurumunu desteklemek, bilgi sağlamak ve talep edilen açıklamaları yapmakla yükümlüdür.

Yasanın 11. maddesi, Berlin’in kamu bürokrasisinde çeşitliliğe değer veren bir kültürün teşvik edilmesini yol gösterici bir ilke olarak belirleyen LADG’nin proaktif yüzü olarak tanımlanabilir. Bu aynı zamanda, örneğin, tüm kamu görevlileri ve özellikle yönetici pozisyonunda olan kişiler için eğitim yükümlülüklerini de gerektirir. LADG’nin 12. maddesi, Berlin Senatosu’nun bürokraside çeşitliliğe değer veren bir kültürü teşvik etmek için eyalet çapında önlemler almasını ve bu önlemleri sürekli olarak geliştirmesini öngörmektedir. Bu bağlamda bürokrasi çalışanlarıyla ve bürokrasi dışından gelen uzmanlarla bir Eyalet Çeşitlilik Programı geliştirilmiştir. Bu programın özü, insan kaynakları yönetiminde ve bürokrasinin halkla ilişkiler çalışmalarında çeşitliliği teşvik etmeye yönelik bir hedefler ve tedbirler paketinden oluşmaktadır. Bu önlem paketi önümüzdeki birkaç yıl boyunca uygulanacak, değerlendirilecek ve sürekli olarak güncellenecektir.

Görev alanı geniş olan Eyalet Ayrımcılıkla Mücadele Dairesi (LADS) yatacay ayrımcılık karşıtı hukuk yaklaşımı temelinde faaliyet göstermektedir. LADS’nin temel görevlerinden biri, halkı ayrımcılık vakalarındaki hakları konusunda bilgilendirmek ve insanları haksız eşitsiz muameleye karşı kendilerini savunmaya teşvik etmektir. Ayrıca LADS, toplumun, iş dünyasının, bürokrasinin ve siyasetin eşit muamele ve ayrımcılık yapmama hakkı konusunda duyarlı hale gelmesini teşvik eder. Araştırmalar, birçok insanın ayrımcı-

lık durumunda sahip oldukları haklardan ve ayrımcılık karşıtı yasaların varlığından habersiz olduğunu tekrar tekrar göstermektedir. Bu nedenle bilgilendirme ve tanıtım etkili bir ayrımcılık karşıtı politikanın temel unsurlarıdır. Uzmanlar arasında, ayrımcılığa karşı daha etkili önlemler alınabilmesi için, haksız ayrımcılığa karşı duyarlılığın artırılması ve haklar ile danışma kanalları hakkındaki bilgi düzeyinin yükseltilmesine yönelik tedbirlere acilen ihtiyaç duyulduğu konusunda görüş birliği bulunmaktadır. Ayrımcılığa karşı harekete geçmek, her şeyden önce ayrımcılığı görünür kılmak demektir. Bu çerçevede LADS, Aralık 2008’de “Ayrımcılığın birçok yüzü vardır!” başlıklı bilgilendirme kampanyasını başlatmış ve çok sayıda başka kampanyayla birlikte bu kampanyayı düzenli olarak yürütmeye devam etmektedir.

LADS, ayrımcılıktan etkilenen kişilerin bağımsız LADG ombudsmanlık ofisinin sorumluluk alanı dışında da yetkin danışmanlık ve yardım almalarına destek verir. Bu amaçla LADS, Berlin çapında bir sivil toplum Genel Eşit Muamele Yasası (AGG) danışmanlık projeleri ağını koordine etmekte ve desteklemektedir. Finanse edilen bu danışmanlık projelerinden biri de 2003 yılında kurulan Berlin ve Brandenburg Türkiye Toplumunun Berlin Ayrımcılıkla Mücadele Ağı’dır. Berlin, kararlı ve yetkin kuruluşlardan oluşan bir yapıya atıfta bulunabilecek şanslı bir konumdadır.

LADS’nin özel bir odak noktası, Berlin bürokrasisinde çeşitlilik yaklaşımlarının uygulanmasının teşvik edilmesidir. Hedeflenen çeşitlilik süreçleri, her bir bireye değer veren ve önyargısız bir çalışma ortamıyla karakterize edilen modern bir idari kültürün teşvik edilmesine yardımcı olur. Bu durum vatandaşlara olduğu kadar eyalet çalışanlarına da fayda sağlamaktadır. LADS Akademi çatısı altında, Berlin bürokrasisinde çalışanların ve sivil toplumdaki ilgili kişilerin çeşitliliğe ilgi duymalarını sağlamak, farkındalıklarını artırmak, ağ kurmalarını teşvik etmek ve becerilerini güçlendirmek amacıyla ücretsiz seminerler ve eğitimler sunulmaktadır.

LADS aynı zamanda lezbiyen, gey, biseksüel, transseksüel ve interseks bireylerin problemleri konusunda da yetkilidir. Bu çerçevede LADS, kısaca IGSV olarak adlandırılan “Berlin, cinsiyet ve cinsel çeşitliliğin kendi kaderini tayin etmesi ve kabul edilmesi için ayağa kalkıyor” inisiyatifinin 90’den fazla proje içeren eylem planını koordine etmektedir. Bütün bürokrasi, ilçeler ve çeşitli kent toplumu bu eylem planının uygulanmasında yer almaktadır.

LADS ayrıca Berlin’in antisemitizm, ırkçılık ve aşırı sağcılığı önlemeye yönelik projelerini koordine etmektedir. Büyük bir eyalet programı, mağdurların yanı sıra sivil toplumda angaje olanlar için de danışmanlık hizmetlerini teşvik etmektedir. Ayrıca çok sayıda eğitim ve farkındalık yaratma projesi de desteklenmektedir. Bu şekilde LADS tüm kent toplumuna demokratik bir birlikte yaşam için destek vermek istemektedir. Bu hedefi özellikle iyi ifade eden bir uygulama, “Demokrasi için Berlin Konseyi” (Berliner Ratschlag für

Demokratie) adlı topluluğun finanse edilmesidir. Almanya'daki iki büyük Hıristiyan kilisesi liderlerinin de üyesi olduğu topluluk, şehirde dayanışma içinde birlikte yaşamayı desteklemekte ve kendisini insanlığın hor görülmesine ve şiddete karşı konumlandırmaktadır.

Berlin'de ve federal ölçekte bakanlık düzeyinde ayrımcılıkla mücadele konusunda gelişmiş bir altyapı mevcuttur. Bakanlık temas noktalarının ve uzman birimlerinin birbirleriyle ve çıkar grupları ve sivil toplumun diğer kurumlarıyla stratejik işbirliği önemli bir başarı faktörüdür. Buradaki en önemli ortaklar Federal Ayrımcılıkla Mücadele Dairesi (ADS) ve eyaletlerde ayrımcılıkla mücadele politikasından sorumlu olan ve bir eyaletler toplantısında organize olan diğer dairelerdir. LADS ayrıca Berlin'de "Çeşitlilik ve Fırsat Eşitliği" bürokrasi ağı çerçevesinde Berlin kamu bürokrasisinin yerel şikayet bürolarıyla da yakın işbirliği içinde çalışmaktadır.

LADS'nin temel ilkelerinden biri, sivil toplum aktörlerini ortak stratejilerin geliştirilmesi ve uygulanmasına dahil etmektir. Çıkar grupları ve göçmen dernekleri, "topluluklar" ile çoğunluk toplumunun sunduğu olanaklar arasında vazgeçilmez araçlar haline gelmiştir. LADS sivil toplum aktörleriyle yakın işbirliği içinde çalışmaktadır. İşbirliğinin hedefleri, sürekli bilgi akışı, faaliyetlerin düzenli olarak karşılaştırılması, farklı ayrımcılık algılarının dengelenmesi ve ortak stratejilerin geliştirilmesi ve teşvik edilmesidir.

Gözle görülür başarılarla karşın, kentimizdeki insanlar konut piyasasında, iş yerinde, okulda ya da genel olarak kamusal yaşamda ayrımcılığa maruz kalmaya devam etmektedir. Aşağıda, Berlin'in ayrımcılıkla mücadele politikasının temel eylem alanlarına ve projelerine ilişkin bazı örnekleri özetlemek istiyoruz.

İşgücü Piyasasında Ayrımcılık

İşgücü piyasası, ayrımcılığın en sık yaşandığı yaşam alanlarından biridir. Federal Ayrımcılıkla Mücadele Dairesi (ADS) tarafından yapılan bir çalışmada, ayrımcılığa maruz kalan neredeyse her iki görüşmeciden biri, iş ararken, eğitim alırken ya da çalışırken ayrımcılığa maruz kaldığını belirtmiştir (Beigang et al., 2017: 120). Bu durum ADS'ye gelen danışmanlık taleplerine de yansımaktadır: ADS'nin 01.01.2017 ile 31.12.2020 tarihleri arasındaki istişare dönemini kapsayan Alman Federal Meclisi'ne sunduğu son rapora göre, Genel Eşit Muamele Yasası'na (AGG) ilişkin 16.415 sorunun yüzde 31'i¹ çalışma hayatıyla ilgilidir. Dolayısıyla iş, ayrımcılık riskinin en yüksek olduğu yaşam alanıdır (krş. ADS, 2021: 41).

---

¹ Bu rakam önceki raporlara göre daha düşüktür. Federal Ayrımcılıkla Mücadele Dairesi'ne göre bunun nedeni, 2020 yılında mal ve hizmetler alanında Korona ile ilgili çok sayıda sorguda görülüyor.

Ayrımcılık; başvuru sürecinde, devam eden iş ilişkilerinde ve iş ilişkilerinin sona erdirilmesinde ortaya çıkmakta ve her tür işverende görülmektedir: Sorunların çoğunluğu özel sektör işverenleriyle ilgilidir; ancak kamu sektöründe de herkesin eşit katılımının henüz sağlanamadığı açıktır (ADS, 2021: 45).

Farklı çeşitlilik boyutlarıyla ilgili olarak farklı ayrımcılık biçimleri görülmektedir. İşe erişimde ırkçı ayrımcılık genellikle (atfedilen) Alman olmayan kökenle bağlantılıdır ve bu durum bazen isimlerle de ilişkilendirilmektedir. 2017-2020 yılları arasında ADS'de çalışma hayatı alanında AGG ile ilgili toplam 5073 danışmanlık talebinin yüzde 25'i etnik köken ve ırkçı² ayrımcılık temellerine atıfta bulunmuştur. Wissenschaftszentrum Berlin (Berlin Bilim Merkezi) tarafından yapılan geniş ölçekli bir saha deneyinin sonuçlarına göre, göçmen kökenli kişiler iş başvurularında göçmen kökenli olmayan kişilere kıyasla önemli ölçüde daha az olumlu geri bildirim almaktadır. Göçmenlik geçmişi olmayan başvuru sahipleri için yanıt oranı yüzde 60 iken, göçmenlik geçmişi olan ve aynı niteliklere sahip kişiler için bu oran yüzde 51'dir (Koopmans et al., 2018: 21). Araştırma projesinde hayali kişiler tarafından Almanya genelinde sekiz eğitim mesleğinde gerçek iş ilanlarına gönderilen 5.819 başvuruya verilen yanıtlar değerlendirilmiştir (a.g.e.: 9). Bu çalışmaya göre, özellikle Afrika'dan ya da çoğunluğu Müslüman olan ülkelerden göç etmiş kişilerin mülakata davet edilme şansı önemli ölçüde daha düşüktür. Beyaz ve Hristiyan başvuru sahiplerine kıyasla başvuruları hakkında yüzde yedi daha az olumlu geri bildirim almışlardır. (a.g.e.: 30-31).

Çok boyutlu ayrımcılığın etkileri çalışma hayatında da kendini göstermektedir: Örneğin, başörtüsü takan göçmen kökenli Müslüman kadınlar için özellikle yüksek bir ayrımcılık riski söz konusudur. 2016'da yapılan bir araştırmaya göre, soyadının Türkçe olabileceği düşünülen ve başörtüsü takan hayali başvuru sahipleri, mülakata davet edilmek için soyadı Almanca olan ve başörtüsü takmayan kadınlara kıyasla 4,5 kat daha fazla başvuru yapmak zorunda kalmıştır (Weichselbaumer, 2016: 12-13).

Berlin bürokrasisi için ayrımcılığa duyarlı bir çalışma ortamının yaratılması, bölgedeki en büyük işveren olarak üstlendiği rol açısından da önemli bir görevdir. Eyalet Ayrımcılıkla Mücadele Yasası'nın kabul edilmesi ve 2020'de Eyalet Çeşitlilik Programı'na ilişkin Senato kararı ile Berlin Senatosu, çeşitliliğe değer veren ve ayrımcılıkla aktif bir şekilde mücadele eden bir kültürü

---

² AGG 1. madde, "ırk" ve etnik köken temelinde ayrımcılığı yasaklamaktadır; burada sorunlu "ırk" terimi ADS tarafından "ırkçı temelde" ve LADS tarafından aynı şekilde veya "ırkçı atıflar temelinde" formülasyonu ile değiştirilmiştir. Etnik köken ya da ırksal atıf temelinde ayrımcılık, ten rengi, dış görünüş, dil, göç veya zorunlu göç geçmişi gibi kategoriler temelinde ayrımcılık olarak anlaşılabilir. Uyrak temelinde ayrımcılık, etnik köken temelinde dolaylı ayrımcılık teşkil edebilir.

teşvik etmeyi taahhüt etmiştir. Eyalet Çeşitlilik Programı'nın bileşenleri arasında, gelecekteki idari eylemler için bir yönlendirme işlevi gören "Kozmopolit Berlin – kamu yönetiminde fırsat eşitliği!" (Weltoffenes Berlin - chancengerechte Verwaltung!) programının yanı sıra personel ve dil/halkla ilişkiler eylem alanlarında çeşitliliği teşvik etmek için 37 somut proje içeren bir proje paketi yer almaktadır.

Çalışma hayatında ayrımcılıkla etkin bir şekilde mücadele edilmesi ve bunun toplumsal bir mesele olarak benimsenmesi Berlin'deki çeşitli aktörlerin hedefidir. Ayrımcılıkla mücadele danışma merkezleri bu konuda önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, insanları uygun danışmanlık merkezlerine yönlendirmek ve ayrımcılık vakalarında insanların başvurabileceği yeterli sayıda nitelikli danışmanlık merkezinin bulunmasını sağlamak LADS'nin görevidir.

Konut Piyasasında Ayrımcılık

Uygun fiyatlı konutlar için artan rekabet ve Berlin konut piyasası üzerindeki artan baskı karşısında, konut arayışında ayrımcılık sorununun daha akut hale geldiği gözlemlenmektedir. Bu durum, konuta erişimde fırsat eşitliğini sağlama çalışmalarını daha da önemli hale getirmektedir.

Berlin kiracıların başkenti olarak tanımlanabilir: 2018'de Berlin'deki dairelerin yüzde 80'inden fazlası kiralıktı – ev sahibi oranı sadece yüzde 17,4'tü (Feilbach, 2019: 36). Aynı zamanda deneyimler konut piyasasının ayrımcılıkla çok ilgili bir faaliyet alanı olduğunu göstermektedir. Sosyal yardım alan, engelli ya da tek ebeveyn olup da konut arayışında ayrımcılığa uğradığını bildirmeyen neredeyse hiç kimse yoktur. (Atfedilen) göç geçmişine sahip kişiler özellikle etkilenmektedir: 2017-2020 yılları arasında ADS'de konut piyasası alanında AGG'ye ilişkin toplam 852 danışmanlık talebinin yüzde 65'i etnik köken ve ırkçı ayrımcılık sebepleriyle ilgilidir - aynı dönemdeki 16.415 danışmanlık talebinin tamamının genel ortalamasında, bu konuya ilişkin talepler yaklaşık yüzde 33'tür (ADS, 2021: 129).

Berlin Eyaleti, çok sayıda Berlinli ev sahibini, konutlarını mümkün olduğunca ayrımcılıktan uzak bir şekilde ilan etmeye ve ayrımcılık yapmadan daire tahsis etmeye, kiralamaya ve yönetmeye teşvik etmek istiyor. Bu bağlamda, ayrımcılıkla mücadele çalışmalarından, kiracı derneklerinden ve mahalle inisiyatiflerinden çok sayıda aktör, müdahaleci bir uzmanlık ofisine büyük ihtiyaç olduğunu defalarca vurgulamıştır. Bu nedenle Berlin Eyaleti Ayrımcılıkla Mücadele Dairesi, "fair mieten - fair wohnen" (adil kiraya vermek - adil oturmak) uzmanlık ve koordinasyon ofisini kurmuştur. Çalışmalarına 2017 yazında başlayan ve LADS üzerinden yani kamu tarafından finanse edilen proje, UrbanPlus Ofisi ve Berlin-Brandenburg Türkiye Toplumu işbirliğiy-

le yürütülüyor. Kiralık bir daire için başvuru sürecinde ya da mevcut bir kira sözleşmesinde, örneğin kökenleri veya dinleri nedeniyle ayrımcılığa maruz kalan vatandaşlar, uzmanlaşmış ofislerle iletişime geçebilirler. Ofis ayrıca farkındalıklarını artırmak için ev sahipleriyle de doğrudan iletişime geçmektedir. Çalışmaların bir başka odak noktası da ofisin web sitesinde (www.fairmieten-fairwohnen.de/dokumentationssystem/) ve yine web sitesinden temin edilebilecek belirli konulardaki broşürlerde yayınladığı ayrımcılık vakalarının belgelenmesidir.

Sağlık Sektöründe Ayrımcılık

Son olarak, Berlin Eyaleti Ayrımcılıkla Mücadele Dairesi için oldukça yeni bir faaliyet alanı olan sağlık ve bakım alanını ele almak istiyoruz. Hiç şüphesiz bu, Korona pandemisiyle bağlantılı olarak ayrımcılıkla mücadele çalışmalarının dikkatini çeken ve ayrımcılığa karşı çok hassas bir alandır.

Bu alanda en sık karşılaşılan ayrımcılık nedeni engellilik durumudur; ikinci en sık karşılaşılan neden ise ırkçı atıflar ve/veya etnik kökendir. ADS'de, ırkçı ve/veya etnik kökene dayalı ayrımcılıkla ilgili danışmanlık talepleri, 2017-2020 döneminde sağlık sektöründeki 316 danışmanlık talebinin yüzde 22'sini oluşturmaktadır. Bunların üçte ikisi 2020 yılında (212 danışmanlık talebi) gerçekleşmiş olup, yarısından fazlası (118 danışmanlık talebi) Korona ile ilgilidir (ADS, 2021: 144).

Sağlık ve bakım alanı, şimdiye kadar LADS'nin karakteristik özelliklerle ilgili faaliyetleri kapsamındaydı; örneğin, LADS yaş, engellilik ve kronik hastalıklar temelinde ayrımcılıktan etkilenen kişiler için bir danışma merkezini desteklemektedir. Bu nedenle engellilik karakteristiği sağlık alanında özel bir öneme sahiptir. Yaş ve bakım ile engellilik ve sağlık konularını LGBTİ bireyler açısından ele alan LADS'nin LGBTİ departmanı ile sağlık ve bakım konusunda ayrımcılık karşıtı çalışmalara yönelik yaklaşımları halihazırda mevcuttur.

Berlin Eyaleti Ayrımcılıkla Mücadele Dairesi Nisan 2021'de, sağlık sektöründe ayrımcılık konusunu LADS yıllık toplantısının ana odağı haline getirdi ve sağlık ve ayrımcılıkla mücadele alanlarından çeşitli aktörleri, etkilenenlerin dernekleri de dahil olmak üzere, durum değerlendirmesi yapmak ve perspektifleri tartışmak üzere davet etti. Sunum ve tartışma konusu özellikle ADS tarafından hazırlatılan "sağlık sektöründe ayrımcılık riskleri ve ayrımcılığa karşı koruma - ayrımcılık karşıtı araştırmalar için bilgi durumu ve araştırma gereksinimleri" başlıklı uzman raporuydu (Bartig et al., 2021).

Artık mevcut durumun daha fazla araştırılması ve gerekirse daha fazla uzman görüşü alınması suretiyle somut ve hedefe yönelik projeler geliştirilecektir. Bürokrasiden ve sivil toplumdan aktörlerle ve aynı zamanda bunların ötesinde (örneğin Berlin Tabipler Birliği ile) daha fazla ağ kurulması amaç-

lanmaktadır. Bu bağlamda, sağlık ve bakım alanında uzman bir birimin kurulması, finansal ve profesyonel destek sağlanması düşünülebilir. Aynı zamanda, sağlık sektöründe ayrımcılık karşıtı hakların etkili bir şekilde uygulanmasını sağlamak için ayrımcılığa karşı yasal ve kurumsal korumanın daha da geliştirilmesinin gerekli olup olmadığı ve ne ölçüde gerekli olduğu değerlendirilmelidir.

Sonuç

Bu üç eylem alanının örnekleri, başarılı bir ayrımcılıkla mücadele ve fırsat eşitliği politikasının çok sayıda farklı aktörle istikrarlı ve iyi bir işbirliğine bağlı olduğunu göstermektedir.

Çeşitlilik ve kozmopolitlik, Berlin metropolünün önemli özellikleridir ve özel konumuna paha biçilmez bir katkı sağlamaktadır. Bu çeşitlilik aynı zamanda bir fırsat, bir meydan okuma ve bir yükümlülüktür. Çeşitlilik aynı zamanda düşünce ve eylem çeşitliliği anlamına geldiği için karşımıza bazı zorluklar çıkarmaktadır.

Farklı insanların bir arada yaşaması her zaman sorunsuz gerçekleşmez ve ortak zemini tanımlamak çoğu zaman zor bir süreçtir. Çeşitlilik bir yükümlülüktür, çünkü Berlin'in ayrımcılık karşıtı ve fırsat eşitliğine dayalı bir kültür oluşturma konusunda özel bir sorumluluğu vardır. Destek programları ve ayrımcılığa karşı yasal koruma, politika tarafından uygulanabilir ve uygulanmalıdır. Ancak çeşitliliğe değer veren bir kültürün Berlinlilerin buna açık olmalarına ve desteğine aynı ölçüde ihtiyacı vardır. Son olarak, çeşitlilik bir fırsattır, çünkü Berlin'i pek çok insan için yaşanabilir ve sevilebilir kılan tam da bu çeşitliliğidir.

Tüm zorluklara karşın, nüfusun mevcut çeşitliliğiyle nasıl başa çıkılacağı sorusu Berlin'in geleceği için belirleyici sorulardan biridir. Birlikte yaşamak ve kentin sosyal uyumu için, tüm insanların çeşitlilikleri ile birlikte birbirlerini saygı ve karşılıklı anlayışla karşılamaları bir zorunluluktur. Ayrımcılığın ortadan kaldırılması ve çeşitlilik kültürünün teşvik edilmesi, siyaset, bürokrasi ve sivil toplumun sorumluluk paylaştığı uzun vadeli bir görevdir. Başarılı bir ayrımcılıkla mücadele çalışması için geniş bir kamuoyu ilgisi, sağlam bir toplumsal destek ve yeterli yasal temeller gerekmektedir. Berlin Eyaleti buna aktif bir şekilde katkıda bulunmaya devam edecektir.

Kaynakça

- [ADS] Antidiskriminierungsstelle des Bundes (2021): *Diskriminierung in Deutschland – Erfahrungen, Risiken und Fallkonstellationen*. Vierter Gemeinsamer Bericht der Antidiskriminierungsstelle des Bundes und der in ihrem Zuständigkeitsbereich betroffenen Beauftragten der Bundesregierung und des Deutschen Bundestags. Berlin. Online:
https://www.antidiskriminierungsstelle.de/SharedDocs/downloads/DE/publikationen/BT_Bericht/gemeinsamer_bericht_vierter_2021.pdf;jsessionid=E2C6CF706522B4B017FAC0A3BFABC578.intranet211?__blob=publicationFile&v=4 (20.12.2021).
- Bartig, Susanne; Kalkum, Dorina, Le, Ha Mi; Lewicki, Aleksandra (2021): *Diskriminierungsrisiken und Diskriminierungsschutz im Gesundheitswesen – Wissensstand und Forschungsbedarf für die Antidiskriminierungsforschung*. Antidiskriminierungsstelle des Bundes (Hrsg.). Berlin. Online:
https://www.antidiskriminierungsstelle.de/SharedDocs/downloads/DE/publikationen/Expertisen/diskrimrisiken_diskrimschutz_gesundheitswesen.pdf?__blob=publicationFile&v=2 (28.12.2021).
- Beigang, Steffen; Fetz, Karolina; Kalkum, Dorina; Otto, Magdalena (2017): *Diskriminierungserfahrungen in Deutschland*. Ergebnisse einer Repräsentativ- und einer Betroffenenbefragung. Antidiskriminierungsstelle des Bundes (Hrsg.). Baden-Baden: Nomos. Online:
https://www.antidiskriminierungsstelle.de/SharedDocs/downloads/DE/publikationen/Expertisen/expertise_diskriminierungserfahrungen_in_deutschland.pdf?__blob=publicationFile&v=8 (20.12.2021).
- Däubler, Wolfgang (2022): „Einleitung“. In: Däubler, Wolfgang; Beck, Thomas (Hrsg.): *Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz*; Baden-Baden: Nomos, 19–122.
- Feilbach, Jörg (2019): „Ergebnisse des Mikrozensus 2018 zur Wohnsituation“. In: *Zeitschrift für amtliche Statistik Berlin Brandenburg* 4/2019, 36–41. Online:
https://download.statistik-berlin-brandenburg.de/3a6986ffb971d2d8/7ccebcb6bde33/hz_201904-07.pdf (28.12.2021).
- Koopmans, Ruud; Veit, Susanne; Yemane, Ruta (2018): *Ethnische Hierarchien in der Bewerberauswahl: Ein Feldexperiment zu den Ursachen von Arbeitsmarktdiskriminierung*. WZB Discussion Paper, No. SP VI 2018-104, Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung (WZB), Berlin.
- Weichselbaumer, Doris (2016): *Discrimination against Female Migrants Wearing Headscarves*. IZA Discussion Papers No. 10217. Online:
https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2842960 (20.12.2021).

Türk-Alman Akademik İşbirliği içinde Ortak Programların Geliştirilip Açılması

İki Dilli Okulöncesi Eğitim için bir Pilot Proje Hikayesi

Zeliha YAZICI ve Erol ESEN

Özet

Bu çalışmada iki dilli (Türk-Alman) okul öncesi eğitim kurumlarında istihdam edilecek eğitim personelinin yetiştirilmesine yönelik yapılan projenin çıktıları ve proje süreci ele alınmıştır. Türk ve Alman yükseköğretim kurumlarının ortaklığında geliştirilip yürütülmesi öngörülen taslak programının nitelikleri, tabi olduğu yasal düzenlemeler ve programın çeşitli alanlarına yönelik uygulama önerileri sunulmuştur. Çok dilli ve çok kültürlü ortamlarda eğitimin önemi ve ilkelerinin, yeni düzenlemelere göre ortak lisans programıyla ilgili öğrenci kabul koşulları, öğrenim dili, öğrenim süreleri, ortak diplomanın nitelikleri ve benzer konu başlıklarının değerlendirildiği çalışma, Akdeniz Üniversitesi ve Heidelberg Eğitim Bilimleri Üniversitesi'nin ortaklığında yürütülen ve T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı (YTB) tarafından desteklenen model proje sonuçlarını içermektedir.

Anahtar Kelimeler: İki dilli okul öncesi eğitim, Türk-Alman ortak eğitim programı, çok kültürlülük eğitimi, çift diplomalı lisans programı, çok dilli ortamlarda okul öncesi eğitim

Giriş

Geçmişten günümüze hızla değişen bir dünyada, toplumlar kendi öz kültürünü korumak, güçlendirmek ve gelecek nesillere aktarmak ve değişen dünya koşullarına uyum sağlamak amacıyla eğitimi araç olarak kullanır. Toplumlar geliştikçe ihtiyaçları değişir, ihtiyaçları karşılamak için de eğitim sistemlerinde de yeniden yapılanmaya gereksinimler doğar. Özellikle sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişle birlikte göçlerin artması yerellikten evrenselliğe doğru geçişi hızlandırmaktadır. Dolayısıyla küresel bağlamda eğitim politikalarında izlenen stratejilerin yeniden gözden geçirilmesi zaruri hale gelmektedir. Geçtiğimiz son 50 yılda doğal ya da zorunlu olarak gerçekleşen göç dalgaları, toplumlarda kültürel çeşitliliği artırmıştır. Küresel bağlamda kültürel çeşitliliğin artması eğitimde evrensel ilkelerin oluşturulması ve kültürlerarası etkileşimin sağlanması gibi zorunlulukları beraberinde getirmiştir. Böylece eğitim planlamalarında hedef kitlenin biyolojik ve psikolojik özellikleri kadar, sosyo-

kültürel özelliklerin dikkate alınması gerekliliğinin de farkına varılmıştır; gelişmiş ülkelerin eğitim planlamalarında “çok kültürlü eğitim” bakış açısının entegre edilmesi ön plana çıkmaya başlamıştır.

Aslan’ın (2016) aktarımına göre *çok kültürlü eğitim*, her şeyden önce kültürel çeşitliliği bilmeyi ve farklı kültürel özellikleri anlamayı sağlayan bir bakış açıdır. Çok kültürlü eğitim anlayışında, farklı kültürlerden gelen bireylerin yaşamsal deneyimleri, öğrenme stilleri, grup içi ve gruplar arası dil ve duyuş becerilerinde farklılıklara sahip olabileceğinin bilinmesi son derece önemlidir. Bu bakış açısında eğitsel amaçlara ulaşılabilmesi ve çok kültürlü okul ikliminin yaratılması için öncelikle eğitim-öğretim programlarının ve öğretmen eğitiminin çok kültürlü anlayışa uygun biçimlendirilmesi gerekmektedir (Gay, 1994). Tüm eğitim sistemlerinde olduğu gibi çok kültürlü eğitim de öğrenci, öğretmen ve eğitim programı olarak üç temel öğeden oluşur. Çok kültürlü eğitimin etkili ve verimli olması, bu temel öğelerin birbiriyle uyum içerisinde olmasına bağlıdır. Üç temel öğenin herhangi birinde meydana gelebilecek eksiklik ya da uyumsuzluk bütün bir sistemin verimliliğini olumsuz yönde etkiler

Öğrenci; çocuklar başkalarını ve kendi davranışlarını gözlemleyerek düşünce ya da duygulara ilişkin çıkarımlar yapar. Bu çıkarımlar çocuğun benlik algısının şekillenmesini sağlar. Çocuklar da ait oldukları aile ortamının kültürel değerlerini, alışkanlıklarını, yargılarını ve dillerini öğrenerek ilk kültürel benlik algılarını şekillendirir. Çok kültürlü ortamdaki çocuklar eğitime başladığında öncelikle kendisi ile ait olduğu etnik grup arasında fiziksel ve sosyal benzerliklerini, daha sonra diğer etnik grupların bireyleriyle olan farklılıklarını algılamaya başlar. Farklı kültüre sahip çocukların, kendinden farklı kültüre sahip akranları ve öğretmenleriyle etkileşime girebilmesi, onların kendilerini değerli hissetmelerini ve sağlıklı kültürel benlik oluşturmalarına temel oluşturur. Çocuklar sahip oldukları dilsel, etnik ve kültürel özelliklerine saygı duyduğunu fark ettikçe, kabul edildiğini ve akranlarıyla eşit statüye sahip olduğunu düşünür. Bu durum, benlik gelişimlerini olumlu yönde etkiler. Kabul edildiğini ve değerli olduğunu hisseden çocuk, okula ve öğrenmeye ilişkin olumlu tutum geliştirir. Bu nedenle çok kültürlü ortamlarda öğretmenin farklı kültürden gelen çocuklara yaklaşımı ve kabul düzeyi, çocuğun kültürel benlik algısının oluşumunda önemli bir öğedir.

Kültürlerarası uyumda farklı kültürlere saygı mihenk taşıdır. Göçmen çocuklar için yeni kültürle temasın ilk kurulduğu ortam okuldur. Çocukların benlik algısının şekillenmesinde rol oynayan en önemli faktörlerden biri hiç şüphesiz kültürdür. Çocuklar, erken dönemden itibaren kendi dillerine ve kültürlerine saygı duyduğunu fark ettiklerinde, diğer kültürlere daha kolay adapte olacak ve bu adaptasyon, onların ilerideki akademik başarılarını olum-

lu etkileyecektir. Bu bağlamda çocukların kültürleşme sürecinde öğretmen ve akranların çocuğa yönelik tutum ve davranışları, göçmen çocuklarının öznel iyi oluşunda okuldan edineceği duygusal doyum açısından önem taşır. Bu nedenle (öğretmen ya da akranlar tarafından) kültürel olarak farklı olan çocuğa yönelik sergilenen olumsuz duygu ve düşünceler, çocuğun öğrenme ve sosyal yaşantıları olumsuz algılamasına neden olabilir. Kültürel benliğin oluşturulmasında ve kültürler arası uyumun sağlanmasında, dil eğitimi son derece önemlidir. Dil eğitimine okul öncesi dönemde başlanması, çocuğun hem ilk dilini hem de bulunduğu ülkenin dilini edinmesinde önemli bir araç görevi üstlenir. Günümüzde küresel bağlamda göçmen kökenli çocukların ikinci dil sorununa kalıcı çözüm sağlamak yolunda okul öncesi dönemde iki dilli eğitim uygulamaları artmıştır. Ancak iki dilli okul öncesi eğitim kurumlarında çalışabilecek nitelikli personel eksikliği, bu uygulamaların önünde ciddi bir engel teşkil etmektedir.

Eğitim Programı; öğrenciye okulda veya okul dışında planlanmış etkinlikler yoluyla sağlanan öğrenme yaşantıları düzeneğidir. Türkiye’de ulusal bazda geliştirilen eğitim programları, çok kültürlü ortamda yer alan çocukların sosyal kültürel özelliklerini yeterli düzeyde kapsayıcı nitelikte değildir. Çok kültürlü eğitim programları ise insan hakları bağlamında çok kültürlü toplum inşa etmeyi amaçlayan, farklı kültürlerden bireylerden oluşan demokratik toplum anlayışı ve demokratik vatandaşlık eğitimine önem veren içeriklere sahiptir. Okul ortamında kültürel farklılıkları dikkate almayan programların uygulanıyor olması özellikle göçmen çocukların dil yetersizliği ve uyum sorunlarından kaynaklı nedenlerle öğrenme motivasyonlarını kaybetmelerine ve okuldan uzaklaşmalarına zemin hazırlamaktadır. Bu nedenle eğitimin niceliğinden çok niteliğinin önemli olduğu günümüzde, kültürel çeşitliliğe sahip olmanın öğrenci davranışlarında nasıl etkiler yaratabileceğini dikkate alan eğitim programlarına gereksinimi giderek artmaktadır.

Öğretmen; Öğretmenlik mesleğinin ülkelerin kalkınmasındaki rolü, tüm toplumlar tarafından bilinmektedir. Çok kültürlü eğitimde öğretmenlik, sosyal, kültürel, ekonomik, bilimsel ve teknolojik boyutlar ile alanında bilgi, beceri ve mesleki yeterliliklere sahip bir uzmanlık gerektirmektedir. Öğretmen, çağın getirdiği değişimlere uygun nitelikli insan modelinin yetiştirilmesi, toplumdaki huzur ve barışın sağlanması, toplumun kültürel değerlerinin genç kuşaklara aktarılması, bireylerin sosyalleşmesi ve toplumsal hayata hazırlanması gibi çok zor ve önemli roller üstlenmektedir. Bu nedenle çok kültürlü eğitim anlayışındaki öğretmenlerin ulusal ve uluslararası düzeyde gereksinim duyulan yeterlilikle yetiştirilmesi zaruri bir durumdur.

Öğretmen yeterlilikleri; öğretmenlerin bilgi, beceri, tutum, değer, davranış gibi yönlerden sahip olmaları öngörülen özellikler ya da nitelikler bütünüdür (Şişman, 2009). Avrupa Birliği, öğretmenlerin sahip olması gereken yeterlilikler olarak, yaşam boyu öğrenme, alan bilgisi, pedagojik bilgi, sosyal ve kültürel bilgiyi öncelikli alanlar içinde görmektedir. Bunun için öğretmenlerin özerk öğrenciler olarak yaşam boyu öğrenme anlayışına sahip, öğrencilerini dünya vatandaşlığına hazırlayacak niteliğe ve farklı kültürlerle karşı saygı geliştirecek becerilerle yetiştirilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Türkiye de genel olarak öğretmen yeterlilik alanları, öğretmenlik mesleği genel yeterlilikleri ve özel alan yeterlilikleri dikkate alınmaktadır (MEB, 2008). Bu yeterlilikler ulusal boyutta olup uluslararası ya da iki dilli ve çok kültürlü eğitim anlayışına uygun yeterlilikleri kapsamamaktadır. Çok dilli ve çok kültürlü okul öncesi eğitiminde görev alacak öğretmenlerin yetiştirilmesinde ek yeterlilikleri içeren lisans programlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle iki dilli ve çok kültürlü bir ortamda yetişen çocukların eğitiminde görev alacak öğretmenlerin yetiştirilmesi için hazırlanacak programlara çok dilli ve çok kültürlü eğitim pedagojisi, kültürler arası etkileşim, iki dilli çocukların gelişimi, izlenmesi ve değerlendirilmesi, göç ve göç sosyolojisi bilgisi gibi bir takım yeterliliklere gereksinim vardır. Bu yeterliliklere sahip olarak yetiştirilecek öğretmenler özellikle, erken yaştan itibaren çocukların farklı dillere ve kültürlerle karşı olumlu tutum geliştirmesine ve ileriki akademik yaşamlarındaki başarılarına katkıda bulunabilecektir.

İki dillilik ve çok kültürlülük pedagojisi ve sosyolojisi konusunda bilgiyle donatılarak yetiştirilen bir öğretmen, farklı kültürlerin özelliklerini bilip o kültürün öğrenilmesini sağlayarak her bir çocuğun sınıf ortamında kendini daha rahat ifade edebilmesine fırsat yaratacaktır. Bu fırsatı bulan çocuklar da farklı dil ve kültüre sahip olsalar da değerli olduklarını hissedecekler ve kişilik oluşumları olumlu yönde etkilenecektir. Ayrıca çok kültürlü eğitim anlayışıyla yetişen öğretmen, her iki dili ve kültürü bildiğinden, çocukların eğitimi bağlamında tüm kişi ve kuruluşları eğitime dâhil etmede daha başarılı olabilecektir.

Tüm bu nedenlerden dolayı, okul öncesi iki dilli ve çok kültürlü öğretmen yetiştirme programlarında iki dilli çocuk pedagojisi yeterliliklerinin ve özellikle çok dil edinimi, kültürel çeşitlik ve kültürel duyarlılık alanında yeterliliklerin kazandırılması gerekmektedir. Başka bir ifadeyle, iki dilli çocuklarla çalışan öğretmenlerin, iki dilli çocuklarla ilgili eğitim teorileri, eğitim yöntem ve teknikleri konusunda da yeterliliklere sahip olmaları gerekmektedir. Uygulanmakta olan öğretmen yetiştirme programlarında hedeflenen yeterlilik alanları ulusal boyutta olup uluslararası ya da çift dilli ve çok kültürlü eğitim anlayışına uygun yeterlilikleri taşımamaktadır.

Çift dilli çocuklarla çalışan öğretmenlerin çift dillilikle ilgili eğitim teorileri, eğitim yöntem ve teknikleri konusunda da yeterliliklere sahip olması gerekmektedir. Bu nedenle özellikle erken çocukluk eğitiminde görev alacak öğretmenlerin yetiştirilmesinde ek yeterlilikleri içeren lisans programlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Çok dilli ve çok kültürlü ortamda yetişen çocukların eğitiminde görev alacak öğretmeni yetiştiren lisans programlarında,

- çok dilli ve çok kültürlü eğitim pedagojisi,
- kültürlerarası etkileşim,
- çift dilli çocukların gelişiminin izlenmesi ve değerlendirilmesi,
- göç ve göç sosyolojisi bilgisi gibi birtakım yeterliliklere gereksinim vardır.

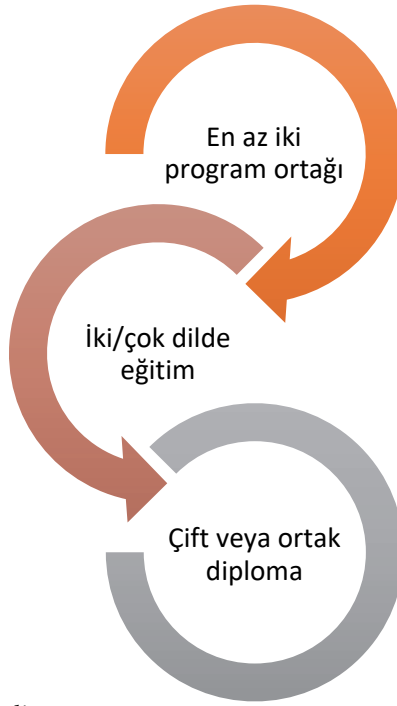
İki dilli çocukların gelişim süreçlerini anlama, izleme ve değerlendirmenin yanında, çocukları ve aileleri destekleme konusunda da yeterliliklere sahip olması gerekmektedir. Bu ihtiyaca çözüm üretebilmek amacıyla Akdeniz Üniversitesi Avrupa Birliği Araştırma ve Uygulama Merkezi, Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı işbirliğinde “Bir çocuk- İki Dil-Çift Diploma Projesi” gerçekleştirilmiştir. Geliştirilen taslağın programı içeriği aşağıda sunulmuştur.

Projenin amacı; Türkçe-Almanca Çift Dilli Okul Öncesi Öğretmenliği Lisans Programı geliştirmektir. Geliştirilen programın uzun vadedeki amacı ise yurtdışında yaşayan Türk kökenli göçmen çocukların eğitim ve istihdam koşullarının iyileştirilmesine destek vermek, çok kültürlülük ve kültürlerarası iletişim konularını okul öncesi eğitim programlarına dahil etmek ve farklı kültürlerden insanların bir arada yaşamasını kolaylaştırmaktır.

Nasıl Bir Program Olmalı? Hangi Nitelikleri Taşımalı?

İki Dilli okul öncesi öğretmen yetiştirme lisans programının sahip olduğu ana çerçeve (Bakınız: Şekil 1) en az iki program ortağı, iki dilde eğitim yeterliliği ve program sonunda katılımcıların çift veya ortak diplomaya sahip olmasıdır.

Şekil 1: İki Dilli Okul Öncesi Öğretmen Yetiştirme Lisans Programı Ana Çerçevesi

Kaynak: Yazarların kendi tasarımı

Ortak olma niteliği; En az *iki farklı ülkeden üniversite* ortaklığında yürütülmesi gerekmektedir. Yurtdışındaki ortak üniversitenin YÖK tarafından tanınması ve Türk üniversitesi ile işbirliği yeterliliğinin olması gerekmektedir.,

İki/çok dilli olma niteliği; programın özünde "*iki dillilik*" olması nedeniyle yetiştirilecek eğitim personelinin her iki dilde eğitim verebilecek ve her iki kültürle ilgili bilgilere hakim olması yönünde yeterliliklerle donatılması gerekmektedir.

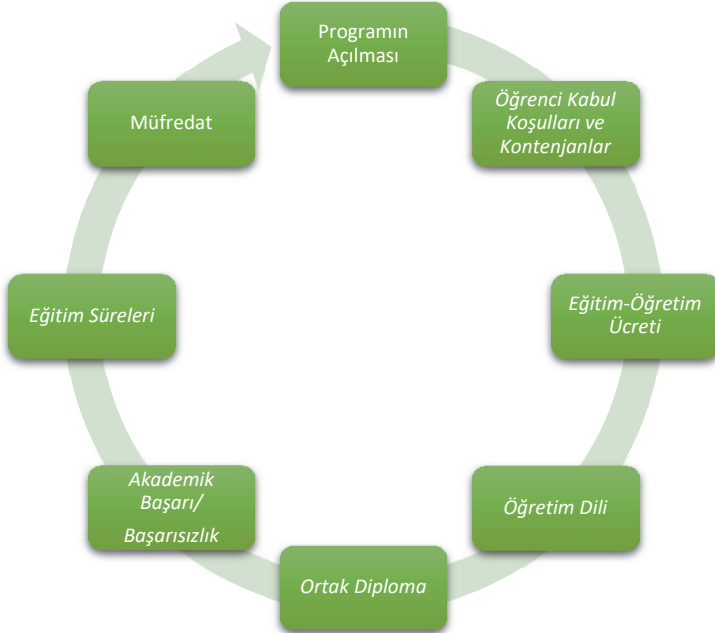
Çift Diplomalı olma niteliği: Eğitim öğretim süresinin en az bir yılının ortak ülkenin ilgili üniversitesinde geçmesi, müfredatın ve öğrenim başarısının tamamının karşılıklı olarak tanınması ve mezunların her iki ülkede de lisansüstü eğitim programlarına katılmaya hak kazanması koşullarını içermektedir.

Programı Yürütme İlkeleri ve Düzenlemeler

Ortak programların açılması her durumda Yükseköğretim Kurulu'nun (YÖK) Ekim 2016 tarihinde Resmi Gazete'de (2016) yayınlanarak yürürlüğü giren

«Yükseköğretim Kurumlarının Yurtdışındaki Kapsama Dahil Yükseköğretim Kurumlarıyla Ortak Eğitim ve Öğretim Programları Tesisi Hakkında Yönetmeliğe» tabidir.

Şekil 2: Ortak Lisans Programının Temel Özellikleri

Kaynak: Yazarların kendi tasarımı

Müfredat; Program içeriği oluşturulurken Türkiye ve Almanya’da uygulanmakta olan okul öncesi öğretmeni yetiştirme müfredatları incelenmiştir. Her iki ülkede öğretmen yetiştirme programlarının benzer özellikler taşımasına rağmen, ulusal boyutlarda farklılıkları barındırdığı¹ görülmüştür. Öncelikle her iki ülkedeki okul öncesi öğretmen yetiştirme programları karşılaştırılmış, örtüşen ve ayrışan yönleri belirlenmiştir². Daha sonra, her iki programda da yer almayan yeterlilikleri belirlemek için birçok Avrupa ülkesinden davetli

¹ Türkiye’de 2007 yılı itibarıyla uygulanan öğretmen yetiştirme müfredatının %50’si alan bilgi ve becerisi, %30 öğretmenlik meslek bilgisi, %20 de genel kültür derslerini içermektedir. Programdaki toplam kredinin %25’ine varan oranlarda fakültele dersleri belirleme yetkisi verilerek seçmeli ders ekleme olanağı tanınmaktadır (YÖK, 2007).

² Burada yoğunlukla proje ortağı Heidelberg Eğitim Bilimleri Üniversitesi’nin ilgili bölüm programı baz olarak alınmışsa da, diğer üniversitelerde uygulanan müfredat da değerlendirilmeye dahil edilmiştir.

alan uzmanların katılımıyla uluslararası çalıştaylar yapılmıştır³. Bu çalıştaylarda İki Dilli Okul Öncesi Eğitimi Lisans programında olması gereken nitelikler tartışılmıştır. Çalıştay sonucu edinilen bilgiler ve iki ülkenin müfredatlarından hareketle ortak programın ana çerçevesi “akademik ders kataloğu, stajlar ve bitirme tezi” şeklinde belirlenmiştir. Ana çerçeve kriterlerine bağlı olarak 9 farklı modül belirlenmiş ve modüller 4 akademik yılı içeren ders kataloğuna yerleştirilmiştir.

Geliştirilen Müfredatın İçeriği; Türkçe-Almanca İki Dilli Okul Öncesi Eğitim Lisans Programı içeriği, farklı kültürlerden gelen bireylerin beraber yaşamalarına zemin hazırlayacak çok kültürlü ve çok dilli eğitim modellerine paralel olarak, konuşulan dillerin korunmasına yönelik uygulamalar ön planda tutulmuştur. Programda odaklanılan ana nokta, çocukların ikinci dil ve kültüre uyumunda anadil ve yerel kültürün bir zenginlik kaynağı olarak değerlendirilmesidir. Programda her iki ülkenin okul öncesi eğitim sistemine ilişkin temel prensipleri korunmuş, ayrıca programa iki dillilik ve çok kültürlülük boyutları eklenmiştir⁴. Programa katılan bireylerin hem Türkiye genelinde uygulanmaya başlanan ve iki dilli eğitim veren anaokullarına hem de Almanya’da göçmen kökenli çocukların eğitiminde uzman öğretmenlik veya danışmanlık yapma olanağı bulacakları düşünülmektedir. Eğitim programının hedefleri arasında çok ulusluluk -çok boyutlu yurttaşlık-dünya yurttaşlığı-kavramına ve küresel dünyanın bir yurttaşı olma konusuna yer verilmiştir.

İki Dillilik ve Çok Kültürlülük Modülü: Bu modül, İki Dilli Okul Öncesi Eğitim Programının temel yapı taşını oluşturmaktadır (Esen vd., 2017, 326-330).

Modülün İçeriği: Çocuklarda 0-6 yaş arasında dil ediniminin ve dil gelişiminin basamakları, dil gelişiminde kritik dönemler ve dil edinim kuramları yer alır. İki dili eş zamanlı ya da bir dili ikinci dil olarak öğrenmek suretiyle büyüyen ya da erken çocuklukta birkaç dil ile kontak içerisinde ve çok kültürlü ortamlarda büyümekte olan çocukların gelişim ve eğitim süreçlerinin gidiş hattı ve bu süreçlerin biçimlendirilmesi yolunda kuramsal ve bilimsel tartışmalara temel olan veriler değerlendirilir. Derslerde iki ve çok dilliliğe tarihsel ve çağdaş bakış açıları ele alınır. İki dilin birbiriyle etkileşimi, iki ya da çok dilli çocuklardaki dil gelişimini izleme yöntemleri, dil gelişim düzeylerinin ölçülmesine yönelik olarak geliştirilen standardize dil testleri ve diğer dil gelişimine yönelik ölçme yöntemleri tanıtılır, uygulamasına ilişkin bilgiler verilir.

³ Sözü geçen Çalıştaylar için bkz., Durmuş, 2017; AKVAM 2015 ve 2016 Faaliyet Raporları, <http://akvam.akdeniz.edu.tr/2015-yili-akvam-faaliyet-raporu/>; <http://akvam.akdeniz.edu.tr/2016-yili-akvam-faaliyet-raporu/>

⁴ Ortak müfredat ayrıntıları için bkz. Esen vd., 2017: 287-350

Okul öncesi eğitimde ikinci ya da yabancı bir dilin çocuklara kazandırılmasındaki faktörler, okul öncesi çocukların iki dilli eğitim ortamına ve ikinci dile karşı tepkileri, çocuklara yaklaşım biçimleri, iki dilli eğitim ortamında anadilinin ve ikinci dilin kullanımı, Almancanın ve Türkçenin ikinci dil olarak öğretiminde kullanılacak yöntem ve teknikler ve her iki dilin sınıfta kullanım biçimleri bu modülde işlenir. Bunun yanı sıra çok dilli ve çok kültürlü ortamlarda büyüyen çocukların yaşadıkları ortam, yaşam gerçeklikleri, çocuklara yaklaşım, kültürlere saygının öğretilmesi ve farklılıkların yönetimi, aile ve çevrenin sosyolojik ve psikolojik açıdan öğrenim ve eğitim süreçlerindeki rolleri bilimsel araştırmalar baz alınarak incelenir. Farklı kültürlerde okul öncesi eğitim ortamları, yaygınlığı, kurum türleri, program türleri, öğretmen tutumları, aile katılımı, özel gereksinimli çocukların kaynaştırılması, okul öncesi eğitimde öğretmen yetiştirme sistemi ve okul öncesi eğitim hedefleri karşılaştırmalı olarak incelenir. Türkiye’de ve Almanya’da okul öncesi eğitim sistemi değerlendirilir.

Türk ve Alman kültürlerinin temel özellikleri, yaşam biçimine yansımaları, kültürel benzerlikler ve farklılıklar ve değişik kültürlerdeki değişik aile sistemleri üzerinde durulur. Bir ülkede azınlık olarak yaşayan insanların psikolojisi, karşılaşılabilecekleri olası durumlar, bu insanlara karşı sosyal tutumlar, yasal haklar, toplumsal kabul durumu, dışlanma, kabul görme gibi olgular hakkında genel değerlendirmeler ve konuların Almanya’da yaşayan Türkler perspektifinde incelenmesi de bu modülün temalarından biridir. İki ve çok dilli ortamlarda erken okuryazarlık ve medya konuları işlenir. İki ve çok dilli ve kültürlü ortamlarda var olan eğitim sistemleri ve standartların çağdaş ve bilimsel eğitime uygunluğu eleştirisel açıdan mercek altına alınır. Bu bağlamda öğrenciler kendi biyografilerinden yararlanmaya, aynı zamanda deneysel araştırma yöntemlerini içselleştirmeye yönlendirilir. Böylece konu ve olgulara hem empatik bir gözle bakmaları hem de gözlemci ve profesyonel davranış geliştirmeleri hedeflenir. Öğrenciler erken çocukluk dönemine ilişkin dil öğrenme teorileri, biliş, dil öğrenmedeki bireysel farklılıklar, psiko-bilim ve dil öğrenmedeki nörolojik etkilerle ilgili genel ön bilgileri öğrenirler. Dil öğretimindeki tarihsel gelişmeler hakkında bilgi verilerek öğrenciler bilinçlendirilir. Ayrıca adaylar dil öğretiminde yaklaşımları, yöntemleri ve teknik kavramları öğrenir, hem geleneksel hem de çağdaş yöntemlerin olumlu ve olumsuz yönlerini irdeleyerek, dil eğitiminde uygulanan yaklaşım ve yöntemlerin teorik ve uygulamalı alanlarını derinlemesine analiz eder.

Adaylar, okul öncesi çocukların anadili, ikinci dil ya da yabancı dil edinim süreçlerine ilişkin bilgiler edinir. Ayrıca adaylara, iki ve çok dilli çocuklarla tek dilli büyüyen çocukların dil edinim süreçlerindeki farklılıkları tanıma, Almanca-Türkçe öğretimde kullanılan yöntem ve tekniklerin benzerlik ve farklılıklarını ayırt etme, okul öncesi dönemde dil eğitiminde kullanılacak

görsel ve işitsel materyallerin hazırlanması gibi konularda bilgi ve beceriler edindirilir.

Adaylara modül boyunca Türkçe ve Almanca dillerinde karşılaştırmalı olarak dil yapıları tanıtılır. Her iki dilin fonoloji, morfoloji, sözdizimi ve anlam açısından benzerlik ve farklılıkları incelenir. Dil edinim süreçlerinde kültürel ve sosyo-kültürel faktörlerin etkisi, ailenin rolü ve aileye refakat yöntemleri tartışılır. Dil edinimi teorileri, kültürlerarası bir bakış açısıyla öğrenme, dil öğrenimindeki sosyal süreçler, otonom, güdülenme teorileri ve dil öğrenimi, sosyal-bilişsel teori, dil öğreniminin sosyal çevresi, kişi ve kültürlerarası iletişim, dil öğreniminin bilişsel süreci, çift-kodlama teorisi, zekanın rolü ve dil öğrenimi, dil öğrenme stratejileri, yabancı dil eğitiminde işbirlikçi öğrenme, dil öğrenimindeki bireysel farklılıklar tartışılır.

Öğrenciler, ikinci dil edinimi teorilerini ve öğrenmeyi kültürler arası bir bakış açısıyla okur ve tartışır; dil öğrenimindeki sosyal süreçleri okur ve tartışır; güdülenme teorilerini ve dil öğrenimini okur ve tartışır. Yabancı dil öğretiminde çocuklara öğretilecek içeriği tanır ve uygularlar. Çocuklara yabancı dil öğretiminde uygulanacak sınıf içi yöntem ve teknikleri tanır. Yaş grubuna uygun ders malzemeleri hazırlar ve uygular. Almanca öğretimi için Ortak Başvuru Metni ve Profile Deutsch (bu kaynaklar, yabancı dil öğretimini kapsadıklarından 0 – 6 yaş grubundaki çocuklar söz konusu olduğunda uygun değil) gibi kaynakları dikkate alarak öğrenci merkezli ders malzemesi geliştirir; geliştirilen malzemenin seçim ilkelerini tanımlar ve değerlendirir. Ders malzemesi uyarlama ölçüt ve yöntemlerini tanır ve uygular. Ders kitabı geliştirme deneyimi kazanır. Dil yapıları, diller arasındaki benzerlikler ve farklılıklar, dil benzerlik ve farklılıklarını metinlerde gösterme, kültürel ve kültürlerarası psikoloji yaklaşımlarını tanımlar. Elde ettiği kuramsal bilgiler ışığında kültürel ve kültürlerarası araştırma örneklerini yorumlar.

Modülün Öğrenme Çıktıları: Öğrenciler, sosyal-bilişsel teoriyi okur ve tartışır, dil öğreniminin sosyal çevresini okur ve tartışır, kişiler ve kültürler arası iletişimi okur ve tartışır, dil öğreniminin bilişsel sürecini okur ve tartışır, Vygotsky, Chomsky ve Tomasello gibi dil edinim tartışmalarına yön veren kuramcıları okur ve tartışır. Öğretmen adayları, yapılandırmacılığı, çift-kodlama teorisini, zekanın rolünü ve dil öğrenimini, dil öğrenimi stratejilerini, yabancı dil eğitiminde işbirlikçi öğrenmeyi ve dil öğrenimindeki bireysel farklılıkları okur ve tartışır.

Yükseköğretim Dersleri Modülü/YÖK dersleri (Türkiye Koşullarında Geçerli): Bu modül, genel kültür alanındaki yeterlilikleri kapsamaktadır. Dil, tarih ve teknoloji gibi genel kültür alanlarında öğretmen adaylarının bilgilendirilmesi-

ni içermektedir. Türkiye tarihi, Türkçe yazılı ve sözlü anlatımı, yabancı dil ve bilgisayar kullanımına yönelik dersleri içermektedir.

Eğitim Bilimleri Modülü İçeriği: Eğitimin temel kavramları, eğitimin diğer disiplinlerle ilişkisi, eğitim biliminde araştırma yöntemleri, felsefe ve eğitim ilişkisi, eğitimi etkileyen temel felsefi akımlar toplumsal hareketlilik, göç, medya, küreselleşme ve bunların eğitim sistemine etkisi incelenir. Psikolojik ve sosyolojik gelişim ve sosyalizasyon kuramlarının yanı sıra farklı alanlarda çocuk gelişiminin işlenmesi de bu modül içinde gerçekleşir. Toplumsal bir sistem olarak okul, okul-çevre ilişkisi ve öğretmen yetiştirme alanındaki uygulamalar ve gelişmeler tartışılır. Okul öncesi eğitim etkinlikleri hazırlama, eğitim programlarının değerlendirilmesi, okul öncesinde eğitim ortamları, materyal kullanımı, okul öncesi eğitimde kullanılacak öğretim yöntemleri tartışılır. Erken çocukluk bakım ve eğitim hizmetlerinde kalite, kaliteyi etkileyen etmenler, Türkiye' de ve Almanya'da erken çocukluk eğitimi kalite standartları ve kalitenin değerlendirilmesi uygulama örnekleriyle ele alınır. Öğretimle ilgili temel kavramlar, öğrenme ve öğretim ilkeleri, öğretimde planlı çalışmanın önemi ve yararları, öğretimin planlanması, öğrenme ve öğretim stratejileri, öğretim yöntem ve teknikleri, bunların uygulama ile ilişkisi, öğretim araç ve gereçleri, öğretim hizmetinin niteliğini artırmada öğretmenin görev ve sorumlulukları ve öğretmen yeterlikleri bu modülün temaları arasındadır.

Bilimsel Çalışma Modülü İçeriği: Bu modül, bilim ve temel kavramlar (olgu, bilgi, mutlak, doğru, yanlış, evrensel bilgi vb.), bilim tarihine ilişkin temel bilgiler, bilimsel araştırmanın yapısı, bilimsel yöntemler ve bu yöntemlere ilişkin farklı görüşler, problem, araştırma modeli, evren ve örneklem, verilerin toplanması ve veri toplama yöntemleri (nicel ve nitel veri toplama teknikleri), verilerin kaydedilmesi, analizi, yorumlanması ve rapora dönüştürülmesini içermektedir. Öğrenciler bu modülde bilimsel düşünme ve çalışmanın temel yetkinliklerini edinmenin yanı sıra pedagojik uygulamalara geçiş olanağı elde ederler. Bilim ve kuramlara dair temel kavramları tanır, pratik örnekler ve alıştırmalar tercih edilmek suretiyle, araştırma, çözümleme, bilimsel metin yazma ve bilgi-veri sunumu tekniklerini öğrenirler; kuramsal ve deneysel incelemelere eleştirel yaklaşmayı öğrenir, kendi bakış açılarını geliştirirler. Araştırma yoluyla öğrenme yöntemi ile öğrenciler, bu modülde öğrendikleri yöntemlerle, kendi pedagojik bakış açılarına dair eleştirel ve yansıtıcı düşünme olanağı kazanırlar.

Çocuk Gelişimi Modülü İçeriği: Bu modül, çocukluk dönemindeki gelişim ve eğitim süreçlerinin biçimlendirilmesi yolunda önemli kuram ve bilimsel

verileri ele alır. 0-6 yaş arası çocukların bilişsel gelişimi, dil gelişimi, sosyal gelişimi, duygusal gelişimi, kişilik gelişimi, ahlak gelişimi ile ilgili kavramlar ve kuramları ele alır. Ayrıca dil ve bilişsel gelişimin nörolojik ve fizyolojik temelleri, gelişimi etkileyen olumlu ve olumsuz etkenler ve iki dillilik gibi konular ele alınır. Derslerin her birinde gelişim ve eğitim kuramları ve farklı gelişen çocukların durumu tarihsel ve güncel açıdan incelenir. Psikolojik ve sosyolojik gelişim ve sosyalizasyon kuramlarının yanı sıra farklı alanlarda çocuk gelişiminin işlenmesi de bu modül içinde gerçekleşir. Bu anlamda biyolojik, psikolojik ve sosyo-kültürel etmenler göz önünde bulundurulmak kaydıyla, çocuğa yaklaşım biçiminin nasıl olması gerektiği; buradan elde edilen gözlem ve verilerin pedagojik kuramların geliştirilmesinde ne oranda değerlendirmeye alındığı veya alınması gerektiği, modülün ana temasını oluşturmaktadır. Bu kapsamda öğretmen adayları, çocuk ve çocukluk bağlamında pedagojik yaklaşımları tartışıp yansıtır, bunları özümseyip bilimsel formatta veriler haline dönüştürürler. Bu yapılırken de toplumsal ve kültürel bağlam üzerinde durulur. Gelişim ilkeleri ve çocukluk döneminde gelişim ödevleri, gelişim ve öğrenim dönemlerinin izlediği süreç üzerine elde edilen veriler derste sunulup tartışmaya açılır.

Oyun, Bilim, Sanat, Müzik Modülü İçeriği: Öğretmen adaylarına bu modülde estetik eğitimin kuramsal temelleri, temel sanat biçimleri, yaratıcılık ve kültürel uygulamalar, farklı perspektiflerden tanıtılıp, onların bunlar üzerinde tartışmaları sağlanır. Çocukların yarattığı her tür sanat eserine saygı göstermeyi de içinde barındıran bir eğitim alırlar. Çocukluk döneminde müzik eğitimi ile ilgili temel bilgileri edinirler. Okul öncesi dönemde oyunla çocuğun gelişimini destekleme, oyunda yetişkinin rolü, oyun ortamı düzenleme, okul öncesi eğitim programına uygun oyun etkinlikleri planlama, uygulama ve değerlendirme hakkında bilgi sahibi olurlar. Her iki kültüre ait çocuk edebiyatının tarihçesi, edebi türler açısından çocuk edebiyatı, okul öncesi çocuk kitaplarının içerik özellikleri, yaş gruplarına göre çocuk kitapları çeşitleri, çocuk kitaplarının fiziksel özellikleri ve okul öncesi sınıf içi uygulamalı çalışmalar bu modülün içeriklerinden biridir. Doğa bilimsel içerik ve yöntemleri öğrenmek üzere gelişim psikolojisi, öğrenme, ilgi ve güdülenme kuramlarının temel esasları hakkında bilgi edinilir.

Alan Seçmeli Dersler (Branşlaşma, Alan bilgisi destek vb.) Modülü İçeriği: Bu modül, öğrencilerin özel uzmanlık alanlarını keşfetmelerine yöneliktir. Öğrenciler, seçmeli ders havuzundan kendi ilgi alanları ve uzmanlaşmak istedikleri özel alanlara yönelik dersleri seçebilmektedir.

Staj: (Günlük Staj/Yaz Stajı) Modülü ST/: Bu modül öğrencilerin alanda pratik kazanmasına yönelik dersleri içermektedir. Öğretmen adayı, moderatör öğretmenin ve çocukların okuldaki bir gününü gözlemler. Öğretmenin gün içinde işleyişi, öğretim yöntem ve tekniklerini uygulayışı, sınıf yönetimi ve çocuklarla etkileşimi gibi okul ortamına uyum becerilerini tanır. Okul örgütü ve okul örgütündeki yönetsel işleyişi gözlemleyerek tanır. Ayrıca bu modül, kreş ya da anaokulunda bir gün içinde yapılacak işleri belirleme, bir günlük plan hazırlama (planın gerektirdiği ortam, materyal ve ölçme araçlarını hazırlama), hazırlanan planı ya da plandaki bazı etkinlikleri uygulama, bir öğrenci için istenmeyen davranışları yönetme planı hazırlama, uygulama ve değerlendirme, bu dersteki uygulamalar ile ilgili öz değerlendirme, gelişimsel rapor hazırlama gibi becerileri de kapsamaktadır.

Mezuniyet Tezi Modülü İçeriği: Öğrencilerin erken çocukluk eğitimiyle ilgili merak ettiği bir konuda bilimsel araştırma projesi hazırlama, projenin uygulanması, veri toplama, verilerin değerlendirilmesi, raporlaştırılması ve sunulmasını içermektedir.

Sonuç

Erken çocukluk döneminde çok dilli ve çok kültürlü eğitim ortamında çalışacak öğretmenlere iki dilli ve çok kültürlü eğitim anlayışı yeterliliğine sahip olmasını sağlamak amacıyla taslak olarak İki Dilli Okul Öncesi Eğitimi Lisans Programı oluşturulmuştur. Bu program aracılığıyla çok kültürlü ve çok dilli (Almanya'da) Türk kökenli göçmen çocuklarının her iki dildeki ihtiyaçları temel alınarak tüm gelişimsel ihtiyaçlarına uygun kalifiye eğitim personeli yetiştirilebileceği görülmektedir. Akdeniz Üniversitesinin üzerinde çalıştığı model proje çerçevesinde iki dilli okul öncesi eğitimi için Türk-Alman ortak lisans programın yaygınlaşması sağlanabilir.

Toplam dokuz modülden oluşan müfredat, büyük ölçüde Almanya ve Türkiye'de mevcut okul öncesi eğitim programlarından yararlanılarak oluşturulmuştur. Bunlar arasında yer alan iki dillilik ve çok kültürlülük modülü, uluslararası tartışmalar ve iki dilli okul öncesi eğitim uygulamalarından edinilen deneyimler ışığında tamamen yeni geliştirilmiştir. Derslerin ve uygulamaların dönemlere dağılımı, programın ortak ve iki dillilik niteliklerini dikkate almakla birlikte, program ortaklarının önceliklerine göre modifiye edilmeye de açıktır. Adayların öğrenime başlarken beraberinde getirdikleri yabancı dil koşulları ve ortak diplomanın gereklerini yerine getirmek üzere derslerin kısmen ortak üniversitede alınması koşullarına bağlı olarak, eğitim programının uygulanmasında değişiklikler yapılabilir. İlgili yasal düzenlemeler her iki

ülkede de buna uygundur. İki dilli okul öncesi ortak lisans eğitim programını geliştirme ve uygulamaya yönelik öneriler şöyledir:

- *Programın çok ortaklı oluşturulması:* Her ülkeden birer olmak üzere programın en az iki yükseköğrenim kurumu tarafından yürütülmesi gerekmektedir. Yabancı dil öğrenimi ve yabancı dilde derslerin yürütülmesi açısından programın daha fazla ortak üniversite tarafından yürütülmesi yararlı olacaktır.
- *Programın çok dilli yürütülmesi:* Mezunların kreşteki çalışma dili, kendi anadili olması gerekirken, diğer dilde yapılan aktiviteleri takip edebilmek ve diğer dilin dahil olduğu kültüre hâkim olabilmek için, öğrenim dilinin iki dilde olması önemlidir. Bunun için derslerin bazılarının ikinci dilde yürütülmesi gerekir. Yabancı dilde yürütülecek derslerin ne kadar olacağı ve hangi dönemden itibaren başlayacağı konularına, öğrenci kabul koşullarına bağlı olarak ortak üniversiteler birlikte karar vermelidir.
- *Programın çift diploma ile tamamlanması:* Programa katılan öğrencilerin her iki ülkede de geçerli olacak bir belge ile programı tamamlamaları önemlidir. Bunun için her iki ortak üniversite tarafından onaylanmış tek diploma veya birbirine bağlı çoklu veya birbirinden bağımsız çoklu diploma olarak düzenlenmiş bitirme belgesi olması gerekmektedir.
- *Programın geçiş yoluyla açılması:* Ortak programın açılması iki yolla mümkündür; bunlardan ilki tamamen yeni oluşturulmuş ve toplam 4 yıllık bir programdan oluşan, diğeri mevcut programlardan belli kriterler çerçevesinde geçiş yoluyla oluşturulacak programdır. Diğer tüm koşulları yerine getirmesi kaydıyla, öğrencinin ortak üniversitede tamamlayacağı en az bir yıllık ders döneminden oluşan ortak program süresi nedeniyle geçiş yoluyla açılan ortak program, yapılabirliği daha kolay olan program oluşturma şeklindedir.
- *Öğrenim süreleri:* Lisans öğrenim süresinin Türkiye’de sekiz, Almanya’da altı, bazı üniversitelerde 7 dönem sürmesinden bağımsız, lisans öğrenim süresi, Türkiye’deki yönetmelik nedeniyle başından itibaren en az dört yıllık bir öğrenimi ve toplam 240 AKTS puanını gerektirmektedir. Toplam öğrenim süresinin yanı sıra, öğrencilerin ne zamandan itibaren ve ne kadar süre ortak üniversitede geçirmeleri gerektiğini de içermektedir. Öğrencilerin 5.-7. dönemler arasında toplam 1 yılı karşı üniversitede geçirmeleri, hem yabancı dil altyapısının yeterli düzeyde oluşturulmasını hem de ortak üniversite öğrencileri ile uyum içerisinde derslere katılmalarını kolaylaştıracaktır.
- *Müfredatın uygulanmasında asgari koşulların dikkate alınması:* Müfredatın oluşturulması ve uygulanmasında ilgili yönetmelik ve diğer düzenlemelerin dikkate alınarak asgari koşullara uygun yürütülmesi önemli

dir. Bunun için programın en az yarı süresinin Türkiye’de tamamlanması, okul öncesi lisans programlarında bulunan ulusal derslerin ortak programa dahil edilerek ilgili ülke üniversitesinde alınması programın uygulanması açısından gereklidir.

Burada sunulan müfredat taslağı ve buna bağılı olarak oluşturulan ders kataloğı, sadece bir örnek teşkil etmekte olup, programın oluşturulma şekli, öğrenci kabul koşulları ve ortak üniversiteler arası öğrenci değışim süreleri gibi birçok konu, oluşturulan her ortak program için farklı olabilir. Her iki ülkenin düzenlemeleri, bu konularda belli düzeyde esneklik sunmakta ve ortak programın oluşturulmasını kolaylaştırmaktadır. Hem Türkiye’de hem de Almanya’da ortak programların açılıp yürütölmesi önemli ölçüde kurumsallaşmış olup, çeşitli destekleme programları çerçevesinde teşvik edilmektedir.

Kaynakça

- AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ SENATOSU (2014), Akdeniz Üniversitesi Önlisans ve Lisans Programlarına Uluslararası Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Yönergesi, 2.4.2014, http://intstudents.akdeniz.edu.tr/_dinamik/251/367.pdf (3.2.2017)
- ARSLAN, S. (2016), Çokkültürlü Eğitim ve Türkiye: Mevcut Durum, Beklentiler, Olasılıklar, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(57), <http://dergipark.gov.tr/esosder/issue/24935/263190> (03.02.2017)
- Akdeniz Üniversitesi Avrupa Birliğı Araştırma ve Uygulama Merkezi (AKVAM) 2015 Faaliyet Raporu, <http://akvam.akdeniz.edu.tr/2015-yili-akvam-faaliyet-raporu/> (02.03.2022)
- Akdeniz Üniversitesi Avrupa Birliğı Araştırma ve Uygulama Merkezi (AKVAM) 2016 Faaliyet Raporu, <http://akvam.akdeniz.edu.tr/2016-yili-akvam-faaliyet-raporu/> (02.03.2022)
- BANKS, J.A., COOKSON, P., GAY, G., HAWLEY, W.D., IRVİNE, J.J., NİETO, S., et al. (2001), Diversity within unity: Essential principles for teaching and learning in a multicultural society. 27, <http://www.educ.washington.edu/coetestwebsite/pdf/DiversityUnity.pdf> (15.12.2016)
- BANKS, J.A. (2004), Teaching for social justice, diversity, and citizenship in a global world, *The Educational Forum*, (68), 289-298, <https://search.ebscohost.com/> (07.10.2006)
- DEUTSCHER AKADEMISCHER AUSTAUSCHDIENST – DAAD, Integrierte Internationale Studiengaenge mit Doppelabschluss, <https://www.daad.de/hochschulen/programme-weltweit/studiengaenge/de/23193-integrierte-internationale-studiengaenge-mit-doppelabschluss/> (02.02.2017)
- DURMUŞ, N. (2017), Türk-Alman Kresşlerine Eğitim Personeli Yetiştirme Müfredatı üzerine Düşünceler: Antalya’daki Proje Çalıştay Sonuçları ile ilgili Kısa bir Değerlendirme, ESEN. E., ENGİN, H. (Ed.), *Bir Çocuk, İki Dil, Çift Diploma: İki Dilli Okul*

- Öncesi Eğitim İçin Türk-Alman Yükseköğrenim Programlarının Geliştirilmesi Üzerine Tartışmalar*, Ankara.
- ESEN, E. ve TAHERİ, A. (2016), İki Dilli Okul Öncesi Eğitim Hakkında Bilimsel Tartışmalar ve Uygulamalar - Berlin'de Türk Kökenli Göçmen Çocuklar ve Gençler Örneğinde Bir Giriş, EROL, E. (Ed.), *Bir Çocuk, İki Dil: Berlin Örneğinde Türk-Alman Okul Öncesi Eğitim Koşulları ve Fırsatlar*, Ankara, S. 39-127
- ESEN, E., YAZICI, Z. ve KUYUMCU, R. (2017), Bir Çocuk, İki Dil, Çift Diploma: İki Dilli Okul Öncesi Eğitim için bir Lisans Programı Geliştirme ve Uygulama Örneği, ESEN, E., ENGİN, H. (Ed.), *Bir Çocuk, İki Dil, Çift Diploma: İki Dilli Okul Öncesi Eğitim İçin Türk-Alman Yükseköğrenim Programlarının Geliştirilmesi Üzerine Tartışmalar*, Ankara
- GAY, G. (1994), A synthesis of scholarship in multicultural education, https://scholar.google.com.tr/scholar?q=Gay%2C+G.+%281994%29.+A+synthesis+of+scholarship+in+multicultural+education.+&btnG=&hl=tr&as_sdt=0%2C5 (14.1.2017)
- HERRING, R.D., & WHITE, L.M. (1995), School counselors, teachers, and the culturally compatible classroom: Partnerships in multicultural education, *Journal of Humanistic Education and Development*, 34(2), 52-65, <https://search.ebscohost.com/> (28.11.2006)
- HOFFMAN, D. M. (1996), Culture and self in Multicultural Education: Reflections on Discourse, Text, and Practice, *American Educational Research Journal*, 33(3), pp.545-569, <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.3102/00028312033003545> (11.1.2017)
- KARAGÖZOĞLU, G., ARICI, H., BÜLBÜL, S., & ÇOKER, N. (1995), Türkiye'de Öğretmen Eğitim Politikaları ve Modelleri. *Avrupa Konseyi Ülkeleri Öğretmen Yetiştirme Politikaları ve Modelleri Toplantısı Milli Eğitim Basımevi*
- MEB (2009), Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlilikleri, <http://otmg.meb.gov.tr/YetGenel.html> (15.02.2017)
- ŞİŞMAN, M. (2009), Teacher's Competencies: A Modern Discourse and the Rhetoric, *Inonu University Journal of the Faculty of Education*, 10 (3): 63-82
- TAYLOR, M., & FOX, D. L. (1996), New Teachers: Valuing Cultural Diversity, *The English Journal*, 85(8), 87-90
- YÜKSEKÖĞRETİM KURULU/(YÖK) (2007), Eğitim Fakültesi Öğretmen Yetiştirme Lisans Programları
- YÜKSEKÖĞRETİM KURULU BAŞKANLIĞI (2016), Yükseköğretim Kurumlarının Yurtdışındaki Kapsama Dahil Yükseköğretim Kurumlarıyla Ortak Eğitim ve Öğretim Programları Tesisi Hakkında Yönetmelik, Resmi Gazete, Sayı 29849, 6 Ekim 2016
- YÜKSEKÖĞRETİM KURULU BAŞKANLIĞI (1982), Yükseköğretim Kurumları Arasında Ön Lisans ve Lisans Düzeyinde Yatay Geçiş Esaslarına İlişkin Yönetmelik, Resmi Gazete, Sayı 17845, 21.10.1982

“Yeni Ülkenize Hazırlıklı Gelin - Seyahat Öncesi Hazırlık ve Destek”

Bir SABEV-Diakonie Önyuyum Projesi

Nevriye KAYIŞ

Özet

Türk-Alman Projemiz, Almanya’da yaşayan eşlerinin, çocuklarının ya da ana babalarının yanına gidecek Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının gittikleri yeni ülke ve kültürüne uyum sağlamalarını kolaylaştırmak için geliştirilmiş ve 2009 yılından beri hizmet vermektedir. Projenin adı: “Hazırlıklı ve Başarılı Almanya’ya göç... - Yolculuk Öncesi Önyuyum Projesi” (Vorbereitet und erfolgreich nach Deutschland – Vorintegrationsprojekt vor der Anreise). Projenin sahibi Diakonie Baden. Projenin partneri ve Türkiye ayağı merkezi Ankara’da bulunan SABEV (Sosyal Hizmetler Araştırma, Belgeleme, Eğitim Vakfı). Diakonie ve SABEV işbirliğiyle yürütülen projenin amacı, Almanya’ya gitmek isteyen Türk vatandaşlarını seyahatten önce orada yaşayacakları uyum sürecine hazırlamak, yeni bir ülkede yaşamalarını kolaylaştırmak, Almanya’daki verim ve mutluluklarını arttırmaktır. Projede bu konuda eğitim almış profesyonel danışmanlar görev almaktadır.

Anahtar Kelimeler: SABEV, Diakonie, göç, önyuyum, entegrasyona hazırlık

Giriş

1960’lı yıllarda Türk işçilerinin Almanya’ya “konuk işçi” statüsüyle gitmeye başlamaları kalıcı etkileri olan bir toplumsal olay olarak tarihe yazıldı. 60 yıllık bu göç öyküsü, giden Türkler için “konuk işçi” olarak adlandırılması uygun görülen bir statüyle başladı ve sonra göçmen, şimdi artık “Almanya’da ev sahipliği” noktasına gelerek sürecini tamamladı. Daha açık bir ifadeyle, Almanya’dan bir davetle başlayan Türklerin önce konuk işçi, daha sonra göçmen statüsündeki Almanya öyküsü, 60 yıl sonra Türklerin bugün yaklaşık üç milyonluk nüfusuyla Almanya’da ev sahibi, başka bir deyişle, göçmen kökenli yerli olduğu bir kuşağa ulaştı.

Bu süreçte yepyeni bir kimlik oluşturan 60 yıllık göç öyküsü bugün artık çok sayıda başarılı Almanya kökenli Türk’ü çok kültürlü bir toplumun parçası olarak yaşıyor. Bu öyküden bugün Türkiye kökenli dördüncü kuşağın yaşa-

dığı Almanya'daki Türk topluluğu arasından Dünya çapında başarılı araştırmacılar, siyasetçiler, sanatçılar, sporcular çıktı, çıkıyor, çıkacak.

Bugün 60 yıllık bu göç öyküsüne geri dönüp baktığımız zaman Avrupa toplumlarına uyum konusunda en çok zorlanan bir topluluğu görüyoruz. Türkiye'den gelen göçmenler için Almanya'da buldukları yıllar içinde birçok uyum programı ve projeler hayata geçirildi. 2005 yılında kabul edilen yeni Yabancılar (Göç) Yasası'nda yer alan uyum programları çerçevesinde yurtdışında yürütülecek projelere de yer verildi. SABEV'in bu makalede anlatacağım projesi bunlardan biridir.

İlk Proje: Yeni Vatanınıza Hoş Geldiniz

Yukarıda sözü geçen Göç Yasası doğrultusunda Ağustos 2007'de yürürlüğe giren Oturum Yasası'na (Aufenthaltsgesetz) göre, o yıldan itibaren olmak üzere Almanya'da oturan bir Türk ya da Alman vatandaşı ile evlenip Almanya'ya göç etmek isteyen eşler vize başvurusunda bulunurken, A1 düzeyinde Almanca bilgilerini belgelemek zorundadırlar. Bu düzenlemeyle, aile birleşimiyle Almanya'ya gidecek kişilerin basit bir şekilde de olsa kendilerini ifade edebilmeleri ve yaşadıkları ortama uyum sağlamalarının kolaylaşması amaçlanmaktadır. Gidecek olan kişilerin Alman Kültür Merkezi - Goethe Enstitüsü tarafından yapılan Almanca sınavından geçmeleri gerekmektedir.

Almanca A1 düzeyi, vize başvurusunda talep edilen en alt düzeyde okuma-yazma-dinleme ve konuşma becerilerini ve dil bilgilerini öngörür. Bunun da Alman Kültür Merkezi'nde yapılan bir sınavla belgelenmesi gerekir. Alınan bu belge Almanya'ya gidebilmenin kapısını açar.

Sınav dört dil yetisini ölçecek biçimde dört bölümden oluşmaktadır:

1. Dinlediğini anlama (Hören)
2. Okuduğunu anlama (Lesen)
3. Yazma (Schreiben)
4. Konuşma (Sprechen)

Sınav için eğitim aldıktan ve A1 düzeyinde sınavı başardıktan sonra, günlük yaşamda geçen oldukça basit sorular, yönlendirmeler ile aynı zamanda telesekreterdeki iletileri, kamuoyuna yapılan duyuruları ve kısa konuşmaları anlayabilmeniz beklenir. Konuşma sırasında kendinizi tanıtabilir ve size yönelik basit soruları yanıtlayabilirsiniz. Günlük yaşamda alışılmış soruları ve sizden istenenleri ifade edebilir ve bunlara karşılık verebilirsiniz; bir başka deyişle verebilmeniz beklenir.

Zaman içinde yaşanan değişikliklerle adı "Yeni Ülkenize Hazırlıklı Gelin - Entegrasyon Öncesi Hazırlık ve Destek" projesine dönüşen projemiz "Avrupa Birliği Uyum Fonu" (Asyl-, Migrations- und Integrationsfonds; AMIF) tarafından finanse edilmektedir. Projeyi hazırlayan ve Finansal desteği alan Dia-

konie Baden'dir. Projenin Türkiye'den paydaşı SABEV'dir. Diakonie Baden ile Ankara'daki SABEV (Sosyal Hizmetler Araştırma, Belgeleme, Eğitim Vakfı) işbirliğinde yürütülen "Yeni Ülkenize Hazırlıklı Gelin -Uyum Öncesi Hazırlık ve Destek" adlı projenin amacı, Türk vatandaşlarını Almanya'ya gitmeden önce oradaki uyum sürecine Türkiye'de hazırlamaktır.

Almanya'ya gidecek olan proje katılımcılarını dil kurslarına yönlendirmek, kurs bulmalarına yardımcı olmak, Almanya'daki eğitim olanakları hakkında gerekli bilgileri aktarmak, iş olanakları hakkında bilgilendirmek, iş başvuruları ve eğitim alanında gerekli ön başvuruların yapılabilmesi için belgelerin düzenlenmesine dair bilgi vermek, buldukları kentlerden vizelerini kolaylıkla alabilmelerini sağlamak, buldukları yerlerden sınav merkezlerine gitmelerini, uygun fiyatlarla gecekalmelerini sağlamak, Almanya'da bulunan danışma merkezlerine yönlendirmek gibi çalışmalar, projenin verdiği hizmetlerdir. Bu hizmetler projemizde görev yapan sosyal çalışmacı arkadaşlarımız tarafından verilmektedir.

Bunların yanı sıra projemiz bünyesinde çalışan uzman psikoloğumuz ve sosyal danışmanlarımız, yeni bir ülkede yeni bir yaşama başlayacak olmanın verdiği kaygılar ve korkular içinde olan bu yurttaşlarımıza ücretsiz olarak birebir danışma hizmeti vererek onların bu uyum sürecini en kolay şekilde atlatmalarına yardımcı olmaktadır.

Bu arada Almanya'ya eleman yolluyoruz diyerek yurttaşlarımızı ciddi tutarlar isteyip kandırarak paralarını alma amacıyla bu çalışmalarını yaptığını söyleyen özel kişi ve kuruluşlar da maalesef türemiştir. Hemen belirtelim ki projemiz yaptığı çalışmaların hiçbirinden para talep etmemektedir, hizmetlerin tamamı proje kapsamında yürütülmekte ve ücretsizdir. (Almanca dil öğrenmelerinin Türkiye'nin her tarafında temel olarak adayların, isteklilerin kendi sorumluluğunda olması doğaldır.)

Projemizin başladığı 2009 yılından önce Almanya'ya evlilik, çalışma, siyasi ve başka bir nedenle göç eden kişiler için gereksinim duydukları güvenilir ve profesyonel bilgileri almalarını sağlayacak hiçbir kurum ya da proje yoktu. Şimdi hem Almanya'da çeşitli kurum ve kuruluşlar bu tür bilgiler vermek üzere oluşturulmuş hem de her gün yeni ve değişik projeler uygulanarak bu boşluk doldurulmuştur.

Yeni bir ülkeye göç etmek çok önemli bir adımdır. Kolay bir karar değildir. Bu önemli adımı atmadan önce her şeyin çok iyi bir şekilde planlanması gerekmektedir. İyi bir planlama yapmak, atılması gereken birçok adımın ilk ve en önemli adımıdır. İyi bir planlama Almanya'ya yeni giden yabancıların uzun evreli uyum sağlamaları açısından büyük bir kolaylık sağlayacaktır.

Bize en sık gelen can alıcı, temel soru şudur: Almanca'yı nasıl ve ne kadar sürede öğrenebilirim? Bu konuda bana kim yardımcı olabilir?

Bunu izleyen diğer sık sorulan sorular da şunlardır:

Eğer ailenin çocukları varsa ya da çocuk sahibi olmayı düşünüyorsa, çocuklar Almanya'daki okullarda nasıl başarılı olabilir ve iyi bir eğitim diploması alabilirler? Onlara bu konuda nasıl destek verilebilir?

Almanya'da nasıl iyi bir hayat sürebilirim? Kendimi vatanımda hissedebilmek için neler yapabilirim?

İş bulur muyum? Beni çalıştırmırlar mı? İş yaşamında başarılı olabilir miyim?

Orada yeni konu komşu oluşturabilecek miyim? Ya yeni dostlar edinemezsem...?

Görüldüğü gibi en temel ve acil sorudan başlayarak giderek Maslowvari bir sıralamayla daha kendi özgücüne ve özgüvenine yönelik sorular gelmektedir. Bütün bu ve benzeri soruların yanıtlanmasında proje elemanları olarak bizler, konularında uzmanlaşmış dört arkadaş, (a) bizlere başvuran ilgili adaylarla görüşerek, (b) değişik kentlerdeki dil okullarına ya da belirli meslek eğitimi alan ortak ilgi ve meslek sahiplerinin bir araya geldiği toplantılara katılarak soru sahiplerine yardımcı olmaya çalışıyoruz. Bu tür görüşmelerin çok da etkili olduğunu hemen hemen her görüşmemizde görüyoruz; fark ediyoruz.

Bu destekleri düzenli aralıklarla Türkiye'nin her bir tarafında bulunan yabancı dil kurslarını ziyaret ederek yapmaktayız. Bu kurslarda, Almanya'ya gidecek olan öğrencilere önce sınıf olarak grup danışmanlığı yapmakta, talep eden öğrencilere ayrıca birebir danışmanlık hizmeti vermekteyiz. Birebir danışmanlık hizmetinde öğrenciler, bilgilerin tamamen gizli kalacağı güvencesiyle, kimseyle paylaşmadıkları sorunlarını, korkularını dile getirmekte ve uzman psikoloğumuz ve sosyal çalışmacılar tarafından bilgilendirilmekte ve yönlendirilmektedir.

Sunulan bu çok kapsamlı uyuma hazırlık hizmetlerinden elde edilecek veriler ve deneyimler daha sonraki toplumsal uyum çalışmalarında doğru stratejilerin oluşturulması ve birçok sorunun çözümünde işe yaramaktadır. Projenin uzun süreli amaçlarının biri de uyum ve dil konusunda bu boyutta kalıcı olacak bir hizmet sunmaktır,

Ayrıca Ankara'da olup da talep eden adaylara ya da Ankara'ya gelerek kurslarımıza katılmak isteyen adaylara Ankara'da SABEV adresinde küçük gruplarda özel Almanca kursları veriyoruz. Bunun için temel koşul herhangi bir yolla Almanya'ya gitme kararı ve iradesidir. Her isteyene Almanca kursu açmıyoruz. Derslerimiz projemiz çerçevesindedir.

Ayrıca göçün yaratacağı zorluklar hakkında çeşitli grup toplantıları yapıyor, göçün yaratacağı sosyal ve psikolojik sıkıntılar üzerine muhataplarımızı aydınlatıyoruz. Çünkü biliyoruz ki, yaşamın bütün alanlarında alışıldık olanların yitirilmesi insanda sürekli bir gerginliğe yol açar. Yeniden yeni bir toplumda uyum sürecinde yaşayacakları zorlukların üstesinden gelebilmeleri için insanları hazırlamak onları daha sağlıklı bireyler yapar.

Alışverişten para ödemeye, otobüse binmekten telefon etmeye kadar insanın kendi ülkesinde sıradan bir şekilde yaptığı en basit işler, yeni yaşanmaya başlanan bir ülkede sıkıntılı ve zor eylemlere dönüşür. Bu gündelik işler için bile insanın yeni kararlar alması, davranış kalıplarını değiştirmesi gerekecektir. Bir dükkândan bir ekmek almak bile hepimiz için yeni bir ortamda çözülmesi gereken yeni bir sorun haline gelebilir...

Yeni göç edilen bir toplumda insana destek ve güven verebilecek alışıldık ve kalıcı bir tek yaşam alanı yoktur. Yeni kurumların, kuralların ve davranış kalıplarının öğrenilmesi uzun süreli bir çaba gerektirir, bu da kişide uzun süreli psikolojik yıpranmaya yol açar.

Göç bütün yaşam alanlarındaki bağılıklardan, alışılmışlıklardan ayrılmaların bir bütünüdür. Sevilen aile üyelerinden, anneden, babadan, akrabalarından ve arkadaşlardan, köyümüzden ve tarlamızdan, sevdiğimiz bir deniz manzarasından, doğduğumuz şehirden, dolaştığımız caddelerden ve parklardan kopma, geride bıraktığımız maddi olarak önemsiz bir nesne (yatağımız, dola-bımız) veya severek çalıştığımız mesleğimizden, başarıyla çalıştığımız işimizden ayrılma... bütün bunlar bir anda yeni bir ortama göç eden kişi için sayısız kayıplar anlamına gelir.

Tüm bu zorluklar, güçlükler ve sıkıntılar hem bir anda, hem de giderek süreç içinde göçün yaratacağı psikolojik ve sosyal ilişkilerde ve iletişimlerde yıpranmaları beraberinde getirir. Önceden alınacak önlemlerle bu yıpranmalar önlenebilir. Bu bilimsel bir bulgu ve sonuçtur. İşte Diakonie Baden-SABEV işbirliğinde yürütülen bu projemiz tam da bu sonuca yöneliktir: Yıpranmalar yaşamadan uyum sağlama!

Projemizin önemi buradadır: Projemiz, göç eden kişi kadar göçülen toplumdaki herkesin yaşayabileceği sayısız sosyal ve psikolojik yıpranmayı da önleyecektir. Bu bağlamda projemiz sadece göç edenler için değil göç alan toplumda göçten etkilenecek olan kişilere ve yaşanan topluluğa ve topluma da yönelik koruyucu önleyici bir projedir. Projemiz daha sağlıklı; daha sıkıntısız bir toplum/topluluk ilişkiler ağını gözettiğinden hem geleceğe hem de toplum sağlığına yöneliktir.

Türkiye’de SABEV Vakfının yeri ve dolayısıyla proje büromuz Ankara’da, Alman Konsolosluğu’na yakın bir yerde bulunmaktadır. Bu konumlanma da yine Almanya’ya gidecek olan yurttaşlarımıza büyük destek sağlamaktadır. Vize talebi randevularına gitmeden önce büromuzda gidecek olanların evrakları kontrol edilmekte, eksik veya yanlış evrak söz konusu olduğunda kişiler gerekli makamlara yönlendirilmektedirler.

Yaptığımız istatistiksel çalışmalar projemizin başarıyla yürüdüğünü göstermektedir. Projemiz elemanları 12 yıllık bir süreçte 16.800 kişiye seminer ve bireysel danışma hizmeti vermiştir. 2021 yılının ilk yarısında ulaştığımız kişi sayısı 2568’dir. Bu kişilerden 1285’i bizden birebir danışmanlık hizmeti alıp

yardım talebinde bulunmuştur. Bu kişilerin yüzde 56'lık kesimi kadınlardan, kalan yüzde 44'lük kesim ise erkeklerden oluşmaktadır.

Projemiz yılda bir kere Türkiye'de özel dersanelerde çalışan Almanca öğretmenlerine yönelik "Göçmenlerin Alman Toplumuna Uyumunu" başlığıyla üç günlük eğitim semineri vermekte, bu amaçla öğretmenlere de bir çalıştay düzenlemektedir. Buradaki amaç, göç edecekleri ders veren öğretmenleri Federal Almanya Cumhuriyeti Oturma Yasası konusunda bilgilendirmek ve birlikte yeni ve güncel çözümler üretmektir. Böylece projemizi her yıl, her aşamada sürekli güncelliyor ve yeniliyoruz. Bu bir çeşit proje uygulamasının özenetimi de olmaktadır. Uygulamalarımıza bakarak, partnerlerimizle görüşmeler yaparak süreci daha verimli nasıl yönetebileceğimiz ve projemizi nasıl daha verimli yürütebileceğimiz konusunda üç günlük kapsamlı bir görüş ve deneyim alışverişi yapıyoruz.

Türkiye'deki özel dil okullarında çalışan öğretmenler projenin en büyük destekçileridir. Öğretmenlerimiz Almanya'ya göç edecek kişilerle sürekli iletişimde olan ve bu yolda göçmen adaylarına en büyük desteği veren kişilerdir. Bundan dolayı Almanca dili öğretmenleri ile sürekli iletişim içindeyiz. Bunun önemine inanıyoruz.

SABEV ve Diakonie Baden'ın işbirliğiyle Türkiye'de yürütülen bu projeye Türkiye'den Almanya'ya, eşlerinin, çocuklarının ya da ana babalarının yanına gitmek isteyen Türk vatandaşlarının işlemleri ve gidişleri kolaylaştırıldığı gibi, böylelikle de yurttaşlarımızın yeni ülkelere uyum süreçleri daha Türkiye'de başlatılarak bu süreç içinde yaşadıkları kaygılar ve korkular da giderilmektedir.

Bu çeşit çalışmalar ve alınan önlemlerle 1960'larda yurtdışına hazırlıksız giden Türk işçi ve ailelerinin yıllar önce yaşadıkları uyum sorunlarının ve bunun neden olduğu kişisel ve aile, sosyal ve psikolojik sorunların yeni gidecekler tarafından tekrar yaşanmaması öngörülmekte ve hedeflenmektedir.

Sonuç

Projenin nihai yararını şöyle özetleyebiliriz: İnsanların Almanya'ya gelmeden önce Almanya'daki yaşam hakkında, toplumsal uyum, iş yaşamı, meslek yaşamı, sosyal ve kültürel yaşama uyum konularında bilgilenmeleri ve insanların toplumsal yaşama içsel olarak katılımlarını kolaylaştırmaktır. Bu kadarcık bir çaba insanların "yeni vatanlarında" çok daha erkenden, çok daha uzun süreli ve kalıcı bir rahatlığı ve mutluluğu yakalamalarını sağlamaktadır.

Bu proje, şu ya da bu nedenle göçe karar veren insanların göç sürecinde maruz kaldığı yıpranmaları en alt düzeyde tutarak yeni topluma sağlıklı bir süreçle uyum sağlamasını hedefliyor. Bu hedefi yakalayabiliyorsa başarılı bir projedir. Bu proje de bunun için uğraş vermektedir.

2012 yılından itibaren Almanya'da yabancı ülkelerden gelen nitelikli eleman diplomalarında denklik konusunda kolaylık sağlanmasıyla birlikte projemize daha çok Almanya'da çalışmak isteyen nitelikli elemanlar bilgi almak ve Almanya'da nasıl yaşayabileceklerini öğrenmek için uyum sorularıyla başvurmaya başladı. Projemiz çalışanları bu durumda son yıllarda daha çok Almanya'da çalışma konusunda bilgi sahibi olmak isteyenlerin gereksinimlerine yönelik çalışmalara ağırlık vermeye başladı. Bu konuda tanıtım ve bilgilendirme toplantıları, seminerler vermeye başladık.

Projemiz, 2007'de yapılan mevzuat değişikliği sonucu evlilik yoluyla Almanya'ya gitmek isteyenlerin A1 düzeyinde Almanca öğrenmesi ve yeni topluma uyum sorunları üzerine düşünce ve çözüm üretmek üzere 2009 yılında çalışmalarına başlamıştır. Ancak son yıllarda, yoğunlukla Almanya'da çalışma, eğitim, aile ve geçim koşulları temelinde ve uyum konularında bilgi almak isteyenlerin başvurularıyla karşılaşıyoruz. Böylece çok boyutlu projemiz temel misyonunu yitirmeden, toplumsal değişimin gerektirdiği yeni gereksinim ve sorunlara karşılık ve çözüm arama noktasında kendisini geliştirerek Alman paydaşlarımızla potansiyel göçmenlere ve tüm Alman toplumuna katkı vermeyi ilk günkü heyecanıyla sürdürmektedir.

YAZARLAR DİZİNİ

Esra AKDOĞAN

Esra Akdoğan, 1976'da Malatya'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Antalya'da tamamladı. Lisans eğitimini İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü'nde (1998) tamamladı. Yüksek lisans eğitimini Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı'nda (2002) yaptı. Akdoğan'ın Yüksek Lisans tez konusu: "Türkiye Cumhuriyeti Emlak Bankası'nın Türkiye'nin Konut Politikasındaki Yeri ve Önemi". Çalışmalarına serbest araştırmacı olarak devam etmektedir. Araştırmaları ağırlıklı olarak nefret söylemi, kent yönetimi/kentleşme, göç/göçmen sorunları ve Avrupa Birliği konuları üzerinde yoğunlaşmaktadır.

esrasenakdogan@hotmail.com

Doç. Dr. Polat S. ALPMAN

2005 yılında Sosyoloji bölümünden mezun olduktan sonra Eğitim Bilimleri ve Sosyoloji alanlarında Yüksek Lisans eğitimini tamamladı. 2015 yılında Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Bölümünde "Toplumsal Eşitsizlikler Üzerinde Etnisitenin Etkisi" başlıklı doktora tezini savundu. *Birikim* dergisi başta olmak üzere birçok akademik ve aktüel dergide göç, kent, Türk sağı, İslamcılık ve neoliberalizm konularında makaleleri ve çeşitli kitaplarda yayımlanmış çalışmaları bulunan Alpman'ın İletişim Yayınları tarafından yayımlanan *Esmer Yakalılar: Kent, Sınıf, Kimlik ve Kürt Emeği* isimli bir kitabı bulunmaktadır. Yalova Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

polatalpman@gmail.com

Zeynep ARSLAN

Bartın'da ilk ve orta öğrenimini tamamlayan Zeynep Arslan, 1988 yılında Marmara Üniversitesi Almanca Öğretmenliği Bölümü'nden mezun oldu. 1993 yılından beri Berlin'de yaşayan Zeynep Arslan, yüksek lisans programını 2001 yılında Berlin Hür Üniversitesi Eğitim Bilimleri ve Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde tamamladı. Aynı zamanda Berlin Teknik Üniversitesi'nde yaban-

çılar için Türkçe dersleri verdi. Çeşitli kurumlar ve Alman Dışişleri Bakanlığı'nda farklı meslek gruplarına yönelik Türkçe kursları geliştirdi ve sundu. Mart 2006 yılından beri Berlin Devlet Avrupa Okulu olan Aziz-Nesin-İlkokulu'nda Türkçe, Hayat Bilgisi, Sosyal Bilgiler, Fen Bilgisi, Müzik ve Resim dersleri veriyor. Ayrıca okulun moderatörlüğünü, zümre başkanlığını ve yönetim kurulu üyeliğini yürütüyor. Evli ve iki çocuk annesi olan Arslan, Berlinli öğretmenlere yönelik meslek içi eğitim seminerleri sunuyor.

zeynep.arslan@schule.berlin.de

Dr. Öğr. Üyesi Tuğba AYDIN HALİSOĞLU

Tuğba Aydın Halisoğlu, lisans ve yüksek lisans eğitimini Akdeniz Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü'nde tamamlamıştır. 2013 yılında ise Roma'da bulunan Luiss Guido Carli Üniversitesi'nin Siyaset Teorisi Doktora Programı'ndan mezun olmuştur. Doktora sonrası Kazakistan'da bulunan Ahmet Yesevi Üniversitesi'nde göreve başlamış ve devamında Artvin Çoruh Üniversitesi'nde çalışmalarını sürdürmüştür. Halen, Tarsus Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde Dr. Öğretim Üyesi olarak görevine devam etmektedir. Avrupa Birliği, uluslararası göç, vatandaşlık politikaları, milliyetçilik ve güvenlik üzerine akademik çalışmalarını sürdürmektedir.

taydin@tarsus.edu.tr

Prof. Dr. Damaris BOROWSKI

Damaris Borowski, Bielefeld Üniversitesi Dilbilim ve Edebiyat Çalışmaları Fakültesi'nde Yabancı ve İkinci Dil olarak Almanca alanında genç profesör olarak çalışmaktadır. Araştırmaları teknik diller ve bunların öğretimi üzerine odaklanmaktadır - özellikle tıpta dil, mesleki dil öğretimi ve mesleki ve örgün eğitimde dile duyarlı konu öğretimi alanlarında yoğunlaşmaktadır.

Bunun yanı sıra, öğretmen adaylarının mesleki yeterliliğinin bir parçası olarak kültürel tutumlarını araştırmaktadır. Türk-Alman Üniversitesi Dil Merkezi'nin sorumluluğunu Prof. Dr. Uwe Koreik'dan erken atanma sürecinde kısmen devralmıştır.

Marburg Philipps Üniversitesi ve Bielefeld Üniversitesi'ndeki eğitiminin ardından 2013-2019 yılları arasında Münster'deki Westfälische Wilhelms Üniversitesi'nde Germanistik Enstitüsü ve Çokdillilik ve Dil Edinimi Merkezi'nde araştırma görevlisi olarak çalıştı. Daha sonra 2019'dan 2022'ye kadar Tübin-

gen'deki Eberhard Karls Üniversitesi Tübingen School of Education'de araştırma görevlisi olarak çalıştı.

damaris.borowski@uni-bielefeld.de

Prof. Dr. Mehmet CANBULAT

Prof. Dr. Mehmet Canbulat, lisans öğrenimini 1989'da Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yabancı Diller Eğitimi Almanca Öğretmenliği bölümünde tamamladı. Yüksek Öğretim Kurulu bursiyeri olarak lisans üstü öğrenimini Berlin Hür Üniversite'de tamamlayan Prof. Canbulat, doktora tezini "Türkçe ve Almanca'da Zaman Kavramı ve Dilsel Gösterimi" üzerine yazmıştır. Prof. Dr. Mehmet Canbulat, 1993-2002 yılları arasında Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesinde araştırma görevlisi, 2002 yılında yine ise yardımcı doçent ve 2012 yılında doçentlik ünvanını almıştır. 2013'ten beri Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalında görev yapan Canbulat, 2017'den beri Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümünde profesör olarak görev yapmaktadır. Akademik çalışmaları yanı sıra idari görevler de üstlenen Prof. Canbulat, son olarak 2017-2021 yılları arasında Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dekanlık görevini de yapmıştır. Prof. Canbulat'ın araştırma alanlarından bazıları: ikidillilik, göç ve sosyalleşmedir. Özellikle Almanya'daki Türk göçmen öğrencilerin Almanya'da karşılaştıkları sorunlar ve çözüm yolları konusunda çok sayıda araştırma ve çeşitli dillerde yayını bulunmaktadır

mcanbulat@akdeniz.edu.tr

Bahriye CANSIZ

Lisans öğrenimini 2017 yılında Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümünde tamamladı. Yüksek lisans derecesini 2021 yılında Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda "Bulgaristan'da Yaşayan Türklerin Toplumsal, Siyasal ve Ekonomik Durum Analizi" başlıklı tezi ile aldı. Bahriye Cansız serbest araştırmacı olarak göç, göçmenlik, Bulgaristan Türkleri, çevre ve kentleşme alanlarında çalışmalarına devam etmektedir.

bahriyecansiz@hotmail.com

Dr. Öğr. Üyesi Serkan DORU

Lisans öğrenimini 2004 yılında Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümünde tamamlamıştır. Aynı üniversitede 2005-2014 yılları arasında Kamu Yönetimi Bölümünde araştırma görevlisi olarak akademik çalışmalarını sürdürmüştür. Bu süreçte Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda 2007 yılında yüksek lisans 2014 yılında da doktora öğrenimini tamamladı. Doktora tezinin konusu: "Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Yerel Yönetim Reformları: Çek Cumhuriyeti ve Türkiye Örnekleri". Halen Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Yönetim Bilimleri Anabilim Dalında doktor öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Dr. Doru, e-devlet teknolojileri, yerel yönetimler ve karşılaştırmalı yönetim yapıları konuları özelinde kamu yönetimi alanındaki akademik çalışmalarını sürdürmektedir.

serkandoru@akdeniz.edu.tr

Doç. Dr. Hıdır ÇELİK

1960 yılında Tunceli'de doğan Hıdır Çelik, 1990'da Bonn Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi (anadal), Sosyoloji ve Alman Dili ve Edebiyatı (yan dallar) öğrenimi lisans ve yüksek lisans birleşik programını tamamladı. Hans Böckler Vakfı bursiyeri olarak 1995 yılında "Alman Siyasi Partilerinin ve Sendikaların Göç Politikası" üzerine doktorasını yaptı. 2018 yılında Türkiye Cumhuriyeti Üniversitelerarası Kurulu tarafından "AB-Türkiye İlişkileri" konusunda doçentlik ünvanını aldı. 1995-2018 yılları arasında Bonn'da bulunan Göç Araştırmaları ve Kültürlerarası Öğrenim Enstitüsü'nün (BIM) kurucu başkanlığını yaptı. 1999'dan beri Köln Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi'nde "Kültürlerarası Pedagoji" üzerine dersler vermektedir. Dr. Çelik, Alman Yazarlar Derneği'nin (VS) üyesidir. 2016 yılında edebiyat ve göç çalışmaları nedeniyle Almanya Federal Cumhurbaşkanı tarafından Federal Almanya Cumhuriyeti Liyakat Nişanı'na layık görüldü. Kasım 2021'de Köln'de Tarnskültürel Araştırmalar ve Sosyal Hizmet Enstitüsü'nü kurdu ve halen başkanlığını yürütmektedir.

celik@perspektivevielfalt.de

Dr. Veli Ercan ÇETİNTÜRK

Veli Ercan Çetintürk, 1984 yılında Isparta'da doğdu. Dr. Çetintürk, Süleyman Demirel Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde 2007 yılında lisans; 2011 yılında yüksek lisans öğrenimini tamamladı; tez konusu: "Belediyelerde Toplam Kalite Yönetimi: Antalya Büyükşehir Belediyesi Örneği". 2021 yılında Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda "Avrupa Bütünleşmesi Sürecinde Türki-

ye’de Yerelleşme Sorunsalı: Fransa ve Polonya İle Bir Karşılaştırma” üzerine doktora tezini tamamladı. Yerel yönetimler, yerelleşme, göç yönetimi, AB bütünleşmesi konularında çalışmaları bulunan Dr. Çetintürk, aktif olarak AB projeleri yürütmekte ve serbest araştırmacı olarak akademik çalışmalarını sürdürmektedir.

V_ercan@windowslive.com

Safter ÇINAR

Safter Çınar 1946 yılında Brüksel’de doğdu. Berlin’de işletme eğitimi aldı. İki kızı var. Türk ve Alman vatandaşlığı bulunuyor. Alman Sendikalar Birliği Berlin-Brandenburg’da 1979-1991 yılları arasında öğrenci danışmanı ve 1991-2006 yılları arasında yabancılar danışma merkezi başkanı olarak görev yapmıştır. Çınar, Berlin-Brandenburg Türkiye Toplumunun sözcüsüdür. O zamana kadar çeşitli görevler de üstlendi: Berlin Eğitim ve Bilim Sendikası Başkan Yardımcısı ve Başkanı, Almanya Türk Toplumunun Başkan Yardımcısı ve Başkanı; Almanya Türk Veli Dernekleri Federasyonu Yönetim Kurulu Üyesi, Berlin-Brandenburg Türk Veli Derneği Başkan Yardımcısı ve Başkanı. Federal Almanya Cumhuriyeti ve Berlin Eyaleti Liyakat Nişanı’nı almıştır.

safter.cinar@gmx.net

Prof. Dr. Erol ESEN

Prof. Dr. Erol ESEN, Bonn Üniversitesi’nde Siyaset Bilimi (anadal) Sosyoloji ve Kalkınma Politikası (yan dallar) Lisans ve yüksek lisans birleşik programını 1986’da tamamladı. Aynı üniversitede Friedrich Ebert Vakfı’nın bursiyeri olarak Doktora tezini 1990’da Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri üzerine yazdı. 1990-1995 yılları arasında Berlin’de hizmet içi eğitim programları geliştirdi ve Berlin Hür Üniversitesi’nde Türkiye ve Almanya’nın yönetim yapısı üzerine dersler verdi. 1995-1997 yılları arasında Potsdam’da “Arbeit und Leben Brandenburg” Eyalet Şubesi’nde eğitim şefi ve genel sekreter olarak çalıştı. 2000 yılında Akdeniz Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü’ne yardımcı doçent olarak atanan Prof. Esen, 2009’da Doçentlik, 2014’te Profesörlük ünvanını aldı. Üniversite’nin AB Araştırma ve Uygulama Merkezi’ni (AKVAM) kurarak 2017 yılına kadar müdürlüğünü yürüttü. Türkçe, Almanca ve İngilizce dillerinde 60’ın üzerinde yayını bulunan Prof. Esen, halen Akdeniz Üniversitesi Sosyal Politika ve Göç Çalışmaları Merkezi’nin (ASPAG) müdürlüğünü yürütmektedir. Araştırma alanlarından bazıları: Türkiye-Almanya İlişkileri, Avrupa bütünleşmesi, iki dilli okul öncesi eğitim, insan kaynakları yönetimi.

esen@akdeniz.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Vehbi Alpay GÜNAL

İzmir’de doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Antalya’da tamamladı. Lisans öğrenimini 1999’da Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü’nde tamamladı. Aynı yıl Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans öğrenimine başlayan Dr. Günal, araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı. 2002 yılında “Türkiye’de Büyükşehir Belediyelerinin Personel Politikaları” üzerine yüksek lisans, 2010 yılında “Türkiye’de Merkezi Yönetim ve Belediye İlişkileri: 1999-2006 Arası Siyasal, Yönetimsel ve Ekonomik İlişkiler” üzerine Doktora tezini tamamladı. Doktora sonrası Akdeniz Üniversitesi’ndeki çalışmalarını sürdüren Dr. Günalp, 2014 yılında yardımcı doçent (Dr. Öğr. Üyesi) ünvanını aldı. Başlıca araştırma alanları: yönetsel yapı, yerel yönetimler ve yönetim tarihidir.

alpaygunal@yahoo.com

Prof. Dr. Ferhunde HAYIRSEVER TOPÇU

Lisans öğrenimini 1997 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü’nde tamamladı. Yüksek lisans derecesini 2000 yılında, doktora derecesini 2007 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Kent ve Çevre Bilimleri Anabilim Dalında aldı. Doktora tezini küreselleşme ve çevre yönetimi konusunda tamamladı. Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü’nde 1998 yılında araştırma görevlisi, 2008’de Kentleşme ve Çevre Sorunları Anabilim Dalında yardımcı doçent oldu. 2012’de Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Temel Alanı Yerel Yönetimler, Kent ve Çevre Politikaları Bilim Alanından doçentlik ünvanını aldı. 2020 yılında profesör olan Topçu halen Akdeniz Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Kentleşme ve Çevre Sorunları Anabilim Dalı’nda öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Ulusal ve uluslararası çevre politikaları, iklim değişikliği, biyolojik çeşitlilik, Dünya Ticaret Örgütü ve çevre, su politikaları, kentleşme politikaları, göç politikaları konularında çalışmaları ve yayınları bulunmaktadır.

hayirseverf@akdeniz.edu.t

Dr. Meryem İÇİN

Meryem İçin, 1987’de Mülheim a. d. Ruhr’da doğdu ve okul öğreniminin tamamını doğduğu şehir’de gördü. Mezuniyetinden sonra Ruhr-Üniversitesi Bochum ve Universidad Autónoma Metropolitana (Meksiko)’da İspanyol ve Fransız Dili ve Edebiyatı okudu. Yüksek lisans ve doktora sürecinde Edebiyat Fakültesinde (*Romen Dilleri*) ve Alman Araştırma Cemiyeti’nin desteklediği “İspanyol ve Portekiz dillerinin konuşulduğu coğrafyada Destanlar” isimli projede, Ruhr-Üniversitesi Bochum’un İspanyol Edebiyat Fakültesinde araş-

tırma görevlisi olarak çalıştı. Doktorasını tamamladıktan sonra Mülheim a. d. Ruhr'da Federal Göçmen ve Mülteciler Dairesi tarafından finanse edilen entegrasyon ve okuma yazma kurslarında öğretmen ve proje koordinatörü olarak çalıştı. Bielefeld-Üniversitesindeki Türk-Alman-Üniversitesi-Projesin'de araştırma görevlisi olarak ve Duisburg/Essen Halk Eğitim Merkezlerinde öğretmen ve telc-sınav yetkilisi olarak çalışıyor.

meryem.icin@uni-bielefeld.de

Nevriye KAYIŞ

Nevriye Kayış, sosyal çalışma uzmanı, psikolog ve psikoterapisttir. Almanya'da önce sosyal çalışma, arkasından psikoloji öğrenimi görmüş; Bremen Üniversitesi'nde psikoloji bilim dalında yüksek lisans yapmıştır. Kayış, Almanya'da beş yıl süren davranış psikoterapisi eğitimi aldıktan sonra 1994-2008 yılları arasında NIVT'a (Nord Deutsche Institut für VerhaltensTherapie - Kuzey Almanya Davranış Terapisi Enstitüsü) bağlı Bremen "Aile ve Eğitim Danışmanlığı Merkezi'nde davranış psikoterapisti olarak Türk ve Alman danışmanlara ve başvuranlara psikoterapi uygulaması yapmıştır. 2009 yılından beri "Hazırlıklı ve Başarılı Almanya'ya Göç - Yolculuk Öncesi Önuyum Projesi"nde yürütücü olarak Ankara'da yaşamaktadır.

nevriyekayis54@gmail.com

Öğr. Gör. Hülya KÜÇÜK BAYRAKTAR

Lisans öğrenimini 2008-2013 yılları arasında Sakarya Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde tamamladı. Lisans eğitimi sırasında 2010-2011 yılları arasında Erasmus Öğrenim Hareketliliği programı ile iki dönem İtalya'da Università Della Calabria'da öğrenim gördü. 2016 yılında İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Programını tamamladı. 2017 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda başladığı ikinci yüksek lisans programını tamamladı. 2017 yılında başladığı İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Doktora Programında öğrenimine devam etmektedir. 2018 yılında başladığı Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu'nda öğretim görevlisi olarak görev yapmaya devam etmektedir.

Hulyakucuk2015@gmail.com

Prof. Dr. Songül SALLAN GÜL

Lisans eğitimini Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Sosyoloji bölümünde, yüksek lisansını Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (SBE) Sosyoloji Anabilim Dalı'nda ve doktora derecesini de Ankara Üniversitesi SBE Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı'nda tamamlamıştır. 1989-2002 yılları arasında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalışmıştır. 2002 yılında Doçent ve 2008 yılında Profesör olan Sallan Gül, 2003 yılından itibaren Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Sosyal Politika, toplumsal cinsiyet çalışmaları, eğitim, engellilik ve göç sosyolojisi alanlarında çalışmaları bulunmaktadır. Ulusal ve uluslararası eseri olan Sallan Gül'ün "Türkiye'de Mültecilik Zorunlu Göç ve Toplumsal Uyum (Bağlam Yayıncılık, 2020) adlı derleme (S. Dedeoğlu ve Ö. K. Nizam ile birlikte) kitap çalışması bulunmaktadır.

songulgul@sdu.edu.tr

Nina SCHRÖDER

Nina Schröder Berlin'de yargıç olarak görev yapmaktadır ve Nisan 2021'den bu yana Berlin Senatosu Adalet, Çeşitlilik ve Ayrımcılıkla Mücadele Dairesi'nde geçici görevle çalışmaktadır. Ayrımcılığa karşı yasal korumanın federal, eyalet ve uluslararası düzeyde daha da geliştirilmesi dahil, ayrımcılıkla mücadele hukukuna odaklanan Eyalet Ayrımcılıkla Mücadele Ofisi'nde danışman olarak görev yapmaktadır. Nina Schröder Freiburg, Porto ve Leipzig'de hukuk eğitimi almış ve uluslararası insan haklarının korunmasına odaklanmıştır. Berlin'de ikinci devlet sınavını verdikten sonra enerji hukuku alanında avukatlık yapmış, ardından çocuk ceza hukuku, sosyal hukuk ve aile hukuku alanlarında yargıç olarak çalışmıştır.

nina.schroeder@senjustva.berlin.de

Frederick SIXTUS

Frederick Sixtus, Berlin Nüfus ve Kalkınma Enstitüsü'nde Almanya Demografisi proje koordinatörüdür. Potsdam ve Berlin'de sosyoloji, edebiyat ve müzikoloji eğitimi aldı. Berlin Enstitüsü'ne 2018 yılında katılmadan önce, Freie Universität Berlin'de Sosyal, Örgütsel ve Ekonomik Psikoloji Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalışmıştır. Bugün, nitelikli işgücü açığı, göç ve entegrasyonun yanı sıra belediyececiğin kalkınması ve sosyal katılım konuları da dahil olmak üzere çok çeşitli demografik konular üzerinde çalışmaktadır.

sixtus@berlin-institut.org

Eren ÜNSAL

Eren Ünsal eğitim, psikoloji ve sosyoloji okudu ve organizasyonel ve personel geliştirici olarak eğitim aldı. Daha sonra eğitim ve entegrasyon projelerinde direktörlük, çeşitlilik eğitmenleri eğitmenliği ve Almanya'daki Türk Toplumunun federal icra direktörlüğü görevlerinde bulundu. 2008'den 2018'e kadar Berlin Senatosu'nun Eşit Muamele ve Ayrımcılık Karşıtlığı biriminin başkanlığını yürütmüştür. 2018 yılından bu yana Berlin Senatosu Adalet, Çeşitlilik ve Ayrımcılıkla Mücadele Dairesi'nin ayrımcılıkla mücadele bölümünün başkanlığını yürütmektedir. Uzmanlık alanları arasında ayrımcılıkla mücadele, çeşitlilik ve LGBTI politikalarının yanı sıra özellikle çeşitliliğin uygulanması odağında kurumsal danışmanlık ve insan kaynakları geliştirme yer almaktadır. Fahri olarak 1999-2008 yılları arasında Berlin-Brandenburg Türk Federasyon'un yönetim kurulu sözcülüğünü ve 2000-2006 yılları arasında Yeni Eğitim Çalışma Grubu'nun başkan yardımcılığını yapmıştır. Ünsal evli ve iki çocuk annesidir.

eren.uensal@senjustva.berlin.de

Emine TÜRKMEN ER

Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde lisans öğrenimini tamamlayan Türkmen, yüksek lisans derecesini "Türkiye'de Mülteci Çocuk Emeği: Şanlıurfa'da Çalışan Suriyeli Mülteci Çocuklar" (2018) adlı çalışmasıyla almıştır. Halen Aynı anabilim dalında doktora yapmaktadır. Göç Sosyolojisi alanında makaleleri bulunan Türkmen Er, Ortak Yaşamı Geliştirme Vakfı tarafından düzenlenen "2020 Genç Bilim İnsanı Teşvik Ödülü"nü almıştır. Helen mülteci kadınlar üzerine olan doktora tez çalışmasını sürdürmektedir.

eminetrkmn2@gmail.com

Doç. Dr. ZELİHA YAZICI

Doç. Dr. Zeliha Yazıcı, lisans öğrenimini 1996 yılında Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi Çocuk Gelişimi ve Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı'nda tamamladı. 1999 yılında aynı Üniversitede Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Anabilim Dalı'ndan Bilim Uzmanlığı, 2007 yılında doktora derecesini aldı. 1998 yılında Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi Çocuk Gelişimi ve Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı'nda Araştırma Görevlisi olarak akademik yaşama başladı. 2000-2001 yılları arasında Norveç/Oslo Üniversitesinde misafir araştırmacı olarak bulundu. 2002 yılında Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesinde öğretim görevlisi olarak göreve başladı. Aynı üniversitede 2008 yılında Yardımcı Doçent, 2014 yılında da Doçent unvanı aldı. Halen Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Avrupa Birliği, TÜBİTAK ve Üniversite kaynaklarınca desteklenen projelerde çalışmaları;

ocuk gelişimi ve okul öncesi eğitimi alanında ğretmen yetiştirme, ikidilli çocuklar ve eğitimi, ikidilli eğitim, kültürlerarası ocuk yetiştirme gibi konularda bilimsel makaleleri, alana yönelik bilimsel kitap ve kitapta bölüm yazarlığı bulunmaktadır.

zyazici@akdeniz.edu.tr

EBERHARD KARLS
UNIVERSITÄT
TÜBINGEN

TÜBINGEN SCHOOL
OF EDUCATION (TÜSE)

Destekleri ile

GÖÇ ÜLKELERİ OLARAK ALMANYA VE TÜRKİYE

Türk İşgücü Göçünden 60 Yıl Sonra Politikalar ve Uygulamalar

“Göç ülkeleri olarak Almanya ve Türkiye – Türk göçünden 60 yıl sonra politika ve uygulama”. Araştırma, siyaset ve uygulamadan gelen katılımcılar, 2021 yılı Kasım ayında Akdeniz Üniversitesinde, göç alan ve göç veren ülkeler olarak Almanya ve Türkiye örneğinde göç üzerine konuşmalar yaptılar. Türk-Alman işçi alımı sözleşmesinin 60. yıl dönümü vesilesiyle Friedrich-Ebert-Stiftung Derneği İstanbul Bürosu işbirliğinde düzenlenmiş olan bu sempozyuma, farklı bilim dallarından konuşmacılar katıldılar. Prof. Dr. Erol Esen (Akdeniz Üniversitesi) ve Prof. Dr. Damaris Borowski (Tübingen Üniversitesi / Bielefeld Üniversitesi) editörlüğünde sempozyumun konu ve amacına uygun şekilde Türkçe ve Almanca (Peter Lang Verlag) yayımlanan bu kitap, sempozyumda sunulan makaleleri bir araya getirmektedir.

 9 786257 424677	Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1 Kızılay - Ankara Tel: 0 (312) 419 97 81 E-posta: info@siyasalkitap.com www.siyasalkitabevi.com	
--	--	--

